

ZBORNIK O VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU

ZBORNÍK O VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU

Nakladnik:

Znanstvena knjižnica Zadar

Urednički odbor:

Davor Aras, Miro Grubić, Marijana Senkić-Klapan,
Marjan Diklić, Tihomil Maštrović, Milenka Bukvić

Glavni urednik:

Miro Grubić

Lektura i korektura:

Jadranka Delaš i Miro Grubić

Prevoditeljica sažetaka na engleski jezik:

Željka Aleksić

Likovno oblikovanje i grafička priprema:

Brajen Dragičević

Tisak:

FG Grafika d.o.o.

Naklada:

300 primjeraka

Zbornik je tiskan uz financijsku potporu Grada Zadra

CIP-Katalogizacija u publikaciji

Znanstvena knjižnica Zadar

UDK 930-05 Maštrović, V.(063)

94(497.5 Zadar)"194/198"(063)

ZNANSTVENI skup o Vjekoslavu Maštroviću (2006 ; Zadar)

Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću : zbornik radova sa
znanstvenog skupa u povodu 20. obljetnice smrti, Zadar, 18.
prosina 2006. / <glavni urednik Miro Grubić ; prevoditeljica
sažetaka na engleski jezik Željka Aleksić>. – Zadar : Znanstvena
knjižnica, 2015. - 326 str. ; 24 cm

Bibliografija. - Summaries.

ISBN 978-953-7256-26-5

141223089

ISBN 978-953-7256-26-5

ZNANSTVENA KNJIŽNICA ZADAR

ZBORNİK O VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU

Zbornik radova sa znanstvenog skupa
u povodu 20. obljetnice smrti
Zadar, 18. prosinca 2006.

Zadar, 2015.

Dr. sc. Vjekoslav Maštrović

PREDGOVOR

Dana 18. prosinca 2006. u Znanstvenoj knjižnici Zadar znanstvenim je skupom o dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću obilježena dvadeseta godišnjica njegove smrti. Iako je nakon završenog znanstvenog skupa tadašnja ravnateljica Znanstvene knjižnice Zadar Milenka Bukvić uputila poziv svim sudionicima skupa da svoja izlaganja urede i predaju radi objavljivanja zbornika na njegovo se objavljivanje čekalo punih devet godina. Uputiti poziv izlagačima i dostaviti radove zasigurno nije problem, daleko je teže sve članke i popratna događanja vezana uz ovaj ozbiljan skup ozbiljno i znanstveno promisliti i za zbornik prirediti. Čak jedan naslov sa znanstvenog skupa, a posebice sadržaj toga članka upozorava da biti urednikom nije nimalo ugodan posao (Ivan Pederin: *Vjekoslav Maštrović kao urednik*). U ovim vremenima osim financijske podrške za takav pothvat neophodan je veliki trud, znanje, hrabrost pa čak i drskost. Da se je ovaj skup održavao dvadeset godina ranije (npr. u godini kada je dr. Vjekoslav Maštrović preminuo) tada bi ovakav uvod bio nepotreban jer bi svakome pametnome bilo jasno da bi održavanje znanstvenih skupova i objavljivanje knjiga posvećenih ljudima koji su bili hrvatski domoljubi, a uz to nisu bili u Partiji bilo ravno samoubojstvu.

Dragi sudionici znanstvenog skupa, dragi članovi obitelji preminulih sudionika ispričavam se u ime Znanstvene knjižnice Zadar koja je preuzela ulogu organizatora skupa, ali i dala obećanje objaviti zbornik što se to događa tek sada, nakon devet godina. Neki bi rekli bolje ikad nego nikad. Mi živi se s tom maksimumom možemo složiti, ali nismo sigurni što bi na to rekli oni koji su na skupu sudjelovali, radove dostavili, a zbornik nisu dočekali. Pokojni profesor Stjepan Kaurlo je redakciju svoga rada radio skupa sa mnom u mom uredu i znam koliko mu je to bilo bitno. Profesori Nikica Kolumbić i Zdenko Brusić radi bolesti i iznenadne smrti svoje radove nisu niti stigli dostaviti pa su u zborniku transkripti s njihovih izlaganja.

Osim tematskih članaka u kojima su obrađeni gotovo svi aspekti Maštrovićeva znanstvenog, kulturnog i javnog djelovanja zbornik je obogaćen i Sjećanjima iz kojih možemo spoznati kakav je Vjekoslav Maštrović bio čovjek u svakodnevici, politici, prijateljavanju, obitelji, kako se odnosio prema mladima koji su tek trebali zakoračiti u svijet znanosti.

Iščitavajući članke sveučilišnih profesora, akademika, crkvenih vjerodostojnika, kulturnih i javnih djelatnika o Vjekoslavu Maštroviću kojega osobno nisam poznao čini mi se da sam slažući "kamenčiće" u mozaik predočio

sliku ingenioznog lika kakvog Zadar dugo nije imao, a pitanje je hoće li se i kada pojaviti sličan erudit s tolikim entuzijazmom. Svu svoju nadnaravnu snagu darivao je ljubljenoj Zadru – "najhrvatskijem od svih hrvatskih gradova" na dobrobit Gradu i domovini Hrvatskoj. Pišući ovaj predgovor i nekako usput listajući časopis *Jugoslavenski turizam* iz 1929. koji je od nas zatražio Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu iz Opatije povodom obilježavanja Svjetskog dana turizma, 27. rujna 2015. zapazih kako našeg Zadra i njegove slike nema u nijednom broju. (Naravno kad je u to vrijeme Zadar pod talijanskom okupacijom). Nekada glavni grad Dalmacije postade kroz rat ruševina i Hrvatska ga namjerno ili nenamjerno, svjesno ili nesvjesno prepusti sudbini, gotovo ga odbaci kao da nikada nije niti bio dio Domovine. Vjekoslav Maštrović se s tim nije mirio, nego je krenuo prometejski u obnovu oživljavajući i pokrećući kulturne i društvene institucije zamrle za talijanske okupacije. Posebno treba istaknuti da Vjekoslav Maštrović već 1946. tiska prvu knjigu u Zadru na hrvatskome jeziku *Spomendani Grada Zadra*, nakon 25-godišnje talijanske okupacije. Nedavno preminuli profesor Aleksandar Stipčević piše 1995. da je kao bibliograf Zadra Vjekoslav Maštrović bio i ostao nenadmašan. Dodaje da je grad Zadar najpotpunije bibliografski obrađen u Hrvatskoj zahvaljujući upravo njegovom radu.

Vjekoslav Maštrović nije bio samo pisac i znanstvenik. On je istovremeno i inicijator i organizator, čovjek neprijepornog autoriteta, energične poduzetnosti, marljivosti i emocionalne inteligencije koja mu je itekako koristila u vještoj komunikaciji. Kada je netko obdaren svim spomenutim talentima i sposobnostima tada obično imamo osjećaj da sve obavlja savršeno lako i jednostavno. Naravno da to nije bilo tako – prije svega zbog neslobodnog vremena u kojemu je živio i stvarao. A za njega istinske slobode i nije bilo – tuđini su ga proganjali zbog antifašističkog djelovanja, a tobože njegovi zbog prohrvatskog. Njegovo domoljublje je oficijelna vlast u Zadru tumačila kao nacional-šovinističko agitiranje. "I u takvim uvjetima Vjekoslav Maštrović je radio više od drugih na duhovnoj, kulturnoj i gospodarskoj integraciji Zadra u Hrvatsku." (I. Pederin, 1987.)

Bilo je i do sada pokušaja da se Vjekoslav Maštroviću oda priznanje za njegove goleme zasluge koje je učinio za naš grad. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU* u Zadru, sv. 37. iz 1995. su posvećeni upravo njemu. Međutim, u tom svesku se tek nekoliko znanstvenih članaka referiralo na lik i djelo Vjekoslava Maštrovića. U ovom zborniku su radovi 28 predavača koji su održali svoja izlaganja 2006. u Znanstvenoj knjižnici Zadar i gotovo da nema teme koja nije zahvatila barem dijelom njegov znanstveni opus.

Unatoč tome mišljenja sam da se o Vjekoslavu Maštroviću nije sve napisalo i da je ovaj zbornik tek poticaj za buduće znanstvenike istraživače, tim prije što nema područja društvenog djelovanja u kojemu Vjekoslav Maštrović nije ostavio traga.

U ovim teškim gospodarskim i političkim vremenima često mi padne na pamet kako bi nam i danas dobro došao čovjek poput dr. sc. Vjekoslava Maštrovića.

U Zadru 21. rujna 2015.

Miro Grubić

ZNANSTVENI PRILOZI

DJELOVANJE NARODNE/NAUČNE BIBLIOTEKE POD VODSTVOM DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA (1947.-1961.)

Ja ću se kao aktualna ravnateljica ove Knjižnice pozabaviti djelovanjem ove institucije u njezinom najtežem, poslijeratnom razdoblju djelovanja, kada joj je na čelu bio Vjekoslav Maštrović.

Krenut ću od odlaska Talijana na čelu s upraviteljem Knjižnice Giuseppeom Pragom i 1943. godinom kada je zaključao Knjižnicu Paravia i sa sobom na sigurno u Italiju odnio 2879 naslova u 5095 svezaka vrijedne građe. Knjižnica ostaje zatvorena za javnost zbog teških ratnih razaranja.

Po prestanku ratnih operacija gradske vlasti odlučuju pokrenuti društveni život teško ranjenog grada. Prva kulturna institucija koja je zaživjela u Zadru još prije završetka rata bilo je Hrvatsko narodno kazalište, svečano otvoreno 27. travnja 1945.

Prosvjetni odjel Okružnog narodnog odbora Zadar 18. srpnja 1945. donosi odluku (broj 4617) da se Biblioteka Paravia hitno pripremi za otvaranje i zadužuje Antu Kitarovića da obavi potrebne predradnje. On ostaje v. d. ravnateljem do 17. 8. 1945.

Od 22. 8. 1945. na mjesto ravnatelja imenovan je Dušan (Petrov) Berić (r. 1920., završio teološki fakultet Srpsko-pravoslavne bogoslovije u Sarajevu), koji u Zadar dolazi iz Niže gimnazije u Vrgorcu. Nakon završenih pripremnih radnji, biblioteka pod nazivom Narodna biblioteka svečano se za javnost otvara 15. 10. 1945.

U mjesecu listopadu 1946. u Biblioteku je upisano 87 članova. Članarina je iznosila 10 dinara, a knjige su se izdavale na čitanje za 1 dinar. Taj mjesec izdano je na čitanje 830 knjiga.

Po odlasku Dušana Berića na služenje vojnog roka 21. 10. 1947., Biblioteku naizmjenice vode Čedomil Škorić i Ante Kitarović, do Maštrovićeva nastupanja na mjesto ravnatelja. U to vrijeme upravitelj Berić imao je plaću 3200 dinara, bibliotekar Kitarović 2500 dinara, pom. bibliotekar Škorić 2400 dinara, a čistačica koja je radila ½ radnog vremena bila je plaćena 9 din. na sat. Za godinu 1947. bila su upisana 554 člana.

Maštrović dolazi na čelo ove Knjižnice nakon Dušana Berića koji je bio upravitelj od 1945.-1947. Zajedno s njim Knjižnica broji 4 djelatnika, dva bibliotekara i čistačicu. U fondu Knjižnice nalazi se prema knjigama inventara oko 80 000 svezaka.

Po preuzimanju dužnosti 7. prosinca 1947. gotovo godinu i pol dana obavlja inventuru fonda i u knjizi XV inventara Narodne biblioteke 1. lipnja 1949. zapisnički ustvrđuje da »od 30 283 inventarizirana djela nedostaju 2 879 djela koja su niže nabrojena«. Prema utvrđenju bivših uprava bilo je ukupno 71 918 svezaka, no knjige nisu bile uredno vođene. Nakon kontrole utvrđeno je da ima ukupno 27 404 naslova u 48 774 sveska. Utvrdivši postojeće stanje podnio je zahtjev za restituciju odnesenih predmeta Reparacionom zavodu u Beogradu, te Odjelu za Visoke škole i znanstvene zavode u Zagrebu i državnim institucijama nadležnima za povrat građe odnesene 1943. u Italiju. Poslijeratna obnova tekla je sporo i mukotrpno, institucije su bile tek osnovane i nije se moglo očekivati brzo rješavanje toga problema, koji je razriješen povratom, doduše ne cjelokupne građe, tek 1961. godine.

Kako je posljedica ratnih razaranja bila i rasipanje knjiga pod ruševinama grada, knjige koje je i Maštrović s ostalim građanima skupljao prikupljane su u tzv. Sabirnom centru, odakle su distribuirane u Narodnu biblioteku, ili su vraćene vlasnicima ukoliko su ovi po njih došli. Mnoge su knjige tako dospjele u ovu Knjižnicu, isprva na čuvanje, a ukoliko se vlasnici nisu javljali uvrštene su u fond.

Sudovi su konfiscirajući dužnim građanima imovinu zatečene knjige i periodike dostavljali Biblioteci. Tako je 1947. preuzeta konfiscirana građa od izvjesnog Marija Bussetta iz Dikla (spis od 13. 2. 1947.), Ober Antonija (Nikina), koju je za njega predala Tilda Levi Ober (23. 1. 1947.) itd.

Zanimljiv je podatak da su ne samo knjižna građa već i razne umjetnine sklanjani u Knjižnicu, koja ih je bila dužna čuvati sve dok se vlasnici ne pojave i ne zatraže povrat svoje imovine. No vlasnici koji su tražili povrat bili su dužni platiti čuvanje, a ukoliko nisu imali sredstava da plate čuvanje predmeta, onda su u vrijednosti traženog iznosa (otprilike desetine procijenjene vrijednosti čuvanih predmeta) ostavljali knjige u vlasništvo Knjižnice.

Tako Olga Pavelić, učiteljica iz Virovitice koja je prije rata bila na službi u Vrani, moli da joj se vrate knjige koje su dospjele u fond Biblioteke. Dopisom od 12. 8. 1946. potvrđuje se da je knjige preuzeo Petar Novaković iz Benkovca s obvezom da joj ih vrati. Gino de Benvenuti, advokat iz Zadra, traži povrat svojih knjiga koje su dospjele na čuvanje u Biblioteku za vrijeme njegova zbjega u Kalima (4. 12. 1945.). Silviji Borelli vraćeno je 8 obiteljskih slika koje su bile na

čuvanju u Knjižnici.

Talijanski upravitelji Knjižnice vodili su vrlo restriktivnu politiku nabave prikupljajući uglavnom građu na talijanskom jeziku, što je za posljedicu imalo veliki nedostatak građe na hrvatskom jeziku. Maštrović je stoga prionuo prikupljanju te građe šaljući molbe raznim institucijama, knjižnicama, akademijama i sudovima da zadarskoj knjižnici dostave duplikate te građe ukoliko ih posjeduju. Nabava je vršena kako razmjenom za duplikate knjiga na talijanskom jeziku zatečenih u Knjižnici, tako i kupnjom od raznih institucija, izdavača i privatnih osoba onih djela koje Knjižnica nije posjedovala.

Bogata razmjena odvijala se primjerice između zadarske Narodne biblioteke i Sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Državnog arhiva u Dubrovniku, Narodne biblioteke Srbije u Beogradu, Akademijine tek osnovane knjižnice u Zagrebu, Narodne biblioteke u Sarajevu...

Zadar je njima dostavljao građu na talijanskom, a oni su u Zadar slali građu na južnoslavenskim jezicima. Narodna biblioteka u 12. mjesecu 1945. Višoj pedagoškoj školi u Splitu daruje 581 naslov, Gradskoj biblioteci Split 1946. daruje 598 knjiga, Sveučilišnoj u Zagrebu daruje godišta Zore dalmatinske koja joj nedostaju...

Značajnije donacije zadarskoj Biblioteci stižu od Jadranske straže u Splitu koja joj daruje 57 naslova knjiga uz godišta *Jadranske straže* (13. 11. 1945.), Državnog arhiva u Zadru koji joj daruje 47 naslova, Gradski narodni odbor šalje biblioteci 186 naslova, Knjižnica preuzima knjige obitelji Antuna Abelića s Molata...

Godine 1948. u fond ove Knjižnice uvršten je cjelokupni fond bivšeg Akademikog kluba (br. inv. 33414-33468, 28. 5. 1948.)

Isto tako po ukidanju raznih sudova i institucija upravitelj Biblioteke sa suradnicima odlazio je na teren i ispitivao sadržaj i stanje knjižnica tih institucija, te bi na osnovu toga od vlasti tražio da organizira prijenos građe za koju je smatrao da ju treba uvrstiti u fond Knjižnice.

Biblioteka je preuzela 238 svezaka knjiga ukinutog Kotarskog suda u Pagu, te ukinutog Kotarskog suda u Skradinu.

Mnoge osiromašene obitelji bile su prisiljene prodavati svoje vrijedne knjižne zbirke kako bi preživjele poslijeratnu oskudicu.

Bio je to iscrpljujući posao koji je od Maštrovića, ali i bibliotekara često zahtijevao putovanja i izbivanja iz Knjižnice u svrhu procjene vrijednosti i stanja građe koja se nudila na otkup.

Uz organizacijske poslove upravitelj vodi prepisku, naručuje knjige, radi na

sređivanju fonda, naručuje potrošni materijal, građevni materijal za obnovu ratom oštećene zgrade u kojoj je umjesto stakala bila »eternita«, brine se i za popravke i zaštitu građe, te za nadogradnju spremišta. Knjižnica je bila smještena u desnom krilu zgrade današnjeg gradskog Poglavarstva koju su izgradili Talijani 1937. godine, namjenski za potrebe Biblioteke Paravia. Na površini od oko 1600 m² koja je pokrivala prizemlje i tri kata, bilo je smješteno spremište, prostorije bibliotekara, čitaonica s 4 stola i 28 sjedećih mjesta, 2 WC-a. Grijano je svega 548 m³ površine.

I pored svih poteškoća Biblioteka je uspješno priređivala izložbe i na taj način građanstvo upoznavała sa sadržajem svojih fondova. U nedjelju 31. 3. 1946. organizirana je izložba Zadarske knjige i štampe hrvatske i srpske, u okviru Tjedna kulture. Od 5-8. 10. 1947. organizirana je izložba Vukove knjige, u lipnju 1950. izložba Marulićevih knjiga, u rujnu 1953. izložba djela Miroslava Krležę.

Imamo urednu evidenciju članova Knjižnice iz toga vremena i popis građe koju su koristili. Među članovima su bili danas vrlo uvaženi građani, kao npr. nadbiskup u miru Marijan Oblak, pok. prof. Šime Dunatov, Amos Rube Filipi, Rosario Šutrin, ali i ugledne ličnosti iz cijele Dalmacije. Za potrebe članova međuknjižničnom se je posudbom naručivala građa iz drugih knjižnica ukoliko ju zadarska Knjižnica nije posjedovala, a radilo se uglavnom o *croatici*.

Maštrović je krajem 1947. od Komiteta za naučne ustanove zatražio da se zadarskoj Biblioteci, pored Sveučilišne biblioteke u Zagrebu dostavlja besplatni obvezni primjerak svih tiskovina s područja Hrvatske (95/47). Njegov je zahtjev tada odbijen, ali Komitet je odobrio 1949. godine dostavu besplatnog obveznog primjerka ovoj, kao i svim naučnim (općeznanstvenim) knjižnicama koje ga i danas dobivaju.

Čuvši da je knjižnica našeg poznatog jezikoslovca Ivana Brčića (Brčića) razasuta po privatnim kućama, Maštrović dopisom (45/48) od Mjesnog odbora Ugljan traži da se »skupe knjige Ivana Brčića koje su razasute po mjestu i dostave na čuvanje biblioteci«.

Amos Rube Filipi, župnik iz Sestrunga prodao je Knjižnici knjigu Jurja Barakovića *Giarulla*, tiskanu u Mlecima 1702. godine za 12 000 ondašnjih dinara.

Moramo spomenuti poznatog slavistu prof. dr. Josip Hamma koji je Knjižnici 30. 9. 1949. darovao vrlo vrijedno djelo *Pochorni i mnozi ini psalmi Davidovi*, tiskano u Rimu 1582. godine, a koje je preveo naš Zadranić Šime Budinić.

Od novinara Mate Barišića iz Splita Knjižnica je po cijeni od 60 000 dinara otkupila periodik *Novo doba*, dnevnik koji je od 1918. do 1941. izlazio u Splitu, a vrlo je važan za proučavanje povijesti Dalmacije.

Kako je fond Biblioteke slijevanjem svih tih knjiga narastao, osjetila se potreba za odvajanjem posudbenog odjela od naučnog. Stoga je Rješenjem Gradskog narodnog odbora Zadar 209/48 od 24. 8. 1948. Prosvjetni odjel donio odluku o razdvajanju ovih dvaju odjela i formiranju dviju zasebnih knjižnica. Na temelju posudbenog odjela koji je imao fond od oko 1900 naslova u prostoru tadašnjeg Doma kulture osnovana je Gradska biblioteka, a u prostorima Narodne biblioteke ostao je naučni odjel pod nazivom Naučna biblioteka.

Spis pod brojem 326/48 od 20. 12. 1948. izvještava da je provedena faktična podjela Narodne biblioteke na Gradsku i Naučnu, koja prelazi pod nadležnost Komiteta za naučne ustanove, sveučilišta i visoko školstvo u Zagrebu.

I tako naša Biblioteka od 1. 1. 1949. počinje svoje djelovanje pod nazivom Naučna biblioteka, koji mijenja tek po osamostaljenju Hrvatske i 1992. godine postaje Znanstvena knjižnica. Te godine traže se sredstva za kupnju novih polica, a Kotarska pošta u Zadru odbija zahtjev Vjekoslava Maštrovića za instalaciju telefona u Biblioteci. Otvara se knjigovežnica, zapošljavaju se dva nova djelatnika, Vojko Stella, knjigoveža i Ljiljana Marinić, »režiserka«. Članarina za korištenje građe u čitaonici iznosi 25 din, a za iznošenje knjiga vani 50 din. Cjenik se formirao prema cjeniku Sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Otkupljuje se 31 godište Narodnog lista po cijeni od 15 000 din, od Petra Ostojića iz Vranjica kod Splita.

Prirast građe prema knjigama inventara za razdoblje 10/1943- 2/1962. izgleda ovako:

Knjiga inv. XV : 28 582 - 30 283 naslova (od 20. 2. 1942.-10. mj. 1943.)
Knjiga inv. XVI : 30 284 - 36 773 naslova (od 12. 12. 1948. - 25. 1. 1951.)
Knjiga inv. XVII : 36 774 - 47 535 naslova (od 1. 02. 1951.- 16. 06. 1954.)
Knjiga inv. XVIII: 47 536 - 57 832 naslova (od 3. 07. 1953. - 24. 02. 1957.)
Knjiga inv. XIX : 57 833-65 839 naslova (od 25. 2. 1947.-27. 4. 1949.)
Knjiga inv. XX : 65 840 - 73 984 naslova (od 28. 04. 1959. - 6. 02. 1962.)

Krajem 1961. kada Maštrović odlazi iz Knjižnice broj naslova u knjizi inventara je 72 553. Dakle u 14 godina njegova upravljanja prinovljeno je ukupno 42 270 novih naslova, dok su Talijani u 88 godina upravljanja Knjižnicom nabavili svega 30 283 naslova knjiga i periodika! A ako uzmemo u obzir početni fond Paravije, onda su Talijani inventarizirali svega oko 13 000 novih naslova !?

Rezultat je to ne samo slijevanja u fond Knjižnice velikog broja knjiga iz Sabirnog centra i ukinutih sudova, institucija i društava nakon oslobođenja, već i velikog truda uloženog u nabavu građe na hrvatskom jeziku.

Napori Vjekoslava Maštrovića na povratu građe odnesene u Italiju intenzivirali su se pedesetih godina. U tim nastojanjima pomogli su mu između ostalih i Grga Novak i Miroslav Krleža svojim utjecajem, a u tome se uspjelo 1961. godine kada on službeno prestaje biti ravnateljem Naučne biblioteke.

Već od 1954. bio je ravnateljem Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, te je na tom mjestu ostao do 1974. godine, nakon čega je djelovao kao znanstveni savjetnik u istoj instituciji.

Pored svih svojih obveza, Maštrović uspijeva u vlastitoj nakladi već 1946. godine objaviti *Spomendane grada Zadra*, prvu knjigu tiskanu na hrvatskom jeziku u Zadru u poslijeratnom razdoblju. Intenzivno se bavi popisivanjem građe tiskane u Zadru na hrvatskom jeziku, a kao rezultat toga objavljuje svoje kapitalno djelo *Jadertina croatica: bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru* (Zagreb, Knj. 1:1949., Knj. 2:1977.), i brojna druga djela.

Njegova obnoviteljska i osnivačka uloga u mnogim institucijama i društvima ovoga grada u vrijeme kada je bila hrabrost živjeti u Zadru dokaz je njegove ljubavi prema gradu i svome narodu.

Mi mu kao djelatnici ove Knjižnice zahvaljujemo na ustrajnom zalaganju kojim je ovu Knjižnicu uglavio na mjesto koje joj u hrvatskoj kulturi pripada, ne samo po njezinom fondu već i po značaju njezinih djelatnika.

„LEPANTSKA BITKA 1571. I HRVATSKI POMORCI“
– IZUZETAN ZBORNIK O VOJNOJ POMORSKOJ
POVIJESTI HRVATA DR. SC. VJEKOSLAVA
MAŠTROVIĆA I SURADNIKA, ZADAR 1974.

Dr. sc. Vjekoslava Maštrovića uistinu ne treba predstavljati hrvatskoj kulturnoj javnosti, jer jedva postoji ozbiljniji znanstvenik, bilo povjesnik, povjesnik umjetnosti ili kulturni djelatnik koji za njega nije čuo ili barem pročitao barem jednu od njegovih 18 knjiga ili 400 znanstvenih rasprava ili članaka o povijesti kako njegovog rodnog Zadra, tako i čitave Hrvatske. No, zašto uvijek i iznova treba otkrivati, reproducirati i napokon čitati njegove izuzetne radove koji svojim golemim polihistorskim doprinosom obuhvaćaju različita povijesna, književna, umjetnička i mnoga druga pitanja kulturne povijesti Hrvata?

Ima tomu više razloga. Prvi je nažalost taj da sinovi našega naroda često zaboravljaju, ignoriraju ili čak i ne cijene istaknute Hrvate koji su naš narod svojim duhom i požrtvovnošću održali u povijesnim olujama kroz koje je prošla naša Domovina kroz 1400 godina svoga postojanja na ovim zemljopisnim širinama. To je onaj poznati hrvatski zaborav zbog kojega nam se uvijek povijest vraća u sve krvavijem obliku jer iz nje nismo ništa ili malo naučili, ili kako veli filozof Santayana: “Narodi koji ne pamte povijesne događaje kroz koje su prošli i iz njih ne promišljaju pouke osuđeni su da tu povijest iznova prolaze”.

Drugi je razlog što je dr. Maštrović radio i djelovao tijekom 20. stoljeća koje je za Hrvate bilo možda najtragičnije u njihovoj povijesti. Naravski, da su i drugi narodi u tom istom stoljeću doživljavali teške tragedije i genocide, ali su ih za razliku od Hrvata nekako lakše podnosili i brže se oporavljali. Hrvati su u tom stoljeću izgubili oba Svjetska rata jer su se stjecajem povijesnih okolnosti (na koje su malo mogli utjecati) ni krivi ni dužni našli u savezima s drugim megadržavama i carstvima ili pokretima koji su te ratove izgubili. Napokon, Hrvati su kao jednu od najstrašnijih posljedica takovih zbivanja izgubili ogromni broj intelektualaca u najboljoj životnoj dobi, a taj gubitak plaćamo i danas jer hrvatska inteligencija ne utječe gotovo nimalo na život i razvitak treće hrvatske države u kojoj danas živimo i koja je stečena krvlju u Domovinskom ratu. K tomu stotine tisuća Hrvata morali

su napustiti Hrvatsku i raseliti se po cijelome svijetu. Proporcionalno Hrvati su uz Židove, Armence i Irce narod koji u većem broju živi izvan domovine nego u njoj.

I sam dr. Maštrović je još kao dijete bio žrtva talijanskog imperijalnog programa etnocida nad Hrvatima u Dalmaciji, a posebice u Zadru, kada je njegov rodni grad sramotnim Rapallskim ugovorom i teškim kršenjem međunarodnoga prava pripao Italiji. Novi dom obitelj je osnovala u Osijeku – ali Maštrovići nisu zaboravili svoj rodni Zadar i more hrvatsko te su jednakim žarom prihvatili slavonsko more Lijepe Naše. Za mladog Vjekoslava bila je ta tragedija zapravo velika sreća – u njemu se rodilo poštovanje i ljubav prema svim krajevima Domovine, on je jednostavno postao integralni Hrvat bez ostatka. Iako je nadasve volio svoj napaćeni rodni grad, a posebice Dalmaciju, nikada se taj osjećaj nije manifestirao kao besmisleni regionalizam, na kojem su naši neprijatelji često gradili (a to čine i danas), svoje podle planove podjele jedinstvenog hrvatskog korpusa od Drave do Jadrana i od Sutle do Drine.

Vjekoslav Maštrović djelovao je u doba komunističkog jednoulja i neutemeljenog jugoslavenskog rasizma, u doba kada je nepažljivo izrečena riječ s hrvatskim ili vjerskim konotacijama u početku komunističke Jugoslavije mogla značiti gubitak glave, a nakon olovnih desetljeća kada je teror oslabio i do gubitka posla ili svakovrsnom difamacijom i šikaniranjem.

U takovim uvjetima biti hrvatski znanstvenik i domoljub graničilo je s čudom. No, Maštrović je uvijek znao beskonačnom strpljivošću i upornošću izboriti mnoge ciljeve koji su izgledali nedostižni. Osobno smatram (iako moja procjena može naravski biti subjektivna) da je najveće djelo dr. Maštrovića Institut za povijesne znanosti HAZU (u početku Institut JAZU u Zadru) osnovan 1954. kojemu je dr. Maštrović bio ravnateljem od osnutka do 1980. Da nije bilo njega toga Zavoda ne bi ni bilo, a posebice brojnih hrvatskih znanstvenika koji su u dr. Maštroviću našli ne samo mentora već i duhovnog oca.

U ovom osvrtu želim napisati koju crticu o jednom izuzetnom, i već pomalo zaboravljenom zborniku kojemu je dr. Maštrović bio poticateljem i značajnim prinosnikom. Zbornik je izašao kao posebno izdanje Instituta Akademije u Zadru 1974. kao rezultat znanstvenog skupa održanog 1971. također u Zadru, dakako u organizaciji Instituta i na poticaj dr. Maštrovića. Kako se skromno navodi u posvetnici skup je bio održan „zbog udjela hrvatskih pomoraca u toj bitki“. Bio je to dakle, znanstveni skup koji je prvi puta u hrvatskoj historiografiji pokušao osvijetliti do tada nepoznatu ulogu Hrvata u toj svjetski poznatoj bitci koja je bila presudna za opstanak ne samo Europe i zapadne civilizacije, već i za sam opstanak kršćanstva.

Imajući danas 2014., nakon točno 40 godina, u rukama taj izuzetni zbornik čovjek se pita kako je uopće bilo moguće da se taj skup održi, i da nakon famoznog državnog udara u Karađorđevu, kojim je na brutalan način dokrajčeno tzv. "Hrvatsko proljeće", u jeku najtežeg titoističkog jednogumlja (tzv. "olovnih vremena") taj zbornik uopće bude i tiskan? Jer i zbog mnogih znanstvenih skupova koji su održani u doba malo veće slobode od 1966. do 1971. znanstvenici su bili zatvarani, otpušteni s posla ili nasilno umirovljeni, a zbornici radova s tih (navodno „nacionalističkih i šovinističkih“) skupova nisu nikada izašli.

Mislim da neću pretjerati ako ustvrdim da je samo zahvaljujući upornosti, umješnosti i jedne tihe samozatajne hrabrosti dr. Maštrovića bilo moguće premostiti ove gotovo nesavladive prepreke. Skup je održan 1971. u vrijeme kada se nije niti naslućivalo da će Tito i njegova staljinistička klika iznenada, u najboljoj boljševičkoj maniri, izvesti unutarnji puč ne samo u Hrvatskoj, već i na razini cijele države Jugoslavije. Najbrutalnije se obračunao s Hrvatima smijenivši ogroman broj komunističkih kadrova u Hrvatskoj na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar i Mikom Tripalom (lažno ih optuživši za „nacionalizam“ pa i „neoustaštvo“) da bi se tri godine kasnije (ipak na znatno blaži način) obračunao i sa „srpskim liberalima“ Markom Nikezićem i Latinkom Perović radi famoznog „bratstva i jedinstva“. Gotovo 30 000 hrvatskih komunista izbačeno je iz Partije, da bi bili zamijenjeni veleizdajničkim hrvatskim i često srpskim kadrovima koji su nemilice progonili „neprijatelje svih boja“ („ustaše, nacionaliste, liberale, tehnomenadžere, klerikalce“ i kako su se već svi ti neprijatelji zvali).

Vjekoslav Maštrović u doba Hrvatskog proljeća položio je za hrvatsku kulturu, znanost i umjetnost dva čvrsta kamena temeljca – 1969. golemi zbornik „Povijest grada Nina“, i te iste 1971. zbornik „Povijest Vrane“. Maštrović je savršeno dobro znao da bez povijesti grada Nina, prvog hrvatskog kraljevskog grada i prijestolnice hrvatske države u doba hrvatskih narodnih vladara, nije moguće poznavati najraniju povijest Hrvata. I to upravo u vrijeme ranog srednjeg vijeka kada je Hrvatsko Kraljevstvo stajalo uz bok najmoćnijih zapadnih država na čelu s vladarima Karolinga koji su obnovili Sveto Rimsko Carstvo kojega je i Hrvatska bila neodvojivi dio. Uz ninski zbornik Maštrović je utemeljio i ninski Arheološki muzej koji će danas biti (uz splitski muzej Hrvatskih arheoloških spomenika) jedan od najznačajnijih muzeja za poznavanje europske srednjovjekovne baštine. No, Maštrović nije stao na tome. U također izuzetnom zborniku radova o povijesti Vrane Maštrović je udario temelje poznavanju baštine hrvatskog razvijenog srednjeg vijeka (12. do 15. st.) kada je kroz instituciju najprije templarskog, a potom i hospitalskog Vranskog Priorata Hrvatska stajala u izravnom

doticaju s papinskim Rimom, te svim europskim dinastijama, naročito s Anžuvincima, tada najmoćnijom europskom kraljevskom kućom. Ova dva zbornika s nebrojenim, do tada nepoznatim arheološkim, povijesnim, političkim, umjetničkim i drugim činjenicama rezultirat će nakon 1992. i službenog priznanja neovisne Republike Hrvatske, veličanstvenom prezentacijom hrvatskoga srednjovjekovlja 2000. godine povodom 1200-te obljetnice krunidbe Karla Velikoga kao „Oca Europe“ u samoj carskoj prijestolnici Aachenu, a prije toga i velebnoj izložbi „Hrvati i Karolinzi“ u splitskom HAS-u. Ukratko, bez ovih temeljnih zbornika ne bi bile moguće ove izložbe koje su Hrvatsku zauvijek stavile na kartu europskog srednjovjekovlja, ali ni izuzetna višetomna i višejezična monografija HAZU o hrvatskom srednjovjekovlju u sklopu golemog projekta Akademije pod nazivom „Hrvatska i Europa“.

No, Vjekoslav Maštrović posve je jasno znao da snaga Hrvatske i njenog naroda počiva na istočnoj obali Jadrana, jednom od najljepših priobalja ne samo u Europi već i svijetu. Hrvatska je zemlja s preko tisuću otoka i s dužinom obale od preko tisuću kilometara, s ekološki izuzetno čistim morem i s nebrojenim spomenicima jedne neizmjerne bogate povijesne baštine. Maštrović je posve jasno znao da bez pristupa Hrvatske Mediteranu, kolijevci svjetske kulture, ona ne bi bila ono što jest. Borba Hrvata za Jadran, koja od doseobe hrvatskog naroda u 7. st. po Kr. traje do danas, bila je u posebnom žarištu njegove znanstvene i ljudske pozornosti. Uostalom, zbog toga je i osnovao Institut upravo u Zadru, glavnom gradu Dalmacije kroz gotovo tisuću godina.

Sve navedeno, trenutak slobode 1971., potpora predsjednika Akademije tada partijski i državno moćnog akademika Grge Novaka, kao i osvijještenog Hrvata, tada predsjednika Općine Zadar Kažimira Zankija, i dakako drugih zadarskih Hrvata, tihe potpore Crkve, potaknule su ga i na utemeljenje trećeg zbornika - temeljca o kojem danas pišemo, a to je simpozij i zbornik „Lepantska bitka 1571. i hrvatski pomorci“.

Lepantska bitka jedna je od najvećih i najznačajnijih svjetskih bitaka uopće, a posebice pomorskih. Sve svjetske enciklopedije, posebice vojne, slažu se s tom činjenicom. Bibliografija o tom nevjerojatnom srazu kršćanske, europske ujedinjene flote s osmanskim mornaricom u Patraskom zaljevu u Grčkoj 7. listopada 1571. je nezamisliva. O toj su bitci napisane, od dana kada se zbila pa do danas, tisuće knjiga, a da se o desecima tisuća znanstvenih članaka i publikacija i ne govori. I taj interes ne jenjava, pogotovo danas, kada je islam iznova u svjetskom usponu ne samo kao religija, već i kao državnopravni fenomen. Osmansko carstvo bilo je od početka 16. st. u neviđenom usponu, naročito nakon

dolaska na vlast 1521. mladog, obrazovanog i okrutnog sultana Sulejmana koji i danas nosi naziv Veličanstveni, dok ga sami Turci smatraju uz obnovitelja moderne turske države Kemal-pašu Ataturka, najvećim turskim vladarom u povijesti. Nakon njegove izuzetno duge vladavine (40 godina) Osmansko Carstvo prostiralo se od Hrvatske i ostatka Ugarske do Perzije, te od Krima do Egipta i Mauretanijske. Sulejman je silno želio osvojiti Beč, najveći kršćanski grad i sjedište Habsburškog njemačkog imperija, a dobro je znao, jer je bio u savezništvu s francuskim kraljevima (smrtnim neprijateljima Habsburga), da bi to značilo proširiti Carstvo možda i do obala Atlantika. Samog je sebe proglasio Kalifom, vjerskim i državnim poglavarom svih muslimana u svijetu.

No, na putu njegovim smjelim planovima stajali su Habsburgovci tada u najvećem usponu. Karlo V. Habsburg i njegovi nasljednici, bili su ne samo vladari Španjolske, Nizozemske, gotovo cijele Italije, Češke i njemačkih zemalja, već i vladari tek otkrivene Srednje i Južne Amerike, te na Dalekom istoku i Filipinima. Čak su i protestantske zemlje, posebice njemačke kneževine i Engleska bile u strahu od Turaka te su podupirale katoličku Svetu Ligu. Unatoč golemim uspjesima, Sulejman je doživio i nekoliko teških vojnih poraza. God. 1532. pod gotovo beznačajnom mađarskom utvrdom Kozzeg zaustavio ga je hrvatski vojskovođa Nikola Jurišić, potom je prigodom znamenite opsade Malte 1565. izgubio gotovo 30 000 vojnika, da bi napokon u posljednjem pohodu na Beč 1566. i umro pod mađarskom utvrdom Sziget, kojom prigodom je junački poginuo i zapovjednik utvrde Nikola Šubić-Zrinski, legenda i uzor hrvatskog vojništva do danas.

Njegov sin sultan Selim II. bio je potpuna suprotnost ocu. Tašt, nagao i nesposoban želio je nastaviti njegovim putem. Ne može li trenutno uspjeti na kopnu, možda bi mogao kršćanske zemlje Mediterana, posebno, Španjolsku, Veneciju i Malteški red uništiti na moru. Turska, za razliku od Arapa od 8-10. st., nije nikada bila pomorska velesila. No, sultan se s neviđenom energijom bacio na posao. Pri tome se oslanjao na iskustva vještih pirata sjeverne Afrike, posebice iz Alžira, Tunisa i Libije koji su harali španjolskim, talijanskim i sicilijanskim obalama, stoljećima loveći ljude i prodajući ih na tržnicama robova. Sultan se oslanjao i na tehničko znanje grčkih kršćana bivše velike bizantinske imperije koja je bila jaka na moru, tim više jer su oni odavno mrzili zapadno kršćanstvo, a posebice papinstvo.

Izazvao je trogodišnji rat s Venecijom za Cipar (1570.-1573.) izgrađivši golemu flotu od 250 galija na kojima je bilo ukrcano 32 000 vojnika i oko 50 000 veslača, jednim dijelom kršćanskih robova. Galije su bile opremljene s oko 750

topova različitih kalibara.

Prvi bojevi počeli su upravo upadom vještog alžirskog gusara Uludj-Alija (inače podrijetlom Talijana koji se obratio na islam) u kolovozu 1571. s 55 galija u Jadran. Bila je to samo demonstracija moći i izviđanje prema Veneciji, tada gospodarici Jadrana. Pošto je uništio dio zapadnog dijela Korčule, Uludj-Ali je prošao pored grada Korčule s nakanom ispitivanja jačine obrane. Branitelji Korčule, na čelu s kanonikom Antunom Rožankovićem, dočekali su ga teškom topovskom paljbom s jakih zidina grada. Brojne su turske galije bile oštećene.

Papa Pio V. pozvao je kršćanske zemlje, prije svega Španjolsku i Veneciju, ali i Malteški red (hospitalce) na jedinstvo u borbi sa smrtnim neprijateljem. Napokon se krajem rujna 1571. okupila golema flota Svete Lige u kojoj su najveći dio činili Mlečani, potom Španjolci, ali i druge katoličke manje države na Mediteranu. Manji, ali elitni dio činila je papinska flota i Malteški red.

Zapovjednik flote bio je mladi 24 godišnji španjolski general Don Juan de Austria, inače polubrat španjolskog kralja Filipa II. Taj je mladi čovjek bio neopisivo hrabar i odlučan. Uz bok su mu biliiskusni mletački i genoveški glasoviti admirali Giannandrea Doria, Agostino Barbarigo, Sebastiano Venier, papinski admiral Marcantonio Colonna iiskusni španjolski admiral Alvaro de Bazan.

Budući da je Venecija bila u ratu s Turskom zbog Cipra ona je dala i najveći broj galija, ukupno 106 kao i 6 galeasa (ploveće tvrđave s brojnim topništvom). Španjolska flota brojila je 56 galija, papinska flota 7 galija, Malteški viteški red dao je 3 galije, te neke druge države ostale galije. Iako manja brojem brodova kršćanska je armada imala znatnu prednost u topništvu s ukupno 1800 što većih što manjih oruđa.

Napokon, dolazimo do podataka o Hrvatima koji su bili u sastavu mletačke flote. Venecija je zapovjedila većim hrvatskim gradovima u Dalmaciji da izgrade i potpuno naoružaju vlastite galije. Posade i zapovjednici bili su sastavljeni isključivo od Hrvata. Treba istaknuti da na mletačkim galijama, pa tako i na hrvatskim, nisu veslali „okovani Slaveni“ (kako je to tvrdila komunistička promidžba) već slobodni ljudi koji su tako zarađivali za kruh u općim teškim prilikama. Naravski, da su se neki prijavljivali i kao dragovoljci, posebice oni koji su se osjećali kršćanima i smatrali taj okršaj nekom vrstom „svetog rata“.

Tako je grad Cres izgradio galiju „Sv. Nikola“ pod zapovjedništvom Draška Kolana, grad Krk galiju „Uskrsli Krist“ pod zapovjedništvom Ludovika Cikute, grad Rab „Sv. Ivana“ pod zapovjedništvom Ivana Dominisa, Šibenik galiju „Sv. Juraj“ čiji je zapovjednik bio Kristofor Lučić, Trogir galiju „La Donna“ pod

zapovjedništvom kapetana Luje Cippica, a otok Hvar galiju „Sv. Jerolim“ pod kapetanom Ivanom Balzijem. Kotor je dao galiju „Sv. Tripun“, kao i galiju „Lava“.

Ukupno je u ovih osam hrvatskih galija sudjelovalo nekoliko tisuća hrvatskih veslača, vojnika, časnika i drugog osoblja.

Nadalje, na admiralskom brodu zapovjednika cijele mletačke flote Sebastiana Veniera kao njegova osobna garda sudjelovalo je 12 odabranih hrvatskih plemića iz Perasta od kojih je polovica poginula u bitci braneći admirala dok su ostali ranjeni, stekavši tako neumrlu slavu.

Posebno je zanimljivo da je u kršćanskoj armadi služilo i 30 dubrovačkih trgovačkih brodova. Oni nisu sudjelovali u bitci jer je Dubrovnik imao poseban ugovor o neutralnosti s Turskom, ali su kršćanskim brodovima dopremali žito i streljivo.

Prema nekim današnjim podacima bilo je Hrvata i na španjolskim galijama u sklopu njemačkog vojnog odreda od oko 7000 vojnika, koji su se na tim galijama borili kao vojnici. Posebno valja istaknuti da je u turskoj floti bilo i Hrvata islamske vjere. Na sreću po kršćane turskom armadom nije zapovijedao najsposobniji turski admiral Mehmed Piyale-paša koji je također bio Hrvat. Prema nekim podacima rođen je u Vignju na otoku Pelješcu, a prema drugima zarobljen je kao kršćanski vojnik u bitci na Mohaču te prešao na islam.

Piyale je od 1554. bio vrhovni turski admiral (kapudan-paša) te se istaknuo brojnim pobjedama nad kršćanskim flotama, osobito španjolskim u Tunisu i Alžiru. Pao je u nemilost nakon teškog turskog poraza na Malti iako je njegovo brodomlje ostalo netaknuto. Sultan Selim II. smijenio ga je i postavio na niže mjesto seraskera (zapovjednika jedne od kopnenih vojski). Da je on zapovijedao turskom flotom umjesto Muezzinzade Ali-paše, koji je postavljen za zapovjednika flote obiteljskim vezama sa Selimom, ishod bitke možda bi bio posve drugačiji. Bitka je započela na lijevom krilu kršćanske flote pod zapovjedništvom Agostina Barbariga. Tu se posebno istaknula creska galija koja je zarobila tursku, a njezin je zapovjednik Draško Kolan tri puta ranjen. Uz nju se uspješno borila i krčka galija.

U središtu kršćanske armade bilo je najkrvavije. Tu se istaknula hvarska galija koja je zarobila jedan turski brod. Pri kraju bitke dogodila se tragedija kada je u iznenadnoj protunavali, s desnog boka na sredinu kršćanske flote, navalio već spomenuti Uludj-Ali te potopio trogirsku i kotorsku galiju.

Sudbina zadarske galije posebno je teška. Ona je bila jedna od najbolje opremljenih i njoj je admiral Barbarigo povjeravao posebne zadaće. Još krajem lipnja ili početkom srpnja 1571. zadarska je galija pod zapovjedništvom Petra Grisogona s još četiri mletačke galije bila na izviđanju položaja turske flote kod

Krfa. Tu je malu eskadru napao brojniji turski pomorski odred. U bitci je zadarska galija zarobljena. Mornari i vojnici nestali su netragom u Osmanskom carstvu, dok je Grisogono još 1575. živio u Istanbulu kao zarobljenik. Obitelj ga je pokušala otkupiti no njegova je daljnja sudbina nepoznata.

U zborniku je Vjekoslav Maštrović okupio impresivnu skupinu suradnika. On sam bio je uvodničar s raspravom „Turska kao pomorska sila prije Lepantske bitke“ gdje je dao opću sliku povijesnih događaja koji su doveli do ove velike bitke koja je spasila Europu, ali i Hrvatsku od turske navale i osvajanja. Od značajnijih suradnika valja spomenuti Eduarda Perićića, Vinka Foretića, Josipa Lučića, fra Karla Jurišića, Jakšu Ravlića. Time dakako, ne umanjujemo doprinose i ostalih suradnika koji su svojim tekstovima znatno doprinjeli izvrsnosti ove knjige. Predgovor je napisao predsjednik Akademije Grga Novak bez čije potpore ne bi bilo niti simpozija, a niti zbornika, posebice nakon sloma Proljeća.

I napokon valja istaknuti da je knjiga bila možda jedino djelo u to doba koja pozitivno govori o Hrvatima kao izuzetnim vojnicima. U ta vremena nije bilo ni spomena o ratnoj i vojnoj povijesti Hrvata jer je to bila tabu tema, posebice nakon tragedije hrvatske vojske na kraju Drugog svjetskog rata. Hrvatski vojnički duh, poštenje, viteški odnos prema protivniku, a posebice domoljublje i kršćanstvo koje je Hrvatima bilo najveći poticaj za junaštvo u boju nije se smjelo niti spomenuti. Danas, posebice nakon Domovinskog rata, kada je i opet nakon toliko stoljeća taj duh pobijedio sve protivnike u nemogućim ratnim uvjetima, imamo izvrsni časopis „Vojna povijest“ koji nam otkriva događaje i ljude o kojima prije nismo znali ili smjeli znati ništa. Imamo brojne knjige i rasprave o kojima smo prije mogli samo sanjati.

U svemu tom obilju pomalo se izgubila ova izuzetna knjiga koja kao da pripada jednom drugom vremenu koje nastojimo zaboraviti. Ponekad je taj zaborav i razumljiv, danas živimo u posvemašnjoj slobodi. No, valja se sjetiti da je i tada bilo hrabrih ljudi koji su riskirajući svoj položaj, ugled pa i egzistenciju održavali narodni ponos i sjećanje na svoje junake, bez čega nema države. Jedan od takovih ljudi bio je Vjekoslav Maštrović. Stoga se na kraju ovog osvrta usuđujem predložiti da naši vrsni znanci vojne povijesti, među kojima je veći broj mladih i sposobnih povjesničara, obrate pozornost na ovaj zbornik te da i neka od izdavačkih kuća prepozna mogućnost njegovog reprinteda.

RADOVI DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA O HRVATSKO-TALIJANSKIM ODNOSIMA U DALMACIJI

U članku se tretiraju hrvatsko-talijanski odnosi u radovima Vjekoslava Maštrovića. Navedeni radovi predstavljaju nezaobilazan izvor u proučavanju međusobnih interakcija tih dvaju naroda kao i odnos austrijskih vlasti prema tom problemu. Osobit je fokus posvećen jezičnom pitanju tj. uvođenju hrvatskog jezika na javnu scenu preko sudstva, uprave i tadašnjih masovnih medija (novine, knjige i proglasi). Također je velika pažnja posvećena hrvatskim društvima koja su djelovala u Zadru tijekom druge austrijske uprave.

Ključne riječi: Zadar, jezično pitanje, hrvatsko-talijanski odnosi, druga austrijska uprava, Dalmacija

Vjekoslav Maštrović ostavio je iza sebe ogromni historiografski rad. Dr. Tereza Ganza-Aras objavila je bibliografiju preko 300 njegovih radova.¹ Ipak u tom mnoštvu historiografskih radova zamjetne su dvije osnovne teme koje preokupiraju najveći dio njegove znanstvene pažnje. Prva tema je povijest hrvatskog pomorstva, a druga je o hrvatsko-talijanskim odnosima u Dalmaciji o kojoj ću nešto više reći.

Odmah treba naglasiti da se najveći dio radova odnosi na razdoblje druge austrijske uprave u Dalmaciji koje, *in extenso*, završava sklapanjem Rapallskih ugovora u studenom 1920. godine kada je Zadar pripao Kraljevini Italiji. Prema odabiru autora, Maštrović je napisao 24 rada koji u (naj)većoj mjeri tretiraju hrvatsko-talijanske odnose.

Razdoblje druge austrijske uprave u Dalmaciji, a osobito njeno ustavno razdoblje (1860.-1918.) obilježeno je dugotrajnom borbom dalmatinskih Hrvata za političkom, kulturnom i jezičnom emancipacijom. Dalmatinska politička i gospodarska elita odgojena u talijanskom duhu na početku ustavnog razdoblja, u svom najvećem dijelu, pružila je žestoki otpor integraciji hrvatske nacije. Ona je

¹ Tereza Ganza Aras, Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zagreb-Zadar, 37 (1995) ; str. 837-862

60-tih i 70-tih godina 19. stoljeća kao protutežu hrvatskoj nacionalnoj ideologiji prihvatila koncept slavodalmatizma, prema kojem su, pojednostavljeno rečeno, Dalmatinci slavenski narod ali s dominantnim utjecajem talijanskog jezika i kulture, te se kao takovi razlikuju od Hrvata. Zbog toga se ne treba Dalmacija ujediniti s Hrvatskom i treba sačuvati svoju autonomiju. Najjednostavnije se taj stav može prikazati krilaticom vođe autonomaškog pokreta Antonija Bajamontija *Slavi anche domani, Croati giammai* (Slaveni i sutra, Hrvati nikada).² Pobjeda narodnjaka na izborima za Dalmatinski sabor 1870. godine i prestanak bezrezervne podrške austrijskih vlasti prema autonomašima nakon 1866. dovela je do diferencijacije slavodalmatinskog pokreta. Jedan njegov dio prihvatio je talijanski nacionalni identitet³ dok drugi dio ne može prihvatiti talijanstvo kao svoju nacionalnu odrednicu te postupno prihvaća hrvatsku nacionalnu ideologiju. Možemo uvjetno reći da se od kraja 19. stoljeća jasno diferencira hrvatska i talijanska nacionalna zajednica u Dalmaciji.

Kako su Hrvati činili ogromnu većinu u Dalmaciji (gotovo 80% stanovništva) postupno su u „dugom hodu kroz institucije“ kroatizirali javni život u Dalmaciji, a konačni trijumf nastupio je 1. siječnja 1912. godine kada je na snagu stupila tzv. Jezična naredba od 26. travnja 1909. koja je odredila da je hrvatski jezik službeni unutarnji jezik austrijske administracije. Talijanska zajednica iako je bila svedena na brojčano neznatnu manjinu (manje od 3% prema popisu iz 1910.) pružala je i dalje žestoki otpor pohrvaćivanju javnog života, a u tome joj je pomagala činjenica da su zadržali vlast u Zadru, glavnom gradu Dalmacije. Vjekoslav Maštrović u svojim radovima detaljno opisuje borbu dalmatinskih Hrvata za emancipacijom.

Kako se poglaviti cilj dalmatinskih narodnjaka, a to je bilo ujedinjenje Dalmacije s Bansom Hrvatskom nije mogao ostvariti u dualističkoj Monarhiji (nakon 1867.), narodnjaci su najveći dio političke energije upotrijebili u pohrvaćivanju javnog života. U tom pogledu, najjemenitiji cilj bilo je uvođenje hrvatskog jezika u sve pore društvenog života. Maštrović je opću sliku dao u radu „Jezično pitanje u doba Narodnog preporoda u Dalmaciji“.⁴ U uvodnom je dijelu izložio 5 osnovnih ciljeva Hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji: „1. Sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom; 2. Tzv. jezično pitanje; 3.

² O dalmatinskom autonomaštvu i slavodalmatizmu vidi: Josip Vrandečić, *Dalmatinski autonomistički pokret u XIX. stoljeću*, Zagreb, 2002.

³ O formiranju talijanske nacije u Dalmaciji vidi: Luciano Monzali, *Italiani di Dalmazia. Dal Risorgimento alla grande guerra*, Firenze, 2004.

⁴ Tekst se nalazi u zborniku *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969, str. 219-242.

Preuzimanje općina; 4. Kulturno-prosvjetno uzdizanje našeg naroda u Dalmaciji; 5. Nažalost prilično kasno – ekonomsko pitanje.”⁵ Izložio je kronologiju borbe narodnjaka i općenito hrvatske inteligencije protiv dominacije talijanskog jezika i pokušaja germanizacije u raznim aspektima javnosti. Najjače protivnike uvođenju hrvatskog jezika u dalmatinsku upravu vidi u stranim činovnicima:

„(...) Međutim poteškoćama najbrojnije i najteže bili su i ostali do posljednjeg časa činovnici stranog podrijetla, talijanskog ili njemačkog, a nešto i domaći koji su se školovali na stranim školama. No najteži problem bili su viši činovnici, koji su se otvoreno bavili politikom pa čak postajali i članovi Sabora, dok su im to izborni propisi i nepravilnosti kod izbora omogućavali. Naravno da su svoje stavove prenosili i u službu. Njihova je uloga u Dalmaciji bila negativna, ali u skladu s politikom koju su željeli bečki politički krugovi, jer je inače ne bi podržavali.”⁶

U istom tonu je zaseban članak o otporu činovnika prema kroatizaciji uprave „Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme“.⁷ U njima Maštrović od samog početka druge austrijske uprave vidi najveću prepreku narodnim stremljenjima. Već na samom početku austrijske uprave, dalmatinski činovnici, uvjetno rečeno krivotvorili su carevu naredbu od 24. travnja 1815. godine o protezanju sudskog pravilnika za Dalmaciju. Iako je careva naredba govorila o zapadnogalicijском modelu koji u čl. 14 regulira da se sudska administracija u svojim spisima „služe jezikom uobičajenim kod sudstva u zemlji“ što znači talijanskim i hrvatskim jezikom, administracija je svojevoljno članak 14 tumačila prema venetsko-lombardskom modelu gdje je izričito naveden talijanski jezik kao službeni. Tek je upornom borbom dalmatinskih zastupnika u Carevinskom vijeću 1883. godine (tzv. *lex Bulat*) ta odredba promijenjena te se u vanjskoj uporabi mogao upotrebljavati hrvatski jezik prema zapadnogalicijском modelu. Dapače, dalmatinsko je činovništvo uporno zaobilazilo carevu naredbu iz 1834. po kojoj je izričito navedeno da službenici moraju znati jezik naroda i kraja u kojem služe. Ova odredba ozbiljnije se počela primjenjivati tri desetljeća kasnije kada je ministar predsjednik Belcredi 1866. pozvao sve činovnike da komuniciraju sa strankama na jeziku stranke. Iste godine namjesnik Filipović izdaje odredbu da se činovnički kandidat ne može primiti u službu ako pred stručnim povjerenstvom ne dokaže poznavanje hrvatskog jezika. Bezuvjetna primjena ove odredbe započela

⁵ V. Maštrović, Jezično pitanje u doba Narodnog preporoda u Dalmaciji, str. 219.

⁶ V. Maštrović, Jezično pitanje u doba Narodnog preporoda u Dalmaciji, str. 237.

⁷ *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar 1961, str. 45-63.

je tek 1. ožujka 1871. ili 37 godina nakon carske naredbe.⁸ Uzroke takvom ponašanju činovnika Maštrović je veoma lijepo objasnio sljedećim pasusom:

„Naročito je dugo bilo vremena i prilike, da se doseli činovništvo talijanskog porijekla. Ne samo za duge mletačke vladavine, nego i za vrijeme prve i druge austrijske, a napose za francuske vladavine, nadolaze službenici s Apeninskog poluotoka, naročito iz Mletaka i Lombardije, a u Drugoj austrijskoj vladavini i iz Tirola. Ovi službenici ne znaju jezik kojim narod u Dalmaciji govori, pa zato nastoje održati u sudstvu, upravi i školstvu strani jezik – talijanski, utoliko prije što su na tom jeziku svršili srednje i visoke škole. Iz tog razloga odgovara talijanski jezik i domaćim školovanim pojedincima, koji su svršili škole na tal. jeziku.“⁹

Specifične aspekte borbe dalmatinskih Hrvata protiv dominacije talijanskog jezika u raznim aspektima društvenog života Maštrović je obradio u 4 članka i to: „Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor“¹⁰, „Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija“¹¹ i „Uvođenje hrvatskog jezika u sudovima Dalmacije u prošlom stoljeću“¹² i „Jezično pitanje u pomorstvu i Narodni preporod u Dalmaciji“.¹³

Ponašanje austrijskih vlasti prema hrvatsko-talijanskim odnosima u radovima V. Maštrovića oslikano je dominantno crnim bojama. Prema njemu, austrijske vlasti su bile najčešće na talijanskoj strani, a hrvatsku su stranu podržavale samo pod pritiskom, što domaćih snaga ili međunarodnih okolnosti. Ipak jedan članak „Austrijsko pomorsko društvo i pomorski časopis *Jedro* (1916-1918)“¹⁴ ima slojevit pristup austrijskom stavu prema hrvatstvu i talijanstvu. Na početku, Maštrović je uobičajeno negativno oslikao austrijski pristup: „Austrija je pravilno ocijenila važnost mora za ekonomski i međunarodno-politički prosperitet Monarhije, ali je dosljedno politici izbjegavala da se u tome osloni na naše snage... U međuvremenu službeni se krugovi glede trgovačke mornarice u znatnoj mjeri oslanjaju na talijanske, odnosno protalijanske snage, kako privredne tako i

⁸ Odnos činovnika prema jezičnom pitanju..., str. 47-49.

⁹ Odnos činovnika prema jezičnom pitanju..., str. 46-47. Osobito je za narodnjake bilo iritantno postavljanje 1883. na čelo prizivnog suda dr. Giuseppea Defacisa koji je izjavio da je „Scrovazia – lingua della Scrovazia“ i bila je potrebna dvogodišnja borba da se Defacis premjesti iz Dalmacije. Isto, str. 58.

¹⁰ Članak u zborniku *Dalmacija 1870*. zbornik, Zadar, 1972, str. 159-178.

¹¹ Članak u časopisu *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. X, Zadar 1963, str. 67-87.

¹² *Mjesečnik*, br. 9, LXX, Zagreb 1944. str. 426-428. Maštrović je ovaj članak napisao dok je još bio kotarski sudac u Osijeku.

¹³ *Pomorski zbornik*, knj. 4, Zadar 1966, str. 447-460.

¹⁴ Izašlo u *Pomorskom zborniku*, knj. 3, Zadar, 1965., str. 895-916.

činovničke koje ujedno upotrebljavaju za suzbijanje interesa naših pomoraca.“¹⁵ Austrijske vlasti 1904. godine u Beču osnivaju Austrijsko pomorsko društvo (*Österreichischer Flotten-Verein*) čija je zadaća bila jačanje austrijske civilne i vojnopomorske nazočnosti na Jadranu. Takav cilj je bio protivan talijanskoj hegemonističkoj politici na Jadranu, te su austrijski Talijani, u načelu, izbjegavali sudjelovati u radu društva. Najveći dio članstva činili su činovnici i časnici. Od 1916. godine društvo počinje izdavati list *Jedro* koje je imalo dosljednu hrvatsku notu što su zamijetili i *Narodni list* i *Hrvatska kruna* koji su podržali izdavanje lista.¹⁶ Zbog toga je Maštrović, u ovom slučaju, odustao od negativističkog pristupa Austriji pa je nijansirano oslikao tu promjenu: „Međutim ratni događaji, a napose priklanjanje Italije saveznicima pokazali su posljedice politike oslanjanja u primorju na protalijanske političke grupe, a na štetu osnovnih interesa naroda u Dalmaciji, Hrv. primorju i Istri. Osim toga rat nije prikrio nego naprotiv jasno je otkrio tko sačinjava većinu pomoraca u trgovačkoj i ratnoj mornarici Monarhije.“¹⁷ Upravo u tom tonu, skupinu oko *Jedra* Maštrović naziva „patriotima“ iako su društvo i sam list osnovali i financirali austrijski vojni krugovi jer su oni: „iskoristili iznimno povoljnu izdavačku situaciju i tamo pokrenuli pomorski časopis *Jedro* koji je poslužio propagandi hrvatskog, a ne austrijskog (interesa, op. a.).“ List je izlazio u Sarajevu, a: „u Dalmaciji protalijanaški orijentirani činovnici nisu društvo podupirali, a niti narodni službenici jer je bilo austrijsko, ali su potonji prihvatili *Jedro*.“¹⁸

Maštrovićeva velika ljubav prema potlačenom hrvatstvu rodnog Zadra izbijala je iz većine njegovih radova. Gotovo dvadeset znanstvenih članaka i knjiga posvetio je dokazivanju kontinuiteta hrvatske komponente u gradu koji je tako često kroz svoju povijest bio odvajao od prirodnog hrvatskog zaleđa. Osobitu pažnju posvećivao je nazočnosti pisane hrvatske riječi i kulturnog stvaralaštva zadarskih Hrvata.¹⁹ Maštrović kontinuitet hrvatskog govora u gradu prati od poznatog dolaska pape Aleksandra III. 1177. godine u Zadar i dočeka Zadrana koji su pjevali pohvalne pjesme na hrvatskom jeziku pa sve do nasilne talijanizacije grada poslije Rapallskog ugovora.

¹⁵ Isto, str. 895.

¹⁶ Isto, str. 904.

¹⁷ Isto, str. 913.

¹⁸ Isto, str. 914.

¹⁹ Osobito je to vidljivo u članku: V. Maštrović, *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi* (X-XIX st.), *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. XI-XII, Zadar, 1965., str. 109-142.

U radu „Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.“²⁰ Maštrović tiska poznatu Budinićevu Posvetu gradu Zadru iz 1582. godine i prati hrvatsku nit grada, pri tom napominje da naponi talijanskog činovništva i austrijske uprave za talijanizacijom javnog života nisu dali rezultata jer su zadarski autonomaši i talijanaši bili prisiljeni izdavati početkom 20. stoljeća novine *Pravi Dalmatinac* na hrvatskom jeziku da bi mogli ideološki djelovati na hrvatsko pučanstvo grada i okolice. Dapače za zadnje općinske izbore 1911. zadarski talijanaši tiskaju *Dalmatinski glas* da bi privukli hrvatski govoreće birače. Bogata izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku nasilno se prekida 1922. godine kada su u gradu izašle zadnje dvije knjige na hrvatskom jeziku i to: „Kazneni zakonik za Kraljevinu Italiju“ i „Zakonik kaznenog postupka za Kraljevinu Italiju“. Maštrović je ironično rezimirao: „Time su na materinskom jeziku Zadrani još saznali za talijanske kaznene propise i kazneni postupak koji ih čeka ako ne budu slušali okupatora. Više im nije trebalo.“²¹ Kapitalna djela o zadarskom hrvatstvu je bibliografija tiskovina na hrvatskom jeziku u vremenu od kraja 18. stoljeća do 1922. godine *Jadertina croatica, bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, I dio, knjige*, Zagreb, 1949; *Jadertina croatica, bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, II dio, Časopisi i novine*, Zagreb, 1954. kao i *Jadertina croatica, Dopuna 1 Zadar*, 1977. u kojima je Maštrović pokazao da se u Zadru tijekom niti 150 godina tiskalo više od 2000 djela na hrvatskom jeziku. Još veći dokaz uporabe hrvatskog imena za jezik Zadrana ponudio je u djelu *Zadarska oznanjenja* gdje je taksativno nabrojio u razdoblju od 1793. do 1843. 73 slučaja hrvatskog naziva jezika u službenim oglasima.²² Također je dokazao da su vlasti dosljedno morale tiskati i na hrvatskom jeziku obavijesti koje su se ticale zadarskih građana.²³ O organiziranoj nazočnosti hrvatskog građanstva dokaz je bilo postojanje 50 hrvatskih društava u Zadru u razdoblju 1848. do 1920. Maštrović je prebrojao 50 hrvatskih i 5 srpskih društava te ih podijelio prema području djelovanja od kulturno-prosvjetnih, preko gospodarskih sve do turističkih. Rezimirajući njihovo djelovanje zaključio je:

„Karakteristika je hrvatskih... društava u Zadru da su to društva u prvom redu za šire građanske krugove, u njima se okupljaju siromašniji građani i narodno orijentirana inteligencija, radi otpora iredentističkim talijanaškim akcijama i zbog

²⁰ Zbornik *Zadar*, Zagreb 1964., str. 737-760.

²¹ Zbornik *Zadar*, str. 758.

²² *Zadarska oznanjenja*, str. 23-31

²³ Isto, str. 35.

širenja nacionalističkih tendencija, zatim promicanja kulture i prosvjete, a najmanje zbog ekonomskih ili sličnih pitanja. (...) U iredentističkoj propagandi između dva rata tvrdilo se čak da naših društava u Zadru nije bilo ili da ih je bilo beznačajno maleni broj. Ovaj, makar nepotpuni prikaz njihova postojanja, djelatnosti i broja, dokaz je kako je mislio i osjećao Zadar u posljednjih stotinu godina.“²⁴

Rad „Kako je izvršena okupacija Zadra u studenom 1918.“²⁵ iako je opsegom malen – ima samo 10 stranica – nezaobilazan je doprinos događajnoj historiografiji propasti Monarhije u Zadru. Samo na tom mjestu je cjelovito iz dan u dan opisan rasap starih austrijskih institucija i formiranje novih nacionalnih organa vlasti, kao i borba između zadarskih Hrvata i Talijana za nadzor nad gradom. Očito je da su neki detalji mogli biti ispričani samo pričom sudionika događaja jer u zadarskim arhivima za neke događaje nema pisane potvrde, pa je stoga rad još vrijedniji.

Da zaključimo, radovi dr. Vjekoslava Maštrovića nezaobilazan su temeljac proučavanju hrvatsko-talijanskih odnosa u Dalmaciji za vrijeme austrijske uprave. Njegov doprinos je još veći u proučavanju povijesti zadarskog hrvatstva. Iz ljubavi prema svojem hrvatskom Zadru znao je ponekad prenglasiti negativnu ulogu austrijske uprave.²⁶ I na kraju želio bih istaknuti da bi bez njegovih radova hrvatska historiografija bila zakinuta za mnoge bitne informacije o povijesti Zadra i Dalmacije.

Abecedni popis radova V. Maštrovića koji problematiziraju hrvatsko-talijanske odnose:

1. V. Maštrović, Austrijsko pomorsko društvo i pomorski časopis „Jedro“ (1916.-1918.), *Pomorski zbornik*, knj. 3, Zadar, 1965., str. 895-916.
2. V. Maštrović, Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X-XIX st.), *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. XI-XII, Zadar, 1965., str. 109-142.
3. V. Maštrović, Glasnik Matice dalmatinske u Zadru (1901.-1904.), *Zadarska revija*, br. 1, Zadar, 1952., str. 19-26.

²⁴ V. Maštrović, Hrvatska društva u Zadru (1848-1920), zbornik *Zadar*, Zagreb, 1964, str. 471-486, 486.

²⁵ *Glas Zadra*, br. 38, 1951.

²⁶ U istom tonu je ocjena da je Austrija provodila protunarodnu politiku protiv Hrvata. V. Maštrović, Prilog povijesti hrvatske kazališne umjetnosti u Zadru, *Zadarska revija*, br. 4, Zadar, 1953., str. 3-15.

4. V. Maštrović, Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.), *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964., str. 471-486.
5. V. Maštrović, Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960., *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964., str. 737-760.
6. V. Maštrović, *Jadertina croatica, bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, I dio – knjige*, Zagreb, 1949.
7. V. Maštrović, *Jadertina croatica, bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, II dio, Časopisi i novine*, Zagreb, 1954.
8. V. Maštrović, *Jadertina croatica, Dopuna 1*, Zadar, 1977.
9. V. Maštrović, Jezično pitanje u doba Narodnog preporoda u Dalmaciji, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969., str. 219-242.
10. V. Maštrović, Jezično pitanje u pomorstvu i Narodni preporod u Dalmaciji, *Pomorski zbornik*, knj. 4, Zadar, 1966., str. 447-460.
11. V. Maštrović, Kako je izvršena okupacija Zadru u studenom 1918., *Glas Zadra*, br. 38, 1951.
12. V. Maštrović, *Kulturna i umjetnička djelatnost društva „Petar Zoranić“ Zadar (1908.-1968.)*, Zadar, 1968.
13. V. Maštrović, Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar, 1961., str. 45-63.
14. V. Maštrović, Osnivanje Ilirske čitaonice u Zadru 1847. i 1848. god. s osvrtom na Zadarsku čitaonicu iz 1807. god., *Radovi Centra JAZU*, sv. 21, Zadar, 1974., 29-55.
15. V. Maštrović, Prilog bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.), *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII, Zadar, 1961., str. 457-477.
16. V. Maštrović, Prilog povijesti hrvatske kazališne umjetnosti u Zadru, *Zadarska revija*, br. 4, Zadar, 1953., str. 3-15.
17. V. Maštrović, Pripreme za izdanje „Zore dalmatinske“ u Zadru god. 1842. i 1843., *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. IV-V, Zagreb, 1959., str. 85-116.
18. V. Maštrović, Pučke knjižnice na zadarskom području prije 1918. godine, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. 6, br. 3-4, Zagreb, 1960., str. 33-42.
19. V. Maštrović, Rikard Katalinić Jeretov i Zadar, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, II, Zadar, 1956., str. 340-356.

20. V. Maštrović, Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor, zbornik *Dalmacija 1870*, Zadar, 1972., str. 159-178.
21. V. Maštrović, Uvođenje hrvatskog jezika u sudovima Dalmacije u prošlom stoljeću, *Mjesečnik*, LXX, br. 9, Zagreb, 1944., 426-428.
22. V. Maštrović, *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX i početka XX stoljeća (Jadertina croatica)*, Zagreb, 1979.
23. V. Maštrović, Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli Vranski, *Povijest sporta*, VIII, br. 31, Zagreb, 1977., str. 2677-2701.
24. V. Maštrović, Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. X, Zadar, 1963., str. 67-87.

Ante Bralić: THE WORKS OF PHD VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ ABOUT THE
CROATIAN-ITALIAN RELATIONS IN DALMATIA

S u m m a r y

The article analyzes the Croatian-Italian relations in the works of Vjekoslav Maštrović. The stated works represent an unavoidable source for the study of interactions between these two nations as well as about an attitude of the Austrian authorities towards that problem. A particular emphasis is placed on the question of language rather on an introduction of the Croatian language in public life through the judicial system, administration and mass media of that time (newspapers, books and announcements). A close attention is also paid to the Croatian societies acting in Zadar during the second Austrian administration.

DR. SC. VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ O ZADARSKIM KOLEDARIMA

U radu se analiziraju tekstovi iz bogatog književnopovijesnog opusa Vjekoslava Maštrovića o zadarskom nakladništvu i periodici. Iz korpusa tekstova u kojima je dao fundamentalna istraživanja o zadarskoj periodici i nakladništvu izdvajaju se tekstovi o zadarskim koledarima te se ističu rezultati Maštrovićevog znanstvenog iščitavanja te građe. Osobito se značenje pridaje njegovu tekstu „Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863. – 1910.)“, u kojem je uz povijesni pregled kalendarske građe u Zadru s naglaskom na dva najznačajnija zadarska koledara i žanrovski odredio pojam koledara (kalendara). Pritom se podcrtavaju Maštrovićevi zaključci o ulozi pojedinih koledara u kulturnom, prosvjetnom i povijesnom životu Zadra, Dalmacije i Hrvatske (Narodni koledar) i iznimno značajna uloga Svačića u razvoju hrvatske književnosti u doba hrvatske moderne (napose kada se gasi Vienac, središnji časopis hrvatske književnosti).

Već na početku svog bogatog književnokritičkog i književnopovijesnog opusa Vjekoslav Maštrović se bavi koledarima, odnosno u novijem nazivlju kalendarima, tj. kako ih je on žanrovski odredio – kalendarskim zbornicima. Tako je već 1933. u zagrebačkoj *Omladini* prikazao Napretkov *Hrvatski narodni kalendar* za god. 1933.¹ Po Maštrovićevom povratku u Zadar, nakon završetka Drugog svjetskog rata i njegovih fundamentalnih književnopovijesnih i bibliografskih istraživanja tiskanih u dvije pozamašne knjige *Jadertina croatica I.* (knjige), Zagreb, JAZU, 1949. i *Jadertina croatica II.* (časopisi i novine), Zagreb, 1954., kao nastavak građenja cjelovitog književnopovijesnog pregleda izdavaštva u Zadru od početaka do talijanske okupacije i uprave u Zadru (temeljem Rapallskog

¹ Napretkov "Hrvatski narodni kalendar za god. 1933.", *Omladina*, god. XVII/1933., br. 4, str. 61.-62.

ugovora) donosi više tekstova o zadarskim koledarima/kalendarima. Od recentnih prikaza i kritika iz doba tiskanja zadarskih koledara u našoj književnoj historiografiji bilo je malo interesa za ovakve teme, odnosno za bogatom književnom i zanimljivom znanstvenom građom koju su te publikacije donosile. Upravo tekstovima o zadarskim koledarima Vjekoslav Maštrović ispunjava tu prazninu i otvara prostor suvremenim istraživanjima te pojave u zadarskom, odnosno hrvatskom nakladništvu.

Kao ilustraciju tih recentnih kritika izdvajam Šimićev prikaz *Narodnog koledara* Matice dalmatinske za 1880. kojeg je u *Narodnom listu* prikazao u tri nastavka.² U tekstu Šimić ističe vrijednost *Narodnog koledara* u samoj činjenici da je to jedini književni časopis u Dalmaciji: "Čudna li posla! S jedne kad pomislimo, da je Koledar jedini periodični plod našeg književnog stabla u Dalmaciji (...) Tu se stiče rad poboljih pera iz Dalmacije, i najmanju tu u grieh smrtni treba upisati, ta uredniku ima gradiva i preko brka, može izabrati po miloj volji."³ U splitskom *Jedinstvu* Božo Lovrić prikazuje prvo godište *Svačića*, 1904.⁴ U prikazu zadarskog koledara posebno ističe likovno rješenje naslovnice koju je izradio slikar Emanuel Vidović. Iz književnog sadržaja *Svačića* izdvaja priloge Rikarda Katalinića-Jeretova, Begovića i Nazora, a posebno se bavi dramom "Život" Milutina Cihlara-Nehajeva: "Osobito vrijednost, ako ne i najveću u ovoj knjizi, zaprema i imade drama u jednom činu, a dvije scene od M. C. Nehajeva. Naslov je "Život". S druge strane iz objavljene novelistike izdvaja pripovijest Adele Milčinović ("Neddina poviest").⁵ Nadalje prikazuje i objavljene novele Vjenceslava Novaka, Nikole Šimića i Ive Čipika. A od kritičara izdvaja Milana Marjanovića. Samim navođenjem imena možemo zaključiti kako se u prvom godištu *Svačića* oglasio dobar dio ondašnjih vodećih hrvatskih književnika. Veliki interes za zadarske koledare (naposljetku u njima i surađuje) pokazuje i značajno ime hrvatske književne kritike i prevodilaštva tijekom moderne Arsen Wenzelides koji u Wiesner-Livadićevom *Savremeniku* prikazuje pojedina godišta najznačajnijeg zadarskog koledara. Naime, u *Savremeniku* je 1908. i 1909. objavio članke o koledarima (1908. je prikazao *Svačić* za 1908., a 1909. koledar *Strossmayer* i

² Nikola Šimić, *Koledar 1880.* Izdala: Matica Dalmatinska", uredio Mate Nekić, *Narodni list*, god. XIX/1880., br. 56, str. 1-2; br. 59, str. 1-2 i br. 60, str. 1-2.

³ Nikola Šimić, nav. dj. *Narodni list*, god. XIX/1880., br. 56., str. 1

⁴ Božo Lovrić, *Koledar "Svačić"*, *Jedinstvo*, god. XI/1904., br. 90, str. 1, br. 91, str. 1-2.

⁵ "Najuspjelija je radnja Adele Milčinovičke, a sami početak pripovijesti podsjeća te – ne radi imitacije – već radi ljepote na najuspjelije opise slavenskih pisaca. (...) Tu je u nekoliko stranica prikazan život djevojke, koja ni u djetinjstvu, ni u kasnijoj dobi nije oćutila, što je ljubav majčice, a što utješljiva riječ prijatelja ili bližnjega. Božo Lovrić, *Koledar "Svačić"*, *Jedinstvo*, god. XI/1880., br. 91., str. 1.

Svačić). Njegovi kritički sudovi o hrvatskim koledarima ističu Svačić kao primjer tada najboljeg hrvatskog koledara. Smatra da je Svačić pronašao svoju svrhu i odaziv kod čitatelja kao književno-umjetnički periodik te svojom koncepcijom utjecao i na druge hrvatske koledare. Kao najznačajniji prilog Svačića za 1908. navodi Begovićev prijevod Heineove ode Die Nordsee.⁶ Osobito vrednuje Svačića kao integracijski periodik, jer je osim pisaca iz Dalmacije okupio i pisce iz Banovine. Može se zaključiti iz ovog Wenzelidesovog teksta da su i koledari, pogotovo Svačić, bili pokretači književne aktivnosti na početku stoljeća. Koledaru Svačić njegov je prvi urednik Rikard Katalinić-Jeretov (inače pokretač prvog tečaja Lovora, 1897.) dao književno-umjetničko usmjerenje i time potaknuo plodnu suradnju prvih hrvatskih književnih imena, kako je i u prikazu prvog godišta Svačića (kako smo naveli) istaknuo i Božo Lovrić. I sam je Wenzelides suradnik Svačića za godište 1910. u kojem objavljuje opširnu studiju o Ivu Vojnoviću. Taj tekst o književnom djelu Ive Vojnovića najobuhvatniji je Wenzelidesov tekst napisan do tada i temelj je njegove opširne studije koju je u vrijeme Vojnovićevog jubileja objavio u zasebnoj knjizi u Sarajevu 1917.

U članku "Koledari" prikazuje koledar Strossmayer i Svačić za 1909. Uz dio Strossmayera koji donosi biskupove saborske govore o Akademiji i Sveučilištu iz 1861., te o proračunu iz 1866., Wenzelides prikazuje i beletristički dio koji uz tri prigodnice donosi još trinaest književnih priloga. O Svačiću za 1909. uglavnom piše pohvalno, no zamjera uredništvu da je koledar te godine mogao imati bogatiji izbor književnih tekstova, te da je objavilo već prethodno objavljene tekstove. Najbolje godište Svačića prema Wenzelidesovoj ocjeni je prvo (iz 1904.), i to u vrijeme prestanka izlaženja Vienca, kada su u njemu objavljivali mladi. Iz književnog sadržaja Svačića za 1909. izdvaja prozne tekstove A. Kostelića, P. Petrovića, I. Mitrovića, R. Katalinića-Jeretova i J. Kosora. Premda je M. Marjanović napisao malo književnih tekstova, u Svačiću je objavio dramski tekst *Svagdašnjost* kojem Wenzelides predviđa bolju recepciju nego romanu *Karijera* i *Fragmenti*. Iz sadržaja izdvaja i tri Galovićeve pjesme.

Pišući o Hrvatskoj knjižarnici u Zadru, koja je nakladnik Svačića, iznosi kako je knjižarnica ne samo trgovačko poduzeće već "narodna ustanova, koja ima da podupire siromašne hrvatske djake i uopće da unapređuje hrvatsku prosvjetu u talijanaškom Zadru, zadnjoj kuli nekadašnje autonomaške svemoći u Dalmaciji."⁷

⁶ Književni sadržaj je sljedeći: D Sirovica "30. travnja" (pjesma, M. Gorski "Pjesnikova autobiografija", Heine – M. Begović: Die Nordsee" (i z v r s t a n p r i j e v o d!), " Arsen Wenzelides, Koledar "Svačić" za god. 1908., *Savremenik*, god. III/1908., br. 1, str. 56.

⁷ Arsen Wenzelides, Koledari, *Savremenik*, IV/1909., br. 1, str. 61.

Smatra da su u djelovanju Hrvatske knjižarnice uspješno spojena dva cilja: širenje hrvatske književnosti i hrvatske nacionalne svijesti.

Vjekoslav Maštrović pak gradeći na ocjenama kritike moderne, prilazi problematici koledara minucioznim znanstvenim zahvatom u opširnom tekstu „Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.)“ objavljenom u *Radovima Instituta JAZU u Zadru*, 1957., sv. III, 271-315. Istraživanje je usmjerio prema dvama ciljevima koristeći se književnoteorijskim i književnopovijesnim metodama. Prvi mu je zadatak žanrovski odrediti koledare, zatim referirati o recepciji zadarskih koledara, izdvojiti i ocijeniti njihovo književnopovijesno značenje, te na kraju izraditi iscrpnu bibliografiju kao temelj za daljnja književnopovijesna istraživanja.

Određujući ih žanrovski Maštrović ističe da su koledari "izdavačka forma, koja se nalazi između knjiga i periodike u užem smislu (časopisi i novine). Zato neki bibliotekari određuju koledar kao knjigu, a drugi kao periodiku."⁸ Ja se priklanjam ovom drugom značenju, jer redovito godišnje izlaženje u dugom nizu govori da se radi o periodici, a ne o zasebnoj publikaciji, knjizi. No, za razliku od časopisa i novina, ističe Maštrović, kalendari ako nisu stručni "su po sadržaju redovito zanimljivi zbornici radnji iz raznih struka i književnih priloga."⁹

Zatim značenje publikacija ovakvog tipa vidi (gotovo kao preteču suvremenih znanstvenih zbornika) u tipu objavljene građe, odnosno u činjenici da se u njima objavljuju oveći znanstveni prilozi, a pritom se tražila veća vrijednost priloga.¹⁰ Zbog samog temelja funkcioniranja žanra, da izlazi za duže razdoblje (jednom godišnje), nisu bili prihvatljivi prigodni prilozi, te je eo ipso sadržaj u koledarima, što se tiče književnih i znanstvenih priloga kudikamo ozbiljniji, znanstveniji nego u novinama i časopisima koji izlaze u kraćim vremenskim razmacima. I u toj činjenici ističe značaj kalendarskih zbornika.

Ocjenjuje kako se proučavanju periodike u ono doba nije pridavala osobita važnost, te iznosi snažnu ulogu periodike i urednika na poticanje književnog i znanstvenog djelovanja mnogih autora. S druge strane ističe kako mnogi pisci i znanstvenici ne bi zaokružili svoje opuse ili bi bili fragmentarni da nije bilo pojedinih urednika koji su ih poticali. U istraživanju blagotvornog utjecaja tih publikacija na razvoj znanosti i književnosti u to doba, svakako spada i studij oblika periodične publikacije koje je on nazvao, kako smo već naveli kalendarskim

⁸ Vjekoslav Maštrović, *Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.)*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1957., sv. III., str. 271.

⁹ Isto.

¹⁰ Usp. Isto.

zbornicima: "Kod nas se ne posvećuje dovoljno pažnje utjecaju i ulozi naših periodičnih publikacija u razvoju nauke i književnosti, ni udjelu urednika tih publikacija na okupljanju i poticanju tih pisaca, da pišu i stvaraju. Iz biografija naših pisaca vidjelo bi se, da mnogi ne bi pisali, ili nastavili pisati ih ne bi dovoljno radili, niti objavljivali svoje radnje, podatke ili književne priloge, niti pristupali obradi teme, koja je tražila veći vremenski napor da nije bilo inicijative i forsiranja baš od strane urednika. No uz ispitivanje takvog rada urednika novina i časopisa i utjecaja njihovih periodika, ne smijemo propustiti da među godišnje zbornike i njegove urednike ubrojimo kalendare, napose one iz prošlog stoljeća."¹¹ S druge strane Maštrović ističe ulogu koledara u doba kada je u Hrvatskoj nastupila kriza u književnoj periodici nakon gašenja pojedinih časopisa: "Njihovo je značenje kod nas to veće, što je veća nepostojanost i promjenljivost u izdavanju naših književno-znanstvenih časopisa, pa naši pisci upotrebljavaju i koledare za prvo objavljivanje svojih sastava. Baš u Zadru imamo slučaj, kada hrvatska književnost ostaje bez vodećeg časopisa."¹²

Poznato je da je *Vienac*, središnji časopis hrvatske književnosti, nakon što su ga osvojili mladi (a uređivali Milivoj Dežman-Ivanov i Ksaver Šandor Gjalski) odlukom uprave Matice hrvatske o uskrati potpore, prestao izlaziti zaključno s godištem 1903. Prestala je i sarajevska *Nada*. Koledar *Svačić* za 1904. jedini je književni periodik u Hrvatskoj u to doba, jer je i *Glasnik Matice dalmatinske* prestao izlaziti. Do *Savremenika* 1906. zadarsko kulturno i književno okružje snažna je podrška razvoju hrvatske književnosti, što iznosi i Vjekoslav Maštrović u navedenom tekstu. *Svačić*, 1904., izdanja Hrvatske knjižarnice (npr. Milan Begović, *Život za cara*), te novi tečaj *Lovora* 1905. Milutina Cihlara-Nehajeva u Zadru omogućili su kontinuitet hrvatske književne periodike od *Vienca* do *Savremenika*.

Temu značenja urednika i pojedinih periodika Vjekoslav Maštrović razrađuje u nizu članaka, pa tako piše o Rikardu Kataliniću-Jeretovu („Rikard Katalinić-Jeretov i Zadar“, *Radovi JAZU*, 1955., sv. II, str. 333-357.) i Petru Kasandriću (dugogodišnjem uredniku *Smotre Dalmatinske*, te uredniku *Glasnika Matice Dalmatinske*).¹³ Ovo poticajno pitanje što ga je Maštrović postavio još davnih pedesetih i danas je aktualno jer o cijelom nizu urednika zadarske periodike treba potaknuti nove prosudbe u smjeru Maštrovićevih teza: Jakši

¹¹ Isto.

¹² Isto.

¹³ Vjekoslav Maštrović, "Smotra Dalmatinska" i Petar Kasandrić, *Jadranski zbornik*, god. III/1958., Rijeka-Pula, str. 371-383.

Čedomilu, Ivi Vojnoviću, Milutinu Cihlaru Nehajevu, Srđanu Tuciću, Ivi Prodanu i drugima u uredništvima zadarskih časopisa i novina.

U studiji o zadarskim koledarima također se bavi poviješću ovog žanra, pa donosi retrospektivu, pregled najstarijih koledara u Zadru. Na početku devetnaestog stoljeća, dakle usporedo s početkom novinstva na hrvatskom jeziku (*Kraljski Dalmatin*) pojavljuju se i prvi koledari na talijanskom jeziku: koledar *Almanacco di Zara* koji je izlazio od 1806. do 1812., zatim *Almanacco zaratino* (1813.-1815.), *Almanacco della Dalmazia* (1817.-1836.), *Lunario dalmatino* (1826.-1852.), *Kalendarium romano*, (1837.-1838.), *Il Rammentatore zaratino* (kasnije *Il Rammentatore dalmatino*, pa *Il Rammentatore dalmato*), (1843.-1920.), i *Il Morlaco* (1846.-1850.).¹⁴ U Zadru je, kako podcrtava Vjekoslav Maštrović, kalendarska praksa vrlo stara, jer su rano započeli izlaziti koledari (već na početku 19. st.), ali su tiskani na talijanskom jeziku: "Ti kalendari nisu namijenjeni narodu, nego za potrebe stranih službenika i nešto domaćih službenika, koji su znali taj strani jezik".¹⁵ U to doba, dakle u prvoj polovici devetnaestog stoljeća nema hrvatskih koledara, već se u novom ozračju političkih i društvenih potreba nakon pada apsolutizma pokreće 1863. *Narodni koledar* (pokreće ga Matica dalmatinska).

Bogati izdavački program Matice dalmatinske upravo je započeo prvim sveskom *Narodnog koledara* (Novi i stari) 1863., koji je ističe Maštrović, dobro primljen ne samo u Dalmaciji, nego u cijeloj Hrvatskoj. S druge strane Maštrović ističe programsku usmjerenost *Narodnog koledara* koja se temelji na programu rada Matice dalmatinske: "Matica je do kraja svog opstanka zadržala karakter društva za pučko-prosvjetno uzdizanje našeg naroda pomoću izdavanja pučkih knjiga. U ostvarenju tih zadataka, izdala je u prvom redu 38 godišta "Narodnog koledara", sedam izdanja "Narodne pjesmarice", pet svezaka posebne zbirke "Pučke knjižnice Matice Dalmatinske".¹⁶ U početku, kako navodi Vjekoslav Maštrović, *Narodni koledar* sastojao se od sljedećih promjenjivih rubrika: Koledarske opaske, u kojoj su bili kalendarski podaci, a zatim su dolazili književni i poučni prilozi, na kraju su išle koledarske zapiske, koje su se publicirale zajedno s podatcima o Matici dalmatinskoj. No, s vremenom se struktura i nazivi pojedinih rubrika mijenjaju.¹⁷ Doznajemo podatke o članovima Matice, od nadbiskupa zadarskog Pietra Dujma Maupasa, do profesora, kulturnih djelatnika i građana

¹⁴ Usp. Vjekoslav Maštrović, *Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.)*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1957., sv. III., str. 272.

¹⁵ Isto.

¹⁶ V. Maštrović, nav. dj., str. 273.

¹⁷ Usp. Vjekoslav Maštrović, nav. dj., str. 275.

Zadra. U koledarskim opaskama nalazimo reference o godišnjim dobima, svetkovinama, postu i dr., te mjesece u godini i prilog – katolički kalendar.

Po književnom programu *Narodni koledar* usmjeren je prema usmenoj književnosti, odnosno žanrovima iz usmene književnosti: poeziji, pripovijetki, poslovicama i zagonetkama.¹⁸ Upravo takav programatski pristup Maštrović vezuje uz duh vremena jer "težnja je tada za upoznavanjem tog narodnog blaga i bogatstva našeg jezika."¹⁹ Uz to Maštrović navodi i sadržaje iz umjetničke književnosti. Usmjerenje *Narodnog koledara* prema priložima iz gospodarstva tumači teškim gospodarskim prilikama koje su u Dalmaciji nasljeđe iz XVIII. stoljeća koje se teško popravljalo.²⁰ No, kao najveću vrijednost ove publikacije, uz njenu dugovječno književno-prosvjetnu ulogu (od 1863.-1900.) smatra i činjenicu da je u koledaru vrlo uspješno raspravljen niz povijesnih tema i okupljen zavidan broj suradnika.

Narodni koledar bio je poučno-prosvjetnog karaktera i tim je usmjerenjem, uz pomoć svojih urednika snažno utjecao na razvoj pojedinih društvenih i znanstvenih grana: zdravstva, gospodarstva, književnosti, pedagogije, povijesti, prirodnih znanosti, vjere, geografije, novinstva i dr. kako zaključuje Vjekoslav Maštrović u svojoj sintezi. I u svom obuhvatnom članku „Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.“²¹ Vjekoslav Maštrović se bavi i ostalim koledarima koji su izlazili u Zadru. Pored *Narodnog koledara* i *Svačića* navodi i drugu kalendarsku praksu na hrvatskom jeziku u Zadru: "S dosta praktičnim priložima izlazili su kalendari *Pučki kalendar* (1906.-1921.) i *Novi Zadarski koledar* (1871.). Gospodarske kalendare uredili su : E. M. Vusio – *Seoski koledar* (1889.-1892.) i Stanko Ožanić *Gospodarski i Vinogradarski koledar* (1905.-1911.)."²²

Izlaženje *Svačića* povezuje s činjenicom prestanka izlaženja *Vienca* i *Nade*,²³ i odlukom Hrvatske knjižarnice da u tom sušnom razdoblju hrvatske

¹⁸ "Po sadržaju najviše je priloga iz narodne književnosti: pjesama, pripovijedaka, poslovice i zagonetaka, a potom dolaze prilozi naših pisaca." Isto.

¹⁹ Vjekoslav Maštrović, nav. dj., str. 276.

²⁰ Usp. Isto.

²¹ *Zadar: zbornik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, Izdavački zavod JAZU, 1964., str. 737-760.

²² Vjekoslav Maštrović, *Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.*, *Zadar: zbornik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, Izdavački zavod JAZU, 1964., str. 757.

²³ "Hrvatska književnost ostaje 1903. bez književnih listova: ne samo starog "Vijenca", nego i sarajevske "Nade". Vjekoslav Maštrović, *Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i*

periodike započne s izdavanjem "godišnjeg zbornika, s izabranim književnim prilogom koji će biti posebno označen od ostalog kalendarskog materijala."²⁴ Hrvatska knjižarnica odlučila je pomoći *Glasnik Matice dalmatinske*, ali kako nije postignut dogovor, navodi Maštrović, ta je akcija propala.: "Redakcija je prvog sveska *Svačića* bila dovršena 1903. No u travnju 1904. prestaje izlaziti i u Zadru književno-znanstveni časopis *Glasnik Matice dalmatinske* (1901.-1904.), koji je okupio lijepi broj književnika i naučnih radnika. Urednici su bili: Jakov Čuka, Ivo Vojnović i konačno Petar Kasandrić. Nije nažalost uspjela akcija da se *Glasnik Matice Dalmatinske* izdaje u zajednici s Hrvatskom knjižarnicom u Zadru (...). Hrvatska knjižarnica imala je namjeru izdati novi broj lista već 1905. pod uredništvom Rikarda Katalinića Jeretova."²⁵ No ta nakana Hrvatske knjižarnice nije ostvarena jer Matica dalmatinska nije nastavila sa izdavanjem časopisa. Utoliko više je značenje *Svačića*, jer "postaje tada jedini naš književni zbornik".²⁶ Već se iste godine pohvalno o koledaru *Svačić* oglasila i hrvatska periodika i kako smo u uvodu članka naveli, Božo Lovrić u splitskom *Jedinstvu* vrlo pohvalno piše o *Svačiću*.²⁷

U tom trenutku hrvatske književnosti kada je nastupila kriza u izdavanju književne periodike, preostalo je književnicima tekstove objavljivati u podlistku političkih novina. Kakva je potreba za prostorom za književno objavljivanje u to doba, svjedoči i proglas Ante Tresića-Pavičića iz Trsta koji poziva hrvatske književnike na suradnju u listu *Jadran* kojeg je pokrenuo 1903.²⁸ *Svačić* otvara svoje stranice vodećim književnicima moderne, pa već u prvom godištu objavljuju Begović i Nazor, a od radova prvih imena hrvatske moderne treba izdvojiti Marjanovićevu studiju *Iza Šenoe, Dvadeset godina hrvatske književnosti*, II/1905; III/1906; IV/1907; suradnju Matoša, Cihlar-Nehajeva, Viktora Cara-Emina, Ivana Krnica, Zvonimira Butkovića, navedenu Wenzelidesovu studiju i prevodilaštvo Milana Begovića. Tu bogatu suradnju istaknuo je u navedenom tekstu kao

Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.), *Radovi instituta JAZU u Zadru*, 1957., sv. III, str. 278.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Božo Lovrić, Koledar "Svačić", *Jedinstvo*, god. XI/1904., br. 90., str. 1, br. 91, str. 1-2.

²⁸ Arsen Wenzelides u članku *Jadran* podržava tu Tresićevu inicijativu i poziva hrvatske književnike da ga podrže: "Pustili smo skapati slavnoga Lisinskoga. Matoš strada u Parizu, pa nemojmo zapustiti ni pjesnika "Simeona" i "Finis reipublicae". Napokon, ako ko neće, da pomaže Tresića kao osobu, nek se predplati na njegov list barem iz rodoljubnog ponosa, da uzdržava čisto hrvatsko glasilo u iredentističnom Trstu." Arsen Wenzelides, *Jadran, Crvena Hrvatska*, XIII/1903., br. 7, str. 3.

vrijednost ove publikacije Vjekoslav Maštrović.²⁹ Možemo sa sigurnošću danas ustvrditi da je *Svačić* onih godina glasilo mladih, što se iz spomenutih imena jasno iščitava. Svih sedam godišta *Svačić* je uređivao Rikard Katalinić-Jeretov, premda je, za sam kalendarski dio, imao posljednja tri godišta za suradnika Milana Krasovića.³⁰

Maštrović u tekstu vrednuje doprinos *Svačića* književnosti moderne te ističe kako je za razliku od *Narodnog koledara* koji je okrenut usmenoj književnosti, *Svačić* okrenut recentnoj umjetničkoj književnosti. Ocjenjuje ga književnim zbornikom.³¹

Posebnu vrijednost *Svačića* Maštrović vidi i u činjenici da je sav prihod od prodaje publikacije namijenjen potpori siromašnim đacima u Zadru.

Na kraju ovog svog opširnog teksta Maštrović donosi iscrpnu bibliografiju zadarskih koledara: "1. Članci općeg značaja. Novinstvo. Knjižarstvo. Izdavačka društva, 2. Astronomija, 3. Filatelija, 4. Filozofija, 5. Geografija, 6. Gospodarstvo, 7. Književnost. Kritika. Povijest književnosti, 8. Književni žanrovi. Poezija. Pripovijesti. Crtnice. Priče. Basne. Putopisi. Eseji. Aforizmi. Drame. Narodna poezija. Narodne pripovijetke. Narodne poslovice i zagonetke, 9. Književnost ostalih naroda (Poezija, Proza. Dramska književnost,) 10. Likovne umjetnosti, 11. Matematika, 12. Medicina, Higijena, 13. Pedagogija. Školstvo, 14. Povijest, 15. Pravo. Uprava, 16. Prirodne znanosti, 17. Vjere".³²

Na značenje koledara *Svačić* za književnost hrvatske moderne Maštrović se vraćao u nizu znanstvenih i retrospektivnih članaka (u članku „Hrvatska knjižarnica u Zadru, uz pedesetu godišnjicu njenog osnutka“, u *Glasu Zadra*, 1951.,³³ i u

²⁹Uspio je okupiti lijepi broj tada već dobro poznatih naših književnika. Spominjemo nekoje: Vladimir Nazor, Vjenceslav Novak, Milan Begović, A. G. Matoš, Milutin Cihlar Nehajev, Nikola Šimić, Rikard Katalinić-Jeretov, Ante Tresić-Pavičić, Viktor Car Emin, Joza Ivakić, Srđan Tucić, Fran Galović, Davorin Trstenjak, Josip Kosor, Mirko Korolija i dr. Od znanstvenih, stručnih odnosno kulturnih radnika surađivali su: Milan Marjanović, dr. Luka Jelić, dr. Rudolf Horvat, Ante Petravić, C.M. Iveković, Arsen Wenzeldes, Stanko Ožanić, Vinko Kisić i dr." V. Maštrović, nav. dj., str. 280.

³⁰ Usp. V. Maštrović, nav. dj., str. 279.

³¹ "Glavni je dio kalendara književni prilog, po kome "Svačić" dobiva značenje književnog zbornika, u kome su ostala dva dijela sadržaja (kalendarski podaci i oglasi) tek nužna pratnja iz praktičnih i materijalnih razloga." V. Maštrović, nav. dj., str. 280.

³² V. Maštrović, nav. dj., str. 280 -311.

³³ "Svačić s uspjehom izlazi do 1910. i za to vrijeme u njemu surađuju osim prije navedenih još i V. Kisić, B. Lovrić, J. Smodlaka, Stj. Ilijić, R. Horvat, J. Ujević, A. Tresić-Pavičić, Aleksander, V. Car Emin, Milka Pogačić, St. Miletić, Iso Kršnjavi, A. Petravić, R.F. Magjer. Vl. Drapczyński, Vanda Borelli, S. Tucić, J. Onyskiewicz, D. Trstenjak, F. Galović, J. Mitrović, P. Petrović, J. Carić, J. Milaković, N. Andrijašević, J. Kosor, S. Zjačić, A. Wenzelides, M. Korolija, S. Perišić i dr. Imena svih ovih suradnika ukazuju na

članku „Matica dalmatinska“ u *Narodnom kalendaru* iz 1960.,³⁴ koji je obnovljen 1958., te u zborniku *Zadar*, 1964., u tekstu „Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.“).

Maštrovićevi tekstovi o zadarskim koledarima vrijedan su prinos proučavanju periodike, te značajan doprinos studiju hrvatske književnosti koja se ostvarivala na Jadranu. Uz *Jadertinu croaticu* I. i II., tekstovi o koledarima te sljedeća *Zadarska oznanjena* upotpunjuju sliku književnog, kulturnog i znanstvenog djelovanja u Zadru unatrag dvjesto godina. Bilo kakav studij hrvatske književnosti tijekom moderne bez uvažavanja ovih temeljnih istraživanja književnosti koja se ostvarivala u zadarskoj periodici na početku dvadesetog stoljeća bio bi nepotpun i nemoguć. Pritom ističem Maštrovićevu ocjenu *Svačića* i njegovu pojavu u vrijeme kada u Hrvatskoj nema prave književne periodike. Svačić je uređivan kao izvrstan „secesijski zbornik“, poput *Hrvatskog salona* i smotre *Život*. U njemu se zrcali bogat književni i umjetnički život Hrvatske u to doba, s mnogo reprodukcija najznačajnijih hrvatskih slikara i kipara, a zrelost te publikacije upotpunjuju književni tekstovi vodećih hrvatskih književnika toga razdoblja, zatim brojni referati, studije i prijevodi, tako da se i ta programatska smjernica hrvatske moderne osjeća u zadarskom koledaru. Upravo na to je prvi ukazao u svojim člancima Vjekoslav Maštrović.³⁵ S druge strane udario je temelje budućem proučavanju ove izdavačke pojave u zadarskom i hrvatskom nakladništvu, osobito izradom bibliografije dvaju najznačajnijih zadarskih koledara (*Narodnog koledara* i *Svačića*) te uputio na bogatu književnu, umjetničku, stručnu i znanstvenu građu u navedenim periodicima. S teorijskog polazišta nazvao ih je kalendarskim zbornicima, odnosno odredio ih „zanimljivim zbornicima radnja iz različitih struka i književnih priloga, ukoliko, naravno nisu, isključivo stručni kalendari.“³⁶

ozbiljnu ulogu, koju je za našu književnost odigrao zadarski "Svačić". Vjekoslav Maštrović, Hrvatska knjižarnica u Zadru (povodom pedeset godišnjice osnutka, *Glas Zadra*, god. II/1951., br. 40, str. 3.

³⁴ Matica dalmatinska. – *Narodni koledar*, Zadar, god. III/1960., str. 53-56.

³⁵ "Oba ova kalendara ne možemo uzimati kao kalendare, koji su u našem vremenu dobili oblik isključivo pučko-zabavnih godišnjaka. Ima u njima priloga, na koje se i danas poziva nauka ili književnost, a to im daje posebno značenje i trajniju vrijednost." Vjekoslav Maštrović, *Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zaru* (1863.-1910.), *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1957., sv. III., str. 272.

³⁶ V. Maštrović, nav. dj., str. 271.

LITERATURA

Nikola Šimić, Koledar 1880. Izdala: "Matica Dalmatinska", uredio Mate Nekić, *Narodni list*, god.. XIX/1880., br. 56, str. 1-2; br. 59, str. 1-2 i br. 60, str. 1-2.

Arsen Wenzelides, Jadran, *Crvena Hrvatska*, XIII/1903., br. 7, str. 3.

Božo Lovrić, Koledar "Svačić", *Jedinstvo*, god. XI/1904., br. 90, str. 1, br. 91, str. 1-2.

Koledar "Svačić" za god. 1908., *Savremenik*, god. III/1908., br. 1

Arsen Wenzelides, Koledari, *Savremenik*, IV/1909., br. 1, str. 61.

Napretkov "Hrvatski narodni kalendar za god. 1933.", *Omladina*, god. XVII/1933., br. 4, str. 61-62.

Vjekoslav Maštrović, Hrvatska knjižarnica u Zadru (povodom pedeset godišnjice osnutka, *Glas Zadra*, god. II/1951., br. 40, str. 3.

Vjekoslav Maštrović, Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.), *Radovi instituta JAZU u Zadru*, 1957., sv. III, str. 271-283.

Vjekoslav Maštrović, "Smotra Dalmatinska" i Petar Kasandrić, *Jadranski zbornik*, god. III/1958., Rijeka-Pula, str. 371-383.

Matica dalmatinska. – *Narodni koledar*, Zadar, god. III/1960., str. 53-56.

Zadar: zbornik, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, Izdavački zavod JAZU, 1964., str. 737-760.

Vjekoslav Maštrović, Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960., *Zadar: zbornik*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, Izdavački zavod JAZU, 1964., str. 757.

Robert Bacalja: PHD VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ ABOUT CALENDARS
FROM ZADAR

S u m m a r y

This paper analyzes the texts from the rich literary-historical works of Vjekoslav Maštrović on Zadar's publishing and periodicals. From the corpus of texts in which he gave fundamental researches on the periodicals and publishing of Zadar, the articles on Zadar's calendars are prominent among them, as well as Maštrović's results of his scientific exploration of literary corpus. Particular meaning is given to his text Kalendarski zbornici (Calendar collections) of Matica dalmatinska and Croatian library in Zadar (1863-1910), in which the term calendar was genre-defined along with a historical overview of the calendar items in Zadar with an emphasis on the two most important calendars of Zadar. At the same time, Maštrović's conclusions about the roles of some calendars in the cultural, educational, and historical life of Zadar, Dalmatia and Croatia (Narodni koledar) are emphasized, as well as the extremely important role of Svačić in the development of Croatian literature in the period of Croatian modern (especially when Vienac, the central periodical of Croatian literature, was no longer published).

V. MAŠTROVIĆ
JADERTINA
CROATICA

I. DIO
KNJIGE

V. MAŠTROVIĆ

JADERTINA CROATICA

II. DIO
KNJIGE

A

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ I CROATICA

Nastupom dr. Vjekoslava Maštrovića na poziciji upravitelja Znanstvene knjižnice u Zadru od 1947. godine, započeo je ključni proces obnavljanja i popunjavanja Knjižnice hrvatskom bibliotečnom građom. Naime, prethodna je talijanska uprava Zadrom, napose od 1920. do 1943. godine, u tom zahtijevala odbacivanje ili pak priječila nabavu bilo kakvih tiskanih hrvatskih djela. Upravo je takav odnos prema hrvatskoj kulturnoj baštini bio rezultat talijanskoga političkog imperativa, primarno sadržanog u namjeri mijenjanja etničke slike grada Zadra. Stoga je Maštrovićevo djelovanje na ispravljanju dotadašnjih negativnih posljedica u kulturi Zadra, nastalih zbog spomenute talijanske politike, bilo od iznimnog značaja. Naime, njegovo je zauzimanje u tom pravcu izravno rezultiralo ključnom pozitivnom promjenom, što je u konačnici značilo postizanje odgovarajuće razine hrvatskih kulturnih i jezičnih vrijednosti u gradu Zadru.

Ključne riječi: Maštrović, Znanstvena knjižnica, croatica

UVODNE NAPOMENE

O kulturnom i znanstvenom radu dr. Vjekoslava Maštrovića moguće je raspravljati i pisati s različitih aspekata. Međutim, ciljano odabranim pristupom u ovom radu, namjeravamo u prvom redu prikazati razdoblje Maštrovićeve upraviteljstva Znanstvenom knjižnicom u Zadru. Pritom također, posebice namjeravamo istaknuti njegove ključne napore na upotpunjavanju knjižnog fonda hrvatskom bibliotečnom građom. Na taj način pokušat ćemo približiti jedan od bitnih segmenata Maštrovićeve golemog kulturnog djelovanja na ovoj razini. Stoga ovdje težimo navedenu problematiku prvenstveno predložiti uz pomoć dijela arhivske građe, što će nam u svakom slučaju na najbolji mogući način posvjedočiti svu opravdanost upravo takvog potenciranja.

U tom smislu neophodno je, u prvom redu, navesti kako je bibliotečni fond zadarske Znanstvene knjižnice, posebice nakon aktivizacije Rapallskog ugovora iz 1920. godine, bio izložen krajnje neprimjerenom talijanskom postupanju. Naime,

zahvaljujući uspostavljenom političkom ozračju došlo je do namjernog odbacivanja mogućnosti nabave bilo kakvih tiskanih djela na hrvatskom jeziku, ali i usporedo s time i do uklanjanja do tada postojećih. Tako su Talijani, za potrebe mijenjanja etničke slike grada Zadra, nasilno zadirali i u kulturne promjene. I početno razdoblje ratnih događanja iz 1941. godine u tom se pogledu krajnje negativno odrazilo upravo na zadarsku Znanstvenu knjižnicu. Naime, iz njenoga je fonda, u to vrijeme, u Italiju prenesena golema količina bibliotečne građe, i to iznimne vrijednosti.

Poslijeratno razdoblje, napose ono od 1947. godine, kada upraviteljstvo Znanstvenom knjižnicom u Zadru preuzima dr. Vjekoslav Maštrović, ostavilo je najznačajnijeg traga na ispravljanju dotadašnjeg prisilno izmijenjenog stanja bibliotečnog fonda Knjižnice. Naime, ustrajnim zalaganjem upravitelja Maštrovića, ubrzano se mijenjala slika u Znanstvenoj knjižnici. Zapravo, bitno se ispravljala ranije nanesena šteta na račun hrvatske bibliotečne građe, što je značilo da se u tim trenucima započelo s golemim naporima u cilju njene nabave i popunjavanja.

U tom je kontekstu, ovdje upravo najzanimljivija postojeća Maštrovićeva korespondencija sa svim relevantnim ustanovama u Hrvatskoj, kao i sa značajnim pojedincima, a sve u cilju ostvarenja osnovne težnje, popuniti zadarsku Znanstvenu knjižnicu *croaticama*.

OGLED O DJELOVANJU ZNANSTVENE KNJIŽNICE U ZADRU OD 1920. DO 1943.

Zaključenjem Rapallskog ugovora iz 1920. Italija je *de facto* i *de jure* uspjela u svojoj do tada intenzivnoj, ali i veoma agresivnoj namjeri konačnog administrativno-političkog preuzimanja uprave nad gradom Zadrom.¹ Dakako, taj je čin za posljedicu imao niz negativnih odraza, a upravo su najizražajniji bili oni u pogledu novostvorenog odnosa prema domaćem hrvatskom nacionalnom elementu. Osnovni razlog tako izmijenjenih prilika nalazio se u međunarodno-pravnoj verifikaciji talijanskih aspiracija prema hrvatskim obalnim prostorima, što se u tom pogledu posebice odnosilo i na grad Zadar.

Navedenim je događajem nastupilo, pored ostaloga, veoma prepoznatljivo razdoblje prisilnoga mijenjanja etničkih odnosa u Zadru, i to isključivo u korist

¹ Do zaključenja Rapallskog ugovora, dogovorenog između Kraljevine Italije i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), došlo je 12. studenoga 1920. u talijanskom mjestu Rapallo pokraj Genove. Ovim ugovorom Italija je pod svoju upravu dobila Trst, Goricu, dio Kranjske, Zadar, otoke Cres, Lošinj, Lastovo i Palagružu. O Rapallskom ugovoru vidi: Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske države 1918.-1941.*, Zagreb, 1975.

Talijana, a na štetu Hrvata. Naime, talijanska se vlast pod novonastalim okolnostima, te tako dobivenim »političkim poletom«, ponajprije započela na krajnje bezobziran način obračunavati s hrvatskim stanovništvom grada i pritom sustavno odbacivati sva dotadašnja kulturna, gospodarska ili pak jezična hrvatska obilježja.²

Upravo iz tih razloga ovdje namjeravamo, s obzirom na okvir i prioritetni predmet ovoga rada, izdvojiti samo neke od spomenutih postupaka. U tom kontekstu pokušat ćemo naglasiti isključivo one radnje koje su ostale prepoznatljive kao isključivo talijansko nasilno zadiranje u hrvatsku kulturnu baštinu, što je dakako po svojoj naravi za posljedicu imalo i bitnu promjenu sveukupne društvene slike grada Zadra. Takav, apsolutno negativni odnos aktualnih vlasti, napose je bio izražen prema hrvatskoj knjizi i periodici.

Stoga je i vremensko razdoblje, ponajprije ono u razmeđu od 1920. pa sve do 1943. godine,³ bilo obilježeno zanemarivo malim brojem nabave i primanja, odnosno prihvaćanja hrvatske bibliotečne građe u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici. Istodobno, provodile su se i ustrajne radnje na odstranjenju većeg dijela hrvatske građe do tada zatečene i smještene u istim prostorima. Spomenuto je ponašanje u konačnici rezultiralo činjenicom da se Knjižnica sustavno i ciljano obogaćivala fondom knjiga na talijanskom jeziku, što je dakako uz prethodno navedene postupke, posve jasno razotkrivalo svu širinu postavljenih talijanskih stremljenja. Oni su naime pod takvim okolnostima bili u cijelosti na tragu, točnije rečeno, potpuno podudarni s ranije proklamiranim i aktualnim talijanskim iredentističkim političkim težnjama.⁴

O navedenim postupcima kao i razmjerima tako proizišlih posljedica, najbolje nam svjedoče mnogobrojni dopisi što ih je u poslijeratnom razdoblju (počevši već od 1947. godine) upravitelj zadarske Znanstvene knjižnice dr. Vjekoslav Maštrović, upućivao mnogim pojedincima i ustanovama diljem Hrvatske, upravo s ciljem nabave i popunjavanja devastirane bibliotečne građe na hrvatskom jeziku. Osnovni sadržaji takvih dopisa, bilježili su u pravilu konstatacije o tome kako su talijanski okupatori uništavali dio hrvatskih tiskanih knjiga, i to u pravilu one koje su se nakon aktivizacije Rapallskog ugovora nalazile u Zadru.⁵ Također, Maštrović je pisao i o talijanskim postupcima kojima se namjerno izbjegavala nabava djela hrvatskih pisaca, pri čemu su se ona postojeća čak i fizički odbacivala iz Knjižnice.⁶ Ili pak, o nastalom odnosu koji je primarno proizlazio iz stvorenoga političkog ozračja, te upravo takav nedvojbeno omogućavao

² Više o tome vidi: Ante Artić, »Prilike u Zadru od 1918. do 1941.«, *Zadar: Zbornik*, Zagreb, 1964., str. 315-316.

djelatnicima Knjižnice, da pod svaku cijenu izbjegavaju nabavu bilo kakvih djela na hrvatskom jeziku.⁷

Takva se talijanska orijentacija nastavljala i početkom ratnih zbivanja 1941. godine, kada je iz Knjižnice s obrazloženjem »sklanjanja od bombardiranja«, u Italiju (Veneciju) prenesen golemi broj iznimno vrijedne bibliotečne građe.⁸ Zbog toga su, kako je to izrijeком u jednom od svojih mnogobrojnih dopisa u poslijeratnom razdoblju, upravitelj Knjižnice dr. Vjekoslav Maštrović naveo: »odnijeli u Veneciju oko 6.000 svezaka raznih bibliotekalija – svu rukopisnu zbirku, raritete, oglase i dr.«.⁹

NAPORI DR. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA U POSLIJERATNOM RAZDOBLJU U SVEZI NABAVE CROATICĀ

Prestankom teritorijalne tuđinske okupacije Zadra, zapravo odlaskom iz grada njemačkih vojnih postrojbi i dijela talijanske civilne uprave, što se zbilo koncem 1944. godine,¹⁰ ostvarili su se pored ostaloga, i bitni preduvjeti za obnavljanje, odnosno začetak novoga načina rada Knjižnice. S tim u vezi, trebalo je u prvom redu ipak poraditi na osnovnim fizičkim popravcima (premda relativno manjeg opsega) oštećenih dijelova zgrade Knjižnice, koji su nastali kao posljedica prethodnih savezničkih teških zračnih razaranja kojima je Zadar bio sustavno

³ Knjižnica je prestala svojim radom tijekom 1943. zbog tada pokrenutih strahovitih i sustavnih zračnih razaranja grada Zadra od strane savezničkog ratnog zrakoplovstva. O prestanku rada knjižnice vidi: Pavao Galić, *Povijest zadarskih knjižnica*, Zagreb, 1969., str. 54.

⁴ Suština talijanske iredentističke djelatnosti u Zadru bila je priprema uspostave takvih političkih odnosa koji bi jamčili i opravdavali ostvarenje postupka tzv. povratka 'neoslobođenih zemalja' matici zemlji Italiji. U tom kontekstu, kao jedan od segmenata, možemo promatrati i nasilno talijansko djelovanje na zamjeni hrvatske kulturne baštine onom talijanskom. Više o iredentističkom političkom djelovanju vidi: Šime Peričić, »Prilog poznavanju talijanske okupacije Dalmacije od 1918.-1923. god.«, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Zadar, 1973.

⁵ U tom smislu vidi: Znanstvena knjižnica Zadar (ZKZD), *Arhivska građa Naučne biblioteke Zadar*, svežanj 1949., dopis br. 606/49., od 30. rujna 1949.

⁶ Vidi: ZKZD, Isto, svežanj 1949., dopis br. 842/49-2., od 20. studenoga 1949. godine.

⁷ Vidi: ZKZD, Isto, svežanj 1950., dopis br. 661/50., od 10. srpnja 1950. godine.

⁸ U tom razdoblju upravitelj Knjižnice (još od 1932. do 1943. godine) bio je Giuseppe Praga. Više o njegovom upraviteljstvu vidi: P. Galić, nav. dj., str. 53-54.

⁹ Vidi: ZKZD, *Arhivska građa Naučne biblioteke Zadar*, svežanj 1955., dopis br. 257/55., od 3. lipnja 1955. godine. Taj je dopis Vjekoslav Maštrović uputio 'Komisiji za osnivanje Filozofskog fakulteta u Zadru', koja je bila ustanovljena pri Izvršnom vijeću Sabora NRH.

¹⁰ *De facto* teritorijalno oslobođenje Zadra uslijedilo je 31. listopada 1944. godine., što ne podrazumijeva i ono *de jure* što je uslijedilo 1947. godine.

izložen od konca 1943. pa nadalje, tijekom skoro cijele 1944. godine. Nakon neophodno poduzetih građevinskih zahvata i djelomičnog osposobljavanja zgrade, Knjižnica je otvorena u drugom dijelu 1945. godine,¹¹ i to pod imenom "Narodna biblioteka". Tada je za njenoga prvoga upravitelja imenovan Dušan Berić.

Od 1947. upraviteljstvo nad zadarskom Znanstvenom knjižnicom preuzima dr. Vjekoslav Maštrović, nakon čega već 1. siječnja 1949. godine ona mijenja svoje ime, i dobiva novo, "Naučna biblioteka". Maštrovićevim dolaskom i preuzimanjem uprave, prvenstveno se intenziviraju aktivnosti na obnavljanju i funkcionalnom uređenju same zgrade. Usporedo s tim poslovima, novi upravitelj pokreće i vrijednu, ali nadasve neophodnu inicijativu nabave prioritetnoga hrvatskog knjižnog fonda. Upravo je ta činjenica, od 1949. godine rezultirala i potrebom da ustanova počinje s obvezatnim primanjem, iz tog razdoblja svih tiskanih knjižnih primjeraka iz Hrvatske.¹²

Upravitelj Maštrović, koristeći se različitim njemu dostupnim mogućnostima,¹³ dolazio je do deficitarne hrvatske bibliotečne građe. Tako je primjerice otkupom od privatnih osoba, zatim nizom zaprimljenih poklona, ili pak izvršenim zamjenama s relevantnim ustanovama diljem zemlje, ustrajno radio na popunjavanju knjižnog fonda, ciljano potencirajući onaj hrvatske provenijencije.

Upravo iz tih razloga, a u prilog potpunijeg razumijevanja Maštrovićevog ukupnog djelovanja na toj razini, ovdje ćemo prema vlastitom odabiru, navesti odnosno citirati samo neke od njegovih značajnih korespondencija (premda ih je bio veliki broj) s raznim ustanovama i privatnim osobama. Naime, mišljenja smo da će upravo izvadci iz, u tom razdoblju prosljeđivanih dopisa kao i privatnih pisama, na najbolji mogući način posvjedočiti o njegovom ustrajnom radu na obogaćivanju vrijednim primjercima, tada još nedostatne hrvatske bibliotečne građe.

U tom je smislu primjerice, upravitelj Znanstvene knjižnice dr. Vjekoslav Maštrović još tijekom 1948. godine, od Sveučilišne knjižnice u Zagrebu zatražio mogućnost razmjene duplikata knjiga, što je dopisom sljedećeg sadržaja dodatno i obrazložio: »Podjedno nam javite, koje knjige na hrvatskom jeziku bi nam Vi dali u zamjenu. Naša knjižnica ima malo knjiga na hrvatskom jeziku. Imamo naročito interesa za djela, koja su napisali Dalmatinci ili ostali o pitanjima koja su u vezi sa

¹¹ Nadnevak otvaranja Knjižnice bio je 14. listopada 1945. Vidi: P. Galić, nav. dj., str. 54.

¹² Vidi: P. Galić, nav. dj., str. 54.

¹³ Iscrpnije o načinima i mogućnostima traženja, koje je dr. Vjekoslav Maštrović koristio u svrhu nabave tada deficitarne hrvatske bibliotečne građe, može se pronaći u: Znanstvena knjižnica Zadar (ZKZD), *Arhivska građa Naučne biblioteke Zadar*, svežnjevi od 1947. do 1960. godine.

Dalmacijom, nadalje ostala znanstvena hrvatska djela, bez obzira gdje su izdana i tko je autor«. ¹⁴ Ovim je postupkom Maštrović nesumnjivo, bez bilo kakvih ograda naglašavao svoju primarnu težnju za nabavom svih postojećih djela na hrvatskom jeziku. Pritom također, što je u svakom slučaju od posebne važnosti, nije ispuštao priliku iskazati svu svoju ključnu zainteresiranost i za ona djela koja su tretirala dalmatinsku problematiku.

I naredni primjer kojega ćemo ovdje prezentirati, pruža nam vrijedan dokaz Maštrovićevih stajališta glede njegova ukupnog odnosa prema hrvatskoj, pa stoga i onoj u teritorijalnom smislu užoj, odnosno lokalnoj kulturnoj baštini. Naime, nakon što je sveučilišni prof. Josip Hamm 1949. godine, poklonio Znanstvenoj knjižnici u Zadru, po svemu jedinstvenu knjigu Šime Budinića "Pochorni i mnozii inii psalmi Davidovi", Maštrović je dobrotvoru uputio znakovito pismo zahvale. U njemu je pored ostaloga naveo: »Zar može biti od tiskanih djela vrijednijeg od ovoga: knjigu piše Zadrani hrvatskim jezikom i posvećuje je Zadru«. ¹⁵ Naravno da iz ovako intoniranog dijela teksta zahvale za primljeni poklon, nesporno proizlazi, zapravo se može iščitati, golema Maštrovićeva strast prema vlastitom jeziku, ali jednako tako i sva njegova privrženost svome gradu.

Nadalje, koncem iste 1949. godine, Znanstvena knjižnica zaprimila je i poklon od Ante Dukića, književnika iz Zagreba, kojemu upravitelj Maštrović također uzvraća s punom zahvalnošću, te pored ostaloga njemu piše: »Primili smo Vaše pismo i poslane knjige koje su u redu stigle. Mnogo Vam se zahvaljujemo na tom daru. Doista nismo imali u našoj biblioteci ni jedno Vaše djelo. Razlog je tome taj, što su talijanski okupatori namjerno izbjegavali nabavku djela hrvatskih pisaca, pa čak ih i uklanjali iz biblioteke. Naša su sada nastojanja usmjerena, da nadoknadimo ono, što je tuđi barbarluk propustio«. ¹⁶ Ovu je zahvalu Maštrović, kao što je iz samoga sadržaja njenoga teksta vidljivo, poglavito iskoristio kao prigodu za prokazivanje prethodnih, isključivo negativnih talijanskih postupaka prema hrvatskim kulturnim vrijednostima, ali i njegovo upraviteljsko, tada veoma aktivno djelovanje usmjereno u pravcu potpunog ispravljanja zatečenih nepravilnosti.

Zbog istih je potreba dr. Maštrović i sljedeće 1950. godine, uputio zamolbu i Državnom arhivu u Zagrebu, u kojoj je ponajprije dao osnovne naznake trenutnoga stanja zadarske Znanstvene knjižnice i njene daljnje potrebe. Upravo

¹⁴ Vidi: ZKZD, *Arhivska građa Naučne biblioteke Zadar*, svežanj 1948., dopis br. 242/48., od 28. rujna 1948. godine.

¹⁵ Isto, svežanj 1949., dopis br. 611/49., od 30. rujna 1949. godine.

¹⁶ Isto, svežanj 1949., navedeni dopis 842/49-2.

zato je među ostalim zabilježio sljedeće: »Ova biblioteka oskudijeva u djelima na hrvatskom jeziku. Zbog talijanske okupacije i talijanskog šovinizma bibliotekara, izbjegavalo se nabavljati takova djela. Stoga je naša dužnost ispraviti te propuste. Poteškoće su u nabavljanju starih izdanja, pa se zato obraćamo naslovu da nas pomogne u popunjavanju croaticā«. ¹⁷

I "Matici Hrvatskoj" u Zagrebu, dostavio je tijekom 1951. godine dopis kojim je upozoravao na stanje knjižnog fonda u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici, te ih ujedno izvijestio o tome koji su u tom pogledu trenutni prioriteti uprave. Svoje viđenje prikazao je na način: »Iako je ova knjižnica druga po veličini u Hrvatskoj, ipak oskudijevamo u hrvatskim djelima. Talijanski okupator nije trpio, da se u Zadru saberu croatice. Zbog toga su nastojanja uprave ove ustanove, da se dođe do što većeg broja knjiga na hrvatskom jeziku, napose onih koje je izdala Matica Hrvatska. Reflektiramo na sva izdanja Matice Hrvatske«. ¹⁸

Na koncu prezentacije ovih nekoliko izdvojenih primjera usmjerenog i veoma svrhovitog djelovanja dr. Maštrovića, spomenut ćemo još jedan, koji prema našem mišljenju, daje svemu prethodno navedenom uistinu poseban pečat.

Naime, 1952. godine dr. Maštrović je uputio u Sjedinjene Američke Države, najpoznatijem hrvatskom kiparu Ivanu Meštroviću, pismo kojim ga je prvenstveno u kratkim crtama upoznao s poviješću i trenutnim potrebama Znanstvene knjižnice u Zadru, te u nastavku istoga istaknuo nedvosmislenu zamolbu prema njemu. U tom kontekstu napisao je tekst sljedećeg sadržaja: »Naša je biblioteka druga po veličini u Hrvatskoj, te danas broji preko 150.000 svezaka. Nakon talijanske okupacije našli smo od bivše gradske biblioteke "Paravia" oko 60.000 svezaka. Razliku smo nabavili u ovo par godina. Naročitost ove ustanove jest u tom, što ima posebni odio (sa svim katalozima) za Dalmaciju, u kojem su bibliografski obrađena djela autora iz dalmatinske Hrvatske i djela o njima i o Dalmaciji. Za vrijeme talijanske okupacije favorizirali su se autori talijanaši, dok se izbjegavalo nabavljati djela naših autora. Godine 1941. iz ustanove odnijeli su u Italiju oko 6.000 svezaka vrijednih starih knjiga i rukopisa, među kojima su veliki broj baš naših djela, npr. prvo izdanje Marulićeve "Judite", kompletni "Kraljski Dalmatin" i dr. Naša su nastojanja danas upravljena, da ovu najstariju našu javnu knjižnicu i najveću u dalmatinskoj Hrvatskoj što bolje kompletiramo sa croaticama. Vruća nam je želja, da posjedujemo što više djela o Vama, velikanu naše umjetnosti, sinu naše kršne dalmatinske Hrvatske. Molimo Vas stoga, da nam pošaljete radove o Vama i Vašim djelima bez obzira na jezik i izdavača.

¹⁷ Vidi. Isto, svežanj 1950., navedeni dopis br. 661/50.

¹⁸ Isto, svežanj 1951., dopis br. 542/51., od 11. lipnja 1951. godine.

Najhrvatskiji grad naše obale Zadar, koji je zbog svoje uporne borbe protiv prekomorskog okupatora toliko nesretnih dana prošao u prošlosti, konačno je oslobođen i vraćen domovini Hrvatskoj. Njegova je obnova dug svih nas«. ¹⁹

Tijekom narednog mjeseca, stigao je odgovor kipara Ivana Meštrovića u kojem je pored ostaloga stajalo: »Primio sam Vaše pismo od 12. svibnja i vrlo me je radovalo čuti da se naš lijepi Zadar opet podiže. Historija Zadra je možda najznačajnija među svim gradovima Hrvatske, kako u ranijoj tako i novijoj historiji. Iako mu je tuđin uporno nametao stranu obrazinu, Zadar je u svojoj srčiki ostao hrvatski i konačno dočekaao dan da se vrati majci domovini. Iako je tuđin u njemu sjedio tokom zadnjeg rata, nas je sve boljelo njegovo rušenje iz zraka«. U nastavku odgovora također je navedeno: »Svojih knjiga ili drugih publikacija, nemam osim Monografije, koju je izdala Sveučilišna Tiskara u Syracusi, N. Y., pa ne mogu odgovoriti Vašoj želji kako bih želio, nego Vam šaljem samo ovu publikaciju, koja mi je pri ruci«. ²⁰

Nakon primljenog odgovora, upravitelj zadarske Znanstvene knjižnice dr. Maštrović zahvalio se svojim pismom, te ujedno potvrdio i primitak navedene monografije o najznačajnijem hrvatskom kiparu. ²¹

Dakle, ova vrijedna i nadasve zanimljiva korespondencija s kiparom Ivanom Meštrovićem, možda nam na najbolji mogući način svjedoči o tada stalno prisutnoj težnji dr. Vjekoslava Maštrovića za nabavom i neophodnim popunjavanjem zadarske Znanstvene knjižnice svim vrijednim hrvatskim pisanim djelima. Također, potvrđuje i Maštrovićevu izražajnu komunikativnost, zbog čega je bez bilo kakvih sustezanja često dolazio u kontakte sa svima onima, koji su mogli biti od pomoći u ostvarenju njegova glavnog cilja, uzdizanju položaja hrvatske zadarske Znanstvene knjižnice.

I na koncu, ovdje moramo spomenuti još jedan događaj djelomično vezan uz dr. Maštrovića, premda uvažavajući činjenicu o tome da on nije bio izravnim sudionikom u međudržavnim pregovorima za povrat, svojedobno od Talijana oduzetih kulturnih vrijednosti, odnosno bibliotečne građe iz zadarske Znanstvene knjižnice, koja je još 1941. godine bila premještena u Italiju. Naime, upravo su se najvažnije aktivnosti, sastanci i pregovori državnih povjerenstava Jugoslavije i Italije, u pogledu dogovora oko daljnje sudbine spomenutih kulturnih vrijednosti, odvijale u razdoblju upraviteljskog djelovanja dr. Maštrovića u rečenoj ustanovi. Svakako da je u takvim okolnostima i njegov rad, na posredan način ostavljao

¹⁹ Vidi: Isto, svežanj 1952. Pismo je upućeno 12. svibnja 1952. godine.

²⁰ Isto, pismeni odgovor od 27. lipnja 1952. godine.

²¹ Isto, pismo od 19. kolovoza 1952. godine.

bitnog traga, koji je jugoslavenskim predstavnicima bio od ključne pomoći u uvjeravanju talijanske strane o potrebi neodgodivog povratka oduzetih hrvatskih kulturnih vrijednosti.

Naime, prema postignutom Mirovnom sporazumu između Italije i Jugoslavije iz 1947. godine,²² Italija se uz ostalo obvezala Jugoslaviji vratiti i ranije oduzete brojne kulturne vrijednosti. Prema toj obvezi pokrenuti su međudržavni pregovori, što ih je s jugoslavenske strane vodila "Komisija za restituciju kulturnih predmeta", a okončani su u kolovozu 1960. godine, te se tek tijekom 1961. godine prišlo njihovoj konačnoj realizaciji. Posljedično tome, Znanstvenoj knjižnici u Zadru vraćeni su oduzeti predmeti, među kojima je bilo 350 dokumenata na pergameni, zatim 850 rukopisa i 550 tiskanih knjiga.²³

O golemoj zainteresiranosti dr. Maštrovića u svezi aktivnosti za povratom bibliotečne građe iz Italije u zadarsku Znanstvenu knjižnicu, svjedoče nam i njegova izvješća sa službenih putovanja, posebice ona tijekom 1955. i 1956. godine. U njima detaljno opisuje s kim je sve na Republičkoj razini poticajno razgovarao, te se tako informirao o trenutnom stanju glede konačnog rješavanja ovoga problema.²⁴ Stoga na stanoviti način i ovaj događaj možemo dovesti, premda neizravno, u vezu s Maštrovićevim aktivnostima za povratom hrvatske bibliotečne građe u zadarsku Znanstvenu knjižnicu.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Analizirajući prezentiranu korespondenciju koju je u promatranom razdoblju, kao upravitelj zadarske Znanstvene knjižnice vodio dr. Vjekoslav Maštrović, može se zaključiti kako su njegovi naponi u pravcu nabave i popunjavanja Knjižnice s hrvatskom bibliotečnom građom, bili od presudne važnosti. Naime, upravo zahvaljujući njegovoj upornosti i senzibilitetu, zadarska Znanstvena knjižnica bitno je obogatila svoj fond *croaticama*.

Uspostavljajući na različite načine, aktivne kontakte sa svim relevantnim ustanovama u Hrvatskoj, kao i pritom tražeći mogućnosti saznanja o privatnim kućnim zbirkama u kojima se moglo pronaći niz vrijednih djela na hrvatskom jeziku, zatim primajući poklone za ustanovu od pojedinaca, dr. Maštrović je

²² Mirovni sporazum koji je prvenstveno sadržavao međudržavno razgraničenje između Italije i Jugoslavije, potpisan je 10. veljače 1947. godine.

²³ Više o tome vidi: P. Galić, nav. dj., str. 54., zatim str. 102., bilješka 206.

²⁴ Vidi: ZKZD, *Arhivska građa Naučne biblioteke Zadar*, sveznjevi 1955. i 1956. godine.

uspijevao u ostvarivanju svojih osnovnih težnji. Svojem je djelovanjem mijenjao dotadašnju sliku hrvatskog knjižnog fonda u Knjižnici, koju su u ranijem razdoblju, prvenstveno iz razloga zadovoljenja svojih političkih ciljeva, nenaravno formirali Talijani.

Takvim je svojim djelovanjem dr. Maštrović postizao zapravo dvostruki rezultat. Naime, s jedne je strane sustavno upoznao širu hrvatsku javnost o ranijim neprimjerenim i politički motiviranim talijanskim postupanjima glede hrvatskih kulturnih vrijednosti, dok je s druge strane ostvarivao ključni cilj mijenjanja, u pozitivnom smislu za hrvatsku baštinu, stanja u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici.

Uvažavajući dakle sve navedene Maštrovićeve aktivnosti, vrijedi na koncu konstatirati, kako je razdoblje njegova upraviteljstva glede sveukupnog poboljšanja stanja u Znanstvenoj knjižnici bilo upravo od presudne važnosti. U tom kontekstu ostaje upravo neodvojiva poveznica, dr. Vjekoslava Maštrovića i *croatice*.

S u m m a r y

Beginning in 1947 Vjekoslav Maštrović as a director of the Research Library Zadar started intensive activities with an aim of improving a bad position of Croatian library materials in that institution. His initiative was primarily aimed at acquisition and complementing of deficient Croatian materials left after the previous Italian administration and caused by planned politics of enforced change of relations to Italian benefits in all areas including the cultural area.

In order to fulfil the stated goal PhD Vjekoslav Maštrović undertook many initiatives including numerous private and official contacts and correspondence with an aim of enriching the Zadar Research Library with until then deficient fund of Croatica. With these activities he fulfilled his main goal to correct an unnatural condition imposed by previous Italian politics and to bring the Zadar Research Library to the level that objectively belongs to it in the entire Croatian cultural heritage.

Maštrović's role was in that sense of special significance and it may be well said that the stated period of Zadar's Research Library history has been recognized by his essential influence on achieving the main goal – complementing the Library holdings with Croatica.

KULTURNA BAŠTINA

SAMOSTANA SV. MARIJE
U ZADRU

ULOGA VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA OKO OBNOVE KOMPLEKSA SAMOSTANA SV. MARIJE I OSNIVANJA *SICU* U ZADRU

U službenom pogledu djelatnost Vjekoslava Maštrovića (1913.-1986.) oko obnove kompleksa Samostana sv. Marije i osnivanja Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru, muzeja zlata i srebra Zadra, ponajviše se odvijala u okvirima djelatnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i njena Instituta u Zadru, ali i zahvaljujući njegovoj osobnoj ljubavi prema hrvatskom kulturnom blagu u Zadru.

Prema sačuvanoj dokumentaciji u Akademijinom Institutu u Zadru, Maštrović se po prvi put javno uključio u tu problematiku 1954./1955. godine, dakle odmah nakon osnutka Akademijinog Instituta u Zadru. Spočetka su mu u tome prve kontakt osobe u Akademiji bile tajnik dr. Ivan Ilić i predsjednik Akademije, akademik Grga Novak. Kasnije se Akademijin krug širio i Maštrović je bio sve bliže ostvarenju svoga udjela u osnivanju *SICU*. U jednom od svojih dopisa (28. kolovoza 1956.) dr. Ilić piše Maštroviću: »Dragi kolega, eto, kako je svršio, bar za sada, Vaš prijedlog za upućivanje Ilića u Zadar u stvari "Izložbe zlato i srebro". Naš Predsjednik se po običaju samo nasmiješio, a ja eto sastavih pismo, da se stvar makne«. U samom početku bilo je predviđeno da ta izložba bude u sastavu Akademije.

U pogledu cijelog kompleksa Samostana Maštrović je sastavio jedno nedatirano izvješće, na kojem je rukom naznačio »Gušiću«, ovim riječima: »1. Od 1948. bili su konkretni planovi za obnovu kompleksa sv. Marije (i tu je rukom dodao da je *priprema* bila 1947.). To je trebao biti opipljivi doprinos Republike na obnovi Zadra, jer bi se izgradnjom tog kompleksa riješilo pitanje hrpta poluotoka, na kojem je grad Zadar. Kako tada Akademija nije još imala svoj Institut u Zadru, niti odgovarajuće ljude, to je ova dobra akcija ostala neispunjena tada kad se s materijalne strane to moglo izvršiti. 2. Odlaskom akad. Gušića iz Uprave Akademije (m. op.: 1950.) interes za taj zadatak biva iz Uprave Akademije sve slabiji. Bivši predsjednik akad. Štampar nije za to pokazivao naročiti interes. Međutim su zidine crkve i samostana propadale. Tako da je na kraju prijetila

opasnost, da se zidovi i stupovi kod kupole i groba Večenege sruše. Bila bi to velika šteta. Kako je u međuvremenu počeo s radom Institut Akademije u Zadru, to su poduzete energične mjere, da se spasi taj dio crkve sv. Marije. Kroz dvije godine – 1955. i 1956. otvoreno je bilo ukupno 7 i pol milijuna dinara i za to je popravljena crkva sv. Marije: zidovi, izrađena 2 vrata i postavljen krov nad crkvom. Time je ona spašena (dodano rukom: *svetište*). Međutim ostalo je u zidinama ostali dio samostana, a to su tri zgrade. U zapadnu, najveću, imalo se namjeru smjestiti sredovječne(!) umjetnosti(!). Sve je ostalo neizvršeno. 3. Pravno stanje kompleksa: Do travnja 1958. g. kompleks je bio u posjedu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, koji je vršio njen Institut u Zadru. Bio je do tada i Akademijin čuvar na kompleksu. Kako je tada ukinuto mjesto čuvara i dan nalog, da se kompleks preda Konzervatorskom uredu u Zadru, jer Akademija nema više za to sredstava. To je i učinjeno. Danas posjedovna prava nad kompleksom vrši Konzervatorski ured u Zadru, koji je preuzeo istog čuvara, te ga s poteškoćama plaća. 4. Zadarski biskup Mate Garković i njegov koadjutor Oblak žele povesti sabirnu akciju po svim jugoslavenskim biskupijama za obnovu samostana sv. Marije. Sam pak samostan želi prodati sve svoje nekretnine, s kojima može danas raspolagati i sve utrošiti za njegovu obnovu. Benediktinke su naime sada smještene u bivšem Zmajevićevom sjemeništu, gdje se ne osjećaju dobro i odanle ih biskup želi maknuti. One pak ne žele mnogo: samo da imaju zgradu za stanovanje, ograđeno. Na crkvu sada ne reflektiraju, jer žele samo kapelu, dok im crkva zadaje samo brige, kako rekoše. Mnogo se oslanjaju na obećanja(!) rukovodioca(!) Akademije, napose bivšeg podpredsjednika akademije M. Krleže, da će prednje izvršiti, kao znak zahvalnosti današnje vlasti, što su one spasile zlato i srebro Zadra, te ga nisu predale tal. fašistima, koji su ga tražili i želili(!) prenijeti u Italiju, odakle ga ne bi sigurno vratili. Spomenuti su biskupi svoju namjeru priopćili NO opć. Zadar Albinu Švoriniću i to prigodom posjeta biskupa Oblaka. 5. Akademija stoji danas na stanovištu, da nije njen zadatak restauracija takovih objekata, pa tako nema ni sredstava za taj rad. Zbog toga ona može dati svoju stručnu i naučnu pomoć u ovom poslu, i ništa više. Obzirom na političku priliku ovog predmeta, potrebno bi bilo uzeti ovo u razmatranje. Svakako nebi(!) bilo zgodno ni za unutrašnje ni za vanjske prilike, da se za takav kulturno-hist. objekt, kao što je samostan sv. Marije, provede njegova obnova dalje na osnovu sabirne akcije provedene od strane zadarskog ordinarijata. Teži se pokazati dosada, da narodna vlast zna cijiniti važnost takovih objekata, te ih obnavlja odnosno restaurira n.pr. crkve na Ohridskom jezeru /Ohrid/, pa dosada i u Zadru /sv. Stošija, sv. Frane, sv. Donat/. Bilo bi politički mudro, da se to provede i sa sv. Marijom /samostanom i

ostalim kompleksom/, koji je usko povezan sa hrvatskom orijentacijom u Zadru u najranijim stoljećima. Drugovi – odgovorni za to – u Zadru /komitet i No kotara/ imaju namjeru uskoro se sastati i pitanje sv. Marije raspraviti i donijeti odluke. Vjerovatno(!) da će namjera biskupa požuriti i održanje njihova sastanka». Kasnije je Maštrović o predmetnom kompleksu sastavio još detaljnije izvješće koje također nije datirao, ali ga je potpisao i *a tergo* svojom rukom dodao da je to »Promemoria predana predsjedj. Kotara(?) Zadar V. Kožulu 1961. g. za Kat. komitet sktl.(?)«.¹

Odnose između Akademije i Zadarske nadbiskupije oko osnivanja izložbe »Zlata i srebra Zadra«, njezinog rada i prvotnog smještaja, najzornije nam predočava jedan dopis Nadbiskupskog ordinarijata iz 1959. (24. travnja.) upućen Akademijinom institutu u Zadru u kojem se kaže: »Na temelju usmenih razgovora između Nadbiskupskog ordinarijata u Zadru i Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, a prigodom dodijeljivanja kredita sa strane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za postavljanje riznice relikvijara »Zlato i srebro Zadra« u prizemlju desno Nadbiskupske palače u Zadru, Zeleni trg 1, ovaj Nadbiskupski ordinarijat se obvezuje: 1. Nadbiskupski ordinarijat u Zadru i Samostan č. s. benediktinki »Svete Marije« u Zadru kao vlasnici i dalje će svjesno i brižno čuvati i upravljati riznicom relikvijara i drugih crkvenih umjetničkih predmeta. 2. Nadbiskupski ordinarijat će imenovati jednog svog svećenika čuvara riznice. Na prijedlog č. majke Opatice samostana »Svete Marije« imenovat će se jedna č. s. benediktinka zamjenicom i pomoćnicom čuvara riznice. 3. Č. majka Opatice samostana »Svete Marije« odredit će posebne sestre čistačice za riznicu. 4. Riznica će biti otvorena i pristupačna javnosti. 5. Riznica je pod zaštitom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. 6. Nad riznicom vrše stručni i naučni nadzor Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu preko svog Instituta u Zadru. 7. Naučnim radnicima će se omogućiti naučna istraživanja u suglasnosti s Institutom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. 8. Nadbiskupski ordinarijat će povremeno izvješćivati Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru o djelovanju i stanju riznice. Lijepo molimo cijenjeni Naslov, da te naše obaveze izvoli priopćiti Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Sa osobitim poštovanjem: Mate Garković, s. r. M. P.«.

Kako kasnije saznajemo, lokacija je te zbirke promijenjena, a nakon ponovnih mnogobrojnih dopisa, kontakata i dogovora na relaciji Akademija, Nadbiskupski ordinarijat, Općina i drugih mjerodavnih ustanova i pojedinaca u Zadru i Zagrebu o tom kompleksu, Maštrović u jednom od svojih dopisa

¹ Dokument u prilogu.

predsjedništvu Akademije 1967. (br. 17/45-1967., 31. ožujka 1967.) ovako rezimira: »Dana 28. i 29. o. mj. (to jest ožujka 1967.) vodili su se u Zadru razgovori o rješenju pitanja namjene i izgradnje odnosno popravka kompleksa (zgrada) benediktinskog samostana sv. Marije u Zadru. Tome su prisustvovali predstavnici Naslova i to predsjednik akad. dr Grga Novak, potpredsjednik akad. dr Frane Kogoj i akad. Branimir Gušić, dok je od strane Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske prisustvovao predsjednik Vjerske komisije Stjepan Iveković, a od strane Skupštine općine Zadar predsjednik Drago Strenja. Rezultat toga jest ugovor koji je sklopljen i potpisan 29. ožujka o. g. u 17 sati u zgradi Nadbiskupije. Za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti potpisao je akad. dr Branimir Gušić i uz svoj potpis udario pečat ovog Instituta. U prilogu dostavlja se prijepis toga ugovora, a izvorni predat će Vam akad. B. Gušić. Nakon razgovora, intervencija i konkretnih akcija, konačno od 1959. god. došlo je do zaključenja ugovora o rješenju pitanja izgradnje kompleksa samostana sv. Marije. Jugoslavenska je Akademija kako direktno, tako i preko ovoga Instituta poduzimala stalno korake na povoljnom i pravednom rješenju ovoga pitanja, te predmetni ugovor je u stvari sadržina tog stava Akademije. Predstavnici Akademije bili su čak u interesu stvari spremni da prihvate i rješenje, da se cijeli kompleks preda odnosno povrati samostanu s time, da ga Ordinarijat o svom trošku popravi, te da održava izložbene prostorije, kao i obavezu da izloženi i neizloženi predmeti budu pristupačni naučnim radnicima. Međutim nije bilo razloga da se ne prihvati rješenje iz ugovora, ako ono zadovoljava obje strane tj. današnju Općinu Zadar i Nadbiskupski ordinarijat. Potrebno je da se sjetimo kako je Jugoslavenska akademija preko ovog Instituta spasila od daljnjeg rušenja 1956. god. crkvu Samostana sv. Marije, u kojoj je bio u cjelosti porušen krov i veliki dio svetišta, tada je sve restaurirano. Osim toga daljnjih godina vodili su se pregovori s Ordinarijatom za uredjenje zbirke »Zlato i srebro Zadra« u prizemlju desno Nadbiskupske palače u Zadru Zeleni trg 1. Ugovor je tom prilikom sklopljen 24. travnja 1959. god. izmjenom pisama između Nadbiskupskog ordinarijata i ovog Instituta. Mi smo s naše strane tada građevinski pripremili to prizemlje, ali nažalost zbog stava Općine Zadar prema obnovi kompleksa samostana Sv. Marije, do otvorenja zbirke nije došlo, jer samostan nije htio pristati na izlaganje svojih predmeta. Međutim sada su sva pitanja riješena, te smatramo da je potrebno nakon formiranja savjeta, u koji ulaze i dva predstavnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, i nadalje svesrdno podupirati ostvarenje ovoga ugovora, a napose otvaranje stalne izložbe »Zlato i srebro Zadra« kao i znanstveno korištenje umjetničkog i arhivskog blaga u riznicama, koje će biti obuhvaćene u stalnoj

izložbi crkvene umjetnosti i predmeta naše političke i kulturne prošlosti koji su vezani za zadarsko područje, a nalaze se u crkvenim riznicama. Molimo da se prednji izvještaj primi na znanje. Direktor: Dr. Vjekoslav Maštrović(.) Prilog: ugovor.«.

Nakon toga je uslijedilo ono što danas imamo od Samostana i SICU u čemu je, kako vidimo, Maštrović imao dosta udjela. Bio je jedno vrijeme član savjeta, član odbora za izradu pravilnika rada, direktor ustanove u izgradnji (1970.-1972.) »Zlata i srebra Zadra« i drugo. Zabilježio je da su osnivači i supotpisnici sporazuma o osnivanju Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru (29. travnja 1970.): 1. Samostan benediktinki sv. Marije u Zadru, 2. Zadarska nadbiskupija, 3. Općinska skupština Zadar i 4. Jugoslavenska akademija, koja je kao najviša znanstvena ustanova Republike Hrvatske dala prvu inicijativu i stalno kroz 27 godina koordinirala rad na osnivanju te ustanove.

Prilog:

»Predmet: Kompleks Samostana sv. Marije u Zadru.

1. Samostan sv. Marije u Zadru spada među najznačajnije kulturno-historijske spomenike (!) i usko je vezan u XI. st. kad se osniva, za hrvatske vladare prve iz narodne dinastije, a potom za hrvatsko-ugarske kraljeve, napose za Kolomana.

Spada među najstarije naše održane samostane, a svakako prve ženskoga reda. Uskoro će imati obljetnicu 900 godina postojanja. To je za takove ustanove značajni jubilej.

Historijat ovog samostana napisao je dop. član Jug. akademije dr. Viktor Novak iz Beograda, što će izdati Jugoslavenska akademija u Zagrebu.

U kompleksu nije važan samo samostan, kao takav sa svim svojim potrebnim zgradama, nego ima i direktnih hist. spomenika, kao npr. grob Većenege, kćerke osnivateljice Čike, obje rodjakinje hrvatskog kralja Krešimira IV s odgovarajućim natpisom na grobu i u crkvi /ovaj je mlađeg datuma/, zatim zvonik koji je dao podići kralj Koloman, a na njemu vrlo zanimljivi natpis o njegovu ulasku u Zadar 1105. U tornju je nadalje tzv. Čikina ćelija, u kojoj su poslije rata otkrivene freske iz XI. st. koje spadaju među najstarije naše freske. Ove je Akademija prekopirala i kad je akad. Krleža organizirao Izložbu naše srednjovjekovne umjetnosti u Parizu, onda je ova freska bila na značajnom mjestu izložena, itd. Ima i spomenika i iz rimskog doba /terme/.

Svakako u crkvi i okolo nje trebat će izvršiti arheološka iskopavanja kako bi se ispitalo ima li još važnih spomenika. Nepotvrđeno se čak kod nekih učenjaka

sumnja, da je možda u crkvi pokopan jedan od kraljeva. Spominju čak i samog Kolomana.

2. Jugoslavenska je Akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu odmah nakon svoje obnove poslije rata 1947. pristupila evidenciji i brizi oko spomenika u gradu Zadru, pa je tako na prvom mjestu posvećena pažnja kompleksu sv. Marije.

Tada je Uprava ond. predsjedništvo Akademije bilo u sastavu pred. akad. A. Štampar, potpredsjednik M. Krleža i gl. tajnik akad. B. Gušić.

Od sve trojice, svaki odvojeno kod posjeta Zadru, dao je uvjeravanje ne samo pred zadarskim naučnim radnicima, nego izravno pred upravom samostana, da će se kompleks Samostana sv. Marije obnoviti, a na njemu i istična(!) zgrada, koja se naslanja na crkvu, u kojoj će se benediktinke vratiti i živjeti po strogim propisima svoga reda.

Ovo je istaknuto da će se za njih učiniti u znak zahvalnosti, što su pred fašističkim okupatorima u više navrata energično odbile predati svu riznicu »Zlata i srebra Zadra«, kao i svoj arhiv. Odbile su i otkriti gdje su to sakrile odnosno osigurale i pred njima i pred opasnošću od bombardiranja. Medjutim odmah poslije rata, nakon oslobođenja Zadra, odmah su otkrile gdje se sve nalazi i od tada spremno stavljale na raspolaganje našim naučnim radnicima na proučavanje.

Poduprle su akciju akademika M. Krleže, da se u Zagrebu organizira poznata izložba »Zlato i srebro Zadra«, koja je vrlo uspjela. O tome su izdana dva kataloga. Materijal je poslije vraćen u Zadar i ponovno predan samostanu.

Danas se on čuva u zgradi bivšeg Zmajevićevog samostana, u prostoriji vrlo neuglednoj, s klimavim podom, na katu. Kako je u zgradi smješten taj red benediktinki, to je pristup u zbirku dosta ograničen i sveden na posebne dozvole. Obzirom na mjesto gdje je smješteno to ogromno kulturno i faktično bogarstvo(! bogatstvo), bolje je neke vanjske goste i ne dovoditi tamo, dok se ne uredi posebna zbirka za te umjetnine.

Treba biti na čistu, da zbirka »Zlato i srebro Zadra« obuhvaća zlatne i srebrene predjele iz riznice Samostana sv. Marije, nadbiskupije i crkve sv. Krševana, te arhiv Samostana sv. Marije.

3. Akademija je od početka postavila u vezi s izložbom dva osnovna problema, koja treba riješiti:

a/ restauracija kompleksa Sv. Marije u pravcu da dobije izvjesnu primjenu
b/ zbirka sredovječnih crkvenih spomenika /među njima i Zlato i srebro Zadra/.

4. Za rješenje prvog problema živo se zauzeo tadanji gl. tajnik Akademije akademik dr. Branimir Gušić. Tada je u periodu od 1948. pa dalje učinjeno ovo:

Izvršeno je utvrđenje stanja objekata od strane stručnjaka. Arh. ing. Neven Šegvić izradio je idejni projekt, kako da se obnovi cijeli kompleks. Predviđeno je, da se s istočne strane obnove zgrade i u njih smjeste benediktinke. U zapadnu zgradu, zajedno s crkvom, da se smjesti Muzej sredovječne umjetnosti /Zlato i srebro – u prvom redu/. Na uglu, sjevero zapadnom, na suprotnoj strani bivšeg Grand-hotela, da se numeriraju i oprezno skinu kamenja venecijanske zgrade, u kojoj je bio taj hotel, i od tog materijala izgradi zgrada Drž. arhiv. Nove zgrade pred crkvom bile bi predviđene za Akademijine potrebe.

Za ostvarenje ovih zadataka bila su tada uglavnom osigurana sredstva, čak i u Splitu smješten građevni materijal, međutim nažalost nije tada zgodna prilika iskorištena.

Institut tada nije još postojao u Zadru.

Objekt je ostao u »ratnom stanju«, tako da je godinama propadao. Naročito je od kiša stradao dio kupole i konačno je postojala opasnost da se stupovi i neki zidovi sruše i oštete Većenegin grob.

Kako su godine prolazile, tako su i materijalne mogućnosti Akademije bivale sve manje za takove financijske zahvate.

Medjutim, 1954. osnovan je Institut Akademije u Zadru, koji je bio zamišljen već 1949. Ovaj je odmah poduzeo korake, da se počme etapno uređivati kompleks sv. Marije i spriječiti dalje oštećivanje. Kao prvo trebalo je sačuvati crkvu. Tu je izgradjen dio u istočnom predjelu, napose kupola i stupovi, zatim postavljen je krov, te izradjena dvojna vrata. Time je taj objek(t) restauriran, kao historijski spomenik i pristupačan pregledavanju. Akademija je tu utrošila 7,500.00 din. Rad je taj izvršen 1955. i 1956. g.

Ostalo je sve od kompleksa ostalo u ruševinama tj. tri zgrade, i uopće cijelo područje, koje treba ponovno stručni(!) i spretno regulirati.

5. Pravno stanje kompleksa: Do travnja 1958. kompleks je bio u posjedu Jugoslavenske akademije, koja je tamo imala svog plaćenog čuvara. Tada je ukinuto mjesto čuvara i dan je od strane Akademije Institutu u Zadru nalog, da ga se riješi dužnosti i objekt preda Konzervatorskom uredu u Zadru, što je učinjeno, te je objekt od tada u posjedu Konz. ureda, kao nadležnog državnog organa.

6. Prema tome problem obnove kompleksa Samostana sv. Marije djelomično je riješen. Akademiji se danas ne daju investicijska sredstva za takove zahvate pa se nije moglo niti nastaviti s daljnjim radovima.

Medjutim akademija nije digla ruke od toga. Naprotiv ona i danas smatra, da se ovaj jedan od najvažnijih kulturno-historijskih objekata treba restaurirati, ne samo u interesu nauke i kulture uopće, nego i zbog regulacije centralnog dijela

zadarskog poluotoka.

Akademija pruža i danas uvjerenja, da će pružiti i dalje punu naučnu i stručnu pomoć za daljnji rad oko toga kompleksa, samo treba zato osigurati sredstva, prvenstveno iz republičkih izbora.

7. U posljednje je vrijeme nastala izvjesna nova situacija. Zadarski su biskupi odlučili, da se provede sabirna akcija po svim jugoslavenskim biskupijama za obnovu Samostana sv. Marije. U tom pravcu posjetio je i predsjednika NO opć. Zadar biskup Oblak, te mu izložio svoju namjeru.

Situacija je ova: Benediktinke se nalaze u zgradi bivšeg Zmajevićevog sjemeništa, odakle ih biskupi žele ukloniti, jer im smetaju. One takodjer žele odatle otići, jer im tamo nije dobro. Stalno izražavaju Akademijinim predstavnicima želju da se vrate u svoju zgradu.

One su spremne dati svoje nekretnine po gradu i u okolici zato, da se tim sredstvima samostan obnovi. Podnosili su i konkretne prijedloge, ali je Zakonom o nacionalizaciji nastala nova situacija. Unatoč tome imaju još terena, koje ne dolaze pod udar Zakona. U svakom slučaju one žele prodati sve svoje nekretnine i sve iskoristiti, da se barem obnovi ona zgrada koja je predviđena za njih.

Kod toga one se mnogo oslanjaju na obećanje(!) rukovodioca Akademije svojedobno danih, da će im se samostan obnoviti i da će tamo biti natrag smještene. Ne žele da im se vrati crkva u ritualnu uporabu, već im je dosta kapela, kao što je sada imaju,(!.) Dakle osim zgrade za življenje ne traže drugo. Često spominju obećanje(!) akademika Krleže, koji im je kao posljednji obećao(!) da će se svakako zgrada za njih obnoviti.

Biskupi smatraju, da obzirom na predstojeću godišnjicu samostana i obzirom na loš smještaj današnji njihov, da bi trebalo osigurati sredstva da se restauracija samostana dovrši.

8. Mjerodavni faktori zainteresirali su se odmah za ovu namjeravanu akciju. Tako isto i predstavnici Akademije, pa je u tom pravcu održan sastanak s predsjednikom Akademije akad. dr. Grgom Novakom u Hvaru, i potom s biskupima.

Rezultat je ovaj: Biskupi daju uvjerenja da imaju puno povjerenje u narodnu vlast, napose Akademiju, glede obnove kulturno historijskih spomenika u Zadru, od tih napose crkava koje imaju takovo značenje. Žele da ih se shvati da nisu imali namjere druge, nego da se to krupno pitanje u obnovi Zadra riješi. Ako nije potrebno, oni neće tražiti dozvolu za sabirnu akciju. Spremni su suradjivati da se ovo pitanje riješi.

9. U svakom slučaju treba poduzeti korake, da se osiguraju sredstva za

rješenje ovog pitanja. Ne bi bilo zgodno ni za unutrašnje ni za vanjske prilike, da se takav kulturno-historijski objekt, kao što je svetomarijanski ostavi u takvom stanju, kao što je danas, a još manje da se njegova obnova prepusti rezultatu jedne sabirne akcije koju bi proveli crkveni organi zadarskog ordinarijata.

Dosada je narodna vlast izdašno pomagala obnovu zadarskih crkava, pa čak i onih koje su i danas u ritualnoj primjeni: sv. Stošija, sv. Frane i dr. U zadnjih godina potrošena su ogromna sredstva na restauriranju crkava na Ohridu /sv. Klement i dr./.

Crkva i Samostan sv. Marije u Zadru u uskoj su vezi s dokumentacijom naše najranije afirmacije u ovom gradu, pa stoga treba poduzeti sve potrebne korake, da se restauracija tog objekta provede sredstvima i inicijativom organa i ustanova narodne vlasti.

10. Drugo je pitanje sama zbirka »Zlato i srebro Zadra«. To je pitanje Akademija preko svog Instituta riješila tako, da će se u bivšim prostorijama Arheološkog muzeja u prizemlju Nadbiskupije urediti 4-5 prostorija u kojima će se smjestiti zbirka. Radovi su već u toku(!).

Akademija je u tu svrhu otvorila investicijski kredit od 700.000 din. Zbirka će biti redovito pristupačna javnosti, u određene sate otvorena. Stručni i naučni nadzor nad zbirkom imat će Jugoslavenska akademija preko svog Instituta u Zadru, (!.) Izloženi objekti, kao i arhivalija bit će pristupačna i za naučna istraživanja.«

Svojeručno potpisao V. Maštrović.

Radno predsjedništvo svečane sjednice proširenog Savjeta Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru

Direktor zadarskog Instituta tumači uzvanicima postavu Pomorskog muzeja

ISTRAŽIVANJA STAROHRVATSKIH BRODOVA U NINU I DR. SC. VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

Cijenjena gospodo, ja sam doktora Maštrovića upoznao negdje sredinom 60-tih godina, dok sam radio kao mladi kustos u Zadru. Sjećam se da sam često dolazio u Institut gdje bi me dočekaio doktor s knjižicom koja mu je bila u ruci jer se dogovaralo koji će se članak štampati u sljedećim Radovima. Nakon mog dolaska u Nin za kustosa, negdje 1966. još smo se i više nalazili, posebno stoga što sam ja uspio naći ostatke jednoga broda za kojega je on, naravno, odmah rekao da je starohrvatski. Nakon analiza, posebno analize C14 koje su se tada radile paralelno i u Zagrebu i u Stockholmu, zbog toga što je zagrebački institut Ruđer Bošković tek počeo s analizama, utvrđeno je da je to vrijeme jedanaestog stoljeća. Sjećam se da sam taj podatak koji sam dobio telefonom od gospođe Slijepčević iz Zagreba na jednoj izložbi u Sv. Donatu rekao doktoru Maštroviću. Bio je neobično sretan, naravno, da mi je rekao: „Ja sam to već prije mislio“, ali tada se radilo tako da se mišljenje ipak moralo potvrditi. Nakon toga je, moj odlazak u Nin bio je, tako jedan... mračno putovanje iz stare autobusne stanice do Nina mi je bilo, nakon toga život u jednoj sobi sa pola plaće, tako da sam dobio od njega neke honorare koje sam, ovaj, dobio za crteže Liburnije koji još sada vise u Pomorskom muzeju i, naravno, neka sredstva za onu analizu C14 i poslije smo se stalno viđali kad sam ja otišao u Šibenik u okviru Društva za proučavanje pomorstva gdje bi nas cijenjeni gospodin Paša ugostio u prostorijama Tankera pa smo tamo često se nalazili, stvarali planove, a sad bih ovdje prikazao zapravo radove vezane za istraživanje starohrvatskih brodova. Tu je nekoliko grafita staroga Nina. Ovo su snimci avionski, negdje krajem 50-tih i početkom 60-tih godina kako je Nin izgledao i jedan snimak [...] našao sam u Arhivu, zapravo u našoj Znanstvenoj biblioteci valjda prvi snimak toga tipa koji je nađen negdje prije Drugog svjetskog rata pa onda sniman ispred nekakvog tepiha i to je [...] u na avionskom snimku na drugoj strani. Naravno Nin je imao jednu luku antičku, to je jaki centar bio i u rimsko i u predrimsko vrijeme, jaki centar pomorstva, to znamo iz nalazišta. U njemu su nađeni, u Zadru zapravo, i liburnski brodovi. I tu je jedan snimak, zapravo avionski, luke, stare liburnsko-rimske, zatim arhitekture na kopnu koja je bila uz to,

crkve sv. Andrije i jedne rimske vile koja je iskopana, jedna druga je iskopana na području današnjeg šireg kompleksa turističkog naselja u Zatonu.

Ovdje sam prikazao nekoliko bedema, naravno prije konzervacije, gradska vrata i snimci Sv. Nikole još dok je imao borove koje je sadio don Luka Jelić. I ovo su ti crteži koji se još i danas nalaze u Pomorskom muzeju za koje sam dobio prvi honorar, crteži Liburnije, isti je rad naravno [...] koji je onda jedini imao snimke. Novi avionski snimci, naravno u vrijeme 90-tih godina kad je postojao onaj most, odnosno kad je građen novi most, još su tu i ostaci starog trajektnog pristaništa, odnosno prolaza, da tako kažemo. Solana. I na malom tom prostoru ulaza, odnosno ušća Jaruge. Gdje je ovaj crveni kvadratić tu su nađeni starohrvatski brodovi. Ja sam dobio podatke od pjeskara, kad sam došao tamo našao sam zapravo ostatke brodova koje su pjeskari djelomično i uništili, potopljene kamenim nasipom, zapravo brodovi koji su isluženi brodovi vjerojatno služili u ratnom razdoblju da se zatvori ulaz u luku, odnosno ulaz u Nin jer je ta luka u starohrvatsko vrijeme, naravno, bila puno šira, a ovo što je Solana to je bilo more. Negdje u vrijeme Domovinskog rata s jednom ekipom iz Muzeja vršili smo sondiranje na području tamo oko onoga gata, tamo gdje piše Nin. U moru smo došli do dubine od 13 metara mulja, znači to je uvala koja je vjekovima nasipana posebno od Miljašić Jaruge i od vode tako da je tijekom tih brojnih povijesnih razdoblja nasuto i ta luka je sad naravno plitka i neprikladna za pristajanje. Ovo je fotografija s tih radnih istraživanja negdje 70-tih godina kad smo utvrdili brodove. Ostaci brodova. To su navodno bili prvi brodovi na Sredozemlju tako dobro sačuvani iz tog razdoblja, iz vremena ranog Srednjeg vijeka. Oni su, naravno, očišćeni, dokumentirani i nakon toga su zatrpani i kasnije negdje 70-tih godina smo ih uspjeli izvaditi van. Dva su broda, crtež jednog i drugoga. Nakon toga je došlo do mukotrpne, zapravo dugogodišnje konzervacije koja se izvodila u radionici Arheološkog muzeja u Zadru. Tu je svakako svoj najveći doprinos dao profesor Darko Vilhar koji je pedantnošću obradio sve faze do konzervacije, desalinizacije pa i spajanja brodova, prije toga je bio poslan u Švedsku da vidi kako se to radi tamo, jer jedini brodovi koji su se radili do tada u svijetu su rađeni u Švedskoj, tako da je to bio jedan dugotrajan posao. Na kraju su oni prezentirani, ovo je prva jedna faza korita od željeznih, zapravo limova gdje je trebao doći cijeli brod. Evo, to je profesor Vilhar koji je bio nad cijelim tim projektom. I to je jedna idealna rekonstrukcija tih brodova. Ovo je prikaz jedne crkvice u Blatu na Korčuli, ovdje ste vidjeli, zapravo jedan brod gdje su mornari podigli vesla u počast, to je bio običaj. To je bio običaj tih malih brodova da se dižu vesla. To su, zapravo, bili brodovi višestruke namjene, i ribarski i ratni i brodovi za prijevoz s obzirom da je naša obala takva, bogata

otocima i zaljevima tako da velike flote tu nisu nikad bile poželjne, s druge strane na kraju te flote su uvijek i bile nečije, a domaći je uvijek bio tako mali brod koji se uvijek znao oduprijeti. Ovdje imamo upravo nekoliko takvih brodova na poznatoj grafici Grünenberga iz Zadra, tu negdje ispred Stomorice, izvučenih vani. A ovdje imamo slične brodove koje su koristili uskoci za napade na mletačke i druge brodove, tako da je taj brod uvijek u povijesti, od Liburna pa sve do, možemo reći, novijih ratova uvijek bio vrlo važan jer je bio pokretan, moglo ga se sakriti, moglo se brzo intervenirati s njim i mogao je imati uvijek desetak do petnaest ljudi – veslača i ratnika. Ovdje vidimo brodove u istoj luci, to su malo drukčiji brodovi – batele, koji se razlikuju od ovih brodova i već prilikom prvih istraživanja smo vidjeli da je razlika u načinu konstrukcije i moglo se pretpostaviti da ti brodovi koje smo našli na ulazu u Nin nisu novi, nisu neke batele, jer ovo je neka nova, čisto jedna, da tako kažem, riječno-jezerski brod, pličakom koji je došao zajedno sa stanovništvom koje je došlo nakon Turaka.

Nakon konzervacije i izrade rekonstrukcije brodova izrađena je i prava brodograđevna dokumentacija i nakon toga se prišlo izgradnji brodova. Ovo je izrada jednog od njih u Betini, gdje se jedan vrsni majstor uhvatio tog posla. I jedna od prvih upotreba tih brodova bila je na poznatoj ninskoj proslavi „Mare nostrum“, predstavi koja će se, nadajmo se, održavati. I, evo na kraju, one su postavljene u Ninu, brod i nacrti, i sada se mogu vidjeti dvije replike koje plove, a dva originala su u Muzeju i prezentiraju, zapravo, naše brodarstvo u ranom srednjem vijeku. Hvala lijepa.

[transkript]

Vjekoslav Maštrović sredinom četrdesetih

Vjekoslav Maštrović s djelatnicima Znanstvene knjižnice (Naučne biblioteke)

PRINOSI DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA PROUČAVANJU JEZIČNOG PITANJA U DALMACIJI

1. PRINOSI PROUČAVANJU HRVATSKE KULTURNE POVIJESTI

Prinosi proučavanju hrvatske kulturne povijesti XIX. i XX. stoljeća ne bi bili potpuni bez pogleda na jezično pitanje, jedno od najosjetljivijih i najvažnijih. Znao je to ponajbolje Vjekoslav Maštrović, koji strukom i zvanjem nije bio lingvist, ali mu jezikoslovlje, barem u onom segmentu koji se odnosio na jezičnu praksu i način na koji se u Dalmaciji rješavalo jezično pitanje, kao pravnom stručnjaku i doktoru pravnih znanosti, nije moglo ostati rubnim, niti izvan sfere njegovih zanimanja i djelovanja.

Već na početku posebno bismo istaknuli njegove goleme zasluge za *Prilog bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.)*,¹ a to je pregledan popis, tvrdi autor, 205 bibliografskih jedinica publicističkih priloga, rasprava, članaka, važećih zakonskih propisa i drugih novinskih napisa o jeziku i jezikoslovnoj problematici, objavljenih od 1867. do godine 1913.,² u listovima i časopisima, uglavnom zadarskim, a to su: *Narodni list*, *Katolička Dalmacija*, *Hrvatska*, *Dalmatinski Hrvat*, *Mjesečnik*, *Zemljak*, *Hrvatska domovina*, *Smotra dalmatinska*, *Hrvatska krana*, *Pravo*, *Il popolo*, zatim šibenska *Hrvatska rieč* te dubrovačka *Crvena Hrvatska*. Iz starih, prašnjavih novinskih stupaca, Maštrović je zabilježio sve važnije napise kojima se tema odnosila na jezična pitanja i jezikoslovlje u zadivljujućem nizu od 46 godišta, i tako je zaboravu otrgnuo dragocjene izvore, uputivši na prave staze buduće istraživače i proučavatelje jezikoslovlja, njegove teorije i prakse. Vjekoslav Maštrović nije čekao da rad na bibliografiji netko drugi izvede, a osjećao se najpozvanijim, što je zapravo i bio, jer se od filologa nije nitko odazvao. Bibliografski rad ne bi smio ostati

¹ Vjekoslav Maštrović, »Prilog bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.)«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII., ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zadar 1961., str. 457.-477.

² Maštrović je »Priloge...« zaključio godinom 1913., godinom svog rođenja. Podsjetit ćemo da su iste godine rođeni i hrvatski književnici Viktor Vida, Ivan Goran Kovačić, Ranko Marinković, Oto Šolc.

"potonulim duhovnim blagom", upravo stoga što je bio poticajan i samom autoru, jer se pod njegovim perom iznjedrilo niz znanstvenih priloga o hrvatskoj kulturnoj povijesti XIX. i XX. stoljeća, ali i pet rasprava o rješavanju jezičnog pitanja.

Osim uvodnog obrazloženja, *Prilog bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.)*³ donosi precizno napisane bibliografske jedinice abecednim redom, a započinju prezimenom autora ili nazivom članka ukoliko autor nije potpisan (verzalom); iza zareza boldom je napisano autorovo ime, pa je običnim boldom otisnut naslov teksta, pa naziv časopisa istaknut *italicom*, slijede broj i godište, stranice i ostale generalije koje upućuju na izvor. Uz svaku bibliografsku jedinicu, ovisno o važnosti samog teksta, Maštrović donosi sitnim slovima bilješku o sadržaju, iznesenoj tezi ili pak važnijim mislima koje je autor u članku ili raspravi zastupao, a prema potrebi i citirani dio teksta. Na samom kraju autor donosi i *Kronologijski pregled* u kojem su uz nanizana godišta dopisani brojevi s označenim tekstovima.

Sama *Bibliografija* dopunski je dio znanstvene rasprave *Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme*,⁴ a mi bismo dodali, sastavnim je dijelom još i četirima znanstvenim raspravama koje su s njom u čvrstoj svezi, a to su: *Jezično pitanje sudovanja*,⁵ poglavlje iz disertacije *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, objavljeno i u zasebnoj knjizi, potom *Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji*,⁶ *Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija*,⁷ te *Uvođenje hrvatskoga jezika u Dalmatinski sabor*.⁸ Navedene rasprave, utemeljene na studioznom istraživanju i promišljanju, istraživačko su polje i predmet ovog našeg skromnog priloga povodom 20. obljetnice smrti zaslužnog znanstvenika,

³ Vjekoslav Maštrović, »Prilog Bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.)«, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. VIII., ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zadar 1961., str. 457.-477.

⁴ Vjekoslav Maštrović, »Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme«, u: *Isto*, str. 45.-63.

⁵ Vjekoslav Maštrović, »Jezično pitanje sudovanja«, u: *Vladavina prava*, časopis za pravnu teoriju i praksu, god. II./1998., br. 3.-4., Zagreb 1998., str. 127.-147. Tekst je odlomak iz Maštrovićeve knjige *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, Zagreb 1959., str. 79.-90.

⁶ Vjekoslav Maštrović, »Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji«, u: *Pomorski zbornik*, ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, sv. IV./1966., Zadar, str. 447.-460.

⁷ Vjekoslav Maštrović, »Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija«, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. X/1963., ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zadar 1963., str. 67.-87.

⁸ Vjekoslav Maštrović, »Uvođenje hrvatskog jezika u Dalmatinski sabor«, u: *Zbornik Dalmacija 1870.*, ur. Dinko Foretić, Matica hrvatska, Zadar, 1972., str. 159.-178.

povjesničara i polihistora, bibliotekara i bibliofila, neumornog pregaoca na polju hrvatske kulturne baštine i njezina naslijeđa, velikog erudita i vrlog hrvatskog muža.

Vjekoslav Maštrović vrlo kompleksno osmišljava pojam *narodnog preporoda*, doživljava ga kao pokret koji jasno ostvaruje ciljeve koji vode oblikovanju života u slobodnom društvu, a to su ciljevi koje je potrebno ostvariti na pet raznolikih područja: sjediniti Dalmaciju s ostalom Hrvatskom, riješiti jezično pitanje, preuzeti vlast u općinama, obnoviti kulturni i prosvjetni rad, i što je moguće prije, krenuti u ostvarenja gospodarskog razvoja. Zanimljiv je njegov pogled na ljude tog vremena, osobito stoga što ih vidi u njihovoj zauzetosti za društvene zadaće kojima su se potvrđivali i za koje su živjeli. Intelektualne snage ispočetka su bile skromne, tako da su se pojedinci morali potvrđivati na raznim područjima. Neprijatelj je bio dobro organiziran, sve centre moći držao je u svojim rukama. Rascjepkanost i razjedinjenost hrvatskih zemalja, tuđinske vlasti, tuđinski jezici, te sveopća talijanizacija i uskoro germanizacija, onemogućile su, gasile i zatirale svaku pomisao o buđenju nacionalne svijesti, a osobito ideju o zbližavanju i ujedinjenju hrvatskih zemalja. Podvalama i lažima *talijanaši* su spriječili odlazak izaslanicima iz Dalmacije u Zagreb na *Bansku konferenciju* 19. prosinca godine 1860., i tako su izazvali nove udese protivne volji hrvatskog čovjeka: uskoro je osnovan *Dalmatinski sabor* u kojem je njihova šačica dobila dvotrećinsku većinu i pravo na predsjedničko i dopredsjedničko mjesto, da bi još snažnije učvrstila svoj politički utjecaj i moć, velikim zaslugama carskog namjesnika Lazara Mamule.

2. POMORSTVO I BRODARSTVO U TUĐINSKOM ZAGRLJAJU

Rasprava *Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji* korak je kojim Vjekoslav Maštrović na znanstveni način uvodi recipijenta u kulturni kontekst XIX. stoljeća, težeći i za uporištem preporodne misli i djelovanja. Autor je zamijetio kako je austrijska vlada u pomorstvu i brodarstvu, brodogradnji i lukama vrlo rano uočila važnost kojom mogu biti na korist Monarhiji, kao i potrebu da se tim granama centralistički upravlja,⁹ te je od samog početka uvela talijanski, a postupno i njemački kao službene jezike u unutarnjem i vanjskom poslovanju. Prednost se u odnosu na dalmatinske, u svemu davala sjevernim lukama, osobito Trstu, u kojem je bilo sjedište Pomorske vlade. Pomorsko-upravna vlast obuhvatila je sve pomorske poslove, pomorsku privredu,

⁹ Usp. V. Maštrović, *Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji*, n. dj., str. 453.

a u nadležnost Ministarstva trgovine u Beču uvedeni su svi lučki uredi, lazareti i sl. Poslije uspjeha mađarske politike osnovana je Pomorska vlada u Rijeci koja je obuhvaćala područje od Rijeke do Karlobaga, a Pomorska oblast Dalmacije i dalje je ostala pod tršćanskom upravom. Maštrović navodi napis *'Kako nam je' splitskog Jedinstva* koji otkriva Dalmaciju u gospodarskoj i nacionalnoj zapuštenosti: »*Uvlači se njemački duh. Nijemci mrze Slavene, a podupiru Talijane i Mađzare. Spominje se slučaj, da je namjesnik tražio od riječkog guvernera da naredi parabrodarskom poduzeću 'Ungaro-Croata', da zabrani mornarima pjevati hrvatske pjesme na brodovima.*«¹⁰

Narodnjaci su već sedamdesetih godina započeli oštru kampanju za uvođenje hrvatskog jezika u poslovanje pomorskih ureda. Juraj Biankini i Vjekoslav Spinčić, zastupnici iz Dalmacije i Istre u Carevinskom vijeću u Beču, često su upozoravali na razloge stagnacije u pomorstvu, lukama i brodogradnji, a napose u brodarstvu koje je u samo jednom desetljeću smanjeno za 196 brodova. *Lloyd* propada jer je u rukama ljudi koji nisu pomorci, a najveći je problem uporaba stranih jezika. Tek je 1908. pokrenuta inicijativa da se za Dalmaciju u Zadru osnuje pomorska vlada. Jezično pitanje u izvanjskim i unutarnjim službama je riješeno u korist hrvatskoga jezika zakonskom odredbom tek od 26. travnja 1909., koja je odmah bila u primjeni, a za oblasti i urede od 1. siječnja 1912.

Upoznat s problematikom pomorstva i osjetljivim pitanjem potpunog nijekanja hrvatskoga jezika u toj i sličnim gospodarskim granama, Vjekoslav je Maštrović u spomenutoj znanstvenoj raspravi upozorio na posebne zakonske odredbe prema kojima je od početka službeni jezik u dalmatinskoj pomorskoj upravi, kao i u upravno-pravnim poslovima bio talijanski, a već od 18. svibnja 1828., naredbom Frane Tomašića, austrijska vlada upadljivo je forsirala njemačkim jezikom tiskati propise, naredbe, upute i obavijesti.¹¹ U opširnim bilješkama, fusnotama, zavidnom obaviještenošću autor upućuje recipijenta na izvore o političkim prilikama u Dalmaciji, definira ključne zadatke narodnoga preporoda, odjeke preporodnih težnja iz Banske Hrvatske, govori o akcijama narodnjaka, a onda se usmjerio na rješavanje jezičnog pitanja u pomorstvu, proučava dvojezične plakate s talijanskim i njemačkim jezikom; utvrđuje tužnu činjenicu kojim su jezicima napisani zapisnici, dopisi, presude, odluke i rasprave, obični i tajni spisi Namjesništva, pomorski udžbenici za učenike. Također upozorava na publicističke napise o stanju u našem pomorstvu u nizu časopisa,

¹⁰ Isto, str. 457.

¹¹ Usp. isto, str. 453.

kao što su *Pokrajinski list*, *Narodni list*, pomorski časopis *Jedro*, te splitsko *Jedinstvo*.

3. UVOĐENJE HRVATSKOGA JEZIKA U SUDSKU PRAKSU

Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću rasprava je u kojoj Vjekoslav Maštrović donosi iscrpna izvješća o nastojanjima oko uvođenja narodnog jezika u sudove, upravu, urede i učionice, ali i u Dalmatinski sabor, tijelo pokrajinske autonomije, te u Zemaljski odbor, njegovo upravno i izvršno tijelo. Kao znanstvenik i pravni stručnjak razmatra donesene zakonske odredbe i naredbe o sudbenom i uredovnom jeziku i ovjerava ih potezima u praksi, istražuje i prati zbivanja i okolnosti, bilježi svaki pomak u kojem se *odzrcalila* preporodna misao i pokret, upisuje i svaki onaj zastoj i zaprjeku kojom su politički ciljevi narodnjaka postali upitnim. Maštrović upozorava na stavove većeg dijela službenika koji ne poštuju zakonske propise i donesene uredbe. Tvrdi kako su tome krivi stranci, namještenici u sudovima, upravo stoga što hrvatskog jezika ne poznaju, te tako u pitanjima sudske prakse nastaju nesporazumi i nevolje, a sve na štetu našem čovjeku, čiji se osobni sporovi i interesi rješavaju na stranom, njemu nerazumljivu jeziku. Poteškoće su tim veće što je sasvim ojačao tuđinski utjecaj, domaćem puku nesklonog činovništva, prvo dovođenjem Talijana iz Lombardije i Mletaka, a poslije Austrijanaca iz Tirola. Uspostavom talijanskog kao uredovnog jezika, a kasnije i njemačkog u sudstvu i upravi, stranci su osiguravali i ojačali svoju političku moć kojom su lakše mogli ugnjetavati našeg čovjeka, no morali su, osobito zbog uspješnosti uprave, također i u sudovima, uvesti stalna radna mjesta tumača i prevoditelja, zato što je narod poznavao samo svoj materinski hrvatski jezik. Maštrović navodi imena prevoditelja koji su radili za *Kraljski Dalmatin*.¹² Golemi troškovi nametnuli su zahtjev da novi vijećnici okružnog suda i novi kotarski sudci poznaju osim talijanskog i hrvatski jezik. Zbrku je unijela naredba od 26. lipnja 1836. da državni službenici moraju znati njemački jezik i kaligrafiju. Stanje u sudovanju zadugo se nije moglo promijeniti, i dalje se odvijalo na talijanskom jeziku. Vjerujemo kako smo na najbolji način pročitali Maštrovićevu tezu o jačanju preporodnih tendencija, te o političkim gibanjima u Dalmaciji koja su nametnula jezično pitanje neovisno o preporodu u banskoj Hrvatskoj, te smo ga stoga dužni u zasebnom kontekstu i sagledati. Zadar se već tada profilirao ne samo

¹² Prevoditelji koji su radili za *Kraljski Dalmatin* bili su: fra Andrija Kadčić, učitelj moralke u Zmajevićevu glagoljaškom sjemeništu u Zadru, pravnik Nikola Budrović, odvjetnik Nikola Sandrić i fra Paško Jukić.

kao upravno središte pokrajine, već je ojačao i u intelektualnom pogledu. Otvoren je studij prava na visokoj školi koja je s prekidima djelovala od 1808. do 1884., pokrenut je književni časopis *Zora Dalmatinska* (1844.-1849.), koji od 1848. donosi i političke članke. Maštrović navodi pismo Božidara Petranovića, koji je u Zadru zadugo bio vijećnikom Prizivnog sudišta. U Pismu ističe: »*Narodnost naša slavjanska nek nam bude drago poduzetje. Dalmacia je zemlja slavjanska, radi česa i jezik narodni mora u njoj zadobiti svoje dostojanstvo, koje mu pristoji po pravici. On mora prvi biti u učionici, i u sudovih, koi s narodom svakdano obče.*«¹³ Petranović je predložio ministarstvu da protokole treba voditi »u pučkom jeziku«, te da se na državni trošak pokrenu »*Novine Dalmatinske*«, što je imalo odjeka tiskanjem *Državno-zakonskog i vladarskog lista*, potom *Lista zakona i dilopisa za krunovinu Dalmaciju* (1849.-1866.), kao i dvojezičnih novina *Smotritelj Dalmatinski* i *Glasnik Dalmatinski*. Maštrović upozorava i na prinose pravoslovnom nazivlju, a u nastavku rasprave donosi sustavan pregled zadarskih pravničkih časopisa *Pravdonoše*,¹⁴ *Sudnice*¹⁵ i *Prava*.¹⁶

Središnji dio Maštrovićeve rasprave odnosi se na uvođenje hrvatskoga jezika u sudstvo od 1860. do 1909. koje se odvijalo u tri smjera, u trima odvojenim institucijama: Dalmatinskom saboru, sudstvu i upravi. Dalmatinskom saboru Maštrović posvećuje posebnu znanstvenu raspravu. Već na njegovoj prvoj sjednici u Zadru 9. travnja 1861. prihvaćen je prijedlog don Mihovila Pavlinovića da se saborska izvješća tiskaju u oba jezika, a njemu se oštro usprotivio dr. Ante Bajamonti, koji je kao potpredsjednik uspio uredovnim jezikom nametnuti talijanski, dopunivši Pavlinovićev prijedlog, da ako se govori hrvatski, zastupnik

¹³ Vjekoslav Maštrović, *Jezično pitanje sudovanja*, n. dj., str. 130.

¹⁴ *Pravdonoša* (1851.-1852.) pravnički list koji su uređivali Ante Kuzmanić i Ivan Danilo, uz nesebičnu stručnu pomoć dr. Božidara Petranovića. »Zadaća *Pravdonoše* jest pretvoriti pravosuđe u blago naroda...«, što je uistinu kao jedini naš pravnički list i bio; list u kojem su tijekom dviju godina objavljene rasprave s temama iz pravne povijesti, list u kojem se radala hrvatska pravna terminologija, pravosudni jezik, list koji je pridonosio jačanju našeg pravničkog kadra. Među suradnicima bili su: Božidar Petranović, Vuk Vrčević, Avelin Čepulić, Stjepan Ivičević. Časopis je jasno artikulirao nacionalne zahtjeve, u čemu vidimo razloge njegovu gašenju.

¹⁵ U Zadru je nakon zatišja 1868. dr. Ante Bersa pokrenuo novi pravnički časopis *Sudnica. L'aula* (1868.-1869.) sa stručnim člancima, ali blagim i sasvim nepovezanim s narodnim otporom tuđinštini.

¹⁶ Treći naš pravni časopis *Pravo* (urednik mu je bio Antun Šimonić) pokrenut je 1873. također u Zadru, a od 1877. izlazio je u Splitu, da bi se 1883. spojio sa zagrebačkim *Mjesečnikom*, uspješno je nastavio tradiciju *Pravdonoše*, okupljao je suradnike iz cijele Hrvatske, i što je osobito važno, postao je poticajnim ne samo pravnoj praksi nego i razvoju znanosti.

ima ukratko svoj govor ponoviti talijanski.¹⁷ Taj prvi saziv s naglašenom talijanskom većinom, ni slutiti nije mogao kakve je prednosti Bajamonti osigurao talijanskom jeziku u odnosu na hrvatski.

Tek kad su 21. srpnja 1883. narodnjaci osigurali većinu u Saboru, donesena je odluka kojom »...*jezik sabora i zemaljskog odbora jest narodni jezik hrvatski ili srbski. Hrvatski se raspravlja, pišu saborski zapisnici; glasuju zakoni, prijedlozi i zaključci, i dopisuju sa svakom vlasti.*«¹⁸ Budući da se sudska praksa nije mogla otrgnuti starim navikama, problem je iznesen u interpelaciji dalmatinskog zastupnika Stefana Ljubiše pred Carevinskim vijećem u Beču, što je ishodilo naredbom Ministarstva pravosuđa Prizivnom sudištu u Zadru o primjeni novih odredbi. *Narodni list* tih je dana žestoko podupirao akciju za uvođenje hrvatskoga jezika u javni život, u sudstvo i upravu. U Zadru, kao i u svim primorskim gradovima, iz visokih činovničkih krugova pokrenuta je inicijativa za suzbijanje narodnjačkih namjera, a sa svrhom talijanizacije naše kulture i svekolikog političkog života. Budući da je Zadar bio središtem društvenog, političkog i kulturnog života Dalmacije, postao je poprištem talijanaškog pokreta, u kojem se posebno isticao krug oko Vjekoslava Lapenne,¹⁹ koji je 1861. obnašao dužnost državnog tužitelja pri Prizivnom sudu, kasnije i predsjednika Pokrajinskog suda te je tako imao golem utjecaj na Namjesništvo. Zapamćen je kao najokrutniji progonitelj narodnjaka. Sve svoje sile upirao je sustavnom potalijančenju i ujedno germanizaciji Dalmacije. Njegovim je zauzimanjem bečki Vrhovni sud donio rješenje kojim temeljni zakon nije mogao promijeniti propis § 14 građanskog postupnika, kao ni ministarske naredbe, te su stranke na sudu dužne služiti se talijanskim, a ne hrvatskim. Ta je uredba usporila narodnjačke ciljeve, a za njenu promjenu opunomoćen je dr. Gajo Bulat, koji je u Carevinskom vijeću, nakon dvogodišnjih nastojanja ishodio stilizaciju navedene zakonske odredbe, tako da je nova od 25. svibnja 1883. glasila: »*Jedna i druga stranka i njihovi pravni zastupnici imaju se u svojih govorih služiti kojim od jezika, što su u zemlji običajni, te se pritom kaniti svake suviše obširnosti, opetovanja i zadirkivanja.*«²⁰

Ta zakonska uredba, poznata u literaturi kao *Lex Bulat*, nije ukinula dvosmislenost *običajnog jezika*, i unatoč potrebi preciznijeg određenja ostala je na snazi gotovo do pada Austro-Ugarske. Jezično pitanje sudovanja ni nakon toliko

¹⁷ Usp. Maštrović, n. dj., str. 138.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Lapenna (Sinj, 1825.-Waldhoff, Donja Austrija, 1891.) je pripremio program potalijančenja i germanizacije Dalmacije pri čemu se radikalnim zahvatima zamjerio čak i dr. Anti Bajamontiju. Otac mu je bio financijski činovnik iz Trogira, a majka Hvarkinja.

²⁰ Maštrović, n. dj., str. 143.

nepotrebno proliivenog crnila i žuči nije riješeno, što Vjekoslav Maštrović obrazlaže: »*Talijanska je skupinica u Dalmaciji svoje pripadnike uz pomoć Austrije ugurala na mnoge položaje i pomoću njih ljubomorno čuvala pozicije talijanskog jezika u unutarnjem saobraćaju, ne birajući kod toga sredstva, da se taj jezik održi. Ali narodna volja stala je prodirati čak i tamo, gdje su tuđinski jezik čuvali ogradom navodnih propisa, zakona i naredaba. Izričitog zakonskog propisa nije bilo, da je za unutarnje poslovanje određen talijanski jezik. Sabor je svake godine ponavljao svoj zahtjev za uvođenje narodnog jezika, ali mu nije bilo udovoljeno.*«²¹

4. ČASTAN PRIMJER DR. JURJA FERRIJA

Dalmacija, postojbina hrvatstva, zadugo je ostala pokrajinom u kojoj je jezik u državnim uredima tuđinski, a narod ga ne razumije, niti se njime služi. Novi naraštaj službenika Hrvata odgojen je u domoljubnom zanosu, te uvode hrvatski jezik s punom odgovornošću u vanjsko i unutarnje sudovanje, a talijanskim i njemačkim odbijaju pisati. Poradi takvog držanja došlo je i do otpuštanja iz službe, premještanja i progona. Maštrović u nekoliko rasprava navodi primjer dr. Jurja Ferrija,²² sudca koji je kažnjen premještajem iz Splita u Vrgorac, samo zato što se u unutarnjem sudovanju služio hrvatskim jezikom. Njegovoj gesti, hrabrom istupu iz službe, koji je odjeknuo poput prvorazrednog političkog događaja, uznemirio javnost i unio neraspoloženje i bunt, ali i najavio nepredviđene posljedice, Maštrović je posvetio, to želimo istaknuti, nadahnutu, svoju najuspješniju raspravu *Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija*.

Juraj Ferri-Gvozdrenović, kako se u mladosti potpisivao, rano je uočio nametnuto, neprirодно i usiljeno održavanje talijanskog, a uskoro i pokušaje uvođenja i njemačkog jezika u unutarnje poslovanje. Bilo je samo pitanje dana da

²¹ Isto, str. 144.

²² Juraj Ferri (Trpanj, Pelješac, 1866. - Imotski, 1917.) zaslužni je i znameniti Hrvat, koji u novijim leksikonskim izdanjima nije obrađen ni spomenut. Rođen je u narodnjačkoj obitelji. Gimnaziju završio u Splitu, pravo studirao u Zagrebu i Beču. Bio je aktivni član Sokola dok je kao sudski pripravnik radio u Splitu, ali su mu sudbene vlasti zabranile nositi sokolsku odoru na javnim priredbama. Premješten je u Državno odvjetništvo u Zadru. U *Narodnom listu* godine 1897. objavljuje članak *Na obranu hrvatskog jezika*, u kojem je javno iznio postupak službenika poreznog ureda u Kninu, koji mu nije proveo isplatu samo zato što je bila napisana na hrvatskom jeziku. Sve svoje podneske u svezi službe pisao je samo hrvatskim jezikom, a unatoč položenom sudskom ispitu, više vlasti ga poslaše u Vrgorac.

se ti jezici u Dalmaciji proglase državnim jezicima, upravo stoga što su ključne visoke položaje zauzimali stranci, napose doseljeni Nijemci, koji narodni jezik ne samo što ne poznaju, nego ga odbacuju i preziru, kao što preziru i narod kojemu služe. Ferri je dobro proučio propise i utvrdio da od godine 1814. pa nadalje, ne postoji odredba kojom bi talijanski morao biti unutarnji jezik poslovanja u dalmatinskim sudovima i uredima; tom tezom branio je svoje pravo koristiti se hrvatskim. Maštrović ističe: »*Ferri nije bio samo dobro školovan pravnik i bistar intelektualac nego i beskompromisan patriot, narodnjački odgojen, koji je znao svoje uvjerenje i u sudovanju i u javnom životu odvažno braniti.*«²³ Ferri se nije osvrtao na opomenu koju mu je izrekao Okružni sud u Splitu, uloživši predstavku Prizivnom sudu u Zadru za opoziv naloga, a u protivnom zahtijeva da se predstavka pošalje kao utok Vrhovnom sudu i Ministarstvu pravosuđa u Beč. Prizivni sud predmetnom je nalogu oduzeo pravni lijek i pokrenuo stegovni postupak s kaznom premještaja u Vrgorac bez selidbenih troškova, isplatu troškova stegovnog postupka te umanjenu plaću za sljedeća tri mjeseca. Ferri je uložio priziv Vrhovnom sudu u Beču, koji nije usvojen samo zbog njegova neposluha višem sudu. Ferri se nije pokorio pravorijeku bečkog Vrhovnog suda, koji mu je 5. srpnja 1900. potvrdio izrečene mjere, nego se odrekao službe. Taj istup narodnjački odgojenog intelektualca stvorio je častan lik domaćeg čovjeka koji odbacuje sporazumaštvo, kompromise iz karijerističkih pobuda. Slučaj je snažno odjeknuo u javnosti oštrim napisima u tisku zbog kojih je došlo i do zapljene novina. U članku koji donosi *Narodni list* navodi se da Ferri nije osuđen zato što je prekršio zakonske propise o upotrebi jezika, nego što se nije pokorio naredbi Prizivnog suda.²⁴

Osim iscrpnog izvješća o cijelom slučaju, autor donosi niz važnih podataka iz Jurjeva životopisa i dokaza potvrđenih dokumentima, od kojih izdvajamo unos triju dotad nepoznatih pisama dr. Ante Trumbića, upućenih Ferriju u Trpanj, dvaju s nagovorima da prihvati kandidaturu i jednog sa zahvalom, zatim brzojavne čestitke Dapare, Borellija, dr. Klaića, dr. Wolfa, Paštrovića, Biankinija i Trumbića,²⁵ i u cijelosti također, poticajnog pisma dr. Jose Paštrovića.²⁶ Do

²³ Isto, str. 73.

²⁴ Novine objavljuju uvodnike koje vlast odmah plijeni. Kao primjer spominjemo da je *Hrvatska kruna* br. 33 od 23. kolovoza 1900. zaplijenjena zbog članka o slučaju Ferri. *Narodnom listu* zaplijenjena su dva broja – 67 i 68 od 29. kolovoza 1900. i od 1. rujna 1900. zbog članka pod naslovom *Odreka dr Ferrija od sudske službe i naše jezično pitanje*. (Isto, str. 76.-77.)

²⁵ Usp. V. Maštrović, *Završna faza...*, n. dj., str. 77. (Prvo Trumbićevo pismo je s nadnevkom 9. prosinca 1900., drugo 14. prosinca 1900. te treće 15. prosinca 1900.)

navedenih izvora Maštrović je došao susretljivošću dr. Rafe Ferrija, liječnika specijalista iz Splita, Jurjeva nećaka, koji mu je osim pisama dao ili potvrdio niz vrijednih i provjerenih podataka, među kojima nalazimo i citirane dijelove iz Presidijalnih spisa te Iblerovih tajnih spisa Namjesništva, zastupničkih govora, brzopisnih izvješća sa sjednica, izvješća disciplinarne istrage, nekrologa i drugih spisa, a to govori o Maštrovićevu metodološkom pristupu, o sustavnom proučavanju vjerodostojnih izvora, temeljnom načelu koje je u svom znanstvenom radu provodio. Rekao bih, svaka prosudba s povijesne distance o bilo kojem čovjeku i bilo kojem događaju, moguća je samo ako se temelji na izvornoj, vjerodostojnoj građi. Iz pisma podrške dr. Jose Paštrovića, autor odvodi recipijenta oduševljenju koje je vladalo u narodnjačkim krugovima u cijeloj Dalmaciji, a osobito među mlađim službenicima; potom izvodi zaključak: *»Visoki sudski službenici – savjetnici i vijećnici – uporno su ga progonili i kad su mislili da su ga slomili, narod iz zadarskog kraja, na biralištu u gradu gdje je sud u kojem je disciplinski suđen, dao mu je puno povjerenje i izabrao ga za svog zastupnika u znak zahvalnosti, priznanja i solidarnosti.«*²⁷

Ferrijev istup iz službe izazvao je nevjericu u bečkim krugovima, a politički odjeci doživljeni su kao upozorenje iz kojeg se moglo prepoznati i samo raspoloženje domoljubno osviještenog naroda. Neznatan stegovni postupak zapamćen je kao prvorazredni politički događaj, a još jače je odjeknuo na naknadnim izborima za Carevinsko vijeće u zadarskom izbornom kotaru kad se

²⁶ Isto, str. 81.-82. Donosimo pismo dr. Jose Paštrovića datirano 27. prosinca 1900.:

»Dragi D.re Gjuro,

Bog znade koliko me je obveselilo vaše za me iznenadno pismo, a toliko više pak što mi danas dolazi od moga zastupnika, zadarskih Kotarā, na Carevinskom Vjeću. Doisto tužno me je udarala vjest, kad ste pisali amo prijateljima da se neće te primiti našega zastupništva, jer držim, da, u ova vremenā, boljega i značajnijega zastupnika mi, i naša stranka, nebi mogli željeti. Vaš izbor pak težki je udarac našim neprijateljima talijanašima, a još težiji protest Sinedrijumu Prizivnoga Sudišta u Zadru, koji, doisto, svi, radi toga, režu na Vas, i na našu stranku, kao vragovi u paklu. A to doisto nas veseli. Vi ste pun žara patriotičkog, iskreni hrvat, mlada sila, ali valjana sila, a pak uz našega Don Gjuru Bijankina, požrtvovnom radnjom u Beču, vi će te dostignuti cilj, i postati našom dikom, ko što je naš Biankini.

Ja nisam u mom životu nikada laskao nijednom čovjeku, pa ni vam, ali ovo je moje duboko uvjerenje, koje, uzdan se da će ga budućnost potvrditi. Nebi bilo loše, ako možete, prvo polazka u Beč, da obađete vaše birače i naše danas jadne, a jednom bogate Kotare zadarske. Stim pohodom vi bi ste mogli sakupiti dosta materiala za vaše zastupničko djelovanje u Beču.

Za mnogo lieta prvi od godine zdravo.

Da ste mi veselo, Vaš štovatelj i prijatelj«

Zadar 27/12/900

Dr. Joso Paštrović

²⁷ Isto, str. 82.

Dapara odrekao mandata u korist Ferrija. Počasćen tim ukazom časti, ali i još veće odgovornosti, čovjek koji je prihvatio takvo zastupničko mjesto, ulijevao je povjerenje u pravednu borbu, nadu kojom će hrvatski čovjek ustrajati, osnažiti narodnjačke ciljeve i borbu za ostvarenje prava na uvođenje hrvatskoga jezika u upravu i sudstvo, u njihovo i vanjsko, i unutarnje uređivanje. Udovica tog zaslužnog Hrvata koji je za opće dobro uložio puno svoje životne energije, upravo nebrigom zajednice ostala je bez mirovine i sredstava za život.

Maštrović pridaje Ferrijevom istupu, držanju i *otporu* krupnu ulogu u rješavanju jezičnog pitanja u Dalmaciji, tim više što je otad izazivao još veću pozornost istupima u Carevinskom vijeću. Ferri je vrlo jasno upozoravao na neriješeno jezično pitanje sudovanja u Dalmaciji, u kojoj 96 % pučanstva govori hrvatskim jezikom. Talijanaši i njemačka konzervativna birokracija grčevito su nastojali spriječiti prodor narodnog jezika u unutarnje poslovanje sudova i ureda, pa su se počeli uvježbavati na uklanjanju glasnijih pojedinca.

I zadnji pokušaj germanizacije baruna Handela iz godine 1903. ostao je neuspješnim. Unatoč tome bečka je vlada nastavila s odugovlačenjem, da bi konačno 26. travnja 1909. sedam ministara donijelo naredbu o uporabi jezika kod c. k. civilnih državnih oblasti i ureda u Dalmaciji.²⁸ Hrvatskom je jeziku tek tada osigurana uporaba u sudstvu i upravi, a u cijelosti je bila u primjeni od 1. siječnja 1912. Svoj zapaženi obol u stogodišnjoj borbi za ostvarenje prava na uporabu jezika hrvatskoga, kao najvažnijeg dobra naroda i njegove prepoznatljivosti, dali su i domoljubno osviješteni sudci. Maštrović je upozorio i na one koji su bili poslušnici tuđinske vlasti, a za unosne sinekure prihvatili su otplaćivati dugove nevoljama hrvatskog puka.

Što se pak tiče uvođenja hrvatskog kao nastavnoga jezika, Vjekoslav Maštrović se dotaknuo tog pitanja u raspravi *Završna faza uvođenja narodnog jezika...*, upozorivši: »Mletačka je vlada potalijančila urede i škole u nadi da će Dalmacija ostati njezina pokrajina, ali se u tome prevarila. Danas (tj. 1884. g.) u Dalmaciji od 335 škola samo ih šest ima talijanski kao nastavni jezik, a od sedam srednjih škola dvije još imaju nastavni talijanski jezik, a u svih pet građanskih i dvije učiteljske škole predaje se samo na hrvatskom jeziku.«²⁹

Prva gimnazija s hrvatskim nastavnim jezikom u Dalmaciji svečano je otvorena 12. prosinca 1854. i nazvana *Javno više hrvatsko gimnazije u Sinju pod upravom OO. franjevacu Prisv. Odkupitelja*, koju su sinjski fratri ishodili

²⁸ Riječ je o ministarstvima pravosuđa, unutarnjih poslova, bogoštovlja i nastave, financija, trgovine, javnih radova i poljodjelstva.

²⁹ Usp. V. Maštrović, »Završna faza...«, n. dj., str. 69.

poslanstvom k samom caru u Beču.³⁰ O borbi za hrvatsku školu u Zadru, o dugim nastojanjima koja ipak nisu bila uzaludna, a uz osvrt na prigodnu monografiju *Pobjeda hrvatskog jezika* Pavla Jerolimova, Marija Obad je napisala: »29. listopada 1890. na sjednici Dalmatinskog sabora zastupnik Miho Klaić predložio je da se u zadarskoj gimnaziji umjesto talijanskog uvede hrvatski jezik. (...) Bečka vlada (je) odugovlačila s tom odlukom sve do 22. rujna 1896. kad je definitivno odlučeno...«³¹ stoji u izvješću u kojem je pozdravljena obljetnica s upečatljivom stoticom.

ZAKLJUČAK

Vjekoslav Maštrović, pravni stručnjak i doktor pravnih znanosti, jedan je od najzaslužnijih proučavatelja hrvatske kulturne povijesti XIX. i XX. stoljeća, zaslužni znanstvenik, povjesničar i polihistor, bibliotekar i bibliofil, neumorni pregalac na polju hrvatske kulturne baštine i njezina naslijeđa, veliki erudit i vrli hrvatski muž. Iz izvora koje dugujemo njegovim biografima, doznajemo o njegovu golemom opusu od preko 400 znanstvenih i stručnih radova kojima možemo dopisati i uredničke prinose od sedamdesetak svezaka Radova Instituta JAZU u Zadru, uz ostale zasluge kojima je zadužio hrvatsku kulturu, a napose grad Zadar. U ovom smo radu istraživačko polje usmjerili: *Prilogu bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.)*, te autorovim raspravama o rješavanju jezičnog pitanja: *Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme*; *Jezično pitanje sudovanja*; *Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji*; *Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija*; te *Uvođenje hrvatskoga jezika u Dalmatinski sabor*.

³⁰ Usp. Fra Stanko Petrov, »Franjevačka klasična gimnazija u Sinju«, u: *Sinjska spomenica*, Sinj, 1965., str. 177.-188.; O tome i u: Miljenko Buljac, »Za školu ravno k caru«, *Slobodna Dalmacija*, br. 13526., 23. srpnja 1988., str. 17.; Miljenko Buljac, »Dvije polemičke knjižice Ante Kostantina Matasa i njihovi odjeci u Sinju i Dalmaciji«, u: *Cetinska vrila*, god. 13./2005., Sinj, 2005., str. 30. (29.-35.); Također i u: Josip Grbavac, »Franjevačka klasična gimnazija od godine 1854. do 1918.« u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju*, Radovi sa Znanstvenog skupa '150. obljetnica FKG u Sinju s osvrtom na ostalo školstvo u Cetinskoj krajini, održanog 1989., prošireni u prigodi 150. obljetnice javnosti Gimnazije', Sinj-Split, 2004., str. 164.-165.

³¹ Marija Obad, »Pobjeda hrvatskoga jezika« (tekst predavanja prigodom proslave stote obljetnice utemeljenja hrvatske gimnazije u Zadru), u: *Zadarska smotra*, časopis za kulturu, znanost i umjetnost, ur. Šime Batović, god. XLVIII./1999., br. 1.-3., Zadar, str. 63.-70.

U radu smo istaknuli Maštrovićevo kompleksno osmišljavanje pojma *narodnog preporoda*, pokreta koji jasno vodi ciljevima ozbiljenja života u slobodnom društvu. U raspravama donosi iscrpna izvješća o problemima oko uvođenja narodnog jezika u sudove do konačnog rješenja 26. travnja godine 1909., u upravu, urede i učionice, ali i u Dalmatinski sabor. Autor je zamijetio kako je austrijska vlada centralistički upravljala u pomorstvu, brodarstvu, brodogradnji i lukama, te da su talijanski i njemački kao unutarnji i vanjski službeni jezik sasvim potisnuli hrvatski. Maštrović upozorava kako su stranci, namještenici u sudovima, ne poznajući jezik, stvarali nevolje našem čovjeku. Poteškoće su tim veće što je sasvim ojačao tuđinski utjecaj, domaćem puku nesklonih činovnika, Talijana iz Lombardije i Mletaka, a poslije Austrijanaca iz Tirola. Vjekoslav Lapena nositelj je inicijativa za suzbijanje narodnjačkih namjera sa svrhom talijanizacije, a ujedno i germanizacije naše kulture i svekolikog političkog života, zapamćen najokrutnijim progoniteljem narodnjaka. Stigmatizirao je čak i dr. Antu Bajamontija, koji nije pristao na njegov radikalizam.

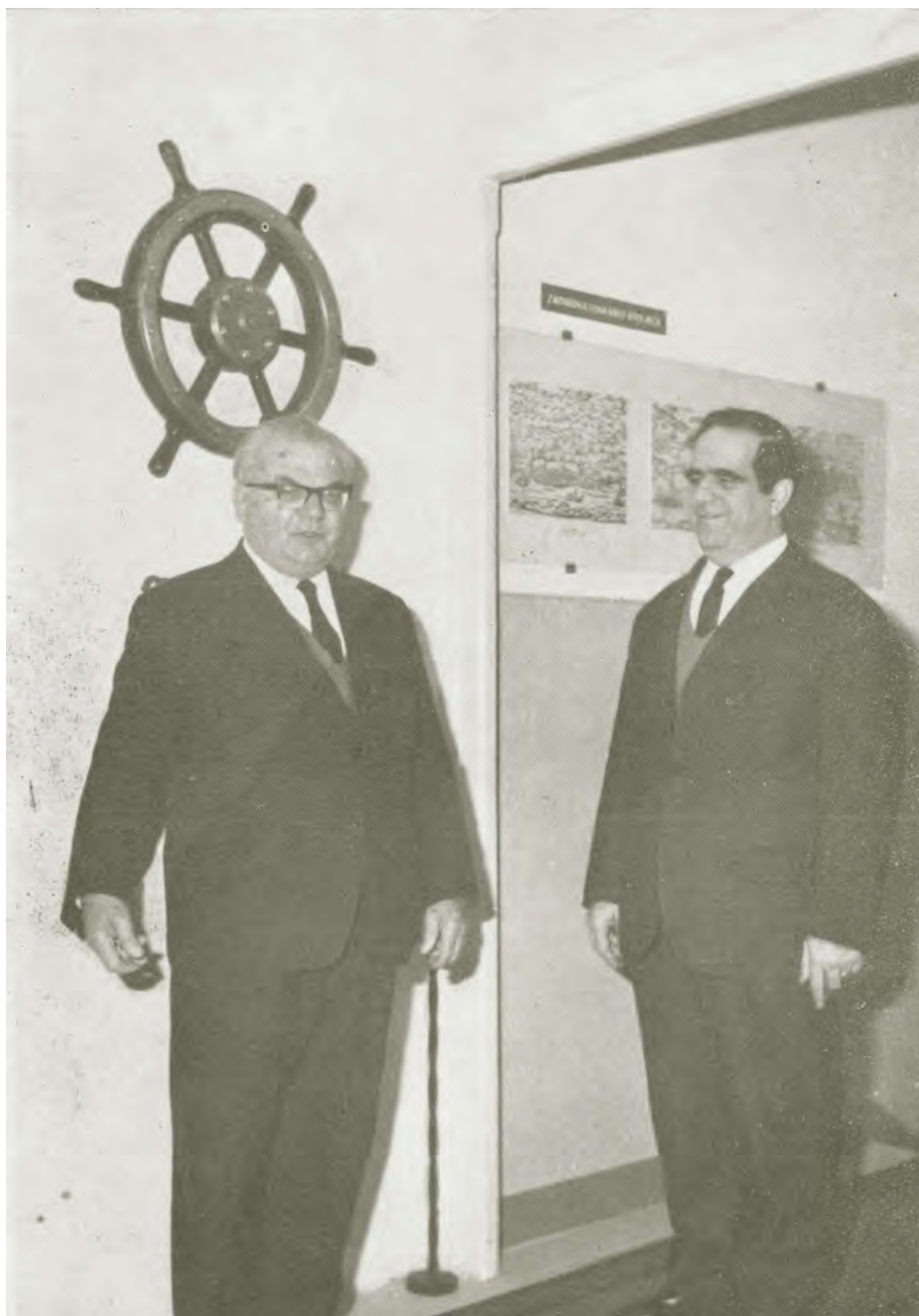
Maštrović opširno izvješćuje o nepotrebno prolivenom crnilu i žuci, o uredbi *Lex Bulat*, o primjeru dr. Jurja Ferrija, poznatog po hrabrom istupu iz službe, školovanom sudcu, bistrom intelektualcu, beskompromisnom patriotu, narodnjački odgojenom, časnom čovjeku koji je odbacio kompromise iz karijerističkih pobuda. Razmatranja o jezičnom pitanju u Dalmaciji Maštrović temelji na sustavnoj elaboraciji publicističke i znanstvene periodike, na arhivskim istraživanjima kojima je svaku misao popratio odgovarajućim izvorima, dokumentima i građom, iscrpnim podacima o društvenim previranjima, biografiji te iscrpnim podacima o svima koji su utjecali na zbivanja. Bilješke koje prate tekst često su i obimnije od samoga štiva, no ne smijemo ih zanemariti jer su u njima precizne upute kojima vodi recipijenta prema spoznaji. Osim brojnih podataka o obnašateljima političkih i drugih uloga u životu pokrajine, nekad utjecajnim moćnicima danas potonulim u zaboravu, Maštrovićeve rasprave donose vjerodostojne životopise o onim zaslužnim pojedincima, kao i o onima koji su sprječavali *narodnjačke* akcije, a to su prilozi koji nadmašuju napisano u leksikonima i enciklopedijama, osobito ono što smo pročitati o don Jurju Biankiniju, Gaju Frani Bulatu, Avelinu Čepuliću, Ivanu Danilu, Nikoli Daparu, Jurju Ferriju, Stjepanu Ivičeviću, dr. Mihi Klaiću, Anti Kuzmaniću, Stefanu Ljubiši, Natku Nodilu, Mihi Obuljenu, dr. Josi Paštroviću, don Mihi Pavlinoviću, dr. Božidaru Petranoviću, Frani Rubelliju, ali i onom nizu koji predvodi dr. Vjekoslav Luigi Lapenna, conte Borelli, dr. Ante Bajamonti i ostali. Na popisu *zaslužnih* autora publicističkih članaka, pisac navodi Ivana Androvića, Antu

Bersu, Jurja Carića, Antuna Franića, dr. Antu Masovčića. Da bismo u potpunosti ovladali problematikom o jezičnom pitanju nedostaju nam javnosti slabije poznati prinosi fra Ante Kostantina Matasa, autora polemičkih knjižica *Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije* (1860.) te *Šilo za ognjilo* (1861.), osvrt na brošuru *Zaorija na talijanstvo svoje* fra Jakova Grubkovića, te dvije knjižice Ivana Danila u kojima odbacuje autonomaška rješenja: *Sulla civiltà in Dalmazia* te *L'autonomia della Dalmazia*, potom prinosi Ignacija Bakotića i Vinka Milića, uz već poznatu *Poslanicu Dalmatincima* Ante Kuzmanića.

Posebnu vrijednost raspravama Vjekoslava Maštrovića donose izvorni dokumenti, od kojih navodimo tri dotad nepoznata pisma dr. Ante Trumbića, upućenih Ferriju u Trpanj, također i pismo dr. Jose Paštrovića, zatim brzojavne čestitke Dapare, Borellija, dr. Klaića, dr. Wolfa, Paštrovića, Biankinija i Trumbića (iz arhiva Jurjeva nećaka dr. Rafe Ferrija, liječnika specijalista iz Splita), potom citirani dijelovi iz Presidijalnih spisa, Iblerovih tajnih spisa Namjesništva, zastupničkih govora, brzopisnih izvješća sa sjednica, izvješća disciplinarne istrage, nekrologa i drugih spisa. Vjekoslav Maštrović je pisac silovite erudicije intuitivnog daha koji recipijenta pouzdano i uvjerljivo unosi u interpretacije naše kulturne povijesti, pisac sa zadivljujućom znanstvenom akribijom i metodološkim pristupom kojemu je temeljno načelo sustavno proučavanje vjerodostojnih izvora. Studioznim istraživanjem i promišljanjem Maštrović objektivno sagledava činjenice u povijesnom kontekstu, kako bi iz sigurne uporišne točke ljudima i događajima priskrbio pravu mjeru i vrijednost. Njegove prinose proučavanju jezičnog pitanja i kulturne povijesti XIX. i XX. stoljeća upisujemo u mozaik istinskih domovinskih vrijednosti kojima je zadužio hrvatsku kulturu i zavrijedio mjesto u plejadi zaslužnih Hrvata.

Prilozi:

- Stjepan Ivičević: Nepravda jeziku hrvatskomu na sudu dalmatinskomu (40)
- Na Kotarskom sudu neki mrze narod, a njegov jezik još i više; izvješće iz Imotskoga (132)
- Je li zakon jači od naredbe? Zakonom je izražena volja naroda i krune, naredbom volja samodrška. Poznato je kako postupati u slučaju suprotnosti naredbe sa zakonom (94)
- Maštrović navodi nekoliko tekstova Vicka Milića koji potiče praksu prema kojoj temeljni zakon donosi samo okvirne propise, dok se naredbama provodi, a one imaju krjepost zakona (102, 103, 104)
- Još o narodnom jeziku, Narodni list, XI./1872., br. 42., str. 1.: »Treba znati i štovati tuđe jezike, ali sa svojim treba se služiti svugdje u vlastitoj zemlji. Treba, 'da najpoglavitije pravo hrvatskoga našega puka bude zazbilj u djelo privedeno, i da nam se domaći lakrdijaši ne igraju više jedinim blagom što nam je preostalo od tuđinskog grabeža!« (80)
- Otjerati tuđinštinu i uvesti narodni jezik (128)
- »Odvjetnici, budite rodu svomu blagovjestnici prava, a ne prosti šepkljari zakonskih zakuka, pa će vas narod na svoje čelo postaviti, narod će vas harnošću hraniti i slaviti.« (136)
- »Treba energično i bezobzirno uvesti narodni jezik u sve razrede srednjih i pučkih škola« (Školsko pokrajinsko vijeće i narodni jezik, 188)
- Miho Klaić, Govor na sjednici Carevinskog vijeća, 1874.: Potreba uvođenja narodnog jezika u Dalmaciji povodom nepotvrđivanja ovog jezika u realkama; i još jedan tekst iz 1887. protiv prijedloga Scharschmida glede uporabe njemačkog i drugih jezika u javnim uredima (84, 85)
- Postupni potezi za uvođenje njemačkog jezika (46) državnog (147)
- Reakcije na osnivanje njemačke pučke škole u Zadru, i namjere za osnutak u Splitu, Dubrovniku i Kotoru (131)
- »Nijedna na svijetu država ne stvara jezik, nego jezik čine narodi.« (154)
- dr. Ante Masovčić, Sinjanin: ističe da se naredbom ne smije izigrati zakon. Sudovi mogu ispitati valjanost naredaba, ali ne i temeljnih zakona (97)

Predsjednik Akademije akademik Grga Novak otvara
Pomorski muzej

DOPRINOS VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA POZNAVANJU ZADARSKOG NOVINSTVA

Dr. sc. Vjekoslav Maštrović (Zadar, 1913.-1986.) jedan je od ponajboljih poznavatelja novije hrvatske povijesti, osobito povijesti Zadra i Dalmacije od kraja 18. do sredine 20. stoljeća. Najviše se bavio istraživanjem novovjeke hrvatske političke, kulturne, pravne i pomorske povijesti, ali i brojnim drugim temama kao što je knjižničarstvo. Najbolje rezultate postigao je u proučavanju, sistematiziranju i izradi bibliografije knjiga, časopisa, novina i oznanjenja (obznanjenja, plakata, oglasa, proglasa) tiskanih na hrvatskom jeziku u Zadru od kraja 18. do sredine 20. stoljeća. On je prvi temeljito proučio zadarsko novinstvo na hrvatskom jeziku u navedenom razdoblju, pokazujući očito i na taj način čiji je Zadar, i postigao takve izvrsne rezultate koji će još dugo ostati nedostižni i nezaobilazni za svakog budućeg istraživača na tom polju. U ovom radu ukratko smo se osvrnuli i pokušali ukazati na taj njegov veliki doprinos novijoj hrvatskoj povijesnoj znanosti.

Ključne riječi: Vjekoslav Maštrović, novinstvo, oznanjenja, Zadar, Austro-Ugarska Monarhija, 19. i 20. stoljeće.

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, u kojem je Zadar teško stradao od anglo-američkog bombardiranja, dr. Vjekoslav Maštrović, želeći na svoj način pokazati čiji je Zadar, prihvatio se teške zadaće oko izrade bibliografije knjiga, časopisa, novina i oznanjenja tiskanih na hrvatskom jeziku u ovom, dugo otuđenom hrvatskom, gradu mučeniku u razdoblju od kraja 18. do sredine 20. stoljeća. U rasponu od 160 godina izmijenilo se nekoliko tuđinskih režima (mletačka, prva austrijska, francuska, druga austrijska, talijanska i kratko njemačka uprava) tijekom kojih je Zadar bio glavno administrativno-upravno, političko i kulturno središte Dalmacije. Bio je to zaista velik istraživački projekt, koji je daleko nadilazio snage jednog čovjeka, u ovom slučaju Vjekoslava Maštrovića. Međutim, on ga je, unatoč brojnim poteškoćama, svojim upornim, strpljivim i dugotrajnim istraživačkim radom, nadahnutim neiscrpnom ljubavi prema ovom hrvatskom gradu, uspio privesti kraju i o tome objaviti više knjiga, znanstvenih i stručnih radova.

Rezultat toga je njegovo najveće i najznačajnije djelo – *Jadertina croatica*

– tiskano u Akademijinu izdanju u Zagrebu u tri dijela odnosno knjige 1949., 1954. i 1969., naravno, računajući tu i Zadarska oznanjenja kao treći dio i Dopune Jadertine, tiskane u Zadru 1977. U prvom dijelu Jadertine Maštrović je obuhvatio i obradio knjige i brošure, u drugom časopise i novine, a u trećem oznanjenja odnosno plakate i proglase, sve tiskano u razdoblju od 1789. do 1953. na hrvatskom jeziku u Zadru. Određujući pobliže temeljnu zadaću svojih istraživanja na tom velikom projektu, on u uvodu prvog dijela Jadertine doslovce kaže sljedeće: “Zadatak je ove bibliografije u prvom redu, da bude jedan od povijesnih i kulturnih dokumenata naše (hrvatske, op. M. D.) afirmacije u Zadru i u Dalmaciji, te da se informira o izdavačkoj djelatnosti na hrvatskom jeziku u gradu Zadru u razdoblju od sto i šezdeset godina unatrag.” (V. Maštrović, Jadertina croatica, II. dio, Zagreb 1949., str. VII.). Tako je Maštrović sam odredio glavnu zadaću svog istraživačkog projekta i najvećeg djela Jadertine croatice. To je ujedno bila i misao vodilja u izradi drugog dijela navedenog djela u kojem govori o zadarskom novinstvu na hrvatskom jeziku.

Nakon kraćeg uvoda, u nastavku rada osvrnut ćemo se opširnije na doprinos dr. Vjekoslava Maštrovića poznavanju hrvatskog novinstva u Zadru, o kojem on detaljnije raspravlja u drugom dijelu svoje Jadertine. Iako novine nisu prvorazredan povijesni izvor, čega je duboko svjestan i sam Maštrović, one su ipak veoma važno vrelo za temeljitije proučavanje kulturne, političke i gospodarske povijesti Zadra i Dalmacije, a time i Hrvatske u navedenom razdoblju, osobito u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća kada nije bilo toliko pisanih i elektronskih medija kao danas. Hrvatsko novinstvo u Zadru, koje je nakon Zagreba u to vrijeme bilo najbrojnije i najrazvijenije, odigralo je veoma važnu ulogu u procesu buđenja hrvatske nacionalno-integracijske svijesti, širenju kulture i prosvjete, pružanju otpora tuđinskim režimima i iredentističkim težnjama, uvođenju narodnog jezika i unaprjeđivanju znanosti. Dakle, odigralo je jednu od ključnih uloga u procesu sveukupne nacionalne i teritorijalne integracije u preporodno doba u Dalmaciji, a i kasnije u teškim borbama za samoodržanje i nacionalnu opstojnost u tim našim krajevima gdje je nekad bila kolijevka hrvatske države. Sve to dobro je znao i zapazio Vjekoslav Maštrović, stog se i prihvatio navedenog posla da nakon knjiga obradi i novine. Evo što on sam o tome kaže: *“Svakako da povremena izdanja: novine i časopisi mnogo više, opširnije i raznovrsnije mogu da nam pokažu zbivanja svoga vremena, te da nam tako povežu i objasne mnoge činjenice, na koje tek može da ukaže bibliografija knjiga. Pojedina se knjiga redovno jednom izda i jednom uđe u kuću čitača, a u ruke možda više puta, uvijek s istim sadržajem. No novine i časopisi izlaze često, neki redovno, neki povremeno, ali uvijek s novim*

sadržajem, kratkim i neposrednijim, te je zbog toga njihov utjecaj na čitača važniji... Zato vidljivo odskaka uloga zadarske izdavačke djelatnosti u novinama i časopisima ne samo u Zadru i njegovoj okolini, nego i cijeloj dalmatinskoj Hrvatskoj. Upadljivo je dugovremeno izlaženje nekih novina i časopisa, koji su unatoč brojnim teškoćama, a naročito neprilikama od protunarodnih režima, ipak izlazili vršeći svoj vrijedan zadatak dizanja narodne i političke svijesti i kulture, uvođenja narodnog jezika i unapređivanja znanosti.” (V. Maštrović, Jadertina ..., II. dio, str. VII.)

Iako su nakon knjiga predmet Maštrovićevih istraživanja bile novine i časopisi tiskani na hrvatskom jeziku u Zadru, bilo je slučajeva da su neka glasila, osobito ona službena izlazila dvojezično, pa čak i trojezično, tj. na hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku. To je činjeno od strane upravno-političke vlasti kako bi narod mogao lakše razumjeti što u navedenim glasilima piše. Naravno da je to za vlast imalo političko-promidžbeni kontraefekt, jer je ponajbolje govorilo o tome koji narod u Zadru i Dalmaciji živi i kojim jezikom govori. Ta činjenica nije bila od malog značenja za hrvatstvo Dalmacije, kada su protuhrvatske vlasti, režimske i poneke druge antihrvatske političke stranke morale tiskati svoje propise i promidžbeni materijal na hrvatskom jeziku da bi šire pučanstvo to moglo uopće razumjeti. Te protuhrvatske političke snage – u službi talijanskog autonomaštva i iredentizma u doba austrijske vladavine i kasnije talijanske okupacije Zadra – nisu uopće shvaćale da na takav način rade i protiv samih sebe.

Budući da većina časopisa i novina na hrvatskom jeziku u Zadru do Maštrovića nije bila bibliografski obrađena, on se uglavnom morao osloniti na vlastita istraživanja. To je bio dugotrajan i mučan, ali najpouzdaniji i gotovo jedini pravi put dolaženja do točnih podataka o brojnim zadarskim glasilima. Drugog puta, zapravo, nije ni bilo, jer i ono malo što je bilo evidentirano i napisano o pojedinim časopisima i novinama nije bilo potpuno, a ponekad je bilo i netočnih podataka. Maštrovićev istraživački pristup bio je najbolji, ali je u sebi nosio brojne poteškoće jer zadarske knjižnice i arhivi nisu imali sva glasila, pa je povremeno trebalo istraživati u brojnim privatnim i državnim knjižnicama i pismohranama od Ljubljane do Dubrovnika i Boke kotorske.

U razdoblju od oko 150 godina, koje je proučavao i obradio Vjekoslav Maštrović, u Zadru je samo na hrvatskom jeziku izlazilo 112 glasila, a bilo bi ih i više da nakon Prvog svjetskog rata talijanski fašisti nisu zavladao ovim gradom i zabranili tiskanje hrvatskih časopisa i novina. Od tog velikog broja (112) glasila na hrvatskom jeziku 52 su bila politička, 17 književnih, 13 upravnih, 13 gospodarskih,

3 pravnička, 3 vjerska, 3 prosvjetno-poučna, 2 pedagoška, 2 povijesno-arhivistička, 2 humoristična, 1 kazališni i 1 sportski list. S obzirom na tu brojnost i raznolikost, a posebice na važnost i sadržaj njihovih političkih i drugih članaka, onovremeno zadarsko novinstvo predstavlja velik doprinos hrvatskoj kulturi i važno vrelo za hrvatsku povijest 19. i 20. stoljeća, osobito političku povijest dalmatinskih Hrvata.

Za početak zadarskog i uopće hrvatskog novinstva veoma je važna francuska uprava u Dalmaciji od 1806. do 1814., kada u Zadru počinje izlaziti prva novina na hrvatskom jeziku. Bio je to upravno-politički list *Kraljski Dalmatin*, koji je izlazio na talijanskom i hrvatskom jeziku (dvojezično) u Zadru od 1806. do 1810. To glasilo predstavlja važan izvor za proučavanje onovremenih kulturnih i političkih prilika. Početak druge austrijske uprave u Dalmaciji, koja traje od 1814. do 1918., nije obilježen pojavom novih časopisa i novina. Tek 1836. počinje izlaziti jednom godišnje na ćirilici *Ljubitelj prosvještenija* (1836. – 1873.), kojeg je pokrenuo i u početku uređivao Božidar Petranović. Mnogo važnija za hrvatstvo i hrvatski puk bila je pojava *Zore dalmatinske*, koja izlazi u Zadru na hrvatskom jeziku od 1844. do 1849. To je bio tjedni književno-poučni i politički časopis, koji je u hrvatskom preporodnom duhu prvi uređivao prof. Ante Kuzmanić, zatim August Ivan Kaznačić i drugi, a u njemu pjeva i naš poznati pjesnik Petar Preradović.

Prvih godina nakon revolucionarne 1848./49. i pojave neoapsolutizma, kako piše Maštrović, izlaze uglavnom službena glasila kako što su: *Glasnik dalmatinski* (1849. – 1866.), *List zakona i dilopisa za krunovinu Dalmaciju* (1849.– 1852.), *Smotritelj dalmatinski* (1849. – 1866.) i *Pokrajinski list* (1853. – 1920.). Interesantno je spomenuti da su neki od tih listova (*Glasnik dalmatinski*), osim službenog dijela u kojem su se tiskali zakoni, naredbe i propisi, znali donositi različite vijesti iz zemlje i svijeta, te brojne književne i druge priloge. Početkom pedesetih godina 19. stoljeća, piše Maštrović, počinju na hrvatskom jeziku izlaziti dva važna stručna časopisa: *Težački poučitelj* (1850. – 1852.) i *Pravdonoša* (1851.– 1852.). To su bili naši prvi stručni časopisi, jedan za gospodarstvo, a drugi za pravo. Upravne vlasti krajem pedesetih godina 19. stoljeća počinju izdavati u Zadru prvi redarstveni list pod nazivom *Redarstveni viestnik* (1859.– 1899.). Od godine 1862. do 1920. u Zadru u kontinuitetu izlazi naše ponajbolje, najznačajnije i najbolje uređivano tjedno glasilo *Narodni list*, koje je odigralo ključnu ulogu u nacionalno-preporodnoj borbi hrvatskog naroda u Dalmaciji.

Daleko bi nas odvelo kada bismo navodili sve časopise i novine koje je

prvi istraživao, proučavao i o njima pisao dr. Vjekoslav Maštrović. Stoga ćemo ovdje navesti još samo nekoliko glasila koje je uređivao, tiskao ili izdavao don Ivo Prodan. Najvažnija od njih su, nedvojbeno, *Katolička Dalmacija* i *Hrvatska kruna*. *Katolička Dalmacija* je vjersko-pravaško političko glasilo, koje je izlazilo od 1870. do 1898. Važno je zbog produbljivanja i širenja hrvatske pravaške državotvorne misli u Dalmaciji, a prestalo je izlaziti zbog sukoba s crkvenim vlastima radi obrane glagoljice u crkvenom bogoslužju. *Hrvatska kruna* je također izrazito pravaško političko glasilo, koje je izlazilo u Zadru od 1892. do 1920. To glasilo je najprije izlazilo kao mjesečnik, zatim polumjesečnik, tjednik i prvi dnevnik u Dalmaciji (1905.–1909.) Osim navedenih, Prodan je zaslužan za pojavu, izlaženje, uređivanje i tiskanje brojnih drugih hrvatskih glasila u Zadru kao što su: *Stekliš* (1883.–1884.), *Hrvatska* (1884.–1898.), *Pravaš* (1884.), *Dalmatinski Hrvat* (1898.–1899./1910.–1913.), *Croatia* (1899.–1903.), *Pučki glas* (1906.–1908.), *Novinarski magazin* (1908.) i *Novinarski raboš* (1908.).

Maštrović se u svom prikazu zadarskog novinstva osvrnuo i na one časopise i novine, koji su bili u završnoj fazi pripreme za tiskanje, ali zbog raznoraznih razloga, najčešće zabrane od strane političkih vlasti, nisu nikada ugledali svjetlo dana. Takvi neostvareni projekti bili su, primjerice, časopisi *Maslina* 1846., *Književnik* 1891., *Vjesnik đачkih društava* 1905., *Vjestnik hrvatskih đaka* 1905., *Narodni učitelj* 1914., *Nova Jugoslavija* 1914., *Dalmatinski Hrvat* 1919., a bilo je i drugih pokušaja, ali do tiskanja nije došlo.

Za vrijeme talijanske okupacije Zadra i okolice između dva svjetska rata i u ratu do rujna 1943. u Zadru se nisu smjela tiskati glasila na hrvatskom jeziku. Međutim, odmah nakon oslobođenja od fašističko-nacističke okupacije u Zadru se počelo razmišljati o pokretanju jednog kulturno-znanstvenog časopisa. Pripreme oko toga su se dosta otegle, tako da je do realizacije te zamisli došlo tek 1952., kada je počela izlaziti *Zadarska revija* odnosno danas *Zadarska smotra*.

Na kraju ćemo se osvrnuti i na Maštrovićevu metodu u prikupljanju i donošenju podataka o časopisima i novinama. Evo što o tome on sam kaže: “Pri izboru metode za donošenje bibliografskog podatka o novinama i časopisima, koji su izlazili u Zadru, rukovodio sam se ovim principom: podatak iznijeti točno i pregledno, a ujedno pružiti dopunu ne samo o vrsti i zadatku periodike, nego i upotpuniti pojedinosti prema mogućnostima izvora.” (V. Maštrović, *Jadertina ...*, II. dio, str. XX). Pridržavajući se svoje metode, on je sve podatke o časopisima i novinama podijelio na dva dijela, na glavne podatke, koje donosi na prvom mjestu, i nadopunu tih glavnih podataka, koji zatim slijede.

Glavne podatke o svakom časopisu ili novini koje obrađuje Maštrović navodi ovim redom: naslov, izdavač, urednici, mjesto izdavanja, tiskara, način izlaženja, veličina stranice ili sloga, broj stranica i način paginiranja, broj godišta i godine izlaženja. Uz to dodaje i sve promjene do kojih je eventualno došlo između pojedinih brojeva i godišta. On tako na najmanjem prostoru uspijeva koncentrirati sve važnije podatke o navedenom časopisu ili novini. Zatim slijedi nadopuna glavnih podataka iz drugog dijela, u kojem se sažeto govori o vrsti časopisa ili novine, njezinom programu, vrelima, literaturi, datumima početka i prestanka izlaženja, te razlozima zbog kojih je list sasvim prestao izlaziti. Na kraju tog zatvorenog kruga podataka o svakom časopisu Maštrović navodi knjižnice i pismohrane u kojima se čuvaju pojedina glasila, a za trinaest od njih donosi i poseban popis članaka, rasprava i drugih priloga po strukama. Osim navođenja točnih podataka gdje se i što nalazi, Maštrovićeva Jadertina croatica je osobito vrijedno djelo koje pruža najveću moguću pomoć svakom istraživaču kulturne i političke povijesti Zadra i Dalmacije u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. Ono je jedno od onih pomoćnih, ali ipak temeljnih djela bez kojega nema istraživanja novije hrvatske kulturne, političke i gospodarske povijesti Dalmacije, i u tome je njezina najveća vrijednost.

Dr. Vjekoslav Maštrović obradio je 112 časopisa i novina, koji su izlazili u Zadru na hrvatskom jeziku od 1806. do 1953. Navest ćemo ih redom po godinama izlaženja. To su: *Kraljski dalmatin* (1806.–1810.), *Ljubitelj prosvještenija* (1836.–1873.), *Zora Dalmatinska* (1844.–1849.), *Glasnik dalmatinski* (1849.–1866.), *List zakona i dilopisa za krunovinu Dalmaciju* (1849.–1852.), *Smotritelj dalmatinski* (1849.–1866.), *Težački poučitelj* (1850.–1852.), *Pravdonoša* (1851.–1852.), *Pokrajinski list* (1853.–1920.), *Redarstveni viestnik* (1859.–1899.), *Naredbe pokrajinskih vlasti za Dalmaciju* (1860.–1862.), *Prevodi ilirski zakonah i naredbah* (1860.–1869.), *Narodni list* (1862.–1920.), *List zakonah i naredbah za Dalmaciju* (1863.–1868.), *Zvezda* (1863.), *Dodatak za Dalmaciju naredbenom listu* (1865.–1917.), *Objavitelj dalmatinski* (1867.–1920.), *Sudnica* (1868.–1869.), *Katolička Dalmacija* (1870.–1898.), *Gospodarski list dalmatinski* (1872.–1893.), *Pravo* (1873.–1876, 1883.), *Zemljak* (1873.–1876.), *Naredbeni list za učenike Kraljevine Dalmacije* (1874.–1882.), *Harmonia* (1875.–1876.), *Pčela* (1877.), *Split* (1880.–1883.), *Srpski list* (1880.–1888.), *Gospodarski poučnik* (1881.–1899.), *Stekliš* (1883.–1884.), *Hrvatska* (1884.–1898.), *Iskra* (1884.–1887.), *Obad* (1884.), *Pravaš* (1884.), *Zora* (1884.–1889.), *Istina* (1885.–1888.), *Vuk* (1885.), *Zora* (1885.–1886.), *Smotra dalmatinska* (1888.–1918.), *Srpski glas* (1888.–1904.), *Poljoznanac* (1890.–1892.), *Iskra* (1891.–1894.), *Seljak* (1891.–1896.), *Hrvatska*

kruna (1892.– 1920.), *Glasnik pravoslavne eparhije* (1893.–1911.), *Poljodjelski viestnik* (1893.– 1906.), *Seljak* (1893.–1894.), *Lovor* (1897.), *Pravi Dalmatinac* (1897.–1905.), *Dalmatinski Hrvat* (1898.–1899.), *Socijalist* (1898.), *Croatia* (1899.–1903.), *Glasnik Matice dalmatinske* (1901.–1904.), *Tabularium* (1901.–1904.), *Novi srpski list* (1903.), *Primorski srpski list* (1903.), *Hrvatska rieč* (1905.–1907., 1914.), *Lovor* (1905.), *Pučki glas* (1906.–1908.), *Boston* (1907.–1909.), *Gospodarstvo* (1907.), *Zadarski list* (1907.), *Euharistični glasnik* (1908.–1918., 1923.–1941.), *Gospodarski vjesnik* (1908.–1917.), *Novinarski magazin* (1908.), *Novinarski raboš* (1908.), *Dalmatinski Hrvat* (1910.–1913.), *Mladost* (1910.–1914.), *Štampa* (1910.), *Dalmatinski glas* (1911.), *Brzajavni viestnik* (1912.), *Mlada Dalmacija* (1914.), *Napredak* (1914.), *Narodni učitelj* (1914.), *Poljodjelska poslovnica* (1914.), *Šaljiva Dalmacija* (1914.), *Osvit* (1915.), *Prijatelj malenih* (1915.–1917.), *Telegrami korespondenz-bureau-a* (1915.–1916.), *Trgovačko-gospodarski glasnik* (1916.–1917.), *Zora* (1917.–1918.), *Branik* (1919.), *Naš list* (1919.–1920.), *Službeni list dalmatinske vlade* (1941.–1943.), *Glas dobrovoljca* (1942.), *Poljodjelska Dalmacija* (1942.–1943.), *Pravi Dalmatinac* (1942.), *Naše vijesti* (1943.), *Naša zora* (1943.), *Radio vijesti* (1943.–1944.), *Srpska riječ* (1943.), *Bilten Jedinstvene Narodno oslobodilačke fronte Hrvatske za okrug Zadar* (1944.–1945.), *Glasnik bratstva* (1944.–1945.), *Takmičenje* (1944.), *Vijesti* (1944.–1945.), *Bilten* (1945.), *Dnevne vijesti* (1945.), *Naše takmičenje* (1945.), *Svjetska omladinska nedjelja* (1945.), *Veliki slet pionira* (1945.), *Zadarski narodni list* (1946.), *Izborni bilten* (1947.), *Izborni bilten gradskog odbora Narodne fronte Zadar* (1947.), *Izborni bilten Narodne fronte kotara Biograd n/m* (1947.), *Izborni vjesnik* (1947.), *Predizborni vjesnik* (1948.), *Za pobjedu socijalizma* (1948.), *Miscellanea* (1949.), *Glas Zadra* (1950.) *Izborni bilten Narodnog fronta grada i kotara Zadar* (1950.), *Bilten Košarkaškog kluba Zadar* (1951.), *Zadarska revija* (1952.) i *Kazališni list* (1953.).

*

Iz izloženog jasno vidimo da je dr. sc. Vjekoslav Maštrović – jedan od ponajboljih poznavatelja novije povijesti Zadra i Dalmacije – u otkrivanju, proučavanju, sistematiziranju i prezentiranju zadarskog novinstva na hrvatskom jeziku u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća dao dosad najveći doprinos hrvatskoj povijesnoj znanosti. On je temeljito obradio i proučio 112 časopisa i novina, koji su u Zadru izlazili na hrvatskom jeziku od 1806. do 1953., pokazujući i dokazujući tako čiji je Zadar – hrvatski ili talijanski. O svakom od tih glasila napisao je manji

stručno-znanstveni rad, a osvrnuo se i na one časopise i listove koji su bili u pripremi, ali zbog raznoraznih razloga nisu ugledali svjetlo dana. Nakon toga Maštrović je sve to objedinio i objavio u drugom dijelu svojeg najvećeg djela *Jadertina croatica*. To je bio i ostao sve do danas najveći doprinos poznavanju zadarskog novinstva u 19. i 20. stoljeću. Takav doprinos je nezaobilazan za svakog budućeg istraživača te problematike, ali i sveukupne kulturne i političke povijesti Zadra i Dalmacije, a to znači i Hrvatske.

VAŽNIJI IZVORI I LITERATURA

Knjige i radnje:

MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Jadertina croatica*, I. dio, Zagreb 1949.

MAŠTROVIĆ, V., *Jadertina croatica*, II. dio, Zagreb 1954.

MAŠTROVIĆ, V., *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX i početka XX. stoljeća. (Jadertina croatica)*, Zagreb 1979.

MAŠTROVIĆ, V., *Dopuna 1. Jadertina croatica*, I. dio knjige, Zadar 1977.

MAŠTROVIĆ, V., Težački poučitelj (1850.-1852.), *Zadarska revija*, god. I, br. 3, Zadar 1952., str. 62-63.

MAŠTROVIĆ, V., Štampa u borbi za oslobođenje Zadra, *Zadar/zbornik*, Zadar 1954., str. 197-199.

MAŠTROVIĆ, V., Stodeseta godišnjica "Zore dalmatinske", *Zadarska revija*, god. III, br. 1, Zadar 1954., str. 67-68.

MAŠTROVIĆ, V., 150 godina zadarske štampe, *Zadarska revija*, god. V, br. 4, Zadar 1956., str. 238-244.

MAŠTROVIĆ, V., "Smotra dalmatinska" i Petar Kasandrić, *Jadranski zbornik*, III, Rijeka-Pula, 1958., str. 371-384.

MAŠTROVIĆ, V., Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižnice u Zadru, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. III, Zagreb 1957., str. 271-315.

MAŠTROVIĆ, V., Pripreme za izdanje “Zore dalmatinske” u Zadru god. 1842. i 1843., *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. IV-V, Zadar 1959., str. 85-116.

MAŠTROVIĆ, V., Prvi zadarski periodik poslije “Kraljskog Dalmatina”, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. XVIII, br. 1-2, Zagreb 1972., str. 57-65.

MAŠTROVIĆ, V., Novinstvo grada Zadra prije 1918., *Narodni list*, god. I/LVII, br. 5, Zadar 1946., str. 2.

MAŠTROVIĆ, V., Prvi naš pravnički časopis. Povodom stogodišnjice izlaska Zadarskog “Pravdonoše”, *Glas Zadra*, god. II, br. 26., Zadar 1951., str. 3.

MAŠTROVIĆ, V., Glasnik Matice dalmatinske u Zadru (1901.–1904.), *Zadarska revija*, god. I, br. 1, Zadar 1952., str. 19-26.

MAŠTROVIĆ, V., “Seljak” – gospodarski časopis u Zadru, *Glas Zadra*, god. III, br. 81, Zadar 1953., str. 4.

MAŠTROVIĆ, V., Sto godina gospodarske štampe u Zadru, *Vjesnik*, god. XIV, br. 2423, Zagreb 1953., str. 4.

BACALJA, Robert, List “Preko” (1928, 1929.), *Zadarska revija*, god. XXXVII, br. 5-6, Zadar 1988., str. 461-466.

DIKLIĆ, Marjan, Vjersko-politički program i stajališta lista “Katolička Dalmacija” (1870.–1898.), *Zadarska smotra*, god. XLI, br. 4-5, Zadar 1992., str. 7-28.

DIKLIĆ, M., *Stekliš i Pravaš* – prva pravaška glasila u Dalmaciji – povodom 120. obljetnice izlaženja, radnja u rukopisu, 29 str., izići će u jednom od narednih brojeva *Zadarske smotre*.

HORVAT, Josip, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.–1939.*, Zagreb 1962.

LAKATOŠ, Joso, Hrvatska štampa 1789.–1911, vidi u knjizi: *Jugoslavenska štampa*, Beograd 1911., str. 151-221.

PERIČIĆ, Šime, 100. godišnjica “Poljodjelskog viestnika” (1893.–1993.), *Zadarska smotra*, str. 25-26.

VIDAKOVIĆ, Josip, *Povijest hrvatskog novinstva. Zadar u XIX. st.*, Zagreb 2001. Uz ovu knjigu dužni smo upozoriti na potreban oprez, jer sve što ona sadrži uglavnom se već (doslovce) nalazi u Maštrovićevoj *Jadertini*, II. dio, pa ju je suvišno i nepotrebno navoditi, ali je donosimo reda radi.

Zadarska smotra, god. XLIV, br. 3-4, Zadar 1995., 536 str., donosi brojne radove sa znanstvenog skupa o *Zori dalmatinskoj*.

Časopisi i novine:

Kraljski dalmatin, Zadar (1806.–1810.)

Zora dalmatinska, Zadar (1844.–1849.)

Glasnik dalmatinski, Zadar (1849.–1866.)

List zakona i dilopisa za krunovinu Dalmaciju, Zadar (1849.–1852.)

Smotra dalmatinska, Zadar (1849.–1866., 1888.–1918)

Težački poučitelj, Zadar (1850.–1852.)

Pravdonoša, Zadar (1851.–1852.)

Pokrajinski list, Zadar (1853.–1920.)

Redarstveni vjesnik, Zadar (1859.–1896.)

Narodni list, Zadar (1862.–1920.)

List zakona i naredaba za Dalmaciju, Zadar (1863.–1868.)

Objavitelj dalmatinski, Zadar (1867.–1920.)

Katolička Dalmacija, Zadar (1870.–1898.)

Gospodarski list dalmatinski, Zadar (1872.–1893.)

Stekliš, Zadar (1883.–1884.)

Hrvatska, Zadar (1884.–1898.)

Pravaš, Zadar (1884.)

Hrvatska kruna, Zadar (1892.–1920.)

Poljodjelski viestnik, Zadar (1893.–1906.)

Dalmatinski Hrvat, Zadar (1898.–1899., 1910.–1913.)

Croatia, Zadar (1899.–1903.)

Glasnik Matice dalmatinske, Zadar (1901.–1904.)

Hrvatska rieč, Šibenik – Zadar, (1905.–1907., 1914.)

Gospodarski vjesnik, Zadar (1908.–1917.)

Zadarski narodni list, Zadar (1946.)

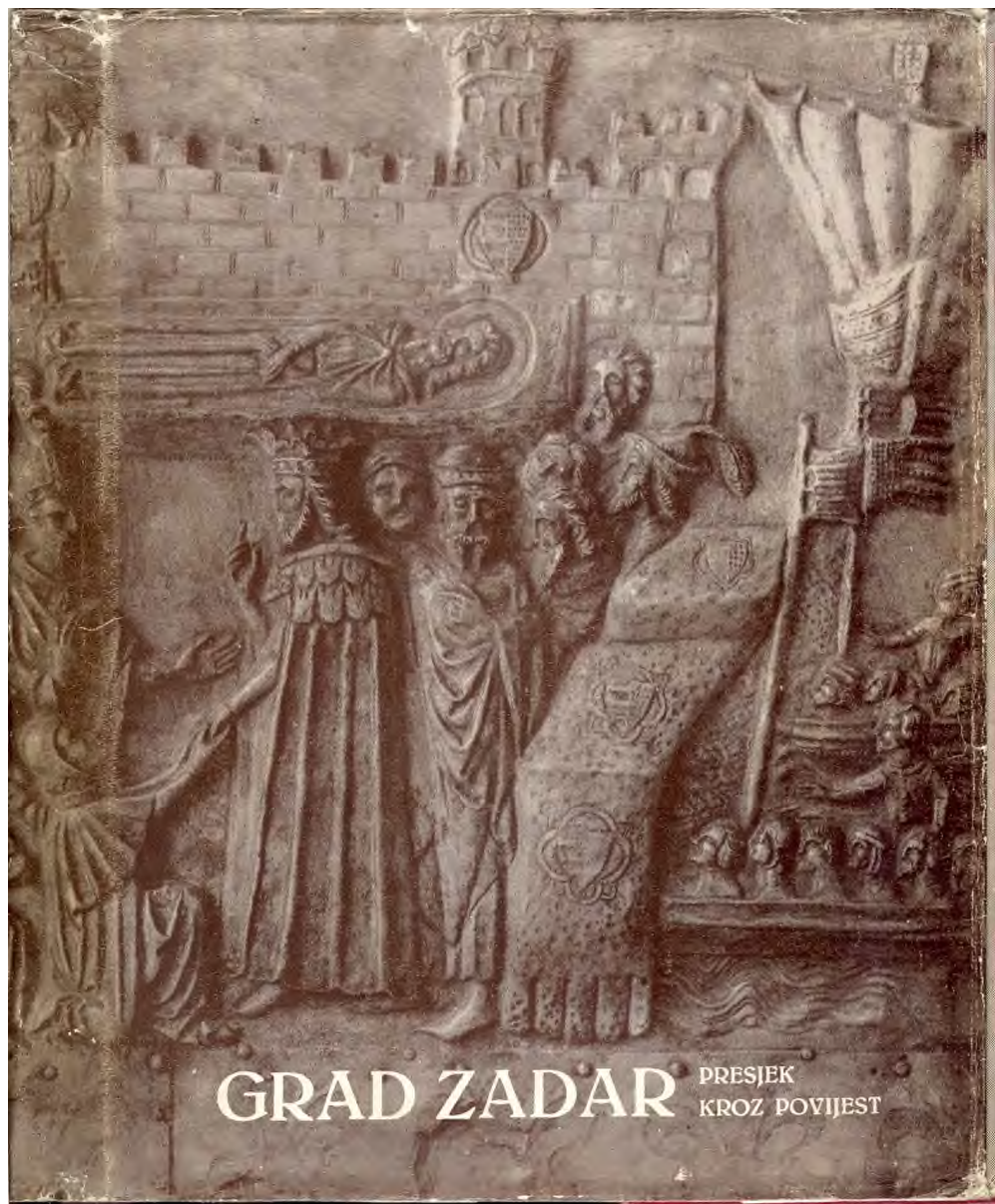
Glas Zadra, Zadar (1950.)

Zadarska revija, Zadar (1952.)

Marina Diklić, Marjan Diklić: CONTRIBUTION OF VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ
TO THE KNOWLEDGE ON PERIODICALS FROM ZADAR

S u m m a r y

PhD Vjekoslav Maštrović (Zadar, 1913-1986) is one of the best experts on modern Croatian history especially on the history of Zadar and Dalmatia from the end of the 18th century until the middle of the 20th century. He was primarily interested in the research of modern Croatian political, cultural, legal and maritime history as well as in numerous other themes such as librarianship. He achieved the best results in the research, systematization and compilation of bibliographies of books, magazines, newspapers and announcements (public notices, posters, advertisements, proclamations) printed in the Croatian language in Zadar from the end of the 18th century until the middle of the 20th century. He was the first researcher who thoroughly studied the periodicals from Zadar in the Croatian language in the stated period showing obviously also in that way whose Zadar has been. He achieved outstanding results that will remain essential for all future researches in that field. In this article we looked shortly back at his work and tried to point out his big contribution to the modern Croatian historical science.

Zbornik Grad Zadar – presjek kroz povijest, urednici Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1966.

DVA DOKUMENTA O NAVODNOM PRODORU NACIONALIZMA U AKADEMIJIN INSTITUT U ZADRU TIJEKOM HRVATSKOGA PROLJEĆA*

Dr. Vjekoslav Maštrović (Zadar, 1913.–1986.) – istaknuti znanstveni, kulturni i javni djelatnik Zadra – snažno je podržao hrvatski nacionalno-liberalni pokret odnosno Hrvatsko proljeće krajem šezdesetih i na početku sedamdesetih godina 20. stoljeća. Zbog toga je, nakon „sječe“ hrvatskoga partijskog i državnog vodstva u Karađorđevu krajem 1971., bio žestoko napadnut od strane Općinskog komiteta Saveza komunista Hrvatske u Zadru, politički osuđen i likvidiran, smijenjen s mjesta direktora Akademijina Instituta i poslije toga ubrzo umirovljen. Općinski komitet u Zadru na čelu sa svojim „slavnim sekretarima i velikim ekspertima“ za kulturu i znanost (čast izuzecima) – stavljajući se na stranu jugounitarističkih i protuhrvatskih političkih snaga tijekom, a osobito nakon Hrvatskoga proljeća odnosno hrvatskoga liberalno-nacionalnog pokreta 1971. – izradio je dva posebna dokumenta u kojima je dao sažetu ocjenu o prodoru nacionalizma u Akademijin Institut u Zadru. Već u uvodnom dijelu prvoga dokumenta, koji nastaje 1972., Institut se navodi kao jedno od središta, ishodišta i ključnih žarišta širenja nacionalizma i šovinizma u zadarskoj općini, a za glavne krivce i nositelje tog nacionalizma označeni su njegov dugogodišnji direktor dr. Vjekoslav Maštrović i tajnik prof. Davor Aras, dok se predsjednik Skupštine općine Zadar Kažimir Zanki navodi kao osoba koja ih je u tome najviše štitila te tako omogućila njihovu nacionalističku djelatnost i navodno širenje “politike maspoka”, kako su je jugoborci i komitetlije podrugljivo nazivali. U drugom dokumentu, koji je nastao 1973., nakon što su djelatnici Radne zajednice Instituta i članovi Savjeta Instituta odbacili ocjene iz prvog dokumenta i prijedlog Općinskog komiteta da se s funkcije direktora Instituta smijeni dr. Vjekoslav Maštrović, ponovno se temeljito analizira njegova ukupna stručna, znanstvena i društveno-politička djelatnost te traži odgovornost i neopoziva smjena sa svih rukovodećih funkcija u gradu, jer “Općinski komitet SKH Zadar i ovom prigodom ponavlja svoj ranije izrečeni stav da dr. Vjekoslav Maštrović ne može dalje stajati na čelu zadarskog Instituta JAZU”.

Nakon *Rapalskog ugovora* 1920., kojim je Zadar više od dvadeset godina bio otrgnut od matice zemlje Hrvatske, mladi Vjekoslav Maštrović morao je sa svojom obitelji napustiti voljeni grad i odseliti u Osijek. Tu završava pučku školu i gimnaziju, a nakon toga upisuje i završava studij prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, gdje također doktorira 1956. Odmah nakon Drugoga svjetskog rata Maštrović se, vođen velikom ljubavlju prema Zadru i Ninu, vraća u svoj rodni grad i radi na njegovoj obnovi. On obnavlja, osniva, pokreće i rukovodi radom mnogih znanstvenih i kulturnih institucija, društava i glasila u Zadru, od kojih ćemo spomenuti samo neke: Znanstvena knjižnica, Institut JAZU odnosno Zavod HAZU, Pomorski muzej, Restauratorska radionica, *Narodni list*, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo *Zoranić*, Turističko društvo *Liburnija*, Društvo za proučavanje i unaprjeđenje pomorstva, Narodno sveučilište, Društvo bibliotekara Povijesno društvo itd. Unatoč tim i brojnim drugim aktivnostima i zaslugama za svoj grad, narod i Domovinu na njega se, nakon sloma *Hrvatskog proljeća* 1971., žestoko okomio Općinski komitet Saveza komunista u Zadru, optuživši ga za širenje nacionalizma i šovinizma, što naravno nema nikakvog smisla, jer on je bio samo veliki hrvatski domoljub. O tim napadajima i optužbama ponajbolje svjedoče dva dokumenta Općinskog komiteta, koje, nakon kraće analize, donosimo u prilogu ovog rada.

U uvodnom dijelu prvog dokumenta – *Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* – govori se o upornom nacionalističkom djelovanju direktora Instituta JAZU¹ (danas HAZU)² dr. Vjekoslava Maštrovića. Navode se njegove organizacijske, znanstvene i stručne sposobnosti te oslanjanje na predsjednika Skupštine općine Zadar Kažimira Zankija, čiji je savjetnik bio, Društvo za proučavanje pomorstva, Zadarsku nadbiskupiju, Odbor za Nin, Akademiju i posebice akademike Grgu Novaka i Branimira Gušića, a ne zaboravlja se ni njegova prošlost u NDH-a³. Maštroviću se osobito u grijeh stavlja organiziranje proslave 900. obljetnice Krešimirove povelje “Mare nostrum” i Dana Ratne mornarice u Ninu 1969., nametanje društveno-političkim organizacijama

* Ovaj rad, pod naslovom: Dva dokumenta o navodnom prodoru nacionalizma u Akademijin Institut u Zadru 1971. i uloga Kažimira Zankija, prvi put je objavljen u zborniku: *Kažimir Zanki 1924.–2000.*, Zadar 2005., str. 341-360. Međutim, kako se u njemu prvenstveno govori o dr. Vjekoslavu Maštroviću i njegovoj ulozi u širenju *Hrvatskoga proljeća* u Zadru, ovdje ga donosimo u nešto izmijenjenom, nadopunjenom i proširenom obliku, jer po svom sadržaju tu pripada.

¹ JAZU – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

² HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

³ NDH-a – Nezavisna država Hrvatska.

Nina, negativan utjecaj na predsjednika općine Zadar Kažimira Zankija, koji ga je kao svog savjetnika za kulturu uvijek štitio, zloraba funkcije Vicka Krstulovića u Društvu za proučavanje pomorstva, promjena naziva ulica u staroj jezgri grada Zadra, omalovažavanje djelovanja partijske organizacije u Ninu, nesporazumi općinskih vlasti s Nadbiskupijom, nastupanje na Radio Zadru, nacionalistička djelatnost Davora Arasa, sudjelovanje na priredbi “Hrvatska jučer i danas”, nastup i organiziranje Ogranka Matice hrvatske u Ninu te podupiranje nacionalističkih snaga i njihove politike u Hrvatskoj.

U drugom dijelu govori se o tajniku Instituta prof. Davoru Arasu i njegovoj izrazito nacionalističkoj i šovinističkoj djelatnosti. Njega Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske u Zadru okrivljuje za revno izvršavanje odluka svog direktora dr. Vjekoslava Maštrovića, sudjelovanje u skupini prof. Mihajla Mihajlova, Franje Zenka i Tereze Ganze-Aras 1966., organiziranje više nacionalističkih priredaba, a posebice priredbe “Hrvatska jučer i danas” u Kazalištu u Zadru 1971., dovođenje nacionalistički eksponiranih predavača i pjevačkih zborova, izradu plakata bez zvijezde petokrake, suradnju s Maticom hrvatskom te vodstvom Saveza studenata u Zadru i Zagrebu.

I na kraju – u trećem, završnom i zaključnom dijelu tog dokumenta – otvoreno se navodi kako su dr. Vjekoslav Maštrović i njegov izvršni tajnik prof. Davor Aras bili nositelji “nacionalističko-šovinističke” politike u Zadru, politike koja je dovela do veoma “oštre ocjene druga Tita” o stanju u tom gradu. Zbog toga Općinski komitet Saveza komunista Hrvatske Zadar smatra da dr. Vjekoslav Maštrović i prof. Davor Aras nisu pogodne osobe za obavljanje odgovornih dužnosti u Akademijinu Institutu i gradu Zadru, s čime će biti upoznate odgovorne institucije i rukovodstva društveno-političkih organizacija, što je u praksi značilo da su obojica bili određeni za nastupajuće progone i politički “odstrjel”.

U drugom dokumentu – *O političkoj i društvenoj odgovornosti direktora Instituta JAZU u Zadru Dr. Vjekoslava Maštrovića* – nakon što prvi nije automatski doveo do njegove smjene s mjesta direktora, ponovno se temeljito i opširno raspravlja o navodnoj nacionalističkoj i šovinističkoj djelatnosti Vjekoslava Maštrovića te njegovoj političkoj i društvenoj odgovornosti. Tereti ga se da je u Komisiji za izmjenu naziva ulica u staroj jezgri grada Zadra predlagao 1971. brisanje naziva ulica s imenima istaknutih revolucionara iz novije jugoslavenske povijesti, a zalagao se poglavito za postavljanje imena hrvatskih velikana i drugih zaslužnih Zadrana iz starije hrvatske nacionalne povijesti. Teško ga se tereti zbog nastupa na priredbi “Hrvatska jučer i danas”, koju je organizirao

Savez studenata u Zadru, a koju su Josip Broz Tito, Jakov Blažević i Vladimir Bakarić ocijenili kao jednu od “najkarakterističnijih nacionalističkih manifestacija” u Republici Hrvatskoj. Tereti ga se da je u svom izlaganju na toj priredbi, preuveličavajući znanstvena i kulturna dostignuća srednjovjekovnog Zadra i Zadrana, pridonio “buktanju nacionalističkih strasti”.

Općinski komitet u Zadru, pozivajući se na zaključke i ocjene Mjesne organizacije SK⁴ u Ninu, žestoko osuđuje dr. Vjekoslava Maštrovića zbog njegovog rada u Odboru za obnovu Nina i brojnih aktivnosti oko osnutka Pododbora i Ogranka Matice hrvatske u Ninu 1971. Tereti ga se da je pripadao posebnoj kontrarevolucionarnoj, nacionalističkoj, antisamoupravnoj, šovinističkoj i protusocijalističkoj neprijateljskoj grupi u Odboru za Nin. Ta skupina hrvatskih nacionalista navodno je imala poglavito zadaću da stalno zaoštava društveno-političke odnose i širi nacionalizam u Ninu, da sije razdor i dijeli Ninjane na “Jugoslavene” i “velike Hrvate”, da omalovažava i onemogućuje rad Mjesne organizacije SK i da ju po mogućnosti raspusti, te da nakon toga preuzme svu vlast i odlučivanje u svoje ruke, a kao krajnji cilj navodi se formiranje političkih stranaka, rušenje socijalizma i uspostavljanje starih “kapitalističkih društvenih odnosa”. Bile su to u ono vrijeme jednostranačja, komunističke diktature i jednoumlja veoma teške optužbe.

Još teže optužbe uslijedile su na račun dr. Maštrovića u svezi s njegovim aktivnostima oko osnutka Ogranka Matice hrvatske u Ninu, a posebice nakon govora kojeg je održao na Osnivačkoj skupštini Matice 3. listopada 1971. Taj govor, koji u cijelosti odiše domoljubljem i težnjom starodrevnoga hrvatskog grada Nina i Hrvata toga kraja za gospodarskom i političkom samostalnošću, za snažnom i Velikom Hrvatskom kakva je nekad bila, Općinski komitet u Zadru ocijenio je kao krajnje neprijateljski i nacionalistički čin jer se u njemu veliča povijest starog Nina i hrvatska državna samostalnost. Njih osobito smeta Maštrovićeva prispodoba povijesti Nina s poviješću Hrvatske i konstatacija: “Ako nam je sudbina do sada bila ista kao i Hrvatske, onda imamo pravo očekivati, ako se diže ostala Hrvatska, neka se diže i grad Nin”. Maštrovićevo angažiranje i rad oko izgradnje Muzeja Stalne izložbe crkvene umjetnosti, obnove Samostana sv. Marije i izgradnje Arheološkog muzeja, Općinski komitet ocijenio je također negativnim. Najviše mu se zamjeralo što je u pregovorima između općinskih i crkvenih vlasti, kao direktor

⁴ SK – Savez komunista.

SICU-a⁵ u izgradnji, stalno držao stranu Nadbiskupije, a ne svjetovnih i partijskih vlasti.

Na kraju se zaključuje kako svi navodi izneseni i u prvom i u drugom dokumentu nepobitno svjedoče o potrebi smjenjivanja dr. Vjekoslava Maštrovića s dužnosti direktora Akademijina Instituta, ali i svih drugih funkcija, jer je on kao nepopravljivi nacionalist i jedan od ključnih nositelja “antisocijalističkih težnji masovnog pokreta” u Zadru prokockao svoj znanstveni i stručni ugled u ovom gradu. Navedeni dokumenti Općinskog komiteta Zadar i njegove radne grupe za znanost i kulturu doslovce glase:

1.

INSTITUT JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE
ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZADRU

U raspravama u više organizacija Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija o prodoru nacionalizma i o nosiocima nacionalističke politike u općini Zadar spominjan je i Institut za historijske i ekonomske nauke JAZU u Zadru i to njegova dva člana: direktor dr. Vjekoslav Maštrović i tajnik Davor Aras. U ovom pregledu navest će se glavni razlozi za opažanja i primjedbe na skupovima društveno-političkih organizacija:

I.

Direktor Instituta JAZU u Zadru dr. Vjekoslav Maštrović poznat je kao dobar organizator niza akcija, a posebno se istakao posljednjih godina u Društvu za proučavanje i unapredjenje pomorstva Jugoslavije, u uređivanju Pomorskog zbornika, u izdavačkoj djelatnosti Instituta JAZU, zatim Odboru za Nin i organiziranju proslave 900 – godišnjice Krešimirove povelje “Mare nostrum” 1969. godine u Ninu i Zadru. Uz ostale dužnosti takodjer je i direktor Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru.

Medju kulturnim radnicima u Zadru, a i izvan Zadra, poznat je kao veoma snalažljiv čovjek koji dobro zna iskoristiti svaku povoljnu priliku da se nametne i

⁵ SICU – Stalna izložba crkvene umjetnosti.

osigura svoj utjecaj. Zbog takve njegove sklonosti, i zbog političke prošlosti, on u Zadru nije prihvaćen s povjerenjem kod dijela političke i kulturne javnosti.

Od 1967. godine, kad je za predsjednika Skupštine općine Zadar izabran Kažimir Zanki, dr. Vjekoslav Maštrović se u Zadru oslanjao na podršku predsjednika Općinske skupštine, a u Zagrebu na neke istaknute akademike (dr. Grga Novak, dr. Branimir Gušić). Koristeći Društvo za proučavanje pomorstva Jugoslavije, zloupotrebio je i funkciju Vicka Krstulovića u tom Društvu.

Sve je to imalo utjecaja da učvrsti svoj položaj, pa je 1969. godine bio predsjednik Akcionog odbora za proslavu 900 – godišnjice Krešimirove povelje i Dana Ratne mornarice i pomorstva Jugoslavije. Kao predsjednika Odbora za proslavu bio je i glavni domaćin proslave u Ninu u rujnu 1969. godine, pa je nastupao u ime društveno-političkih organizacija i u ime Odbora za Nin. Uz to nastupao je kao urednik Pomorskog zbornika. U vezi s njegovim nastupima navodimo nekoliko primjera:

1. Utjecaj Kažimira Zankija u Koordinacionom odboru društveno-političkih organizacija koristi za pokretanje inicijative za izmjenu naziva predjela, ulica i trgova u Zadru. Pokušao je kod ondašnjeg sekretara Općinskog komiteta SKH Zadar Zdravka Dragića, ali taj prijedlog nije prihvaćen pa je kasnije ta zamisao ostvarena odlukom Općinske skupštine koja je 1969. godine imenovala komisiju u kojoj je bio i dr. Vjekoslav Maštrović.

Prema izjavama nekih članova komisije glavni utjecaj u poznatim promjenama naziva ulica izvršen je nastojanjem dr. Vjekoslava Maštrovića. Nakon što je došlo do reagiranja, zbog odluke o izmjeni naziva ulica, dr. Vjekoslav Maštrović ugovorio je s Radio Zadrom da objašnjava te promjene.

2. U naporima što su ulagani do 1967. godine da se dodje do sporazuma s Nadbiskupijom i Samostanom benediktinki u Zadru o korištenju kompleksa bivšeg samostana Sv. Marije i o načinu prezentiranja javnosti kulturnog blaga crkvenih riznica, dr. Vjekoslav Maštrović drži stranu Nadbiskupije i tako u stvari ometa da dodje do sporazuma. Kasnije, kad je do sporazuma ipak došlo, koristi naklonost predsjednika Općinske skupštine i Jugoslavenske akademije te uspijeva da bude postavljen za direktora Stalne izložbe crkvene umjetnosti. Svojim stavom nakon toga utjecao je da dva člana savjeta te nove ustanove – dr Ivo Petricioli i Valentin Uranija – podnesu ostavke.

3. Kao glavni organizator u Odboru za Nin dr. Vjekoslav Maštrović je nakon proslave u Ninu 1969. godine još više omalovažavao rad organizacije Saveza komunista u Ninu i u tome se oslanjao na niz političkih rukovodilaca.

Svojim odnosom pothranjivao je podvojenost u Ninu. O svemu tome organizacija Saveza komunista u Ninu dala je svoju ocjenu kolovoza 1971. u pismu CK SKH,⁶ što je ponovila u raspravi nakon 21. sjednice Predsjedništva SKH.⁷

Posebna odgovornost dr. Vjekoslava Maštrovića je za aktivnost Davora Arasa i za učešće na priredbi “Hrvatska jučer i danas” u svibnju 1971. godine u Zadru.

Poznato je da je Davor Aras 1966. godine bio jedan od glavnih eksponenata Mihajla Mihajlova. Dr. Vjekoslav Maštrović, kao direktor Instituta, nije ništa učinio da Davoru Arasu postavi pitanje povjerenja. Naprotiv, davao mu je sve veća ovlaštenja pa je tako Davor Aras postao njegov glavni operativni izvršilac.

Dr. Vjekoslav Maštrović je sigurno znao da je Davoru Arasu povjereno organiziranje priredbi “Hrvatska jučer i danas” u svibnju i u studenome 1971. Nije poznato da je i nakon 21. sjednice Predsjedništva SKJ Davoru Arasu o tome postavljeno pitanje u Institutu JAZU.

Dr. Vjekoslav Maštrović je također sudjelovao u programu prve priredbe “Hrvatska jučer i danas” i to na početku s temom o doprinosu Zadra hrvatskoj kulturi.

Ako se sagleda cjelovit program prve priredbe “Hrvatska jučer i danas” doći će se do zaključka, da je nastup dr. Vjekoslava Maštrovića imao cilj da stvori preko nacionalnih osjećaja nacionalističko raspoloženje.

Svojim nastupom na osnivanju Ogranka Matice hrvatske u Ninu u listopadu 1971. dr. Vjekoslav Maštrović dao je podršku očitoj nacionalističkoj manifestaciji. Tom prilikom govorio je o simbolima državnosti i o njihovom povijesnom vrednovanju, te o obezvredjivanju tih simbola kao činjenici.

Iako nije bio prisutan na sastanku Odbora za Nin, koji je održan u siječnju 1972. u Zagrebu, može se uočiti podudarnost ocjena u napadu na organizaciju Saveza komunista u Ninu što je izvršen na tom sastanku i navoda u pismu dr. Vjekoslava Maštrovića Izvršnom komitetu CK SKH, gdje nastoji opravdati svoju aktivnost, rad u Odboru za Nin i pokušava dovesti u pitanje pravilnost rada odgovornih rukovodilaca Saveza komunista u općini Zadar.

⁶ CK SKH – Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.

⁷ SKH – Savez komunista Hrvatske.

Analiza tekstova u radovima i nastupima dr. Vjekoslava Maštrovića, te njegovi postupci u raznim prigodama, pružili bi niz dokaza o stavovima nacionalne isključivosti i u davanju podrške onim snagama koje su bile odlučnije u zastupanju nacionalističke politike. On je posebno odgovoran za utjecaj koji je vršio na predsjednika Općinske skupštine Kažimira Zankija kojemu je bio glavni savjetnik u pitanjima politike u oblasti kulture.

II.

Tajnik Instituta JAZU Davor Aras, kako je već navedeno, još 1966. godine bio je povezan s Mihajlovim zajedno sa svojom suprugom Terezom Ganza-Aras i Franjom Zenkom. Tada je Davor Aras i javno kritiziran. Nakon toga postojale su nade da je izvukao pouku, a i nije se u političkom smislu isticao sve do 1971. godine. Krajem travnja 1971. preuzeo je sve poslove oko priredbe "Hrvatska jučer i danas", koja je formalno organizirana od strane Koordinacionog odbora Saveza studenata u Zadru. Davor Aras je ugovarao nastupe predavača, brinuo se o plakatima, prihvaćao predavače, organizirao večere, a predavače i druge goste vodio u svoj stan na čašćenje. On je također organizirao nastup pjevačkih zborova na priredbi, pa tako i dječjeg zbora Osnovne škole "Krsto Ljubičić". Davor Aras je organizator i druge priredbe koja je održana u studenom 1971. Kod izrade plakata pazio je da budu bez zvijezde, a kada to za drugu priredbu nije uspio, dao je štampati petokraku zvijezdu sa samo crvenom ivičnom crtom.

Ima razloga za zaključak da je sva organizacija priredaba "Hrvatska jučer i danas" išla vezom Franjo Zenko i ondašnje studentsko rukovodstvo u Zagrebu i Davor Aras i studentsko rukovodstvo u Zadru, uz pomoć aktivista Matice hrvatske.

III.

Sve što je navedeno o političkoj aktivnosti dr. Vjekoslava Maštrovića i Davora Arasa navodi na zaključak, da su bili nosioci nacionalističke politike u Zadru, da su koristili svoje položaje i položaje drugih da ojačaju svoj utjecaj. Svojim učešćem i aktivnošću znatno su pridonijeli da se u Zadru izrazitije manifestiraju elementi nacional-šovinističke politike i da dodje do opravdane i oštre ocjene druga Tita o stanju u Zadru.

Iz navedenih razloga Općinski komitet SKH Zadar smatra:

- 1) *da dr. Vjekoslav Maštrović ne može uživati povjerenje kao direktor Instituta JAZU, niti kao direktor Stalne izložbe crkvene umjetnosti a niti kao član i potpredsjednik Odbora za Nin;*
- 2) *da Davor Aras nije ni politički ni društveno pogodna ličnost za tajnika Instituta JAZU.*

Općinski komitet SKH Zadar će sa svojim stavom upoznati organizaciju Saveza komunista u oblasti kulture, nadležne organe JAZU u Zagrebu, Skupštinu općine Zadar i rukovodstva društveno-političkih organizacija.

Zadar, 4. svibnja 1972.⁸

2.

O POLITIČKOJ I DRUŠTVENOJ ODGOVORNOSTI DIREKTORA INSTITUTA JAZU U ZADRU DR. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA

Radna zajednica Instituta JAZU u Zadru, Savjet Instituta i Savjet SICU⁹ odbacili su, nakon opsežne diskusije, prošlogodišnji prijedlog Općinskog komiteta SKH u Zadru da se dr. Vjekoslav Maštrović smijeni s dužnosti direktora Instituta. Navedeni savjeti i Radna zajednica nisu prihvatili ni argumentaciju s kojom je obrazložen stav Općinskog komiteta.

Budući da dr. Vjekoslav Maštrović nije član Saveza komunista, a Općinski komitet smatra da ima razloga i činjenica koje idu u prilog zahtjevu da se on razriješi dužnosti direktora Instituta, to Općinski komitet predlaže Prosvjetno-kulturnom vijeću Skupštine općine Zadar da pokrene postupak za njegovo razrješenje kod nadležnih organa JAZU.

Općinski komitet još je jednom, nakon što se upoznao sa stavovima dvaju Savjeta i zaključkom Radne zajednice Instituta, pažljivo ispitao i analizirao djelatnost dr. Maštrovića. U analizi djelatnosti dr. Maštrovića posebno se obratila pažnja na njegov rad:

- U Komisiji za izmjenu naziva ulica i trgova u Zadru (1971. godine).*
- Prilikom održavanja prve priredbe "Hrvatska jučer i danas" u Zadru (1971. godine).*

⁸ Državni arhiv Zadar (dalje: DAZD), Spisi Općinskog komiteta Saveza komunista Hrvatske Zadar, dok.: Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, str. 1-4.

⁹ SICU – Stalna izložba crkvene umjetnosti.

- U Odboru za Nin i Matici hrvatskoj u Ninu.
- U Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti (SICU).

Općinski komitet nije ulazio u ocjenu ponašanja dr Maštrovića u ratnom i poratnom razdoblju, jer ne smatra nužnim sada ocjenjivati njegovo političko ponašanje u i nakon NOB-a,¹⁰ iako ima primijetiti da se nekim njegovim izjavama ne može pokloniti vjera, jer za suprotno postoje nedvojbeni dokumenti.“

Razgovor o tome nije nam, međutim, svrha.

Cjelokupna djelatnost dr Maštrovića koja se ispoljavala kroz njegov rad u svojstvu direktora i poslova vezanih uz djelatnost Instituta, sigurno da sadržava u sebi elemenata koji svjedoče o izvanrednim radnim kvalitetama, upornosti i zalaganju. Njegovom zaslugom došlo je do afirmiranja mnogih vrijednosti iz Zadra i do izdavanja niza značajnih publikacija. Ne odričući mu određene zasluge, Općinski komitet, međutim, ukazuje na neke značajke, koje dovode u pitanje njegovo ostajanje na rukovodećoj dužnosti u Institutu.

Komisija za izmjenu naziva ulica

O djelovanju dr. Maštrovića u Komisiji za izmjenu naziva ulica Skupštine općine i to u sastavu potkomisije za Poluotok (za izmjenu naziva ulica u starom dijelu grada) ne postoje dokazi koji bi govorili da je on zastupao i u potkomisiji provodio nacionalističko stajalište. Komunisti članovi Komisije slažu se da je dr. Maštrović istupao i djelovao u Komisiji kao stručnjak; predlagao je za nazive ulica imena pojedinih ličnosti zbog njihovog kulturnog, povijesnog ili znanstvenog značenja koje su imali u prošlosti Zadra. Stoga, kada se radi o tom dijelu njegove aktivnosti u društvenom životu Zadra on u načelu snosi isto toliku krivicu kao i većina članova Komisije, ali se ne može zaključiti da je jedino on odgovoran za propuste koje je Komisija napravila u svom radu (brisanje imena nekih revolucionara iz registra naziva gradskih ulica). No, sudjelovanje dr. Maštrovića u radu te Komisije je samo jedan i to manji dio njegove djelatnosti u Zadru. Kada se, dakle, taj dio njegovog rada i akcija poveže s drugim njegovim djelatnostima u razdoblju 1968.–1971. godine onda i on dobija sasvim drugačije značenje nego što bi to izgledalo na prvi pogled.

¹⁰ NOB – Narodnooslobodilačka borba.

Priredba "Hrvatska jučer i danas"

Da bi se shvatile najtananije niti djelovanja dr. Maštrovića u Zadru posebno je interesantan njegov nastup na priredbi "Hrvatska jučer i danas". Predavanje koje je dr. Maštrović održao na toj priredbi poslužilo je kao argument pojedinim članovima Radne zajednice i Savjeta Instituta, nažalost i nekim komunistima, da "odbrane" dr. Maštrovića i da, s druge strane, dokažu kako je kvalifikacija Općinskog komiteta rezultat ličnog obračuna. Argument koji oni pronalaze u tekstu samo je djelomično točan; dr Maštrović je nabrajajući velikane i "velikane" zadarske povijesti i kulture zaista, između mnogih Hrvata, spomenuo i Srbina Božidara Petranovića – narodnog preporoditelja. Činjenica je, zaista, da je tekst dr Maštrovića inpostiran antiiredentistički, ne sadržava direktne tvrdnje nacionalističkog karaktera, ali je simptomatično i to da u njemu nema ni pokušaja analize priloga i dostignuća srpskog naroda u kulturi Zadra i sjeverne Dalmacije. U tekstu su evidentni i neki promašaji, a tih je tvrdnji bilo još više prilikom samog čitanja teksta na priredbi. Autor sam kaže (u marginama teksta) da je neke činjenice (imena) prilikom čitanja teksta izbacivao, a sigurno je i to da je neke riječi i rečenice dodavao. Intonirajući tekst na mjestima gdje se spominje neko ime ili tekovina u srednjem vijeku dr. Maštrović je veoma često, blago rečeno, bio nekritičan služeći se izrazom "prvi u Evropi", te je preuveličavajući domet i značenje pojedinih kulturnih dostignuća u srednjovjekovnom Zadru objektivno pridonosio buktanju nacionalističkih strasti. To je, uostalom, bilo i veoma uočljivo u reagiranju publike.

No, da se objasni pravo značenje djelovanja dr. Maštrovića na priredbi "Hrvatska jučer i danas" potrebno je podsjetiti se kriterija kojima su se rukovodili organizatori te priredbe, tj. dio Koordinacionog odbora Saveza studenata u Zadru. Kriteriji po kojima su se birali predavači za prvu priredbu "Hrvatska jučer i danas" bio je stupanj njihove nacionalističke "izgrađenosti". Za ilustraciju je dovoljno kazati da je veći dio predavača na toj priredbi nakon 21. sjednice Predsjedništva SKJ¹¹ dospio pod udar zakonskih propisa (Djodan, Veselica, Gotovac, Tudjman), dok su drugi doživjeli društvenu kritiku i društvenopolitičke sankcije (Ž. Meštrović, V. Vukov, S. Obad, P. Šegedin). Iako u Zadru djeluje

¹¹ SKJ – Savez komunista Jugoslavije.

Filozofski fakultet sa stručnim i znanstvenim kadrovima koji su kvalificirani da govore o razvoju, a pogotovu kulturnom Hrvatske, organizatori su se dobro čuvali da angažiraju predavače sa Fakulteta jer većina tih ljudi nije imala potrebnu nacionalističku "legitimaciju". U pravilu su, dakle, za predavače bili izabirani ljudi poznati po svojim antisocijalističkim i nacionalističkim stremljenjima, te je stoga očito da je i Maštrović odgovarao kriterijima organizatora. Ako se ovome doda da je priredba "Hrvatska jučer i danas" već prije 21. sjednice od strane najvećih političkih rukovodilaca okarakterizirana kao nacionalistička (Tito, Blažević, Bakarić) i kada se zna da je ona, ne samo po nazivu, dovedena u vezu s nacionalističkim skupom svojedobno održanim u Švicarskoj, onda su kriteriji i namjere organizatora i sudionika te priredbe znatno jasnije. Sudjelovanje, dakle, na jednom ovakvom skupu ne može tek tako biti zaobidjeno i preskočeno, jer se radi o angažiranju u jednoj od najkarakterističnijih nacionalističkih manifestacija u Republici, i to angažiranju jedne po položaju istaknute ličnosti u gradu, koja aktivnim sudjelovanjem u takvoj priredbi, a kada i ne bi bilo drugih dokaza koji još plastičnije označavaju nacionalistički profil dr. Maštrovića, u najmanju ruku sama sebe diskvalificira za javne, znanstvene i društvene funkcije.

Osobna materijalna korist sigurno opravdava i napore dr. Maštrovića i uspehe u izdavačkoj djelatnosti Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, dok je on bio njegov glavni tajnik. No, kako tumačiti da se i nakon političke osude Davora Arasa zalaže za njegovo primanje u Društvo o čemu takodjer postoje dokazi.

Odbor za Nin i Matica hrvatska u Ninu

Iako su neki bivši i smijenjeni politički rukovodioci u Ninu pokušali i pismeno odbaciti prigovore što ih je na račun dr. Vjekoslava Maštrovića izrekla Mjesna organizacija SK u Ninu, Komitet smatra da bi argumenti organizacije imali takvu težinu da ih je potrebno i ovdje navesti. Tim više i tim prije, jer su te ocjene izrečene 12. kolovoza 1971. godine (prije 21. sjednice Predsjedništva SKJ), a ponovljene i nakon 21. sjednice Predsjedništva. Citiramo neke navode iz pisma organizacije SK u Ninu što je nakon sastanka upućeno Centralnom komitetu SKH. Pismo je datirano 18. kolovoza 1971. godine:

"Situacija u Ninu bremenita je nizom slabosti koje koče razvitak ovog divnog starodrevnog grada u političkom, gospodarskom i kulturnom pogledu. Sve te slabosti po ocjeni organizacije SK su plod smišljenih akcija jedne grupe članova

Odbora za Nin čiji je osnovni cilj razbiti političko jedinstvo u mjestu, stvoriti nepovjerenje u SK i tako se postaviti iznad društveno-političkih organizacija u kreiranju i vođenju politike u mjestu. Nažalost u svom radu oslanja se na podršku nekih članova društveno-političkih organizacija općine Zadar i same općine Zadar u čemu donekle i uspijeva.

Odbor za Nin formiran je početkom 1965. godine sa osnovnim programom, izvući Nin iz njegove političke, kulturne i gospodarske zaostalosti i dati mu mjesto koje mu prema položaju, povijesti i gospodarskim uslovima danas u Hrvatskoj odgovara. Inicijativa o formiranju Odbora u samom početku zbog tako postavljenog programa naišla je na punu podršku i odobravanje mještana i svih društveno-političkih organizacija u Mjestu. U Odbor za Nin pored nekolicine mještana ušle su i poznate ličnosti iz društvenog, političkog i kulturnog života Zagreba i Zadra i to je bila neka garancija da se neće ostati samo na riječima i da će Odbor u svom radu biti dosljedan zacrtanom programu kojeg je pred sebe postavio. Smatralo se da će članovi Odbora za Nin svojim radom i utjecajem dati podstreka svim društveno-političkim organizacijama mjesta i stvoriti uslove za njihovo jače angažiranje u realizaciji zacrtanih zadataka. Praksa je međutim pokazala suprotno. Došle su do izražaja samo bolesne ambicije pojedinaca iz tog Odbora da preko njega ostvare svoju društvenu i političku afirmaciju pa možda i materijalnu korist. Zbog ličnih interesa pojedinaca iz Odbora za Nin došlo je do suprotnosti i zaoštavanja odnosa u svim društveno-političkim djelatnostima mjesta koje štete ne samo ugledu i razvoju Nina već i općine Zadar. Mjesna organizacija SK uočila je namjere pomenute grupe i oštro se suprotstavila njenim tendencijama. To je u stvari bio i početak razilaženja u gledištima i stavovima između organizacije SK i Odbora za Nin. Od tada se preko te grupe negira rad SK, ne traži se suradnja, već se radi mimo volje i bez znanja ove pa i ostalih društveno-političkih organizacija mjesta. Zbog suprotstavljanja organizacije SK tim negativnim tendencijama grupe iz Odbora za Nin, napada se organizacija SK i nastoji se omalovažiti njen utjecaj u radu i životu Nina.

Članovi Odbora za Nin: Maštrović Ante tajnik sa prebivalištem u Zagrebu, dr. Maštrović Vjekoslav potpredsjednik sa prebivalištem u Zadru, Ćurko Miro odbornik za Nin u Općinskoj skupštini Zadar sa prebivalištem u Zadru i Ljubičić Ante direktor Solane i predsjednik Mjesne organizacije SSRN¹² Nin, svojim djelovanjem nastoje ustvrditi kako je Mjesna organizacija SK nesposobna da preko

¹² SSRN – Socijalistički savez radnog naroda

društveno-političkih organizacija mjesta i općine radi na podizanju Nina. Uvjeravaju mještane u nesposobnost SK i time razbijaju jedinstvo stvarajući grupe i podgrupe, a kakvim ciljevima im to služi može se samo naslućivati. Zašto izbjegavati i negirati SK kad on stalno traži suradnju ali istinsku na principima našeg socijalističkog samoupravljanja. Odbor za Nin se postavio iznad dogovora i sporazuma sa organizacijama mjesta . . .”

“Ljubičić Ante u svom poduzeću organizira umnožavanje neprijateljskih letaka zbog čega je bio u istražnom zatvoru i kažnjen ali intervencijom pojedinaca članova Odbora za Nin i dalje je ostao na dužnosti predsjednika Mjesne organizacije SSRN i mimo volje i odluke organizacije SK. Spomenuti je i nakon gornjeg slučaja kao predsjednik Mjesne organizacije SSRN na jednoj od sjednica Izvršnog odbora tražio potpise od prisutnih članova za predlog o rasformiranju Mjesne organizacije SK. Ovaj problem prezentiran je Općinskom komitetu i predsjedniku Općinske konferencije SSRN Zadar, nažalost po istom ništa nije učinjeno.

Ta ista grupa iz Odbora za Nin i neke njihove pristaše prebrojavaju Ninjane dajući jednima etiketu velikih Hrvata, a drugima etiketu Jugoslavena . . .”

“Pomoć koju na odredjen način daju privredne i druge organizacije Hrvatske i naši iseljenici za podizanje Nina ide isključivo preko Odbora za Nin. On je taj arbitar koji odlučuje u što i kako trošiti bez da se konzultira sa društveno-političkim organizacijama ili da se mjesto upozna preko zborova birača. Treba napomenuti da spomenutoj grupi iz Odbora za Nin je u interesu da članovi SK ne budu na čelu društveno-političkih organizacija mjesta. Najvjerovatnije da su po njihovom nagovoru i napustili SK naprijed navedene osobe.

Stav Odbora za Nin prema onim društveno-političkim organizacijama mjesta čija su rukovodstva u njihovoj podčinjenosti je za svaku osudu. Savjet Mjesne zajednice, Upravni odbor Turističkog društva i Izvršni odbor Mjesne organizacije SSRN rade isključivo po direktivama Odbora za Nin . . .”

Iz citiranih navoda pisma Mjesne zajednice, organizacije SK, upućenih Centralnom komitetu SKH uočava se slijedeće:

- Da se u krilu Odbora za Nin formirala jedna grupa i da je ta grupa vodila akcije različitog karaktera s ciljem da u svojim rukama koncentrira sve poluge društveno-političke moći u Ninu, što joj je dobrim dijelom uspjelo;

- Da je ta grupa negirala rad SK u Ninu, nije tražila suradnju s Mjesnom organizacijom, već je nastojala različitim putovima i raznim sredstvima

diskreditirati djelatnost Mjesne organizacije SK u Ninu. Pojedinci iz sastava te grupe čak su sakupljali potpise na zahtjev da se rasformira Mjesna organizacija SK u Ninu.

- Da je ta grupa vršila prebrojavanje stanovnika Nina na “velike hrvate” i “jugoslavenene”, te je stoga nesumnjiva njena nacionalistička platforma.

- Da se u toj grupi, zajedno sa pojedincima koji su zbog svojih nacionalističkih ispada i politike doživjeli ne samo kritiku već i odgovarali pred sudovima (Miro Ćurko, Ante Ljubičić), nalazio i aktivno djelovao dr. Vjekoslav Maštrović.

Iz gornjeg proizlazi zaključak o postojanju jedne grupe članova Odbora za Nin koja se postepeno ali i konstantno javljala kao suprotnost i otpor akcijama SK u Ninu. Osim ostvarenja ličnih ambicija i koristi nema sumnje da je kohezionu snagu toj grupi davala i zajednička idejna nacionalistička i antisamoupravljačka platforma koja je sve više dolazila do izražaja. Takodjer nema sumnje da akcije koje je ta grupa zajedno ili preko pojedinaca preduzimala protiv Mjesne organizacije SK nemaju samo za isključivu podlogu borbu za ostvarenje vlastitog utjecaja i političke afirmacije u Ninu; bit sukoba između te grupe i Mjesne organizacije SK leži u različitim ideološkim pokretačima i orijentaciji. Borba protiv Mjesne organizacije SK u suštini bila je, dakle, borba protiv SK u cjelini, protiv njegove idejne orijentacije i onakovog razvoja društva kakvog stvara i planira SK, odnosno to je bila borba protiv najosnovnijih ciljeva revolucije, a za stvaranje kapitalističkih društvenih odnosa u krajnjoj liniji. To jest pravi razlog sukoba sa partijskom organizacijom u Ninu; Mjesna organizacija SK i njena idejna usmjerenost i čvrstina od prvog dana je predstavljala smetnju za provođenje i ostvarenje ideja te grupe u čijem je sastavu djelovao i dr. Maštrović, a za koje ideje i akcije se može ustvrditi da su u početnoj fazi djelovanja pripadale više sferi nesamoupravnog, a da bi se kasnije tokom 1970.–1971. godine sve više realizirale kao izrazite antisocijalističke i nacionalističke akcije i sastavni dio tzv. masovnog pokreta.

V. Maštrović je bio aktivan član te grupe, iako je gotovo uvijek bio izvanredno oprezan te se veoma rijetko javno eksponirao kao protivnik politike SK. No, nema razloga da ne vjerujemo navodima pisma, tim više što su ti navodi u razdoblju koje je neposredno prethodilo 21. sjednici SK dobili i veoma konkretnu potvrdu. Radi se, naime, o angažiranju spomenute grupe i pogotovo dr. Maštrovića na osnivanju Pododbora Matice hrvatske u Ninu u ljeto 1971. godine.

“Formiranje Matice hrvatske u Ninu smatra se da predstavlja posebno poglavlje u politici formiranja tih institucija. Ninu se daje poseban tretman za

razliku od drugih mjesta u Hrvatskoj. Pokretači formiranja Matice hrvatske u Ninu su upravo oni ljudi iz Odbora za Nin i administrator Mjesne zajednice koji vode baš suprotnu politiku SK. Pomenuta grupa je imala za cilj formirati inicijativni odbor od onih elemenata koji vode šovinističku i nacionalističku politiku. Kada je organizacija SK stupila u vezu sa pojedinim osobama koje su radile na formiranju Matice izvan pomenute grupe, uspjelo ih se razotkriti i onemogućiti da budu članovi inicijativnog odbora. Njihov cilj je bio da se formira Matica još u mjesecu srpnju o. g. a pošto im nije bilo dostupno da vode glavnu riječ u njoj, spriječili su njeno formiranje čekajući pogodnije (njihovo) vrijeme kada će oni imati odlučujuću riječ.

Organizacija SK Nina nikada ne bi dala inicijativu da se formira Matica hrvatska u Ninu, ali ako već takve inicijative dolaze s druge strane, onda SK mora biti zainteresiran za rad i politiku te organizacije, i to je glavni i osnovni razlog da je SK našao za shodno da dade svoju riječ po ovom pitanju . . .”

Očito je da se je sukob između Mjesne organizacije SK i grupe iz Odbora za Nin krajnje zaoštrio u srpnju 1971. godine, upravo na pitanju organiziranja Pododbora Matice hrvatske u Ninu. Izričito se kaže da organizacija SK nikada ne bi dala inicijativu za osnivanje Matice hrvatske, no unatoč tome u drugom pokušaju Pododbor je ipak stvoren, a pritom je imao veoma veliku i ovaj put javnu ulogu i dr. Vjekoslav Maštrović. O tome nesumnjivo govori i činjenica da je na osnivačkoj skupštini Matice hrvatske u Ninu (3. listopada 1971.) održao govor. Njegov govor je sročен tako da je pridonosio razbuktavanju nacionalističkih strasti. Evo nekih tvrdnji dr. Vjekoslava Maštrovića iznijetih u tom govoru (prema magnetofonskom snimku s osnivačke skupštine):

“ . . . I neka mi nitko ne zamjeri, ali jedno stoji, Hrvatska je imala svoju samostalnost dok joj je bilo sjedište na moru (aplauz) i tu je naša snaga, a ja danas moram ovdje kao povjesničar i kao pravni povjesničar, da vam istaknem puno priznanje svim našim neprijateljima, okupatorima i agresorima koji su shvatili opasnost takve snažne i velike Hrvatske pa su nas (-) (aplauz), mjerili su nas u neke pokrajine, u neke krunovine, u neka područja, samo da ne budemo ujedinjeni, složni i veliki.”

“Zar ova okolica (aplauz) ne izgleda kao mala Slavonija, zar to nije plodni kraj, zar ovdje nisu prekrasne i najveće plaže na Jadranu, zar tu nije divan naš hrvatski narod koji je gostoljubiv i koji (-) (aplauz), zar ne grije ovdje ovo naše divno sunce i zar nije ovaj naš lijepi Jadran ovdje. Sve su to elementi plus od mnogih gradova, a ipak nije se razvio. A zašto? Jer je Nin (-) (aplauz), on se ne

smije razvijati, jer im to politički nije odgovaralo. Pazite, to mi povjesničari moramo konstatirati, reći, jer to izlazi iz činjenica. Međutim, ima jedan drugi, vrlo snažan, jedan ovako pojam koji nas isto tako teško pogadja, ali nam na kraju ipak daje svijetle nade. Mi koji smo malo proučavali povijest Nina, dozvolite da iznesem jednu konstataciju, da mi povijest ovoga starog grada izgleda, naliči skoro doslovno na tešku povijest hrvatskog naroda. U početku slavni, u početku samostalni, u početku državni, u početku privredno na visini, a kasnije ovo, teške muke dolaze, ruše nas, napuštaju nas, je li, izvrgavaju nas svemu i svačemu, pa to nekako nas, eto, dovodi na pomisao, nije to smiona, nije to neskromna, nego izlazi iz činjenice, konstatacija da povijest ovoga grada naliči, skoro doslovno, cijeloj povijesti hrvatskog naroda.”

“ . . . Ako nam je sudbina do sada bila ista kao i Hrvatske, onda imamo pravo očekivati, ako se diže ostala Hrvatska, neka se diže i grad Nin.”

“Ja vam mogu reći da je imao (Nin) i da Matica hrvatska u Zagrebu iz onih njenih starih vremena naročito kada je napustila ilirsko ime i kada je postala Matica hrvatska i kada je ona zaista postala snažna, kulturni organ i organizacija u onim našim svim hrvatskim nevoljama kroz, evo, niz decenija, da je ona imala i vremena i načina da se okrene ovome gradu.”

“ . . . dozvolit ćete da danas pozdravimo da smo od starog povjereništva prešli u Ogranak MH¹³ u ovom zaista značajnom i velikom zamahu razvoja same organizacije MH kad ona postaje vodeći naš kulturni faktor i kad ona treba da aktivira se itekako snažno, da mi danas očekujemo od tog Ogranka, a i za, i od sve mreže koja stoji iza njega, punu pomoć ovom gradu, da to postane snažna kulturna organizacija koja će u svim ovim nastojanjima i kroz Odbor za Nin i kroz sve društvene i političke organizacije pomoći da izvršimo ono što sam malo prije naglasio, da donesemo i pridonesemo obnovi ovog grada.”

Budimo objektivni do kraja. Dr. Maštrović u svom govoru spominje i snažnu “socijalističku Hrvatsku u Titovoj Jugoslaviji”, ali je čitav govor nesumnjivo tako koncipiran da je najblaže rečeno pridonio jačanju nacionalističkih poriva. Jer kako inače tumačiti često spominjanje snažne i velike Hrvatske, ili, pak, uspoređivanje Nina i Hrvatske s obzirom na koincidencije u povijesnom razvoju. Ta konstatacija, naime, služi dr. Maštroviću da kaže kako u trenutku “ako se diže ostala Hrvatska, neka se diže i grad Nin”. U razdoblju kada je teza o pljačkanju

¹³ MH – Matica hrvatska.

Hrvatske nakon oslobođenja bila jedna od glavnih idejnih krilatica politike masovnog pokreta i nacionalističkih snaga, zar ovo nije bila voda na isti mlin, jer autor se nije ogradio; on ostavlja slušaocima mogućnost slobodne interpretacije njegove misli.

Sličnih rečenica dvosmislena značenja ima na pretek u njegovu govoru. Ali, najvažniji je odnos i teoretske i praktične naravi dr. Maštrovića prema Matici hrvatskoj. On glorificira značenje i ulogu MH u prošlim decenijama, govori o njejoj kulturnoj misiji, ali istodobno i mreži koja stoji iza nje. Govori, također, o vremenu kada MH “treba da se aktivira itekako snažno”, itd. Dr. Maštrović je dugogodišnji član Matice hrvatske, ali se do 1970. godine njegova djelatnost u Pododboru Matice hrvatske u Zadru iscrpljivala isključivo na kulturnom planu. Sada najednom traži snažnije aktiviranje MH i što je još interesantnije i značajnije za proučavanje njegovog rada, sam potpisuje “25 pristupnica za radne članove (MH, primjedba Komiteta) među kojima su bili i Maštrović Ante, Ćurko Miro, Maštrović Tihomir, Ljubičić Ivanka” (citāt iz zapisnika sastanka Mjesne organizacije SK u Ninu, od 27. siječnja 1972. godine).” Nije bez značenja da dr. Maštrović upisuje u MH ljude izrazito nacionalističke orijentacije (M. Ćurka – izbačen iz SK zbog nacionalizma, Tihomil Maštrović – sin dr. Vjekoslava Maštrovića, student, jedan od organizatora štrajka na Filozofskom fakultetu u Zadru, isključen zbog nacionalizma iz SK). Takav nagli interes dr. Maštrovića za rad u Matici hrvatskoj i posebno rad na snaženju i uvećavanju njenih redova u 1970.-1971. godini teško je i nemoguće objasniti samo željom za unapređenjem kulturnog rada Matice hrvatske, jer od osnivanja Pododbora MH u Zadru (50-ih godina), Maštrović se nije nastojao posebno i značajnije aktivirati na takvom radu, već se njegov interes u MH budi u vremenu kada je bilo očito, a pogotovo njemu kaoiskusnom čovjeku i stručnjaku, da MH postaje svojevrsna politička opoziciona partija. Stoga imajući u vidu navedene činjenice, a posebno glorifikaciju djelatnosti i značenje MH u njenom dugom postojanju, nameće se misao, da je Maštrovićeva djelatnost u MH itekako bila usmjerena u pravcu stvaranja političke partije antisocijalističke orijentacije. Nema sumnje da je dr. Maštrović znao kakva je bila “kulturna” uloga MH u 30-tim godinama ovoga stoljeća i što je ona značila za ustaški pokret, jer je, ne zaboravimo, on 1944. godine dobio odlikovanje od NDH. A treba naglasiti da se on u svom govoru održanom u Ninu dobro čuva da ne spomene ustaški i antinarodni dio prošlosti Matice hrvatske, već mu je ona “snažni kulturni organ i organizacija kroz niz decenija”.

Stalna izložba crkvene umjetnosti

Negativno djelovanje dr. Maštrovića očito je i njegovu radu u i oko SICU u Zadru. To datira još od vremena početka pregovora između zadarske Nadbiskupije i Skupštine općine Zadar o uređenju kompleksa Sv. Marije i organiziranju SICU.

Da bismo djelovanje dr. Maštrovića u potpunosti razumjeli nužno je navesti neke detalje o tim pregovorima.

Od početka pregovora postavljalo se pitanje koji dio terena će pripasti novoj samostalnoj zgradi, a koji muzeju i kako će se organizirati SICU. Postignut je sporazum da samostan grade crkvene vlasti, a muzej društvena zajednica. Muzej je trebao biti organiziran kao društvena institucija organizirana na principima pozitivnih zakonskih propisa, kako bi se osigurao puni društveni nadzor pod određenim specifičnim uvjetima (s obzirom na vlasništvo eksponata). Pregovori o svim tim pitanjima trajali su 3,5 godine. Predstavnici Nadbiskupije u tim razgovorima često su mijenjali svoje stavove. Posebno je sporna tema bila uloga redovnica u SICU. Zahtijevano je i da muzej ima naziv Nadbiskupski muzej i da se organizaciono sasvim prepusti crkvenim vlastima.

Danas se nedvojbeno može tvrditi da je svojim stavovima na ponašanje ovlaštenih predstavnika Nadbiskupije utjecao dr. Maštrović, te da je time znatno ometao napore Općinske skupštine za brže završavanje pregovora. U razgovorima s predstavnicima Općinske skupštine on se jasno zalagao za SICU koja bi bila izvan društvene kontrole i organizaciono u sastavu nadbiskupskih vlasti. Tvrdio je (iako to čak nisu govorili niti predstavnici Crkve) da crkva ne može po svojim unutrašnjim propisima prihvatiti da se sakralnim predmetima upravlja po našim pozitivnim društvenim zakonima, te da tim predmetima ne mogu rukovoditi nesveštena lica. Zastupao je stav da je zajednica dužna financirati i izgradnju samostana, a ne samo muzeja i organizaciju muzeja prepustiti u potpunosti crkvi, s kojom bi samo Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti imala aranžman kojim bi se osigurao društveni interes. Poznato je takodjer da se snažno protivio izgradnji Arheološkog muzeja u neposrednoj blizini Muzeja sakralne umjetnosti (SICU).

Njegovo (Maštrovićevo) nesamoupravno ponašanje i djelovanje kao kasnijeg direktora SICU u izgradnji bilo je razlogom ostavke na članstvo u Savjetu SICU dvojice eminentnih znanstvenih i društvenih radnika u Zadru prof. dr. Ive Petriciolija i prof. Valentina Uranije.

Pripomenimo uz to da je dr Maštrović imenovan za direktora SICU u izgradnji i mimo protivljenja tadašnjih rukovodilaca društveno-političkih organizacija.

Svi ovi navodi svjedoče o potrebi smjenjivanja dr. Vjekoslava Maštrovića s dužnosti direktora Instituta JAZU u Zadru.

Općinski komitet SKH Zadar uvjeren je da dr. Vjekoslav Maštrović tu dužnost u Institutu ne može dalje obavljati, jer su zadarskoj javnosti sve ove stvari poznate, pa je on u ovom gradu već praktički nepriznat kao stručni i društveni radnik. Premda javnosti nisu bila dostupna cjelovita saznanja i podaci o stvarnim dimenzijama Maštrovićeva utjecaja, ipak na osnovu njegovih nastupa i djelovanja u dužem periodu, najnapredniji dio te javnosti ga je okvalificirao kao nacionalistu i, dapače, kao jednog od nosilaca antisocijalističkih težnji masovnog pokreta u Zadru. Svojim ostajanjem na toj dužnosti on može dovesti Institut u jednu neprijatnu situaciju izoliranosti. A kada je već riječ o javnosti i njegovoj ocjeni Maštrovićeve djelatnosti tada samo spomenimo činjenicu da je Mjesna organizacija SSRNH¹⁴ Brodarica isključila dr Maštrovića iz članstva u SSRNH. Opravdani zahtjevi za njegovim smjenjivanjem postavljeni su na nizu sastanaka organizacija SK, na sastancima organizacija SSRNH i sastancima boračkih organizacija u Zadru. Smatramo potrebnim naglasiti da je većina tih zahtjeva postavljena prije travnja 1972. godine kada je Općinski komitet analizirao djelatnost Instituta i zaključio da dr. Vjekoslav Maštrović ne može zbog svog rada i orijentacije biti direktor Instituta JAZU.

Vjerojatno i dr. Maštrović shvaća da njegovo uporno inzistiranje da ostane na sadašnjoj dužnosti znači samo dezavuiranje uloge Instituta u ovome gradu i Jugoslavenskoj akademiji uopće, da to praktički znači otežavanje daljnje uspješne znanstvene afirmacije Instituta (čemu je i on dao svoj doprinos), da je nužno da rukovođenje Institutom preuzme jednako energična i poduzetna osoba kao što je i on, ali osoba koja nije kompromitirala svoj stručni i društveni ugled akcijama koje ne dolikuju rukovodiocu Instituta jedne tako važne institucije kao što je JAZU.

Uvjereni smo, takodjer, da svi aspekti djelatnosti dr. Maštrovića nisu bili poznati članovima Radne zajednice Instituta, a takodjer ni članovima Savjeta Instituta, pa smatramo da je to bio jedan od razloga veoma neargumentiranog odbijanja materijala i zaključaka Općinskog komiteta SKH Zadar.

¹⁴ SSRNH – Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske.

U interesu Instituta, u interesu JAZU, u interesu ovoga grada Općinski komitet SKH Zadar i ovom prigodom ponavlja svoj ranije izrečeni stav da dr. Vjekoslav Maštrović ne može dalje stajati na čelu zadarskog Instituta JAZU.

*Općinski komitet
Saveza komunista Zadar*

Ovaj materijal prihvaćen je na _____ sjednici Općinskog komiteta SKH Zadar, održanoj _____ 1973. godine.

*Sekretar OK SKH Zadar
Mario Ivoš¹⁵*

¹⁵ DAZD, Spisi OK SKH Zadar, dok.: O političkoj i društvenoj odgovornosti direktora Instituta JAZU u Zadru Dr. Vjekoslava Maštrovića, str. 1-16.

Marjan Diklić: TWO DOCUMENTS ON AN ALLEGED PENETRATION
OF NATIONALISM INTO ACADEMY'S INSTITUTE IN ZADAR
DURING THE CROATIAN SPRING

S u m m a r y

PhD Vjekoslav Maštrović (Zadar, 1913-1986) – Zadar's eminent scientific, cultural and public worker – strongly supported the Croatian national liberal movement Croatian spring at the end of the sixties and in the beginning of the seventies of the 20th century. Because of that reason, after the massive demotion of the Croatian party and political leadership in Karadžorđevo at the end of 1971, he was severely attacked by the Municipal Committee of the Croatian Communist Party in Zadar, politically sentenced and liquidated, replaced from the position of the director of the Academy's Institute and afterwards soon retired. The Municipal Committee in Zadar headed by its «famous secretaries and great experts» on culture and science (honour to the exceptions), supported a unitary Yugoslavia and anti-Croatian political forces during the Croatian spring – Croatian liberal and national movement in 1971, made in the beginning of 1972 a special document on four closely typed pages giving a short assessment on penetration of nationalism into Academy's Institute in Zadar. In the introduction of the first document composed of three parts, the Institute was represented as one of the centres and key places of spreading of nationalism and chauvinism in the Municipality of Zadar and its long-time director PhD Vjekoslav Maštrović as well as its secretary Davor Aras, MA, were named as main exponents and leaders of that nationalism; whereas the president of the Zadar's Municipal Assembly Kažimir Zanki was stated as a person who mostly protected both of them enabling their nationalistic activities and alleged spreading of the «mass movement politics» as the fighters for unitary Yugoslavia and Committee members called it mockingly. In the second document compiled in 1973 after the employees of the Working Community of Institute and the members of the Institute's Counsel had rejected the assessments and preposition of the Municipal Committee to replace PhD Vjekoslav Maštrović from his function of the Institute's director, the professional, scientific and socio-political activities of the PhD Vjekoslav Maštrović were thoroughly analysed again on almost sixteen closely typed pages and his irrevocable replacement was asked because the «Municipal Committee of the Croatian Communist Party in Zadar repeats also in this occasion its previously stated opinion that PhD

Vjekoslav Maštrović may no longer stay at the leading position of the Zadar's Institute of Yugoslav Academy of Sciences and Arts».

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

ŠPOMENDANI GRADA ZADRA

ZADAR 1946

SPOMENDANI GRADA ZADRA

Kada sam godine 1994. počeo raditi „Zadarski vremeplov“ tj. „Zadar na današnji dan“ jedino čime sam bio oboružan bila je ljubav prema rodnom gradu u kojem od studentskih dana ne živim. Kako sam želio pronaći što više crtica i zanimljivosti iz prebogate prošlosti rodnog mi grada prelistavao sam brojne zadarske novine i popisivao knjižni fond o Zadru. U mnoštvu literature potrebne za jedan takav podlistak, što sam ga godinu kasnije počeo objavljivati u *Narodnom listu*, a nastavio u *Zadarskom listu*, nikako nisam mogao zaobići stvaralaštvo Vjekoslava Maštrovića, kako njegovih knjiga tako i brojnih članaka, rasprava i studija što ih je napisao o Zadru i primorskoj Hrvatskoj. Zapravo, nemoguće je pisati o Zadru i istodobno zaobići djela Vjekoslava Maštrovića. Ubrzo mi je pod ruku došla njegova knjiga *Spomendani grada Zadra* (1946.), a potom i novine koje je iste godine uređivao – *Zadarski Narodni list*. To me posebno razveselilo iz razloga što sam tu našao zanimljivo gradivo, i to upravo ono s kojim sam se i sam htio baviti, odnosno posvetiti se, na publicistički način, bogatoj povijesti Donatova grada. Listajući tu Maštrovićevu knjigu spoznao sam da napisati kroniku Zadra, te kroz kratke obavijesti kronološki čitatelje novina podsjetiti na važnije događaje vezane uz ljude koji su u tom gradu radili, što sam namjeravao započeti, nije moguće bez poznavanja djela što ga je o toj temi napisao Vjekoslav Maštrović, pola stoljeća prije mog pokušaja. Zahvalan sam mu jer je prvi prokrčio pristup jednoj zahtjevnoj temi, pruživši indirektno naputak kako joj valja pristupiti i čega se držati u budućim obradama pojedinih ličnosti, važnih djela i događaja što ih vezujemo uz zadarsku povijest. Istodobno obvezao je svojim visokim standardima sve one koji će nastaviti taj njegov dragocjen posao. Ja i dalje s ljubavlju pripremam „Vremeplov Zadra“ sjećajući se vrlog čovjeka čiji rad na neki način nastavljam.

Spoznavši koliko je Maštrović napisao tekstova o Zadru, s naglaskom na njegovo hrvatstvo, pojavila se i moja znatiželja o životu i djelu samog autora, a tada sam našao da imam i brojne druge sličnosti s njim u gledanjima na povijesne ljude i događaje, te da postoje i neke biografske sličnosti, što je sve u meni pobudilo još više simpatija i poštovanja prema osobi čija sam djela s užitkom čitao.

Kao pedagog, jer mi je to osnovno zanimanje, a ne novinarstvo, znam iz iskustva, kako vlastitog tako i stručnog, da gubitak voljene osobe itekako puno znači za razvoj ličnosti. Ako tome dodate i gubitak rodnog grada onda su ta čuvstva dodatno nabijena. Vjekoslav Maštrović je ostao bez oca u trećoj godini života, a u sedmoj je morao napustiti rodni grad i te dvije tragične okolnosti znatno su utjecale na njegovo buduće stvaralaštvo. Kao dijete uglednog učitelja htio je biti ponos i dika svome ocu, pa i nadmašiti ga u domoljublju i zalaganju za probitak vlastitog naroda, premda je o njemu znao samo iz pričanja majke i starije braće. S druge strane mučila ga je činjenica što mu je obitelj bila protjerana iz rodnog grada, otvarajući mu uvijek iznova veliko pitanje: Zašto? Proučavao je Rapallski ugovor i sve što je dovelo do talijanske otimačine hrvatskoga grada Zadra. Shvatio je vrlo brzo kako je jedna od bitnih stvari bila opće pomanjkanje znanja o povijesnoj istini te nepostojanje odgovarajuće povijesne literature na hrvatskom jeziku o tom važnom jadranskom središtu. U tom smislu popraviti postojeće stanje bila mu je glavna ideja vodilja u životu i njegovu daljnjem radu te je marljivo i neumorno istraživao hrvatsku povijest, napose onu ostvarenu u Zadru, te je o tome i pisao. Ne treba stoga čuditi da je bibliografski opus Vjekoslava Maštrovića impresivan, izuzetno bogat jer je htio dokazati, i dokazao je, koliko je hrvatstvo grada Zadra u svim svojim raznolikim oblicima povijesna činjenica.

Posjedujem osobito bogatu literaturu o Zadru, na koju sam više nego ponosan, a među najdražim knjigama su mi *Spomendani grada Zadra* (1946.) te *Jadertina croatica* – I. dio (knjige – objavljena 1949.) i II. dio (zadarske novine i časopisi na hrvatskom jeziku – objavljena 1954.), sve tri iz pera Vjekoslava Maštrovića. Njegova *Jadertina croatica* je bibliografija zadarskih knjiga i časopisa koji su izlazili na hrvatskom jeziku i bez nje je nezamislivo bilo kakvo istraživanje i/li pisanje o Zadru. *Spomendani grada Zadra* je prva knjiga objavljena u Zadru poslije Drugog svjetskog rata. To je djelo, kako piše u uvodniku, nastalo kao plod istoimenog podlistka u *Zadarskom Narodnom listu*. Međutim, može se ovdje postaviti i jedno „filozofsko pitanje“: Što je bilo prije, kokoš ili jaje? Naime, smatram da je ova knjiga nastala daleko prije njezina tiskanja, tekst je ponajprije objavljen u *Zadarskom Narodnom listu*, a potom je tehnički uobličen u knjigu. Za takvo razmišljanje imam više razloga. Naime, smatram kako je *Spomendane* Maštrović prvo objavio kao podlistak kako bi mogao vidjeti i čuti razmišljanja čitalačke publike, ali isto tako i onodobnih političkih vlasti. Procjenjujem da bi za njega, u složenim poratnim političkim okolnostima jednog totalitarnog sustava, političke posljedice objavljivanja članaka o hrvatstvu Zadra bile vjerojatno manje štetne kada ih se tiska u tadašnjim novinama. Ti bi članci naprosto, da su okolnosti

bile drugačije, bili možda doživjeli cenzuriranje, za razliku od objavljivanja knjige koja bi moguće bila zabranjena, a njezin autor politički prozvan i potom progonjen, odnosno da je kojim slučajem ta knjiga objavljena u nekom kasnijem razdoblju jugokomunističke diktature pitanje je kakva bi bila njezina sudbina. U doba objavljivanja knjige *Spomendani grada Zadra*, godine 1946., političkim je vlastima bilo važno pridobiti hrvatske građane Zadra za svoje političke ciljeve pa su "zažmirili" na jedno oko zbog autorova naglašavanja hrvatstva Donatova grada, te na činjenicu da Maštrović u knjizi navodi niz katoličkih svećenika kao i niz komunističkim vlastima nepoćudnih osoba. Ne treba naglašavati kako su u tadanjim razmišljanjima komunističkih vlastodržaca svi svećenici uglavnom bili klerofašisti, pa čak i oni umrli prije pojave fašizma. Autoru knjige bi se naročito zamjerilo da piše i o nekoliko uglednika iz zadarske povjesnice koji su stjecajem okolnosti djelovali na istaknutim pozicijama u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, iako po svojim stavovima nisu bili pripadnici ustaškog pokreta, a isto tako što navodi životopise ljudi koji su u nekim ranijim povijesnim okolnostima bili protivnici ideje jugoslavenstva, ili su je odbacili.

U prilog činjenici da je materijal za knjigu nastao daleko ranije govori i podatak o djelovanju Vjekoslava Maštrovića u Osijeku, krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina prošlog stoljeća. Istražujući povijest zadarskih (zavičajnih) društava saznao sam kako je Vjekoslav Maštrović bio predsjednik Društva dalmatinskih Hrvata u Osijeku. (Spomenimo usput kako sam u tom podatku našao još jednu dodirnu točku s Vjekoslavom Maštrovićem. Naime, devedesetih godina prošlog stoljeća bio sam tajnik i v. d. predsjednika Društva Zadrana u Zagrebu.) To je osječko društvo uglavnom bilo većinom sastavljeno od izbjeglih Zadrana, a samo ime Zadar vjerojatno nisu smjeli staviti u naziv zbog tadašnjih odnosa Kraljevine Jugoslavije, a kasnije i NDH prema Italiji. No, iz njihova rada, još uvijek nedovoljno istraženog, vidljiva su brojna predavanja o hrvatstvu Zadra kroz povijest. Podatci o radu toga društva mogu se dijelom naći u osječkoj novini *Hrvatski list* (današnji *Glas Slavonije*), koju je godine 1922. pokrenuo Maštrovićev ujak Slavko Diklić, cijenjeni književnik rođen u Ninu.

Nakon završenog studija prava u Zagrebu godine 1937. Maštrović radi u sudskoj službi u Osijeku, a potkraj rata u Zagrebu, da bi se 1945. vratio u rodni grad – Zadar. On je već u mladim danima, još kao gimnazijalac i student, iskazivao svoju usmjerenost ka književnom, kulturnom i javnom djelovanju, a za službovanja u Osijeku bio je društveno aktivan kao tajnik Kulturno-prosvjetnog društva "Istra" i Oblasnog odbora Jadranske straže, te kao organizator tada politički važne izložbe o hrvatskom moru i primorju. Bio je prednjak Hrvatskog sokola i jedan od čelnika

Hrvatskog skauta u Križevcima i u Osijeku. Bogati životopis Vjekoslava Maštrovića između dva svjetska rata u Osijeku bilo bi svakako vrijedno još pomnije istražiti. Kako već rekosmo, u Osijeku se posebno isticao kao predsjednik Društva dalmatinskih Hrvata u kojem su djelovali mnogi prognani Zadrani.

Zagrebački *Hrvatski narod* (a istoga dana i splitsko *Novo doba* i osječki *Hrvatski list* te vjerojatno i ostale hrvatske novine) prenio je 13. veljače 1944. u br. 958. „Izjavu Društva dalmatinskih Hrvata u Osijeku“ koju je, po svoj prilici, napisao upravo predsjednik tog Društva Vjekoslav Maštrović. Kako se izjava odnosi na događaje u i oko Zadra, stradalog ne samo od savezničkih bombardiranja, već i od iredentističkih prisezanja, te pokazuje da su u ozračju Drugog svjetskog rata, prognani Zadrani, između ostalog, reagirali na tužnu sudbinu grada i građanskim prosvjedima i pozivima. Izjavu ovdje donosimo u cijelosti, onako kako je tiskana u *Hrvatskom narodu*, upravo zbog ozbiljne pretpostavke da joj je autor Vjekoslav Maštrović, te zbog toga što se ta izjava dosad, koliko mi je poznato, nigdje u literaturi nije spominjala.

ZADAR JE BIO I OSTAT ĆE HRVATSKI

Izjava „Društva Dalmatinskih Hrvata u Osijeku“. – Odgovor tobožnjim zadarskim izbjeglicama u Bresciji

O s i j e k, 12. veljače. Povodom viesti tršćanskog lista „Il Piccolo“ od 4. siječnja 1944. god. o nekom „ponosnom“ pismu zadarskih izbjeglica, u kojem izrazuju „jedinu neobičnu sreću“, što su bombe od Zadra učinile ogromnu lomaču, kad nije Zadar ostao Italiji, ponukane su preko stotinu obitelji zadarskih Hrvata, koje žive u Osijeku, a začlanjeni su u „Društvu Dalmatinskih Hrvata“ dati za javnost ovu izjavu:

Poznato je kulturnom svijetu, na kakav je prievaran način 4. XI. 1918. g. talijanska vojska (tada „saveznička“) ušla u Zadar, koji je bio u rukama hrvatske oružane i građanske vlasti, te da je Zadar bez pitanja građana, koji su u absolutnoj većini Hrvati, pripojen Italiji, što je kasnije ugovorom u Rapallu 1920. g. potvrđeno.

Od 1918. g. pa dalje vršio se u Zadru strahovit teror po talijanskoj soldateski i vlastima, tako da su hrvatske porodice, napose intelektualci, formalno bile izbacivane iz Zadra i morale se skloniti u ostalu Hrvatsku. Zato se danas velik broj obitelji starosjedilaca Zadra nalazi u Zagrebu, Splitu, Osijeku i drugim većim hrvatskim gradovima, gdje čekaju čas, da se vrate u svoj rodni grad. A kad to bude, tada će se vidjeti, da je Zadar bio izključivo hrvatski grad, koji je kroz minulih 25

godina vapio za svojom domovinom Hrvatskom!

Ove porodice, čiji su svi djedovi Zadrani, nisu vidjeli prvi put Zadar 1920. g. kao što su ga vidjeli talijanski doseljenici, koji se sada iz Brescie drzovito javljaju kao izbjeglice iz Zadra, kojeg su kukavno napustili prije nego je i prvi metak izpaljen, a ipak ga nazivaju „tisućgodišnjim bedemom talijanstva u dalmatinskoj zemlji“, na kojem su međutim u prošlosti Talijani lomili i lomiti će zube. Nije ni prvi put, da oni stranu oružanu silu kreću na starohrvatski grad Zadar. Znamo, kako su u studenom 1202. g. Mletčani na prievaran način upotriebili francuzke križare za napadaj na Zadar, koji se stoljećima opirao svakom presizanju Talijana. I tada je Zadar bio porušen. Možda će biti i danas.

Mi zadarski Hrvati ne želimo nikojem nevinom gradu Italije zlo i ratnu strahotu, jer smo ljudi i katolici, a Bog je pravedan. Naši rođaci i ostali zadarski Hrvati, koji su od 1918. g. ostali u Zadru, trpe sada strahote iz zraka, a oni, koji su im se do nedavna bombastično i teatralno zaštitnicima i braćom prikazivali, pobjegoše i sada se raduju rušenju divnog Zadra, grada koji u vojničkom i prometnom pogledu nema nikakovog značenja, a ti hinbenici stranoj oružanoj sili prikazaše taj ne veliki činovnički grad, kao valjda modernu tvrđjavu.

Mi zadarski građani dižemo glas protiv nepozvanih i okrutnih bivših talijanskih doseljenika u Zadru, koji se usudjuju u ime Zadra pisati, a u isto vrijeme im je ponos i sreća rušenje „svetog im grada“, čime su pred celim svijetom pokazali kakvu mržnju osjećaju prema Zadru, kad u njemu ne mogu više haraćiti. Sviet je i bez toga znao, koliko dobra žele Zadru i nama zadarskim građanima, pa neka te svoje „ponose i sreće“ žele i provode u svojoj zemlji, a nas koji imamo druge pojmove o kulturi, čovječnosti, rieči, ponosu i – sreći, neka puste na miru, napose Zadar, koji je bio i ostat će hrvatski.

Zadar je više puta porušen, posredno ili neposredno po Talijanima. Hrvati su ga ponovno podigli. Ako bude i sada srušen, mi ćemo ga opet u ljepšem ruhu podići, ali će biti i ostati naš – hrvatski, jer na to upućuje poviest i imperativni zahtjev zadarskih građana.

Bez obzira kako i kada je nastala knjiga *Spomendani grada Zadra* u povijesti zadarskog izdavaštva ima izuzetno mjesto. Naime, to je prva knjiga tiskana na hrvatskom jeziku u Zadru nakon talijanske aneksije godine 1920. S druge strane, naglasimo, njezino je objavljivanje bilo za ono doba izuzetno rijedak i nadasve težak izdavački poduhvat u porušenom gradu Zadru, to tim više jer je izašla u nakladi samog autora. Taj podatak ujedno nam kazuje koliko je Vjekoslav Maštroviću bilo važno poučiti svoje sugrađane, kao i širu hrvatsku javnost, kako je

Zadar oduvijek bio hrvatski grad, te je veliki dio svoje radne energije usmjerio u to uvjeravanje i znanstveno dokazivanje. *Spomendani grada Zadra* su objavljeni na ukupno 150 stranica, a knjiga je veličine 21 x 16 cm. Autor je knjigu posvetio svome ocu tekstom: *U spomen Zadrana Ante Maštrovića seniora, bivšeg nadučitelja u Ninu i Zadru, neprežaljenog oca moga.*

Vjekoslavov otac Antun Maštrović bio je učitelj i kulturni djelatnik. Rođen je 22. siječnja 1865. u Zadru gdje je i umro 10. listopada 1916. Bio je jedan iz duge plejade hrvatskih narodnih preporoditelja u Zadru, generacija koja je naslijedila Mihovila Klaića, Pavlinovića i druge. Pučku školu završio je u Zadru, a Mušku učiteljsku preparandiju 1884. u Arbanasima. Kao učitelj službovao je u Privlaci i Ninu, a potom u Zadru. Utjecao je na reorganizaciju pučke nastave u Dalmaciji te je bio sudionik svih značajnih pokreta hrvatskog učiteljstva u Dalmaciji. Suradivao je u brojnim tadašnjim pedagoškim i gospodarskim časopisima. Među inim bio je višegodišnji općinski vijećnik u Ninu. Jedan je od osnivača stranke prava u Dalmaciji. Bavio se arheologijom i unapređivanjem gospodarstva, posebice lovstva i šumarstva.

Nakon posvete ocu, Vjekoslav Maštrović na sljedećoj stranici u uvodniku svoje knjige *Spomendani grada Zadra* navodi:

Na poticaj čitatelja Narodnog lista izdaju se Spomendani grada Zadra u posebnoj knjizi. Nisu obuhvaćeni svi dani iz prošlosti i vrijedni za historiju grada Zadra stoga što nam brojna vrela nisu bila na raspolaganju, a podjedno što mnogi datumi važnih događanja nisu historijski još utvrđeni. Radi posebnog načina izlaganja, kao i tehničkih razloga, nije se moglo opširnije opisivati pojedine spomendane, povijesne događaje te život i rad osoba zaslužnih i spomena vrijednih za Zadar. Svratila se pažnja ovim spomendanima koji su nekulturnim, fašističkim metodama izvrtani ili zatajivani kako bi se stvorilo posve krivo mišljenje o Zadru u prošlosti i sadašnjosti. Ne smatramo da smo ovom knjigom iscrpili materiju. Naprotiv, možda tek načeli. Jer povijest je Zadra burna, zanimljiva i puna interesantnih političkih i kulturnih događanja koja značajno zasijecaju u južnoslavensku povijest uopće, a koji u najvećem broju nisu naučno obrađeni i izneseni kao i život i rad mnogih zaslužnih Zadrana. Pa stoga smatram ovu knjigu prilogom za proučavanje zadarske povijesti koju smo nastojali prikazati u što pristupačnijem obliku.

Osnovni sadržaj knjige *Spomendani grada Zadra* podijeljen je u dva dijela. Prvi dio sadrži natuknice vezane uz nadnevke (datume) prvih šest mjeseci u godini, što je objavljeno i u *Zadarskom Narodnom listu*, a drugi dio one od 1. srpnja do kraja prosinca. Naime, *Zadarski Narodni list* izlazio je samo do kraja lipnja, pa je i

ta podjela sasvim razumljiva s obzirom da je u uvodniku navedeno kako je knjiga nastala na osnovu podlistka i želje čitatelja za cjelovitom knjigom. Nakon osnovnog poglavlja na nekoliko stranica slijedi iscrpna bibliografija te vrlo bogat indeks (kazalo) imena i pojmova s podacima na kojoj su stranici/stranicama objavljeni. Na kraju knjige je dodatak na 16 stranica s fotografijama Zadra i dokumenata iz zadarske prošlosti, uz priloženi popis na zasebnoj stranici. Na zadnjoj stranici je naveden sadržaj knjige uz vrlo kratki *errata corrige* (ispravci). Nije mi poznato u koliko primjeraka je djelo tiskano, no znam da je vrlo rijetko jer mi je trebalo punih deset godina da dođem do njega i uvrstim ga u svoju biblioteku knjiga o Zadru. Djelo Vjekoslava Maštrovića *Spomendani grada Zadra* je možda svojim obimom mala i tanka knjiga, ali je u povijesti zadarskog, mogu kazati i hrvatskog, izdavaštva izuzetno značajna knjiga, pa je zbog toga, kao i zbog njezinih ostalih vrijednosti, te bibliofilske rijetkosti, vrijedno razmisliti o njezinu ponovnom faksimilnom izdanju, pretisku, uz odgovarajući predgovor i osvrt.

Zanimljivo je spomenuti bar neke osobe koje Vjekoslav Maštrović navodi u svojoj knjizi *Spomendani grada Zadra*, a koji svakako u doba izdavanja knjige nisu ondašnjoj politici bili podobni. Političar Mihovil Klaić izuzetno je zadužio školstvo na hrvatskom jeziku u Dalmaciji. Njegovom je zaslugom utemeljena gimnazija s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru. Premda je u gradu, još u komunističkom razdoblju, jedna ulica nazvana njemu u čast, danas niti jedna osnovna i/ili srednja škola ne nosi njegovo ime, a to je zaslužio zbog svog važnog preporoditeljskog djelovanja u Zadru i cijeloj Dalmaciji. Svećenik i narodnjak, Juraj Biankini, bio je i pravaš, potom zagovornik jugoslavenstva te nakon ostvarenja te ideje i nastalog razočaranja njezin protivnik. Jezikoslovac i kulturni djelatnik Šime Starčević bio je duhovni uzor Anti Starčeviću i Anti Kuzmaniću. Književnik Antun Niseteo, Zadrani rođenjem, bio je kulturni ataše NDH u Rimu. Pravnik i književnik Rikard Nikolić svoj je životni put završio najvjerojatnije na Bleiburgu. Moglo bi se još nabrojiti nekoliko manje poznatih imena, te je stoga vrijedno istaknuti kako se više navedenih životopisa u Maštrovićevoj knjizi ni danas ne mogu naći u *Hrvatskoj enciklopediji* ili *Hrvatskom biografskom leksikonu*. Možda će nekoga iznenaditi i činjenica kako je Maštrović u *Spomendane* uvrstio i nekoliko novina na talijanskom jeziku. Upravo to i jest veličina Vjekoslava Maštrovića što je znao prepoznati i razlikovati autonomaške i one istinske vrijednosti Zadra kao kozmopolitskog grada, kao metropole hrvatskog juga koja komunicira u svom gradu na više jezika.

Dugo sam bio u uvjerenju kako je djelo *Spomendani grada Zadra* prva knjiga koju je Vjekoslav Maštrović objavio. Zadivila me je međutim činjenica kako

je on već godine 1933. kao dvadesetogodišnjak, netom završeni gimnazijalac, objavio svoju prvu knjigu *Drugi koraci skauta*. Taj je Maštrovićev prvijenac, veličine 21 x 16 cm, objavljen u Zagrebu na 96 stranica u izdanju društva Križevački hrvatski skauti. Podatak zorno kazuje kako je Vjekoslav Maštrović rano započeo svoju književnu i općenito kulturnu aktivnost. Istodobno, on je od najranije mladosti držao do knjige te stoga nije čudno što je i sam objavio velik broj knjiga, ali i bio itekako djelatan u društvima i ustanovama koje su skrbile o knjizi. Taj dio njegove kulturne aktivnosti posebno je došao do izražaja u radu Društva bibliotekara Hrvatske, koje ga je zbog njegovih doprinosa nagradilo uglednom „Kukuljevićevom poveljom“, te posebno u ulozi direktora Znanstvene knjižnice u Zadru, gdje je ustrojio rad te ustanove od samih njezinih temelja, te mu je ona, uostalom, priredila znanstveni skup o njegovom životu i radu, kao i ovaj zbornik radova s tog skupa.

Kako su Maštrovićevi *Spomendani Zadra* ponajprije izlazili u podlistku *Zadarskog Narodnog lista*, prigoda je ispraviti jednu ljudsku nepravdu i strukovno-povijesnu neistinu. Naime, *Zadarski Narodni list* počeo je izlaziti 1. siječnja 1946. godine kao tjednik svakog petka. U naslovu je nosio ime *Zadarski Narodni list*, obzirom da su u to doba u Zagrebu izlazile novine također imena *Narodni list*, te je ta činjenica ujedno glavni razlog da se u Zadru nisu te novine mogle obnoviti pod starim prvobitnim imenom *Narodni list*. Spomenimo usput kako su zagrebačke novine *Večernje novosti* i *Narodni list* 1959. objedinjene u jedne novine pod imenom *Večernji list* koji izlazi i danas. U podnaslovu *Zadarskog Narodnog lista* pisalo je „Glasilo Narodnog fronta za okrug Zadar“ što je od sedmog broja pa do kraja izlaženja izostavljeno. Pokretač i ujedno prvi urednik bio je Vjekoslav Maštrović. Od broja 12. do 19. urednik je bio Vladimir Pilepić, a posljednjih pet brojeva uredio je Ivo Ljubetić. Izašla su svega 24 broja, a list je prestao izlaziti 14. lipnja 1946. zbog nestašice papira. Te su političko poučne novine tiskane u tiskari Mani i Mlinar. Svaki broj imao je 4 stranice veličine 48,3 x 35 cm i označavane su po broju.

Na naslovnici lijevo od naziva lista je pisalo godište I., a u zagradi LVII. čime je naglašeno da je *Zadarski Narodni list* nasljednik *Narodnog lista* koji je izlazio od 1862. do 1920. godine. U prvim redcima uvodnika prvog broja urednik Vjekoslav Maštrović navodi: *Povijest je hrvatskog Zadra i cijele Dalmacije kroz više od pola stoljeća usko povezana s novinama Narodni list koji je izlazio od 1. ožujka 1862. do 1920. kada ga je talijanska soldateska obustavila u nizu barbarskih akata u Zadru i protiv naših kulturnih ustanova i tekovina*. Dalje navodi kako je, u stvari, taj *Zadarski narodni list* samo nastavak onog predašnjeg.

Možemo se zapitati je li ta tiskovina mogla biti pravni sljedbenik *Narodnog lista* iz XIX. i početka XX. stoljeća kada nije imala ništa zajedničkog s prethodnikom, osim mjesta izdavanja. Nije sačuvana ni zgrada uredništva, ni tiskara, a niti jedan djelatnik ranijeg *Narodnog lista* nije nastavio raditi u novim novinama. Vjekoslav Maštrović iskoristio je jednu jedinu mogućnost za obnovu lista, a to su bile povijesne okolnosti u kojim se tada našao grad Zadar. Naime, *Narodni list* je nasilno ugašen 1920., potom opljačkan i uništen u razdoblju talijanske aneksije Zadra, a nakon sloma fašizma i vraćanja Donatova grada matici Hrvatskoj odmah je pokrenuto njegovo obnovljeno izdanje. Ponovno izlaženje *Narodnog lista* 1946. (pod imenom *Zadarski Narodni list*) ispravak je nepravde učinjene 1920. kada su talijanski okupatori zabranili njegovo daljnje izlaženje, uništili tiskaru i protjerali urednike i tipografe novina, samo zato što su bili Hrvati. Da je kojim slučajem obnavljanje te tiskovine u Zadru pokrenuto nekoliko godina kasnije (a ne odmah po oslobođenju), teže bi bilo opravdati sljedništvo s prethodnim listom. Vjekoslav Maštrović je baš tim svojim pravodobnim pokretanjem, odnosno obnavljanjem *Narodnog lista*, kasnijem *Glasu Zadra* dao poveznicu s nekadašnjim *Narodnim listom*, a današnjem *Narodnom listu* priskrbio vremenski kontinuitet i častan naslov jedne od najstarijih živućih hrvatskih novina. Spomenimo usput i to da su zagrebačke *Narodne novine*, danas službeno glasilo Republike Hrvatske, najstarije živuće novine u Hrvatskoj jer imaju vremenski kontinuitet od 1835. odnosno od *Novina horvatzkih* koje je izdavao Ljudevit Gaj.

Prvi broj *Glasa Zadra* objavljen je 10. lipnja 1950. godine. Pri kraju uvodnika toga prvog broja urednik navodi sljedeće: *Naš list počinje izlaziti u gradu Zadru gdje postoji vrlo bogata tradicija narodne štampe koja se u danim uslovima u našoj prošlosti borila za politička i kulturna prava hrvatskog i srpskog naroda Dalmacije. U Zadru je među ostalim izlazila i Zora dalmatinska koja je u početku 19. st. odigrala važnu ulogu u kulturnom preporodu u kojoj štampa i svoje prve pjesme i veliki pjesnik Petar Preradović. Među ostalim listovima u Zadru su izlazili Narodni list ... itd. itd.* Iz tog se uvodnika može zaključiti kako se urednik svjesno odriče nastavka, odnosno ne priznaje da je *Glas Zadra* sljedbenik *Narodnog lista* što Vjekoslav Maštrović izričito navodi za *Zadarski Narodni list*. No, začudo 1959. kada je prestao izlaziti *Narodni list* u Zagrebu, *Glas Zadra* mijenja ime u *Narodni list*, ali za godište nema dvostruke numeracije. To se dogodilo tek početkom ožujka 1962. jer se netko dosjetio „pa bilo bi zgodno prisvojiti i ono što je bilo nekada te bismo sada mogli obilježiti stogodišnjicu izlaženja“. Bila je to politička odluka. Dvostruka numeracija brojeva lista prvi put je naznačena 9. siječnja 1971. godine. Za godište je naveden podatak CX, a u zagradi XXII. te za broj 6881 i u zagradi

1001. Iz podatka za godište u zagradi jasno je vidljivo kako nije pripisana 1946. godina, a višekratnom provjerom ustvrdio sam kako u ukupnu numeraciju nisu uvrštena ni 24 broja *Zadarskog Narodnog lista*. Današnji *Narodni list* ni zgradom, ni tiskarom, ni s čim drugim, nema nikakve stvarne poveznice s prethodnikom *Narodnim listom* iz XIX. stoljeća, a jedinu prav(n)u poveznicu koju s njime ima, a to je objavljivanje *Zadarskog Narodnog lista* godine 1946., naprosto je odbacio. Vrijedno je naglasiti kako naziv lista i mjesto izdavanja nisu uvjet za priznavanje vremenskog kontinuiteta izlaženja neke tiskovine. Možemo se upitati je li u pitanju nestručnost, slučajnost ili neki drugi razlog, no svakako moramo ustvrditi kako je prešućivanjem postojanja *Zadarskog Narodnog lista* učinjena nepravda prema osnivaču toga lista i prvom uredniku Vjekoslavu Maštroviću, koji je nakon 25 godina pokrenuo jedne zadarske novine zabranjene na hrvatskom jeziku. Nepriznavanje *Zadarskog Narodnog lista* kao dijela ukupne povijesne cjeline *Narodnog lista* s razlogom se otvara pitanje nosi li opravdano današnji *Narodni list* titulu jedne od najstarijih živućih novina u Hrvatskoj.

*

Objavljivanjem *Spomendana grada Zadra* i pokretanjem *Zadarskog Narodnog lista*, bolje rečeno obnavljanjem izlaženja *Narodnog lista*, Vjekoslav Maštrović je pokazao svu svoju životnu filozofiju i znanstveno-istraživačku svestranost koja se sastojala u idejama vodiljama: obnavljanje hrvatskih društava koja su djelovala u Zadru i znanstveno dokazivanje hrvatstva Zadra. U cilju ostvarenja svojih ideja osnivao je i nova društva u gradu. Izuzetno je zaslužan i za osnivanje i vođenje Narodne čitaonice, Narodnog sveučilišta, RKUD-a "Zoranić", Turističkog društva "Liburnija", Kulturno-prosvjetnog kluba "Juraj Baraković", Podružnice Društva bibliotekara Hrvatske, Podružnice Povijesnog društva Hrvatske, Savjeta Nacionalnog parka "Paklenica" itd. Nemjerljive su njegove zasluge kao osnivača i pokretača niza ustanova, društava i tijela u poslijeratnoj obnovi kulturnoga i javnoga života razrušenog Zadra, pa tako i u osnivanju i djelovanju Znanstvene knjižnice, Instituta za povijesne znanosti JAZU (danas HAZU) u Zadru, te Stalne izložbe crkvene umjetnosti, jednog od četiriju temeljnih objekata hrvatske kulture. Bio je utemeljitelj i voditelj Pomorske zbirke (kasnijeg Pomorskog muzeja) pri Institutu, a i Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije sa sjedištem u Zadru. Iako je po obrazovanju bio pravnik, glavne su teme njegovih znanstvenih istraživanja bile iz novije pomorske, pravne, kulturne i jezične povijesti Dalmacije, a izuzetne je rezultate postigao i na stručnom

području hrvatske, napose zadarske bibliografije. Objavio je 20-ak znanstvenih i stručnih knjiga i brošura, kao i preko 300 izvornih znanstvenih, preglednih i stručnih radova te ocjena, prikaza, osvrti i znanstveno-popularnih novinskih članaka. Njegov urednički rad, napose, obasiže gotovo jednu malu biblioteku s desecima naslova.

Istaknimo i naglasimo na kraju kako je dr. sc. Vjekoslav Maštrović prvenstveno proučavao povijest Zadra, ali je njegovo znanstveno istraživanje uvijek bilo usmjereno da se ta povijest grada prikaže u kontekstu opće povijesti Hrvatske, koju je iščitavao upravo kroz prinos njegovog rodnog Zadra sveukupnoj hrvatskoj povijesti. U tom smislu njegovi *Spomendani grada Zadra*, objavljeni piščevom nakladom u skromnim uvjetima porušenog grada godine 1946., kao prva knjiga tiskana u Zadru nakon njegova povratka u krilo domovine Hrvatske, najavili su Maštrovićev daljnji uspješni rad na tom polju.

PRINOSI DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA POZNAVANJU STARIJE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Dame i gospodo,

došavši u Zadar, možda je bolje reći vrativši se u Zadar, Vjekoslav Maštrović je najprije dobro procijenio u kakvu je sredinu došao pa je odmah stavio sebi u zadatak da sudjeluje u ubrzanju duhovne i kulturne obnove grada koji je pretrpio nezapamćeno razaranje. Ali takav zadatak vodio ga je svestranosti što obično postaje opasnost da se podlegne površnosti i amaterizmu. I doista, kad gledamo njegovu bibliografiju koja obuhvaća oko 300 jedinica što knjiga, što članaka, stručnih i znanstvenih vidimo da nema kulturno-povijesne oblasti u koju on nije ozbiljno zagazio. Od pomorske i pravne povijesti do turizma i povijesti kazališta, od bibliotekarstva do političke povijesti, od tiskarstva do knjižarstva i izdavaštva. Međutim, jedna od osobina Vjekoslava Maštrovića je da u svakom svom radu, bio to obični članak ili znanstvena rasprava, znade utkati ozbiljan i svestran znanstveno-kritički pristup potvrđenim činjenicama donoseći zapažanja koja su važna za vrednovanje pojedinih djela, ali i kao prilog za rasvjetljavanje nekih do sada nejasnih ili netaknutih problema.

Uz već navedene oblasti kojima se bavio Vjekoslav Maštrović tu je, dakako, i književna problematika kojoj je ovaj djelatnik dao nekoliko važnih priloga, ali kad bolje pogledamo tada se prilozi važni za književnost i njezinu povijest ne odnose samo na one s otvorenom književnom tematikom kao što su njegovi tekstovi o Barakoviću, Zoraniću i drugima, nego i na radove koji u svojoj osnovi samo dotiču književnu problematiku. Ipak, mi ćemo se zadržati na nekoliko književno-znanstvenih tekstova pri čemu ćemo ih podijeliti u nekoliko kategorija ističući da se Maštrović bavio ponajviše značajnim piscima zadarskoga kruga, ali uvijek u kontekstu općehrvatskih književnih vrijednosti, ističući u književnim dodirima među piscima pojedinih dalmatinskih gradova njihovu svijest o nacionalnom zajedništvu. Takva je njegova više informativna knjižica pisana u povodu Marulićeve proslave u Zadru 1950-te, koja se može shvatiti kao nova rehabilitacija Marulićeva književnog djela, u kojoj autor navodi oznaku da u prvom, drugom i u jednom kasnijem izdanju Judite stoji oznaka „prodaje se u Zadru kod Jerolima Mirkovića“. Taj podatak autor ne ističe zbog ponosa na svoj

grad nego navješćuje, kako se iz toga vidi, da se uspomena na Marulića u Zadru održala još do današnjih dana. Međutim, vrednovanje ovog navoda Maštrović širi i dalje pa ističe kako je Marulićevo pisanje Judite na hrvatskom jeziku izvršilo jak utjecaj na zadarske književnike i ostale intelektualce. Ali to nije sve, jer Maštrović ističe kako je Mirković kao zadarski knjižar znao ocijeniti važnost i interes koji je pobudilo prvo izdanje Judite pa je odmah omogućio novim izdanjem, samo godinu dana poslije, nabaviti knjigu za zadarske građane. Time je Maštrović otvorio jednu novu temu, a to je pitanje koje bi tek trebalo znanstveno istraživati. Naime, vidimo da odjek Marulićeva djela kod hrvatskih pisaca živi nekoliko stoljeća poslije njegove pojave, ali zapitajmo se što je s onim njegovim čitateljima „ki nisu naučni“, prema Maruliću „knjige latinske aliti dijačke“, kojem sloju pripadaju ti čitatelji itd. Iste godine – 1950. – vezano za izložbu Marulićeva djela u zadarskim knjižnicama izašla je pod istim naslovom Maštrovićeva brošura gdje navodi njegova latinska djela: „Instituciju“ u dva primjerka i „Evangelistar“ te dva izdanja prijevoda „Institucije“ na talijanski. Iz sadašnje Naučne biblioteke, odnosno Biblioteke Paravia bile su odnesene još neke knjige koje su poslije vraćene. Navedena je i, naveden je i detaljno opisan fond Marulićevih djela u Državnom arhivu. Svakako da su jači Maštrovićev znanstveni interes predstavljale osobnosti zadarskih starih pjesnika poglavito Zoranića, Budinića i Barakovića.

Ali, dok se Zoranićem pozabavio s književnog aspekta o dvama ostalim Maštrović daje građu – rezultat mnogih istraživanja. Zoraniću je posvetio dva priloga: u prvom „Petar Zoranić i naša književna historija“ 1959. daje vrlo iscrpan komentar o okolnostima proslave 1908. koja je bila spriječena upravo zbog tematike koja je u tom djelu, najrodoljubivijem djelu starije hrvatske književnosti, kako je rekao Vodnik, a ponovio i Vjekoslav Maštrović, zastupljena u svim dijelovima kompozicije. Maštrović zaključuje da je u Zoranićevu djelu načeto jezično pitanje: pisati i govoriti jezikom koji narod razumije. Naime, dok je Marulić samo pisao tim jezikom Zoranić je to pitanje povezao s pitanjem nacionalne egzistencije. Pa i Maštrovićev tekst popraćen je informacijama, bilješkama i na kraju iscrpnom bibliografijom. U ovih 50 godina objavljeno je nekoliko izdanja „Planina“ Petra Zoranića, a i ponovljeno izdanje u okviru Hrvatske akademije, a u ediciji „Stari pisci hrvatski“ što ju je priredio Pero Budmani, ali obrada ove teme kako ju je dao Vjekoslav Maštrović još uvijek ima svojih vrijednosti. Deset godina poslije on upotpunjuje sliku oko Zoranića prilogom „Zadar i Nin u Zoranićevo doba“. Još je ranije 1957. godine Vjekoslav Maštrović objavio rad „Nepoznato izdanje Barakovićeve Jarule“ gdje je riječ o jednom izdanju iz 1701. zaključujući na činjenici da je Baraković sa šest izdanja

„Jarule“ do 1720. te s osam izdanja „Vile Slovinke“, dokaz kako je u tim starim vremenima hrvatska knjiga bila u Zadru vrlo tražena i čitana od svih krugova koji su znali čitati, te je zbog toga i često izdavana. Tu se Vjekoslav Maštrović predstavlja kao vrstan i dobro obaviješten filolog u širem smislu. U tu vrstu radova u kojoj se kao i u prethodnoj radi o iznošenju nove građe spada i prilog pod natpisom „Rijetka Budinićeva knjiga iz 1582.“, rad objavljen 1976. Riječ je o primjerku Budinićeve knjige „Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi“, i to prvog izdanja koje je došlo u Naučnu biblioteku. Tu je Maštrović dao iscrpne podatke o svim okolnostima koje su tom jedinom primjerku krojile sudbinu.

Kako je već rečeno, ovdje smo u najkraćim crtama prikazali u okviru teme o starijoj hrvatskoj književnosti samo one priloge koji se tiču izravne književne problematike. Inače, mnogi Maštrovićevi prilozi iz raznih oblasti kao što su bibliografije i radovi iz oblasti tiskarstva, izdavaštva, kulturne povijesti kazališta po prirodi stvari vezani su za književni život i kad bi se željelo obraditi sve Maštrovićeve priloge koji makar i djelomice obrađuju književna zbivanja u Zadru do kraja 18. st. ovo bi izlaganje bilo daleko opširnije. Uzet ću za primjer samo jedan rad Vjekoslava Maštrovića iz područja bibliografije u čemu je autor u svescima „Jadertine croatice“, da ne spominjemo druga djela, dao vrlo vrijedne priloge za kulturnu povijest Zadra, a to je vremenski najraniji prilog iz 1952. s naslovom „Bibliografija knjiga izdanih u Zadru od 1797. do 1814. godine“. Listajući taj prilog u kojem su opisana i utvrđena 134 naslova počinje nam se mijenjati slika Zadra, slika tadašnjega kulturnog života, strukture stanovništva. Daleko manje vrijedne činjenice postaju itekako vrijedne. Nabacujući kronološko nizanje u ovom izlaganju, ne bez razloga, Vjekoslav Maštrović je već 1965. dao zaokruženu sliku svoga grada u svome opsežnom prilogu „Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi od X. do XIX. stoljeća“. To je kulturno-povijesna sinteza jednoga grada gledana u kontekstu nacionalne cjeline. I tu je sadržan dobar dio problema koji se tiču književnoga stvaranja, ali bi nas raspravljanje o tome odvelo od teme o kojoj je u ovom izlaganju riječ. Na kraju moramo reći da je Vjekoslav Maštrović bio svestran kulturni povjesničar, atipičan znanstvenik, koji je zahvatio široku lepezu kulturoloških tema, ali nije zaboravljao ni potrebu dubine zahvata.

Hvala lijepa.

[transkript]

BIBLIOGRAFSKI RAD DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA I NJEGOV DOPRINOS POPISU HRVATSKIH TISKOVINA

Unatoč mnogobrojnim teškoćama s kojima su se suočavali bibliografi prošloga stoljeća (nepostojanje međunarodno prihvatljivih normi za bibliografski opis različitih vrsta građe, nepostojanje računalnih kataloga, informatičke i komunikacijske tehnike), bibliografski se rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića odlikuje kvalitetnim bibliografijama s velikim brojem bibliografskih jedinica, obogaćenih iscrpnim bilješkama, komentarima i signaturama. Vrijednost je Maštrovićevih bibliografija i u tome što ih često prate vrlo opširni predgovori, koji nam pomažu pri rekonstrukciji kulturnih, društvenih i političkih prilika u Dalmaciji. Njegovi radovi posjeduju i različita kazala, koja omogućavaju korisniku lakšu uporabu, što ukazuje na snažno razvijenu Maštrovićevu svijest da bi svaka bibliografija trebala biti u službi korisnika. Premda svjestan da se njegov bibliografski rad ne može smatrati u potpunosti završenim, Maštrović nije čekao s objavljivanjem svojih radova, očito vjerujući da bi dugo čekanje na njihovo objavljivanje, kulturnoj javnosti nanijelo veće štete, nego što bi mogao prouzročiti njihov manji opseg, spoznavši ono što su mnogi knjižničari i bibliografi spoznali tek puno kasnije. Ostavši trajna inspiracija mnogima iza njega koji su prepoznavali, jednako kao i on, vrijednost i važnost popisivanja i opisivanja hrvatske knjižne baštine, slobodno možemo ustvrditi da je bibliografski rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića zauvijek obilježio povijest hrvatske bibliografije.

Izrada svake bibliografije vrlo je dugotrajan i mukotrpan posao, koji uz stručno i široko opće znanje, zahtijeva i istraživački duh, veliku strpljivost i dosljednost.¹ Današnjem je bibliografu posao uvelike olakšan jer su mu na

¹ Na tu je činjenicu već pedesetih godina prošloga stoljeća upozoravao Matko Rojnić, dugogodišnji ravnatelj NSK i jedan od najzaslužnijih inicijatora pokretanja projekta izrade hrvatske retrospektivne bibliografije knjiga. Nadalje, dva je desetljeća poslije Janez Logar, još uvijek neizostavan autor na području teorije i metodologije bibliografije, pisao o važnosti ne samo ovladavanja bibliografskom tehnikom obrade građe, već i posjedovanja

raspolaganju međunarodne norme i smjernice, računalni katalozi i druga bibliografska pomagala. Suvremene se bibliografije također u pravilu izrađuju pomoću informatičke i komunikacijske tehnike. Sredinom prošlog stoljeća svega toga nije bilo. Zbog toga su tadašnji stručnjaci morali imati vrlo razvijene organizacijske, stvaralačke i istraživačke sposobnosti. Zbog nepostojanja međunarodno prihvatljivih normi za bibliografski opis različitih vrsta građe, morali su se baviti i izradom vlastitih pravila za bibliografsko popisivanje. Današnja generacija stručnjaka teško može razumjeti izazove s kojima su se tadašnji bibliografi suočavali.²

Dr. sc. Vjekoslav Maštrović pripada upravo toj generaciji bibliografa prošloga stoljeća. Unatoč navedenim teškoćama, njegov se bibliografski rad ističe kvalitetnim bibliografijama, koje su zauvijek obilježile povijest hrvatske bibliografije.³ Jedna od zasigurno najznačajnijih je *Jadertina croatica*, tada pionirski rad takve vrste u nas. Međutim, ne treba umanjiti ni važnost ostalih, opsegom manjih radova. Maštrovićev bibliografski opus čine i *Bibliografija drama objavljenih tiskom u Zadru na hrvatskom jeziku* s 34 bibliografske jedinice,⁴ *Bibliografija knjiga izdanih u Zadru od 1797. do 1804. godine* sa 134 bibliografske jedinice⁵ ili, pak, *Bibliografija književnih radova Petra Preradovića, kao i pjesama, članaka i rasprava o njemu objavljenih u Zadru* s 84 bibliografske jedinice.⁶ Također je sastavio i nekoliko bibliografija o pojedinim znanstvenim područjima, o kojima je i sam pisao znanstvene rasprave. Riječ je, primjerice, o *Prilogu bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji (1867.-1913.)*, *Bibliografiji*

širokog općeg znanja, kao i znanja struke za koju se bibliografija izrađuje. Promišljanja o bibliografiji kao znanstvenoj disciplini pronalazimo i u članku Katice Tadić, objavljenom 2005. godine. Vidjeti: Rojnić, Matko. Bibliotekarstvo i nauka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 4, 1/4(1955-1957), 55.; Logar, Janez. Uvod u bibliografiju : teorijski osnovi bibliografije, istorija bibliografije, pregled bibliografija u Jugoslaviji. Sarajevo : Svjetlost, 1973. Str. 18.; Tadić, Katika. O bibliografiji s osvrtom na bibliografsku heuristiku. // Izazovi pisane baštine: zbornik radova u povodu 75. obljetnice života Aleksandra Stipčevića. Osijek: Filozofski fakultet, 2005. str. 163-172.

² Sečić, Dora. Doprinos Mate Ujevića razvoju hrvatske bibliografije. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 3-4(2004), 16-17.

³ O bibliografskom radu dr. sc. Vjekoslava Maštrovića vidjeti i u: Stipčević, Aleksandar. Bibliografski rad Vjekoslava Maštrovića. // Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru 37(1995), 863-871.

⁴ Maštrović, Vjekoslav. Bibliografija drama objavljenih tiskom u Zadru na hrvatskom jeziku. // Zadarska revija 3(1954), 64-65.

⁵ Maštrović, Vjekoslav. Bibliografija knjiga izdanih u Zadru od 1797. do 1804. godine. // Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku 1, 1(1952), 385-416.

⁶ Maštrović, Vjekoslav. Bibliografija književnih radova Petra Preradovića, kao i pjesama, članaka i rasprava o njemu objavljenih u Zadru. Zadar : Naučna biblioteka, 1952.

radova akademika Grge Novaka, *Bibliografiji knjiga o Zadru i okolici izdanih od 1946. do 1954. godine, Bibliografiji knjiga (XIX. i XX. st.) pomorstva Jugoslavije*, području koje u njegovu znanstvenom opusu zauzima osobito istaknuto mjesto, te još nekim drugima.⁷

Svakako je najopsežnija već spomenuta *Jadertina croatica*, koja je izišla u tri dijela. Prvi dio, tiskan 1949. godine, odnosi se na knjige pisane hrvatskim jezikom, tiskane ili izdane u Zadru u razdoblju od 1789. do 1949. godine.⁸ U drugom su dijelu, tiskanom 1954. godine, bibliografski obrađeni časopisi i novine na hrvatskom jeziku, tiskani u Zadru u razdoblju od 1806. do pedesetih godina XX. stoljeća.⁹ Treći je dio, tiskan 1977. godine, tada inače jedinstveno djelo na području hrvatske bibliografije, posvećen *Zadarskim oznanjenjima*, odnosno oglasima, proglasima i plakatima koji su u Zadru izlazili u razdoblju od 1793. do 1921. godine.¹⁰ U sva tri dijela riječ je, dakle, o retrospektivnim mjesnim bibliografijama, koje sadrže velik broj bibliografskih jedinica s vrlo iscrpnim opisima i popratnim signaturama. Kada je god to bilo moguće, obrađene su uvidom u izvornu građu.¹¹

U prvome dijelu *Jadertine croatice* Maštrović je opisao 1901 monografsku publikaciju, u drugom dijelu 112 listova i časopisa, te čak 6019 rasprava, članaka i književnih priloga iz 13 zadarskih časopisa i 4 novine koje je obradio. Naposljetku, u trećem dijelu donosi čak 1247 bibliografskih opisa različitih oglasa, proglaša i plakata. Građa koju je skupio bila je slabo poznata i najvećim stručnjacima kulturne i političke povijesti Zadra i Dalmacije, pa je već i pojava prve knjige izazvala veliku pozornost kulturne javnosti.¹²

Maštrović, međutim, svoj posao nije smatrao završenim, čak ni nakon što je 1977. godine tiskana dopuna prvome dijelu, u kojoj je objavljeno 326 naknadno pronađenih knjiga, čime je ukupan broj bibliografski obrađenih knjiga iznosio čak

⁷ Cjelokupnu bibliografiju radova dr. sc. Vjekoslava Maštrovića sastavila je Tereza Ganza-Aras. Vidjeti: Ganza-Aras, Tereza. Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića. // Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru 37(1995), 807-836.

⁸ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica* : bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, I. dio : knjige. Zagreb : JAZU, 1949.

⁹ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica* : bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, II. dio : časopisi i novine. Zagreb : JAZU, 1954.

¹⁰ Maštrović, Vjekoslav. *Zadarska oznanjenja iz XVIII., XIX. i početka XX. stoljeća* : *Jadertina croatica*. Zagreb : JAZU, 1979.

¹¹ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica*, I. dio : knjige, str. IX.; Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica*, II. dio : časopisi i novine, str. IX.

¹² Kao što ističe Stipčević, „recenzenti koji su pisali o I. knjizi „*Jadertine croatice*” s pravom su isticali njezinu vrijednost kao nepresušnog izvora informacija ne samo o opisanim knjigama, nego i o izdavačima, tiskarima, političkoj orijentaciji onih koji su te knjige pisali, izdavali i rasparčavali.“ (Stipčević, Aleksandar. Nav. dj., str. 865.)

2227.¹³ Također, ni brojku od 1247 oznanjenja u trećem dijelu *Jadertine croatice* nije smatrao konačnom. Stoga u predgovoru navedenih radova napominje da je na poticaj mnogih znanstvenika odlučio objaviti ono što je dosad skupljeno, no i dalje će nastaviti s istraživanjem.¹⁴ Maštrović je, dakle, bio svjestan kako bi svaka bibliografija trebala biti u službi korisnika, te da bi dugo čekanje na objavljivanje bibliografskoga rada kulturnoj javnosti nanijelo veće štete, nego što bi mogao prouzročiti njegov manji opseg. On je već tada spoznao ono što su mnogi knjižničari i bibliografi spoznali tek puno kasnije, a to je da je „najbolje neprijatelj dobrog“.¹⁵

Vrijednost je Maštrovićevih bibliografija i u tome što ih često prate vrlo opširni predgovori. Primjerice, u drugom dijelu *Jadertine croatice* Maštrović daje i prikaz razvoja periodike na hrvatskom jeziku u Zadru.¹⁶ U predgovoru, pak, *Zadarskim oznanjenjima*, iznosi povijesni pregled događanja u Dalmaciji od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća, navodi različito pojmovlje za hrvatski jezik koje se pojavljuje u oznanjenjima, također navodi i tiskare u kojima su se oznanjenja tiskala, analizira različitost pojmova koji su se u to doba koristili za plakate i proglase, te načine na koji su se oni priopćavali narodu, itd.¹⁷ U drugome dijelu *Jadertine croatice*, pojedine bibliografske jedinice, pak, prate opširne bilješke, katkad i na pet, šest ili čak osam stranica, pa možemo slobodno reći da je riječ o pravim studijama o određenom časopisu ili novinama.¹⁸

¹³ Maštrović, Vjekoslav. Dopuna 1. *Jadertina croatica*. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru. I. dio : knjige. // Radovi Centra JAZU u Zadru 24(1977), 227-326.

¹⁴ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica*, I. dio : knjige, str. VII.; Maštrović, Vjekoslav. Dopuna 1. *Jadertina Croatica*, str. 229.; Maštrović, Vjekoslav. *Zadarska oznanjenja*, str. 39-40.

¹⁵ Urquhart, Donald J. *Načela bibliotekarstva*. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1986. str. 85. Neprepoznavanje je ovoga načela, smatra Dora Sečić, upravo jedan od glavnih razloga zbog kojeg je hrvatska javnost krajem 19. stoljeća, a i još dugo poslije toga, ostala bez retrospektivne nacionalne bibliografije. Premda se rad na svakoj retrospektivnoj bibliografiji nikada ne može smatrati u potpunosti završenim, neobjavljivanje poznate građe kulturnoj javnosti može nanijeti veće štete, nego što bi je mogao prouzročiti manji opseg bibliografije. Sečić, Dora. *Ishodišta razvoja hrvatske bibliografije u Kr. Sveučilišnoj (današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu)*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 47, 3-4(2004), 3.

¹⁶ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica*, II. dio : časopisi i novine, str. VII-XXII.

¹⁷ Maštrović, Vjekoslav. *Zadarska oznanjenja*, str. 5-44.

¹⁸ Stipčević ističe kako upravo iz toga razloga ovaj dio Maštrovićeve *Jadertine croatice* možemo više smatrati poviješću novinstva i izdavaštva u Zadru, nego uobičajenom bibliografijom. Opširne bibliografske jedinice, uz osnovne elemente bibliografskog opisa, sadrže i pregled povijesnog razvitka određene publikacije, njezinu političku orijentaciju, promjene te orijentacije tijekom vremena, promjene u sastavu uredništva i suradnika itd., pa

Vrijednost njegova rada svakako leži i u kazalima, koji su nužan dio svakog bibliografskog niza, jer bi bez njih svaki veći bibliografski rad bio gotovo neupotrebljiv. Prvi dio *Jadertine croatice* sadrži abecedno kazalo i kazalo pisaca, prevodilaca i priređivača, no Maštrović je već u *Dodacima* tom dijelu koji su izišli dvadesetak godina poslije dodao i stručno kazalo. Bibliografija novina i časopisa sadrži, pak, abecedno kazalo novina i časopisa, kazalo urednika, glavnih suradnika i izdavača, te kazalo pisaca i prevodilaca. U *Zadarskim se oznanjenjima* pojavljuje stručno kazalo, kazalo potpisnika i ostalih osoba koji se spominju u oznanjenjima, te kazalo izdavača. Postojanje navedenih kazala potvrđuje tvrdnju da je Maštrovićevo temeljno uvjerenje bilo da bi svaka bibliografija trebala biti u službi korisnika te služiti njegovim znanstvenim i stručnim interesima i potrebama.¹⁹

Bibliografski rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića, a osobito njegova *Jadertina croatica*, je, dakle, snažno obilježio hrvatsku bibliografiju. *Jadertinu croaticu* je Aleksandar Stipčević ocijenio vrlo dragocjenom za svakoga tko se zanima za kulturnu i političku povijest Zadra i Dalmacije.²⁰ Međutim, on napominje da bi ona bila još bogatija da je Maštrović u nju unio i djela hrvatskih autora bez obzira na to jesu li pisana hrvatskim, talijanskim, latinskim ili njemačkim jezikom.²¹ I doista, mnogi su hrvatski autori tada pisali i talijanskim jezikom, katkad čak samo talijanskim, pa se zaobilaženjem naslova na tom jeziku na neki način krnji slika izdavačke i tiskarske produkcije Zadra.²²

Međutim, Stipčević ipak upozorava da u ocjeni Maštrovićeva rada ne smijemo biti prestrogi, imajući u vidu vrijeme u kojem je Maštrović sastavljao većinu svojih bibliografija. Bilo je to vrijeme poslijeratne obnove Zadra, ali i vrijeme ponovnog integriranja toga grada u hrvatski kulturni i politički prostor.

se stječe dojam da je glavni cilj autora bio da rekonstruira političke, kulturne i izdavačke prilike u Zadru, a ne samo da nabroji i opiše novine i časopise tiskane i izdane u tom gradu u razdoblju od 1793. do 1921. godine. Stipčević, Aleksandar. Nav. dj., str. 866.

¹⁹ Primjerice, u prvome dijelu *Jadertine croatice*, Maštrović piše da „... ova bibliografija ima da bude prinos općoj hrvatskoj bibliografiji i da time pruži pomoć nastojanjima naših naučnih trudbenika.“ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica*, I. dio : knjige, str. VIII.

²⁰ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj., str. 871.

²¹ Isto, str. 868.

²² Premda je poznavanje književne ponude toga vremena na narodnom jeziku od iznimne važnosti, dijelom hrvatske duhovne i književne baštine trebala bi se smatrati i izdanja na talijanskom, njemačkom ili pak latinskom jeziku. Naime, mononacionalna kulturna tradicija ne pronalazi uporište u dalmatinskoj multilingvalnoj, multietničkoj, multikonfesionalnoj i multikulturnoj povijesnoj situaciji. Nakladništvo na navedenim jezicima, uz hrvatski, predstavlja, dakle, jednako tako kulturu tiskarstva, izdavaštva i čitanja u Hrvatskoj. O tome više vidjeti u: Lakuš, Jelena. Između govornog i pisanog jezika : višejezična nakladnička slika dalmatinskog prostora prve polovice 19. stoljeća. // *Vjesnik bibliotekara* 48, 3-4(2005), 84-107.

Prikupljanjem na jednom mjestu svega što je na hrvatskom jeziku tiskano u Zadru, željelo se pokazati i dokazati da je Zadar tijekom XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća, unatoč svim povijesnim okolnostima, imao bogatu izdavačku djelatnost na hrvatskom jeziku te bio jako hrvatsko kulturno i političko središte.²³ Bibliografski rad Vjekoslava Maštrovića stoga moramo promatrati u svjetlu tih činjenica. Uz to, valja imati na umu da se tek 70-ih godina XX. stoljeća talijanski književni korpus na dalmatinskom tlu počeo promatrati novim očima, oslobođen dotadašnjih ideoloških predrasuda. Jedan od začetnika te ideje bio je Mate Zorić koji je tvrdio da se književno stvaralaštvo na talijanskom jeziku može i mora smatrati dijelom hrvatske kulturne i književne baštine.²⁴ Bilo je to puna dva desetljeća nakon tiskanja *Jadertine croatice*.

No ipak, Maštrović je vjerojatno bio svjestan nedostatka svoje bibliografije. Stoga njegov nešto kraći rad *Bibliografija knjiga izdanih u Zadru od 1797. do 1814. godine* obuhvaća i izdanja na drugim jezicima. Budući da je on objavljen samo tri godine (1952.) nakon prvoga dijela *Jadertine croatice*, jasno je da je Maštrović prepoznavao i važnost djela pisanih drugim jezicima. Međutim, pozivanje na višejezično načelo tu je bilo moguće, jer je njime obuhvaćeno puno kraće razdoblje od samo sedamnaest godina. Razdoblje pokriveno *Jadertinom croaticom*, pak, puno je duže i vjerojatno je nadilazilo napore autora. Ne treba zaboraviti da je, primjerice, od 112 listova i časopisa koje je popisao i opisao u drugom dijelu svoje bibliografije, Maštrović sastavio bibliografski niz rasprava, članaka i književnih priloga od njih samo 17.²⁵ U tim je bibliografskim nastojanjima bio očito sam.

²³ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj., str. 864.

²⁴ Zorić, Mate. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku. // Rad JAZU 357(1971), 353-476; Kolumbić, Nikica. Stariji hrvatski pisci u svjetlu preporodnog doba u Dalmaciji. // Dalmacija u narodnom preporodu, 1832-1848. Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986. održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru : zbornik radova / ur. Nikola Ivanišin. Zadar : Narodni list, 1985., str. 384.

²⁵ Riječ je o časopisima *Dalmatinski Hrvat* (1910.-1913.), *Glasnik Matice Dalmatinske* (1901.-1904.), *Gospodarstvo* (1907.), *Iskra* (1884.-1887.), *Iskra* (1891.-1894.), *Lovor* (1897.), *Lovor* (1905.), *Narodni list* (1869.-1920.), *Narodni učitelj* (1914.), *Naš list* (1919.-1920.), *Pravdonoša* (1851.-1852.), *Pravo* (1873.-1876.), *Smotra dalmatinska* (1888.-1918.), *Tabularium* (1900.-1904.), *Zora* (1885.-1886.), *Zora* (1884.-1888.), *Zora dalmatinska* (1844.-1849.).

Treba naglasiti i da se neki od Maštrovićevih radova mogu slobodno smatrati i pravim pionirskim pothvatima.²⁶ Primjerice, u *Zadarskim je oznanjenjima* ušao, kako i sam kaže u predgovoru, u jedno posve nepoznato, gotovo zaboravljeno izvorište za upoznavanje prošlosti Dalmacije i Zadra. Prepoznavši važnost plakata u političkom, povijesnom, kulturnom, gospodarskom i bibliografskom smislu, on se odlučuje na izradu takve vrste bibliografije, premda, kako kaže, nije našao za taj rad sličan uzor u domaćoj ili stranoj literaturi.²⁷ Vrijednost je ovoga rada i u tome što sadrži efemernu građu koja se ne uvrštava u potpunosti niti u nacionalnu bibliografiju.²⁸

Premda se bibliografski rad često shvaća samo kao popratna djelatnost u istraživanju neke pojave, povijesnog događaja ili izrade znanstvenog ili referentnog djela, činjenica da se Maštrovićevi bibliografski radovi još i danas često citiraju u znanstvenim raspravama, govori o njihovoj vrijednosti.²⁹ Cilj koji je Maštrović zacrtao svojim bibliografijama, a taj je da one budu jedan od povijesnih i kulturnih dokumenata povijesti Zadra i Dalmacije, te kao takav doprinos općoj hrvatskoj bibliografiji, ostvaren je.³⁰

Zahvaljujući radu Vjekoslava Maštrovića, Zadar će postati i ostati sve do danas grad koji je najpotpunije bibliografski obrađen u Hrvatskoj. Kao sastavni dio niza *C Hrvatske bibliografije*, koji je počeo izlaziti četrdesetih godina prošloga stoljeća, Maštrović je svojim primjerom dao poticaj za sustavnu bibliografsku obradu drugih gradova. U istom nizu već pedesetih godina izlazi *Fluminensia croatica* Tatjane Blažeković, bibliografija knjiga, časopisa i novina, izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Rijeci, a osamdesetih godina *Osječka bibliografija* Marije Malbaše. Maštrovićev će bibliografski rad ostati trajna inspiracija i mnogim drugim bibliografima, pa i meni osobno. Uz *Bibliografiju hrvatsku* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Maštrovićeva *Jadertina croatica* bila je jedan od prvih

²⁶ Kao što Stipčević piše u svom radu o bibliografskom djelovanju Vjekoslava Maštrovića, Maštrovićeva su *Oznanjenja* bila doista jedinstvena knjiga u bibliografskoj literaturi, jer nitko prije, a još vrlo dugo niti nitko poslije Maštrovića, nije ništa slično napravio. Stipčević, Aleksandar. Nav. dj., str. 866. Međutim, nekoliko je godina nakon ove Stipčevićeve primjedbe Ljerka Šimunković objavila bibliografiju mletačkih dvojezičnih proglaša, tiskanih u Dalmaciji u XVIII. stoljeću. Autorica je vrlo vjerojatno bila inspirirana i radom Vjekoslava Maštrovića. Šimunković, Ljerka. Mletački dvojezični proglaši u Dalmaciji u 18. stoljeću. Split, 1996.

²⁷ Maštrović, Vjekoslav. *Zadarska oznanjenja*, str. 14.

²⁸ Stipčević, Aleksandar. Nav. dj., str. 867.

²⁹ Isto, str. 871.

³⁰ Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica*, I. dio : knjige, str. VII.

bibliografskih radova koji sam držala u rukama i svladavala osnove bibliografske obrade građe.

Naposljetku, premda smo svjesni da posao bibliografa nikada ne može biti u potpunosti završen, te da će bibliograf često imati osjećaj nedovršenosti svoga rada, kao što je imao i Maštrović, ipak možemo ustvrditi da je bibliografski rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića zauvijek obilježio povijest hrvatske bibliografije. Maštrović je također bio i ostao trajna inspiracija mnogima iza njega koji su prepoznavali, jednako kao i on, vrijednost i važnost popisivanja i opisivanja hrvatske knjižne baštine.

LITERATURA:

Ganza-Aras, Tereza. Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića. // Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru 37, (1995.), 807-836.

Kolumbić, Nikica. Stariji hrvatski pisci u svjetlu preporodnog doba u Dalmaciji. // Dalmacija u narodnom preporodu, 1832.-1848. Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986. održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru : zbornik radova / ur. Nikola Ivanišin. Zadar : Narodni list, 1985., str. 384.

Lakuš, Jelena. Između govornog i pisanog jezika : višejezična nakladnička slika dalmatinskog prostora prve polovice 19. stoljeća. // Vjesnik bibliotekara 48, 3-4, (2005.), 84-107.

Logar, Janez. Uvod u bibliografiju : teorijski osnovi bibliografije, istorija bibliografije, pregled bibliografija bibliografija u Jugoslaviji. Sarajevo : Svjetlost, 1973.

Maštrović, Vjekoslav. Bibliografija drama objavljenih tiskom u Zadru na hrvatskom jeziku. // Zadarska revija 3, (1954.), 64-65.

Maštrović, Vjekoslav. Bibliografija knjiga izdanih u Zadru od 1797. do 1804. godine. // Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku 1, (1952.), 385-416.

Maštrović, Vjekoslav. Bibliografija književnih radova Petra Preradovića, kao i pjesama, članaka i rasprava o njemu objavljenih u Zadru. Zadar : Naučna biblioteka, 1952.

Maštrović, Vjekoslav. Dopuna 1. Jadertina Croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru. I. dio : knjige. // Radovi Centra JAZU u Zadru 24, (1977.), 227-326.

Maštrović, Vjekoslav. Jadertina Croatica : bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, I. dio : knjige. Zagreb : JAZU, 1949.

Maštrović, Vjekoslav. Jadertina Croatica : bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, II. dio : časopisi i novine. Zagreb : JAZU, 1954.

Maštrović, Vjekoslav. Zadarska oznanjenja iz XVIII., XIX. i početka XX. stoljeća : Jadertina Croatica. Zagreb : JAZU, 1979.

Rojnić, Matko. Bibliotekarstvo i nauka. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 4, 1-4, (1955.-1957.), 37-74.

Sečić, Dora. Doprinos Mate Ujevića razvoju hrvatske bibliografije. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 3-4, (2004.), 15-24.

Sečić, Dora. Ishodišta razvoja hrvatske bibliografije u Kr. Sveučilišnoj (današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu). // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 3-4, (2004.), 1-14.

Stipčević, Aleksandar. Bibliografski rad Vjekoslava Maštrovića. // Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru 37, (1995.), 863-871.

Šimunković, Ljerka. Mletački dvojezični proglasi u Dalmaciji u 18. stoljeću. Split, 1996.

Tadić, Katica. O bibliografiji s osvrtom na bibliografsku heuristiku. // Izazovi pisane baštine: zbornik radova u povodu 75. obljetnice života Aleksandra Stipčevića. Osijek: Filozofski fakultet, 2005. str. 163-172.

Urquhart, Donald J. Načela bibliotekarstva. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1986.

Zorić, Mate. Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku. // Rad JAZU 357, (1971.), 353-476.

Jelena Lakuš: THE BIBLIOGRAPHIC WORK OF PHD VJEKOSLAV
MAŠTROVIĆ AND HIS CONTRIBUTION TO THE CROATIAN
BIBLIOGRAPHY

S u m m a r y

In spite of numerous difficulties in the work of the bibliographers in the last century (absence of the internationally accepted standards for the bibliographic description of different materials, lack of online catalogues as well as information and communication technology), the bibliographic work of PhD Vjekoslav Maštrović has been characterized by his valuable bibliographies with a large number of bibliographic entries enriched by detailed annotations, comments and signatures. Maštrović's bibliographies often include lengthy and important forewords that help us to reconstruct the cultural, social and political circumstances in Dalmatia. His works include also different indexes that facilitate their use and indicate that Maštrović was deeply conscious that every bibliography should be user-friendly. Although he was well aware that his bibliographic work was not complete Maštrović decided to publish his works obviously believing that postponement could cause more harms to the cultural public than incomplete content of his bibliographies realizing what many librarians and bibliographers have concluded much later. He stayed a permanent inspiration to many bibliographers after him who realize as well as he did, the value and importance of compilation of the bibliographies of the Croatian written heritage. It may be well said that the bibliographic work of PhD Vjekoslav Maštrović has permanently marked the history of the Croatian bibliography.

Čitaonica Znanstvene knjižnice (Naučne biblioteke)

Poprsje Vjekoslava Maštrovića u perivoju Zavoda HAZU u Zadru
(autor: Ratko Petrić)

AKADEMIJIN INSTITUT U ZADRU U MAŠTROVIĆEVO DOBA (1954.-1980.)

U članku se sažeto govori o Institutu JAZU u Zadru u razdoblju dok je u njemu djelovao njegov najzaslužniji i najplodniji djelatnik – dr. sc. Vjekoslav Maštrović. To je razdoblje od 1954./'55., kada je imenovan najprije honorarnim zamjenikom direktora pa direktorom novoosnovane ustanove, preko 1960., kada je postao njenim stalnim zaposlenikom, potom 1974., kada prestaje biti ravnateljem, sve do njegova umirovljenja u zvanju znanstvenog savjetnika 1980. godine. Ukratko se iznose podatci o osnivanju, ustroju i ciljevima Akademijine znanstvene jedinice u Zadru, zatim o njenim znanstvenoistraživačkim, stručnim i izdavačkim postignućima dok joj je na čelu bio spomenuti zaslužnik, a napose o ulozi i značenju Vjekoslava Maštrovića kao priznatog znanstvenika, sposobnog ravnatelja i utjecajnog javnog djelatnika pri Institutovu zadobivanju središnje uloge u znanstvenu životu onodobnog Zadra i sjeverne Dalmacije.

OSNIVANJE I CILJEVI USTANOVE

Postignuća nekadašnjeg Instituta JAZU u Zadru (danas Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru) u vrijeme dok je u njemu djelovao dr. sc. Vjekoslav Maštrović u velikoj su mjeri obilježena upravo njegovim znanstvenim, stručnim i društvenim pregnućima. U toj je ustanovi, kao što je dobro znano, ovaj zaslužni zadarski i hrvatski umnik proveo najveći dio svoga radnog vijeka te bio i do danas ostao njenim najplodnijim djelatnikom. Poznato je da je Maštrović svojedobno imao nemjerljive zasluge u pokretanju i osnivanju niza lokalnih ustanova, društava i tijela prigodom poslijeratne obnove kulturnog i javnog života razrušenog Zadra, pa tako i pri osnivanju rečenog Instituta 1954. godine, što je bila kruna višegodišnjih nastojanja tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za obnovom i revitalizacijom kulturne supstance – uslijed dugogodišnje okupacije i ratnih stradanja – teško pogođenog grada. Poznavajući zavidnu povijesnu i kulturnu baštinu grada Zadra i sjeverne Dalmacije, ali i stoljetna presezanja sa suprotne obale Jadrana – napose uzevši u obzir tragedije koju su ovdašnji žitelji proživjeli uoči, tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata – posve je razumljivo da je najveća hrvatska znanstvena ustanova u poratnom

vremenu odlučila posvetiti posebnu pažnju ovom stradalom dijelu domovine i djelatno se uključiti u njegovu obnovu. Osobit je naglasak tada stavljen na zadarsko graditeljsko i umjetničko nasljeđe, ali i očitu potrebu da se ovdje zametne istinska znanstvena klica, nakon dugih i zlosretnih fašističkih desetljeća u kojima se sustavno stvarala krivotvorena povijesna slika Zadra i Dalmacije.

Upravo u sklopu tih obnoviteljskih nastojanja pojavila se unutar Akademije još krajem 40-ih godina XX. stoljeća zamisao da se u Zadru utemelji znanstveni institut, a sve kako bi se u gradu i na cijelom sjevernodalmatinskom području potaknula znanstvenoistraživačka djelatnost usmjerena k boljem upoznavanju burne i sadržajne prošlosti ovoga hrvatskog kraja. Uskoro se počelo s nužnim pripremama, osobito intenzivno tijekom 1953. i početkom sljedeće godine, pri čemu se iznad svih zalaganjem istakao potpredsjednik Akademije Miroslav Krleža. U tom je slijedu voljom tadašnjih vlasti, a nastojanjem i dr. sc. Vjekoslava Maštrovića, za potrebe nastajuće znanstvene ustanove ustupljeno i uređeno jedno od najreprezentativnijih gradskih zdanja, bivša vila obitelji Tamino izgrađena 1912. u predjelu Brodarica, okružena skladnim perivojem u kojemu je istodobno započeta i gradnja zgrade za predviđenu restauratorsku jedinicu što će zatim desetljećima djelovati unutar Instituta. Nakon što su do 1. travnja 1954. bile dovršene sve pripreme, što je omogućilo da se krene s – isprva samo honorarnim – istraživačkim radom, Institut JAZU u Zadru i službeno je otpočeo s djelovanjem dana 3. srpnja iste godine, kada ga je u nazočnosti visokog Akademijina izaslanstva te predstavnika zadarskoga javnog, obrazovnog i kulturnog života svečano otvorio tadašnji Akademijin glavni tajnik akademik Marko Kostrenčić.

Institut je, kao Akademijina zadarska jedinica i kao prva i jedina strogo znanstvena ustanova u Zadru iza Drugog svjetskog rata, utemeljen s ulogom stalnog znanstvenog radnog središta kako bi se potakla i razvijala znanstvenoistraživačka i stručna djelatnost na projektima proučavanja povijesti ovog dijela Hrvatske. Pritom je motivacija, kako je rečeno, dijelom nađena i u potrebi znanstveno utemeljenog suprotstavljanja stranim pretenzijama, imajući u vidu raspoloženje koje je tada vladalo na zadarskom području u ozračju još svježih sjećanja na tek minulo razdoblje okupacije i rata. Istraživačko je težište od početka stavljeno na vrijedno povijesno nasljeđe koje se nalazi u Zadru i okolici, i to kako ono arhivsko, tako i spomeničko i umjetničko blago, no nisu zapostavljena ni proučavanja povijesnog gradiva u cijelom nizu svjetovnih i crkvenih arhiva, knjižnica i muzeja širom Hrvatske i bivše države odnosno inozemstva, kao uostalom ni terenska istraživanja. Kako bi Institut uspješno vršio namijenjenu mu stožernu znanstvenu ulogu na ovome području, Akademija je djelatnike upućivala

na vanjsku suradnju odnosno davanje stručne pomoći svim zainteresiranim ustanovama i pojedincima što su tih godina istraživali na zadarskome području, na čemu je kao ravnatelj osobito ustrajao upravo dr. Maštrović svjestan prevažnosti znanstvene komunikacije za konačne rezultate istraživačkih projekata.

INSTITUTSKI USTROJ U MAŠTROVIĆEVO DOBA

Institut JAZU u Zadru (od 1961. Institut za historijske i ekonomske nauke JAZU u Zadru, od 1974. Centar za znanstveni rad JAZU u Zadru, od 1978. Zavod za povijesne znanosti u Zadru u sklopu Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu, a od 1991. Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru) po svome je pravilniku prvotno ustanovljen kao znanstvena ustanova koja djeluje u sastavu onih Akademijinih odjela što imaju interesa za djelovanje na području Zadra i sjeverne Dalmacije (odjeli za filozofiju i društvene znanosti, za filologiju, za suvremenu književnost i za likovne umjetnosti). Upravljačku je ulogu Instituta od osnutka vršio Stručni savjet u Zagrebu sa zadaćom usmjeravanja i nadziranja njegova rada; isprva se sastojao od dva člana Akademije iz svakog uključenog odjela, a kasnije je Predsjedništvo Akademije delegiralo po jednog člana iz svojih odjela te jednoga člana iz redova zadarskih javnih djelatnika. Predsjedao mu je predsjednik Stručnog savjeta Instituta, a prvi je tu dužnost obavljao akademik Antun Barac, koga je poradi bolesti u listopadu 1954. zamijenio akademik Grga Novak, da bi potom na tom mjestu ostao do 1974. godine, zaduživši u svoje doba ustanovu ne samo organizacijskim nego i nezaobilaznim znanstvenim prinosima. Prve je godine djelovanja Instituta njenim direktorom (ravnateljem) bio akademik Josip Badalić, a od konca 1955. do 1974. tu je dužnost vršio dr. sc. Vjekoslav Maštrović. U sklopu reorganizacije Akademije 1974., za predstojnika preimenovanog Centra za znanstveni rad u Zadru izabran je dotadašnji predsjednik Savjeta akademik G. Novak, a za njegova zamjenika odnosno upravitelja prof. Seid M. Traljić, da bi nakon preminuća akademika Novaka 1978. za voditelja tada novoosnovanog Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru 1979. bio izabran akademik Mate Suić. Od samog osnutka Instituta u Zadru je postojao i njegov Savjetodavni odbor sa svrhom razmatranja plana i smjernica djelovanja Instituta, a sastojao se od promjenjiva broja (najčešće 15-ak) članova koji su bili istaknuti pojedinci iz zadarskog znanstvenog i kulturno-prosvjetnog života te nekoliko utjecajnih mjesnih javnih djelatnika.

Kad je riječ o Maštrovićevu dolasku na čelo zadarskoga Instituta, treba reći da je u okolnostima neupitne komunističke premoći sredinom pedesetih godina –

kada kadroviranje u pravilu bijaše na izravan ili neizravan način u rukama Partije – bilo veoma važno tko će ravnati ambiciozno planiranom Akademijinom znanstvenom jedinicom u Zadru i u uskoj suradnji s upravom u Zagrebu postaviti smjernice i temelje za njen uspješan rad u budućim godinama. Ne treba, naime, smetnuti s uma dobro poznatu činjenicu da je u to doba totalitarne diktature postojala jasna tendencija prodiranja komunističke ideologije i partijskih mediokriteta u sve pore javnoga i društvenog života, pa tako i u područje povijesne znanosti, gdje je režim, osobito kada su u pitanju novija povijesna zbivanja, puno više od znanstvene istine zanimala ona “revolucionarna”. Toga, najblaže rečeno, neznanstvenog utjecaja nije ostala pošteđena ni JAZU, što je razvidno iz nekih onodobnih Akademijinih publikacija. Gledajući danas s povijesnim odmakom, velika je sreća što je u zadarskoj, tada relativno malobrojnoj znanstvenoj i kulturnoj zajednici u to vrijeme djelovao već afirmiran čovjek poput dr. Maštrovića, koji je u gradu prednjačio svojim entuzijazmom, inicijativom i ljubavlju prema zavičaju, stekavši već zavidan ugled i utjecaj, napose obavljajući dužnost ravnatelja Narodne odnosno Naučne biblioteke. Stoga se, iako nije bio u partijskim redovima i ne bez protivnika, ipak nametnuo kao logičan izbor Akademije, s obzirom na potrebu imenovanja sposobnog zamjenika prvom direktoru Instituta JAZU u Zadru, akademiku Josipu Badaliću, kako bi izravno pridonio da ustanova, što se tada nalazila još u povojima, lakše stane na svoje noge.

Neumorne energije i zanosa, željan pomoći svome gradu iz koga je njegova obitelj bila prinuđena otići uslijed talijanske okupacije, dr. Maštrović je prihvatio izazov te je – ostavši usporedno do početka šezdesetih na čelu Biblioteke – kao honorarni suradnik god. 1954./55. obavljao dužnost zamjenika direktora Instituta, da bi zatim u već spomenutom gotovo dvadesetljetnom razdoblju neprekidno bio njegovim direktorom, radeći za čitavog svoga ravnateljskog mandata u uspješnoj koordinaciji s također dugogodišnjim predsjednikom Instituta, ujedno i čelnikom njegova Stručnog savjeta, akademikom Grgom Novakom. Djelujući isprva u ustanovi samo honorarno, Vjekoslav je Maštrović u stalni radni odnos primljen krajem 1960., da bi nakon iznimno plodnih četvrt stoljeća početkom 1980. godine otišao iz Zavoda za povijesne znanosti u zasluženu mirovinu u zvanju znanstvenog savjetnika, uživajući poštovanje vlastita kolektiva i zadarske intelektualne zajednice.

Redovni je rad Instituta u prvim njegovim godinama bio organiziran u sedam radnih jedinica odnosno odjela, i to: I. Odjel za filozofiju i društvene nauke, II. Uprava, III. Uredništvo časopisa *Radovi*, IV. Knjižnica i arhiv, V. Odjel za filologiju, VI. Odjel za suvremenu književnost, VII. Odjel za likovnu umjetnost.

Godine 1958. organizaciji Instituta pridodan je i Odjel za etnografiju i muzički folklor, a iste je godine donesen i pravilnik o organizaciji i radu restauratorske jedinice Instituta, koja počinje djelovati u pokrajnjoj zgradi. Od iste godine unutar Instituta postoji i Pomorska zbirka, te je tada ustroj Instituta organiziran u osam odsjeka, a to su: I. Uprava, II. Uredništvo publikacija, III. Odsjek za društvene nauke, IV. Odsjek za povijest književnosti, V. Odsjek za filologiju, VI. Odsjek za etnografiju i muzički folklor, VII. Odsjek za likovnu umjetnost, VIII. Odsjek za pomoćne djelatnosti (knjižnica, arhiv, mikrofilmoteka, fototeka i Pomorska zbirka). Nakon 1966. – kada je unutar Instituta, prigodom proslave tada obilježavane 100-godišnjice Akademije, osnovan mali Pomorski muzej sa Stalnom pomorsko-povijesnom izložbom – u ustroju ustanove javlja se i Odsjek za povijest pomorstva.

Kada je u slijedu ranije spomenute reorganizacije Institut 1974. preimenovan u Centar za znanstveni rad, i dalje je djelovalo osam radnih odsjeka, i to: Odsjek za društvene znanosti, za povijest pomorstva, za povijest naše književnosti, za filologiju, za povijest umjetnosti, za povijest glazbe, za izdavačku djelatnost te Odsjek za pomoćne djelatnosti s rečenom pomorsko-povijesnom muzejskom zbirkom, Restauratorskom radionicom i knjižnicom. Odlukom skupštine Akademije 1978. nastavljeno je s preustrojem, te su u sklop novoosnovanog središnjeg Istraživačkog centra u Zagrebu, unutar Akademijina Odjela za društvene znanosti, istom ušle i područne jedinice, pa tako i ova zadarska, i to pod nazivom Zavod za povijesne znanosti u Zadru. Od te reorganizacije znanstveni i stručni rad unutar Odsjeka za društvene znanosti, kao i ostalih odsjeka Zavoda, počeo se ostvarivati kroz znanstvenoistraživački projekt “Povijest Istre i Dalmacije”, što je bio začetak današnjega načina izvođenja znanstvenih i stručnih zadaća djelatnika i vanjskih suradnika Akademijine znanstvene jedinice u Zadru. Od 1980. izmijenjena je i stručna kategorizacija poslova pa su oni organizirani u pet tematskih odsjeka, i to: Odsjek za društvene znanosti, za povijest pomorstva, za povijest književnosti, za povijest jezika te Odsjek za povijest umjetnosti, dok je izdavačka djelatnost bila izdvojena. U razdoblju osamdesetih doći će do odumiranja rada po odsjecima te se od tada počinje djelovati isključivo unutar znanstvenoistraživačkog projekta, a nakon Maštrovićeva odlaska u mirovinu ubrzo je, nažalost, zamro i rad oko pomorsko-povijesne zbirke.

Treba naglasiti i činjenicu da je na početku rada ustanove, uz zamjetan Maštrovićev trud, ustrojena i priručna stručna biblioteka koja je s vremenom, zahvaljujući darivanju, domaćoj i inozemnoj razmjeni i kupnji, postala pravom specijalnom knjižnicom sa stalno zaposlenim knjižničarem i s relativno bogatim

fondom literature iz područja povijesnih znanosti. Može se ustvrditi da je ta knjižnica svojedobno bila od izuzetne pomoći u znanstveno-stručnom radu kako samim djelatnicima ustanove, tako i ostalim znanstvenicima i stručnjacima iz Zadra, drugih dijelova Hrvatske, pa i inozemstva, što su se kroz godine Institutu obraćali za pomoć prigodom istraživanja na zadarskom i sjevernodalmatinskom području.

ZNANSTVENOISTRAŽIVAČKA I STRUČNA DOSTIGNUĆA INSTITUTA

Ukoliko se objektivno i na temelju činjenica valoriziraju znanstveni i stručni rezultati zadarskog Instituta JAZU od polovine pedesetih do kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća, dakle u Maštrovićevo doba, i to ne samo oni unutar povijesnih znanosti već manjim dijelom i iz drugih područja, nije previše teško zaključiti da je ustanova u potpunosti opravdala namijenjenu joj ulogu prigodom osnivanja. Da je tome tako, u velikoj mjeri možemo zahvaliti upravo znanstvenom i stručnom radu te rukovoditeljsko-organizacijskim sposobnostima dr. Maštrovića, koji je sa svojim zadarskim kolegama, a uz pomoć središnjice Akademije, desetljećima uspijevaao na projektnim zadacima institutskih odjela okupljati brojne priznate znanstvenike i stručnjake, među kojima i neka od tadašnjih prvih imena hrvatske znanosti. Pritom – kako svjedoče njegovi suvremenici – treba naglasiti važnost Maštrovićeva neprijepornog autoriteta i utjecaja u znanstvenim, obrazovnim i kulturnim krugovima onodobnog Zadra, a nadalje vrijednost njegove poduzetnosti, komunikativnosti i sklonosti suradnji s ljudima najrazličitijih istraživačkih usmjerenja. Naime, treba znati da je za njegova mandata, izuzevši malobrojno stručno i pomoćno osoblje kad je u pitanju znanstveni kadar, u Institutu bilo stalno zaposleno od tri do najviše pet djelatnika, s time da su uz njega u to vrijeme ondje stalno djelovali samo dr. sc. Vesna Jakić-Cestarić i prof. Seid Traljić, a neko su vrijeme krajem 50-ih pa do sredine 60-ih u Institutu kao istraživači radili i akademik Jerko Bezić (najprije kao volonter, a zatim asistent) te prof. Nikola Čolak. Stoga je bjelodano da su za tadašnje iznimne plodove relativno male ustanove, uz same njene istraživače, uvelike zaslužni mnogi vanjski suradnici Instituta, među kojima su najbrojniji bili oni iz Zadra i okolice, ali je dio njih dolazio i iz drugih sredina poput npr. Splita i Zagreba. Pregledavajući danas onodobne institutske publikacije, kao i izvješća i planove rada što potječu iz vremena dok je dr. Maštrović ravnao ustanovom, može se doći do dojmljive brojke od pedesetak stalnih i još više povremenih vanjskih suradnika.

Kao što je već rečeno, Institut je u prvim desetljećima bio organiziran u

odjele odnosno odsjeke, pa su svoj znanstvenoistraživački i stručni rad isprva samo njegovi honorarni suradnici, a zatim malobrojni stalno uposleni znanstvenici i istraživači, uz dragocjenu pomoć vanjskih suradnika, obavljali upravo unutar takve organizacijske podjele. Većina provedenih istraživanja objavljivana je upravo u publikacijama ustanove, u kojima se i danas, uz nebrojene tematske naslove, mogu iščitati i onodobna imena uglednih suradnika iz svijeta znanosti, kako onih iz Akademije, tako i onih što su dolazili iz pojedinih drugih znanstveno-nastavnih, znanstvenih, kulturnih te crkvenih ustanova. Između ostalih, kao stalni ili povremeni vanjski suradnici na istraživačkim zadacima Instituta u vrijeme Maštrovićeva mandata javljali su se: Stjepan Antoljak, Radojica F. Barbalić, Josip Basioli, Šime Batović, Janko Belošević, Lukša Beritić, Vladislav Brajković, Zdenko Brusić, Gašpar Bujas, Vladislav Cvitanović, Frano Dujmović, Oliver Fio, Amos-Rube Filipi, Božidar Finka, Cvito Fisković, Dinko Foretić, Vinko Foretić, Maren M. Freidenberg, Marijan Grgić, Branimir Gušić, Marijana Gušić, Josip Hamm, Boris Ilakovac, Vinko Ivančević, Roman Jelić, Boris Jurić, Šime Jurić, Andre Jutronić, Ljubo Karaman, Duško Kečkemet, Danilo Klen, Josip Kolanović, Lucijan Kos, Josip Lučić, Josip Luetić, Ante Maštrović, Ljubomir Maštrović, Ante Matijević, Kosta Milutinović, Hrvoje Morović, Žarko Muljačić, Maja Novak-Sambrailo, Stijepo Obad, Grga Oštrić, Ivan Pederin, Eduard Peričić, Šime Peričić, Ivo Perić, Ivo Petricioli, Alfred Petričić, Kruno Prijatelj, Jakša Ravlić, Ivo Rubić, Josip Ante Soldo, Petar Starešina, Aleksandar Stipčević, Ante M. Strgačić, Mate Suić, Ladislav Šaban, Ivo Šišević, Miloš Škarica, Franjo Švelec, Stjepan Vekarić, Zlatko Vince i drugi.

Potrebno je u tom slijedu na sljedećim stranicama reći nekoliko riječi o smjerovima znanstveno-stručnog djelovanja Instituta u vrijeme direktora Maštrovića, i to bez ambicija da se pruži cjelovit prikaz postignutih pojedinačnih i skupnih rezultata, već da se samo upozori na osnovne tendencije istraživanja odnosno na djelatnosti što su u Institutu obavljane tijekom tih desetljeća. Poznato je da su djelatnici i vanjski suradnici ustanove u svojim povijesnim istraživanjima napose bili usmjereni na prikupljanje i proučavanje arhivskoga gradiva te na konzultiranje literature što se čuva u Historijskom (danas Državnom) arhivu i Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Osim toga, istraživalo se u Arhivu Akademije, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i Hrvatskom državnom arhivu (tada Arhivu Hrvatske) u Zagrebu, u povijesnim arhivima u Dubrovniku, Rijeci i Splitu, znanstvenim knjižnicama u Rijeci i Splitu, zatim u talijanskim državnim arhivima u Mlecima, Trstu, Milanu, Genovi, Pisi, Firenzi i Napulju, pomorskim muzejima u Trstu i Mlecima, biblioteci Marciana i muzeju Correr u Mlecima, u Vatikanskom

tajnom arhivu, potom u Austrijskom državnom arhivu u Beču, u Državnom arhivu u Budimpešti, Sveučilišnoj knjižnici u Oxfordu, u Historijskom arhivu i Orijentalnom institutu u Sarajevu, Arhivu SANU u Beogradu, te još u nizu drugih domaćih i stranih pismohrana, knjižnica i muzeja. Napose su važna proučavanja tijekom godina provedena u crkvenim pismohranama, knjižnicama i zbirkama kako na zadarskom, tako i na širem dalmatinskom području. Osim samog proučavanja pisanoga povijesnoga gradiva, treba napomenuti da je u doba Maštrovićeva ravnanja ustanovom od strane institutskih djelatnika i suradnika proveden i niz značajnih – što terenskih, što kabinetskih – arheoloških, geografskih, etnografskih i lingvističkih istraživanja. Iz cijelog je tog istraživačkog rada proistekao veliki broj znanstvenih i stručnih priloga, a treba spomenuti i na desetine znanstvenih i stručnih skupova, okruglih stolova i savjetovanja održanih u Zadru, širom Dalmacije i Hrvatske na kojima su svojim izlaganjima uspješno sudjelovali znanstveni djelatnici i vanjski suradnici Instituta.

Unutar nekadašnjeg Odjela za filozofiju i društvene nauke (kasnijeg Odsjeka za društvene znanosti) znanstvena i stručna djelatnost bila je ponajprije usmjerena na istraživanje prapovijesne, antičke te napose srednjovjekovne i novovjekovne prošlosti Zadra, okolnih otoka i kopnenog zaleđa. Bez namjere da se u ovom sažetom napisu navode brojne pojedinačne istraživačke teme djelatnika i suradnika Instituta što su u Maštrovićevo doba u obliku znanstvenih i stručnih rasprava i članaka objavljene u njegovim publikacijama (čije se naslove pregledno može vidjeti u institutskim bibliografijama), ipak treba naglasiti da su kroz višedesetljetni rad Odjela obrađena najrazličitija pitanja iz političke, crkvene, pomorske, kulturne, gospodarske, vojne, pravne i društvene prošlosti Zadra i okolice, kao i iz regionalne arheologije i geografije, a zavidni su rezultati postignuti i na polju pomoćnih povijesnih znanosti te na izradi više tematskih bibliografija vezanih za zadarsko područje.

Treba reći da su unutar ovog odsjeka od 1958. za potrebe nastajuće pomorske zbirke sakupljani predmeti koji svjedoče o pomorskoj prošlosti ovoga kraja, što je u konačnici rezultiralo otvaranjem Stalne pomorsko-povijesne izložbe (tzv. Pomorskog muzeja) 1966. godine, koju je uz pomoć suradnika stvorio upravo dr. Maštrović ponajviše zahvaljujući svome entuzijazmu rođenom iz ljubavi prema moru i primorju. Od tada proučavanje jadranskog pomorstva zajedno s rečenom zbirkom uspješno preuzima novoosnovani Odsjek za povijest pomorstva. (Nedavni pokušaji revitalizacije spomenute zbirke, nakon njene višedesetljetne neslavne sudbine po Maštrovićevu odlasku u mirovinu, možda najavljuju buduće ostvarenje njegove velike, za života ipak neostvarene želje – da Zadar s okolicom napokon

dobije pravi pomorski muzej, dostojan svoje bogate pomorske prošlosti. Sagledavajući djelatnost gore spomenutih dvaju odsjeka za njihova postojanja, može se ustvrditi da je većina znanstvenih i stručnih postignuća Instituta u njegovih prvih četvrt stoljeća proizišla upravo iz njih.

U Odsjeku za filologiju (kasnijem Odsjeku za jezik) uglavnom su vršena filološko-dijalektološka istraživanja na otočnom i kopnenom dijelu sjeverne Dalmacije, dijelom i na širem području, s osobitim naglaskom na izučavanju povijesti jezika, sabiranju dijalektološke građe i proučavanju glagoljice na području Zadarske nadbiskupije. Provedena su i neka leksikološka, etimološka, onomastička odnosno toponimijska i antroponimijska istraživanja, te izučavan razvitak hrvatskoga književnog jezika u Dalmaciji, iz čega je proizišao određen broj objavljenih priloga. U Odjelu za povijest književnosti, pak, provedeno je i objelodanjeno više istraživanja s tematikom života i stvaralaštva zaslužnih ljudi od pera iz Dalmacije, kako iz svjetovnih, tako i iz crkvenih redova, a u tom se sklopu proučavala zadarska i dalmatinska književna prošlost.

U Odsjeku za likovnu umjetnost (kasnijem Odsjeku za povijest umjetnosti) djelovalo se na planiranju i provedbi zaštite i obnove spomenika u sjevernoj Dalmaciji, posebice u Zadru i Ninu; popisivana su i pregledavana umjetnička djela u Zadru i na njegovu širem području, osobito ona kojima je bila potrebna restauracija. Treba također spomenuti više obavljenih istraživanja i objavljenih studija s područja povijesti umjetnosti Zadra i Dalmacije, uglavnom trudom vanjskih suradnika. S tim u vezi, nemoguće je preskočiti izvrsnu suradnju Instituta sa Zadarskom nadbiskupijom i tadašnjom Skupštinom općine Zadar pri nastanku i uređenju Stalne izložbe crkvene umjetnosti popularno znane kao “Zlato i srebro Zadra” u sklopu Benediktinskog Samostana sv. Marije, u koju je zbirku u formacijskom razdoblju od 1967. do 1972. golem trud uložio upravo dr. Maštrović kao njen prvi ravnatelj.

Spočetka je unutar toga Odsjeka bila veoma zapažena djelatnost Restauratorske radionice (kasnije djelovala u Odsjeku za pomoćne djelatnosti), za koju je u kompleksu Instituta još 1956. podignuta pomoćna zgrada. Kao stalni restauratori u njoj su djelovali Ivan Tomljanović i Mario Kotlar, a kao vanjski suradnici svojim su stručnim znanjem pomagali Vinko Fulgošić, Ivanka Peruško, Izak Morović i drugi. Ta je radionica sve do 1981. bila dijelom organizacijskog ustroja Akademijina instituta, da bi u istoj zgradi kasnije nastavila rad kao dio Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru. Njena su dva stalno zaposlena restauratora s vanjskim suradnicima kroz desetljeća rada restaurirali mnoge vrijedne, ponajviše crkvene i muzejske umjetnine, a izveli su i mnoge terenske

restauratorske i konzervacijske zahvate po crkvama i samostanima u više gradova i mjesta Dalmacije, napose u samom Zadru. Tijekom godina bilo je priređeno i više izložbi restauriranih umjetnina te su pritom, kao povremena izdanja, objavljivani prigodni katalozi (1961., 1964., 1966., 1971.). Treba svakako spomenuti i konzerviranje kovinskih pomorskih predmeta u ovom Odjelu za potrebe Stalne pomorsko-povijesne izložbe.

U Odsjeku za etnografiju i muzički folklor (kasnijem Odsjeku za povijest glazbe) radilo se pak na izradbi etnografske i etnomuzikološke bibliografije za područje sjeverne Dalmacije, a istraživačkim je radom proučavana starija lokalna sakralna i laička glazbena tradicija, stvaralaštvo važnijih osoba iz glazbene prošlosti sjeverne Dalmacije, kao i glazbeni život Zadra u prošlosti. Osim toga, u Zadru i na njegovu širem području provedeno je i više etnografskih istraživanja. I iz tih je proučavanja također proizašao određeni broj objelodanjenih znanstvenih i stručnih prinosa.

IZDAVAČKA POSTIGNUĆA INSTITUTA

Uspješnost rada Instituta JAZU u Zadru pod Maštrovićevim vodstvom vjerojatno se najrazvidnije sagledava iz tematike i kvalitete objavljenih priloga u publikacijama ustanove, kao i iz opsega izdavačke djelatnosti u njegovo doba, što dostiže brojku od oko 50 pojedinačnih izdanja te prelazi 500 bibliografskih jedinica. Tako je u obliku pojedinačnog broja ili dvobroja između 1954. i njegova odlaska u mirovinu priređeno za tisak ukupno 28 svezaka Institutova povijesnog godišnjaka *Radovi*, što je u prosjeku obimom obuhvaćao gotovo 500 stranica, sadržavajući znanstvene i stručne radove iz povijesti, povijesti umjetnosti i arheologije, manjim dijelom i iz geografije, filologije, etnologije i ekonomije, a koji se ubrzo nakon svoga pokretanja etablirao kao jedan od vodećih znanstvenih časopisa jadranske Hrvatske. Godine 1962./1963. otisnut je trosveščani jubilarni *Pomorski zbornik* velikog leksikonskog formata na ukupno preko dvije tisuće stranica, a više je rasprava iz tog izdanja 1963. Institut objavio i u obliku manjeg zbornika naslovljenog *Pomorstvo grada Zadra* u svojoj seriji posebnih izdanja. Pojedini svesci Institutova godišnjaka *Radovi* zamišljeni su i usporedno objavljeni i kao tematski zbornici u posebnim koricama, dijelom i kao zbornici sa znanstvenih skupova održanih u organizaciji ustanove. Tako je sv. 11-12 g. 1966., u povodu tadašnje proslave 100. godišnjice Akademije, objavljen i kao *Grad Zadar – presjek kroz povijest*; većina rasprava iz sv. 13-14 objavljena je g. 1968. i u dva zasebna zbornika: *Kulturna baština Samostana sv. Marije u Zadru*, u povodu 900.

obljetnice obnove samostana, i *Kulturna baština Samostana sv. Frane u Šibeniku*, u povodu 900. obljetnice prvog spomena grada Šibenika; sv. 16-17 objavljen je 1969. kao *Povijest grada Nina*, i to u povodu 900. godišnjice Krešimirove darovnice; sv. 18 objavljen je 1971. pod naslovom *Povijest Vrane (Političko, kulturno i privredno značenje Vrane kroz stoljeća)*.

Institut je u doba Maštrovićeva radnog vijeka, a na njegovu inicijativu, bio i izdavačem 3 sveska povremene znanstvene publikacije *Adriatica maritima* te 15-ak pojedinačnih naslova iz serije “*Djela*” i “*Posebna izdanja*”. Povrh toga, u prostorijama Instituta priređeno je za tisak osam opsežnih svezaka *Pomorskog zbornika*, znanstvenog časopisa tadašnjeg Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije što ga je, uz veliku pomoć akademika Grge Novaka kao predsjednika, osnovao i cijelo desetljeće vodio upravo Vjekoslav Maštrović kao glavni tajnik. Nije suvišno naglasiti da je naš zaslužnik bio glavnim urednikom ili suurednikom svakog od gore spomenutih izdanja, a povrh toga, kao znakovitu zanimljivost treba istaći činjenicu da je i nakon svoga umirovljenja nastavio uređivati *Radove* (sv. 29–30/1983.) te *Adriaticu maritimu* (sv. 4/1985.), svjedočeći tako o svojim neprekinutim vezama s ustanovom koju je doživljavao svojim drugim domom. Kakvom je zapravo istinskom i nezamjenjivom pokretačkom snagom Instituta dr. Maštrović svojedobno bio, jasno oslikava činjenica da se, nakon što je isti kao umirovljenik uredio svoje posljednje sveske dviju rečenih publikacija, na novi svezak *Radova* čekalo punih šest godina, a da se *Adriatica maritima* trajno ugasila nakon njegova preminuća 1986. godine.

AKADEMIJIN INSTITUT KAO JEZGRA ZNANSTVENOG ŽIVOTA ZADRA I SJEVERNE DALMACIJE

Pomno pazeći na sliku koju u svojoj sredini ostavlja ustanova kojoj se nalazi na čelu, Maštrović se uz pomoć uprave Akademije i svojih kolega kroz desetljeća trudio i uspijevao da Institut JAZU što više surađuje s nizom znanstvenih, kulturnih i javnih ustanova, tijela i društava na općinskoj i republičkoj razini, kao i da se na različitim znanstvenim i kulturnim događanjima javnosti prezentiraju postignuća njegovih djelatnika i vanjskih suradnika. Na gradskoj se razini preko zaposlenika i suradnika te zajedničkih i pojedinačnih projekata kroz desetljeća između ostalog surađivalo s Povijesnim (danas Državnim) arhivom, Znanstvenom knjižnicom, Filozofskim fakultetom, Zadarskom nadbiskupijom, Stalnom izložbom crkvene umjetnosti, Maticom hrvatskom, potom Arheološkim muzejom, Narodnim muzejom, Zavodom za zaštitu spomenika kulture, s

nekadašnjim Društvom za proučavanje i unapređivanje pomorstva, Gradskom knjižnicom, Podružnicom Povijesnog društva Hrvatske, Hrvatskim filološkim društvom, Podružnicom Društva likovnih umjetnika Hrvatske, Pedagoškom akademijom, Savjetom za urbanizam i građevinarstvo, Općinom Zadar i njenim tijelima za znanost i kulturu te još nizom lokalnih ustanova, tijela i društava.

Kroz godine rada ustanove zabilježena je plodna suradnja Instituta s više organizacijskih jedinica unutar same Akademije smještenih u Zagrebu i širom Hrvatske; između ostalih, s Izdavačkim zavodom JAZU, Arhivom JAZU, Središnjom knjižnicom JAZU, Historijskim institutom JAZU, Arheološkim kabinetom JAZU, Etnološkim zavodom JAZU i Zavodom za književnost i teatrologiju JAZU (Zagreb), zatim Centrom za znanstveni rad JAZU u Vinkovcima, Zavodom za pomorsko-društvene znanosti JAZU u Splitu, Historijskim institutom JAZU i Zavodom za povijesna istraživanja pomorstva južne Dalmacije odnosno Pomorskim muzejom JAZU u Dubrovniku. Izvan Akademijinih okvira Institut je, kad je u pitanju hrvatski glavni grad, u doba bivše države surađivao s Institutom za povijest umjetnosti Sveučilišta, Institutom za arheologiju Sveučilišta, Institutom za historiju države i prava Pravnog fakulteta, Institutom za historiju radničkog pokreta, Maticom hrvatskom, Leksikografskim zavodom, s Hrvatskim bibliotekarskim društvom, Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom, Zajednicom povijesnih instituta i ustanova SRH, Republičkim fondom za znanstveni rad SRH, Republičkim fondom za unapređenje kulturne djelatnosti SRH, Savjetom za kulturu SRH, Zavodom za kulturu SRH, Muzejskim savjetom SRH, Muzejskim dokumentacijskim centrom, s bivšom RTV Zagreb, kao i s pojedinim drugim ustanovama i tijelima u Zagrebu. Surađivalo se, između ostalog, i s Historijskim (danas Državnim) arhivom te Pomorskim i povijesnim muzejom u Rijeci, s Muzejom grada Šibenika, zatim sa Znanstvenom knjižnicom, Gradskim muzejom i Arheološkim muzejom u Splitu, knjižnicom Franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku, s Centrom za zaštitu kulturne baštine u Hvaru, Muzejom Like u Gospiću, knjižnicom Franjevačkog samostana u Sinju, s Pomorskim muzejom i Historijskim arhivom u Kotoru, te još nizom hrvatskih svjetovnih i crkvenih ustanova. Zabilježena je i suradnja s pojedinim inozemnim ustanovama, ponajprije pismohranama, knjižnicama i muzejima, što u svojim fondovima čuvaju i povijesno gradivo vezano za prostor hrvatskoga Jadrana.

Institut je tijekom desetljeća pod Maštrovićevim ravnanjem bio organizatorom ili suorganizatorom više znanstvenih skupova, priredbi i izložbi, od kojih se ovom prigodom kronološki izdvajaju: izložba knjiga JAZU izdanih od 1945. do 1954. (1954.), izložba o Vladimiru Nazoru (1957.), obilježavanje 600.

godišnjice potpisivanja Zadarskoga mira (1958.), izložba "Lik Zadra kroz stoljeća" (1959.), obilježavanje 10. godišnjice rada Instituta (1964.), proslava 100. godišnjice JAZU obilježena 1966. (kojom su prigodom, uz ostale priredbe poput izložbe knjiga "JAZU i Zadar", u perivoju Instituta postavljena spomen-poprsta zadarskim akademikima Ivanu Brčiću i Špiri Brusini, djela akademskog kipara Ratka Petrića), potom znanstveni skup o Ninu uz proslavu 900. godišnjice Krešimirove darovnice 1969. održan u Ninu i Zadru (kada su u perivoju postavljena još dva Petrićeva spomen-poprsta, i to akademikima Luki Jeliću i Božidaru Petranoviću), zatim izložba slika Vjekoslava Paraća o povijesti hrvatskoga mora (1969.), znanstveni skup o Vrani kroz stoljeća (1970.), svečana akademija povodom 100. godišnjice rođenja Rikarda Katalinića Jeretova (1970.), 20. godišnjica djelovanja Nacionalnog parka "Paklenica" (1970.), znanstveni skup o udjelu hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitci povodom njene 400. godišnjice (1971.) te znanstveni kolokvij o predantičkom i antičkom graditeljstvu na istočnoj obali Jadrana (1976.). Uz to, Institut je preko svojih djelatnika bio i podupirateljem više lokalnih znanstvenih skupova, proslava, izložaba i obljetnica u organizaciji drugih zadarskih ustanova, od kojih se ovom prigodom navodi samo manji dio njih: proslava 150. godišnjice osnutka Zadarske gimnazije (1954.), "Tjedan Petra Zoranića u Zadru" (1958.), proslava 100. godišnjice Narodnog preporoda u Dalmaciji (1962.), priredba "Zadar u prošlosti" povodom 20. obljetnice oslobođenja Zadra (1964.), proslava 150. godišnjice rođenja Petra Preradovića (1968.), 60. obljetnica RKUD-a "Petar Zoranić" (1968.), znanstveni skup, proslava i izložba o Petru Zoraniću povodom 400. godišnjice tiskanja prvog hrvatskog romana *Planine* (1969.), izložba "Srednjovjekovna umjetnost na zadarskom području od XI. do XVI. stoljeća" (1972.), kao i znanstveno savjetovanje o Jurju Barakoviću (1978.).

S Institutom JAZU i Maštrovićem na njegovu čelu u poslijeratnom Zadru dolazi do novih i ključnih poticaja znanstvenom životu grada i regije, pa su se u skladu s time u to doba u organizaciji ustanove, unutar Instituta ili izvan njega, održavala brojna znanstvena i stručna predavanja samih djelatnika ustanove i niza gostujućih predavača. Svojim su predavanjima, među ostalim uglednim znanstvenicima i stručnjacima, kroz godine gostovali Ljubo Babić, Josip Badalić, Antun Barac, Šime Batović, Janko Belošević, Vladislav Brajković, Zdenko Brusić, Sigismund Ciborovski, Ferdo Čulinović, Mirko Deanović, Frano Dujmović, Amos Rube Filipi, Marijan Grgić, Vinko Foretić, Mirko Dražen Grmek, Branimir Gušić, Marijana Gušić, Boris Ilakovac, Dubravko Jelčić, Roman Jelić, Boris Jurić, Josip Kolanović, Lucijan Kos, Marko Kostrenčić, Josip Lučić, Josip Luetić, Milan Marjanović, Wojislaw Molé, Vladimir Mošin, Grga Novak, Maja Novak-

Sambrailo, Vjeko Omašić, Eduard Peričić, Ivo Petricioli, Kruno Prijatelj, Jerzy Sliziński, Jakov Stipišić, Ante M. Strgačić, Teodor Varićak i drugi. Tih je Maštrovićevih godina svečana dvorana Instituta godišnje ugošćavala i do desetak priredbi, a samo je on ondje, među stotinama svojih javnih nastupa, osobno održao pedesetak zapaženih znanstvenih i stručnih predavanja. Osim toga, djelatnici su Instituta tijekom godina djelovali na lokalnoj i široj razini gostujući svojim stalnim ili povremenim predavanjima u drugim ustanovama, doprinoseći tako znanstvenom, obrazovnom i kulturnom životu domovine.

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ – POKRETAČKI DUH AKADEMIJINA INSTITUTA U ZADRU

Dr. Maštrović ne samo da je ključna osoba u uzornoj organizaciji, postignutim rezultatima i društvenom ugledu onodobnog Instituta JAZU, već je on cijelo vrijeme rukovođenja ustanovom usporedno veoma uspješno gradio i vlastitu karijeru priznatog povjesničara, a većinu svog bogatog znanstvenog i stručnog pisanog opusa od preko 300 publiciranih jedinica objavio je upravo u vrijeme djelovanja u ovoj ustanovi. Znanstveni su ga afiniteti vodili ponajprije prema pomorskoj prošlosti hrvatskoga Jadrana, te općenito zadarskoj i ninskoj povijesti, a kao pravnik po obrazovanju bavio se i poviješću prava u Dalmaciji. Osobiti su i njegovi istraživački prinosi kulturnoj prošlosti Zadra i okolice, napose kad je riječ o starijoj i novijoj hrvatskoj književnosti, a bavio se i povijesnom problematikom knjižnica, čitaonica, školstva i novinstva na ovom tlu, kao i jezičnim pitanjem u Dalmaciji. Kad je riječ o Maštrovićevim stručnim publikacijama, prednjači njegov bibliografski rad s tematikom *Jadertine croatice* i povijesti jadranskog pomorstva, a treba povrh toga naglasiti da je kroz pojedine svoje bibliografske i stručne naslove bio jedan od kroničara poslijeratnog Zadra kad je u pitanju znanstveni i kulturni život grada. Pritom je, sasvim prirodno, ponajviše pozornosti posvetio promoviranju rada svoje matične kuće, svjestan koliko je za jednu ozbiljnu znanstvenu ustanovu važno kloniti se autističnosti i zatvaranja u vlastita četiri zida, odnosno koliko je nužno otvarati se kulturnoj javnosti i popularizirati postignute rezultate i izvan znanstvenih krugova.

No, osim što su mu njegova uspješna društvena nastojanja i plodni znanstveni naponi donijeli niz poštovatelja i javnih priznanja, među kojima i "Nagradu grada Zadra" 1969., svega dvije godine nakon što je isto priznanje primio i u ime Instituta, to mu je ujedno – kako to već biva s uspješnim i ambicioznim ljudima u našoj sredini – priskrbilo i one koji mu baš nisu bili skloni. Od tih svakako treba istaći zadarski Općinski komitet SKH i ninsku Mjesnu organizaciju

SK, kao i pojedince iz boračkih organizacija i Socijalističkog saveza u Zadru, što su dr. Maštrovića kao direktora Instituta, zajedno sa stručnim suradnikom u ustanovi prof. Davorom Arasom, već 1971., a napose od 1972. prozivali i optuživali za “nacionalističko, antisocijalističko, klerikalno i šovinističko djelovanje” u vremenu prije i tijekom proljećarskog masovnog pokreta. Komunistički su vlastodršci Maštroviću osobito zamjerali preveliku bliskost i podudarnost stavova sa Zadarskom nadbiskupijom i Benediktinskim Samostanom sv. Marije u razdoblju priprema za stvaranje Stalne izložbe crkvene umjetnosti do 1967., odnosno njegov ravnateljski rad u SICU od te godine, potom nacionalno i protukomunističko usmjerenje pri radu u Odboru za Nin (od 1965. nadalje) i u Komisiji za izmjenu naziva zadarskih ulica i trgova (1971.), zatim prohrvatski usmjerene istupe u *maspoku* kroz priredbu “Hrvatska jučer i danas” i kroz djelovanje u Matici hrvatskoj, a nadasve su mu predbacivali njegovo zaštitničko ponašanje spram Davora Arasa, koga su smatrali “kontrarevolucionarnim nacionalistom i protudržavnim elementom”. Unatoč pozivima na njegovu smjenu, Vjekoslav je Maštrović zahvaljujući svome znanstvenom i društvenom autoritetu u tim teškim trenutcima i nakon svih napada dobio podršku kolektiva odnosno Akademije i uspio opstati na ravnateljskoj dužnosti još dvije godine, dočekavši mirovinu bez većih osobnih posljedica, iako stalno ostajući pod prismotrom lokalnih jugokomunističkih dušebrižnika, dok je prof. Aras, na nesreću, završio u komunističkoj tamnici gdje je teško obolio.

Kao što je za svoga radnog vijeka bio istinskim pokretačkim duhom ustanove, dr. Maštrović je, kako svjedoče njegovi onodobni suradnici, i nakon svoga odlaska u mirovinu sve do kraja svoga života ostao snažno vezan za ustanovu kojoj je podario svoje naplodnije godine. Ostajući aktivan i predan radu dok god mu je to zdravlje dopuštalo, često je dolazio do zgrade Instituta, posjećujući kolege i razgovarajući s njima, osobito s mlađim, novozaposlenim asistentima s kojima je volio podijeliti svoja bogata istraživačka iskustva. Smatram da danas, dva desetljeća nakon njegova odlaska sa životne pozornice, nije preuzetno reći da je Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru s cijelom Akademijom ponosan i zahvalan na golemoj Maštrovićevoj ostavštini, o čemu svjedoči ne samo to da mu je posvetio jedan broj svoga znanstvenog godišnjaka *Radovi*, te da mu je prigodom svečanog obilježavanja 90. obljetnice njegova rođenja 2003. u zavodskom perivoju postavljena počasna bista, već povrh toga i činjenica da je proslava 50. godišnjice Akademijine znanstvene jedinice u Zadru 2004. u velikoj mjeri protekla u znaku nezaobilaznih postignuća Vjekoslava Maštrovića. Znajući za trajne prinose koje je spomenutoj ustanovi, ali i široj

zadarskoj sredini za svoga životnog i radnog vijeka podario ovaj zaslužnik, nema sumnje da se bez ustezanja može ustvrditi da Maštrovićev lik i djelo može i mora poslužiti kao putokaz ne samo sadašnjim i budućim djelatnicima Akademijina Zavoda u nastojanju da ustanova ponovno zadobije ono značenje što ga je imala u njegovo doba, već i čitavoj znanstvenoj i kulturnoj zajednici ovoga grada.

V r e l a

- Matična knjiga djelatnika Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru
- “Institut Jugoslavenske akademije u Zadru”, *Planovi rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1954.–1961.), JAZU, Zagreb, 1954.–1961.
- “Institut Jugoslavenske akademije u Zadru”, *Izveštaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1954.–1961.), JAZU, Zagreb, 1955.–1962.
- “Institut za historijske i ekonomske nauke u Zadru”, *Izveštaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Planovi rada* (1962./63.–1973./74.), JAZU, Zagreb, 1963.–1974.
- “Centar za znanstveni rad u Zadru”, *Izveštaj o radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Planovi rada* (1974./75.–1977./78.), JAZU, Zagreb, 1975.–1978.
- “Zavod za povijesne znanosti u Zadru”, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1978.–1980.), JAZU, Zagreb, 1979.–1981.
- “Zavod za povijesne znanosti u Zadru”, *Planovi rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1979.–1980.), JAZU, Zagreb, 1979.–1980.

L i t e r a t u r a

- Davor ARAS, “Bibliografija knjiga i rasprava objavljenih u izdanjima Instituta JAZU u Zadru”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 11-12, Zadar, 1965., str. 605–622.
- Tereza GANZA-ARAS, “Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar, 1995., str. 837–862.
- Marjan DIKLIĆ, “Dva dokumenta o navodnom prodoru nacionalizma u Akademijin Institut u Zadru 1971. i uloga Kažimira Zankija”, *Zadarska smotra*, god. LIV, br. 1-2, Matica hrvatska, Zadar, 2005., str. 341–360.
- Mislav Elvis LUKŠIĆ, “Bibliografija ‘Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru’ (sv. 1–40)”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 40, Zagreb – Zadar, 2004., str. 425–504.

- M. E. LUKŠIĆ, “50. godišnjica Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (1954.–2004.)”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, Zagreb – Zadar, 2004., str. 1–29.
- [M. E. LUKŠIĆ, priredio], “Svečano otkrivanje spomen-poprsja dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću u perivoju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (21. XI. 2003.)”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 46, Zagreb – Zadar, 2004., str. 551–558.
- M. E. LUKŠIĆ, “Autorska bibliografija izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (do g. 2005.)”, *Pola stoljeća Zavoda za povijesne znanosti u Zadru (1954.–2004.)*, Zagreb – Zadar, 2006., str. 43–107.
- Vjekoslav MAŠTROVIĆ, “Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru”, *Zadar – Zbornik*, JAZU, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1964., str. 715–719.
- V. MAŠTROVIĆ, “Djelatnost Instituta JAZU u Zadru u prvih 10 godina rada”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 11-12, Zadar, 1965., str. 593–604.
- V. MAŠTROVIĆ, “Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini JAZU (1866.–1966.)”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 13-14, Zadar, 1968., str. 435–461.
- V. MAŠTROVIĆ, “Bibliografski prikaz knjiga (1954.–1974.) i rasprava (1966.–1974.) izdanih od Instituta za historijske i ekonomske znanosti Jugoslavenske akademije u Zadru”, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, sv. 21, Zadar, 1974., str. 339–360.
- V. MAŠTROVIĆ, “Izdavačka djelatnost Instituta odnosno Centra JAZU u Zadru u 25 godina djelovanja (1954.–1978.)”, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 25, Zadar, 1978., str. 499–510.
- Šime PERIČIĆ, “Dr. Vjekoslav Maštrović i naše pomorstvo”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar, 1995., str. 873–878.
- Aleksandar STIPČEVIĆ, “Bibliografski rad Vjekoslava Maštrovića”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar, 1995., str. 863–871.

Mislav Elvis Lukšić: THE ACADEMY'S INSTITUTE IN ZADAR IN
MAŠTROVIĆ'S TIME (1954-1980)

S u m m a r y

The article brings short information on the Institute of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zadar in the period when PhD Vjekoslav Maštrović worked there as its most eminent and prolific employee. This refers to the period from 1954/55 when he was appointed a part-time vice director, later the director of the newly founded institution, then 1960 when he became its permanent employee, 1974 when he was replaced from the director's position until his retirement in the rank of scientific counsellor in 1980. The article also gives information on founding, organization and goals of the Academy's scientific department in Zadar as well as its scientific, professional and publishing achievements when headed by this meritorious researcher and especially about the role and significance of Vjekoslav Maštrović as an acknowledged scholar, capable director and influential public worker in positioning of the Institute as a central institution in the scientific life of Zadar and northern Dalmatia in the mentioned period.

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ I NIN U VREMENU OD 1964. DO 1972.

Kako bi se što bolje osvijetlio odnos Vjekoslava Maštrovića prema Ninu, trebalo bi prethodno obraditi odnos obitelji Maštrović prema Ninu. Naime, bilo bi poželjno najprije istaći učitelja Antu Maštrovića koji je u Ninu djelovao od 1884. do 1911. godine, potom Antu Maštrovića – sina, također ninskoga učitelja između dvaju svjetskih ratova, trebalo bi nešto reći i o prof. Ljubomiru Maštroviću, piscu gramatike i rječnika ninskoga govora...

Sve navedeno iziskuje puno više vremena za obradu, zato se ograničavam na kratko izlaganje na naznačenu temu.

U vremenu od 1964. do 1972. godine sav rad dr. Vjekoslava Maštrovića bio je usmjeren prema Ninu. I zato, sve što ću iznijeti (od prve zamisli o osnivanju Odbora za Nin, o radu Odbora, organizaciji proslave Dana ratne mornarice i pomorstva Jugoslavije i 900. godišnjici Krešimirove povelje iz 1069. godine o našem moru i rezultatima postignutim u razdoblju od 1964. do 1972. godine) pripada ponajviše dr. Vjekoslavu Maštroviću, tadašnjem direktoru Instituta za historijske i ekonomske nauke JAZU u Zadru (danas HAZU).

Odbor za Nin sa sjedištem u Zadru osnovan je mjeseca studenoga 1964. godine. Zadatak Odbora je bio svestrano pomoći Ninu i njegovu gravitacijskom području pri rješavanju komunalnih, urbanističkih, ekonomskih, prometnih, zdravstvenih, kulturnih i prosvjetnih pitanja.

Odbor je u samome svom začetku bio sastavljen od predstavnika JAZU, Skupštine općine Zadar, Mjesne zajednice Nin, poduzeća i ustanova koje bi imale interesa uključiti se (i uključile su se!) u rješavanje navedene problematike: Vodovod Zadar, Elektra Zadar, Tankerska plovidba Zadar... U Odbor su odmah ušli i predstavnici društveno-političkih organizacija od Nina, preko Zadra do republičkih organa.

Odmah je bilo zacrtano i da će Odbor za Nin djelovati u tri grupe, ovisno o boravku njegovih članova: u Ninu, Zadru i Zagrebu. Bilo je predviđeno da Odbor, kako mu se djelatnost bude razvijala, ima i svoje komisije i svoje samostalno financijsko poslovanje.

Nakon nepune godine dana djelovanja uvidjelo se da je djelatnost Odbora prerasla okvire Instituta, tako da je već početkom 1965. godine Odbor počeo djelovati u Zagrebu, na čelu s akademikom Grgom Novakom, tadašnjim predsjednikom Akademije i tajnikom dr. Vjekoslavom Maštrovićem. A kako je ubrzo došlo i do osnivanja odbora za Nin pri SSRNH-e općine Zadar, čiji je predsjednik postao dr. Maštrović, mjesto glavnog tajnika Odbora za Nin u Zagrebu preuzeo je Ante Maštrović-Nino. Nećemo nabrajati članove Odbora za Nin u Zagrebu. Samo ćemo istaći da su uz određeni broj članova iz Nina i Zadra, tu i prva imena društvenoga, političkoga i javnoga života grada Zagreba i tadašnje SR Hrvatske.

Mukotrpnim radom i zaposleni u Institutu u Zadru s dr. Maštrovićem na čelu i Odbor za Nin u Zagrebu željeli su i ostvarili zacrtano: što svečanije i veličanstvenije obilježiti 900-tu obljetnicu povelje (darovnice) Mare nostrum kralja Petra Krešimira IV. i time skrenuti pozornost tadašnje i hrvatske i jugoslavenske javnosti na Nin i njegovo značenje u povijesti hrvatskoga naroda i pokrenuti ga iz zaostalosti i zapuštenosti kojoj je bio izložen stoljećima. Koji su rezultati Odbora za Nin 1969. godine? Asfaltirana cesta Zadar – Nin, izgrađen vodovod i postavljena mjesna mreža, izgrađen dalekovod iz pravca Zadra, restaurirana crkva Svetoga Križa, Donja i Gornja gradska vrata i započeti radovi na obnovi crkve sv. Ambroza, izrađen generalni urbanistički plan, sagrađen dio obale od Donjeg gradskog mosta na zapad, otpočela arheološka istraživanja oko crkve Svetog Križa i oko rimskoga hrama, otkriveno starohrvatsko groblje na Ždrijacu, podignut spomenik Grguru (kopija Meštrovićeva Grgura iz Varaždina), održan trodnevni znanstveni skup o Ninu i tiskana knjiga Povijest grada Nina. Mogli bismo i dalje nabrajati: predavanja, izložbe...

Kako Nin 1969. godine nije mogao pružiti gostoprimstvo mnogim manifestacijama koje su se tih dana održavale (prostor za znanstveni skup o Ninu, izložbu fotografija o pomorstvu i ratnoj momarici, izložbu hrvatskog brodograditelja akademskog slikara Vjekoslava Paraća), tu je bio Zadar, u kome su se također odvijale brojne manifestacije vezane uz ovu proslavu. A u Zagrebu, u atriju Akademijine palače bili su prezentirani povijesni spomenici Nina: krstionica kneza Višeslava, natpis kneza Branimira, natpis kneza Godečaja, maketa crkvice Svetoga Križa, grobna ploča kneza Jurja I. Šubića..., sveukupno 13 eksponata. Ovom proslavom koja je trajala od 4. do 10. rujna 1969. godine Nin je dobio značajno mjesto u ondašnjim državnim okvirima. Naime, sve dotadašnje proslave Dana pomorstva isključivo su manifestirale ratnu mornaricu, dok je proslava u Ninu po prvi puta skrenula pozornost na povijesnu ulogu mornarice uopće. Uz znanstvenike

i kulturne djelatnike proslavi u Ninu nazočili su i najviši državni, vojni i politički dužnosnici. Ova proslava, kažu, bila je prekretnica u kasnijim proslavama Dana ratne mornarice i pomorstva jer su se proslave počele održavati i u manjim mjestima povijesno vezanim uz more i pomorstvo. Proslavom iz rujna 1969. Odbor nije prestao s radom. Već u siječnju 1970. održan je sastanak u Ninu, kojemu su nazočili, uglavnom članovi iz Nina i Zadra. Sumirali su se izvršeni zadaci i materijalno-financijsko poslovanje, da bi se 30. siječnja 1970. sastanak održao u palači Akademije u Zagrebu, na kojemu je predsjednik Odbora akademik Grga Novak, govoreći o povijesnom značenju Nina, istakao da bi Nin trebao postati u pravom smislu "dragulj naše narodne riznice". Tom prigodom se raspravljalo o daljnjoj aktivnosti Odbora na obnovi Nina i nekim organizacijskim pitanjima.

Neki od zaključaka, tada doneseni, zaživjeli su tek nedavno ili su tek u tijeku ili se o njima još i ne sanja: bespravna gradnja u staroj gradskoj jezgri, kanalizacija, rekonstrukcija barokne kuće, pronalaženje investitora za izgradnju objekata za komercijalni i zdravstveni turizam... Godine 1971. Institut je pripremio i radni materijal za sjednicu SO-e Zadar u kome se iznosi da bi trebalo izvršiti restauraciju obaju mostova, riješiti pitanje prometa kroz staru gradsku jezgru (zaobići je), ukloniti stoku iz Nina, raditi na izgledu kuća i prostora oko njih, izgraditi zgradu nove osnovne škole, proširiti i urediti zgrade arheološke zbirke, izraditi detaljni plan arheoloških istraživanja, s posebnim naglaskom na području starohrvatske arheologije, imenovanje ulica i podizanje spomenika zaslužnim ličnostima iz ninske prošlosti.

Sve je dobro teklo: iniciralo se, radilo i uradilo dosta. A i podrška i pomoć stizale su sa svih strana, prvenstveno od općine Zadar (čiji je predsjednik tada bio K. Zanki), općine Rijeka (predsjednica Neda Andrić), općine Split (predsjednik Jakša Miličić), grada Zagreba... Ne smije se zaboraviti ni na podršku najveće znanstvene institucije i znanstvenika (akademik G. Novak, akademik Gušić...), na podršku najviših političkih institucija i pojedinaca u njima (Pero Pirker i dr.), ali ni na one male ljude poput Mira Ćurka i drugih iz Nina i Zadra. Sve što smo iznijeli kazuje da je bila stvorena odgovarajuća društvena i politička klima za daljnji rad.

Rezultati su tu. Oni su vidljivi, ali ne za sve, ne za one radi kojih je 1963. godine ukinuta ninska općina, ne za one koji su i 1969. bili protiv proslave Mare nostrum (oni su to zvali Mare monstrum)... To su svi oni koji u svemu dosad iznesenom ništa nisu doprinijeli, oni koji su rovarili i smetali, oni kojima je bilo stalo da opet budu prvi, prvi u neznanju i nesposobnosti, ali prvi. Takovi su se sastali pred sam konac 1971. godine i optužili Odbor za Nin da je svojim djelovanjem umrtvio rad društveno-političkih organizacija u Ninu i da je djelovao s

pozicija nacionalizma.

I to je bio kraj. Nin je opet, kao i u svim režimima do tada, bio potisnut, bačen u zaborav, a Odbor za Nin i definitivno ugašen, a jedan od inicijatora i "motor" Odbora dr. Vjekoslav Maštrović u prvoj polovici 1972. godine zahvaljujući se na članstvu u Odboru za Nin, ističe da su "zadaci izvršeni (još) u 1969. godini: izdan je zbornik o povijesti Nina, održana pomorska proslava u Ninu te stvorene mogućnosti za daljnji pozitivni razvoj Nina po raznim linijama."

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ – VIZIONAR SUVREMENOG ZDRAVSTVENOG TURIZMA U NINU

Zdravstveni turizam, kao spoj medicine i turističke djelatnosti sa svrhom medicinski nadziranog godišnjeg odmora zdravih osoba, ali i turista s određenim zdravstvenim tegobama, danas je ustaljena institucija u zemljama mediteranskog područja u kojima postoje institucije za talasoterapiju. U Zadru je već prije pola stoljeća pravnik, polihistor, erudit i domoljub dr. Vjekoslav Maštrović imao jasnu viziju budućeg razvoja zadarske rivijere. On je 1951. godine prvi skrenuo pažnju na potrebu i mogućnosti razvoja zdravstvenog turizma u ninskoj laguni i u više navrata poduzimao inicijative da se takva ustanova u Ninu realizira. Autori sa žaljenjem konstatiraju da se ta, tada doista vizionarska ideja, do danas nije ostvarila, ali postoje indicije da će u skoroj budućnosti zamisao Vjekoslava Maštrovića napokon biti ostvarena.

Zdravstveni turizam danas vjerojatno nikome nije nepoznat pojam. Ta vrlo korisna sprega zdravstvene i turističke djelatnosti zaživjela je u razmišljanju milijuna ljudi koji su shvatili korist takve kombinacije za zdrave ljude, ali i za osobe s nekim kroničnim bolestima. Djelatnost danas ima jasnu definiciju: "Zdravstveni turizam je medicinski nadzirana primjena prirodnih ljekovitih činitelja i/ili postupaka fizikalne i rehabilitacijske medicine u cilju očuvanja i unaprijeđenja zdravlja, poboljšanja vrsnoće života i sprječavanja bolesti." (1) Tako ga određuje Ivanišević "Pojmovnik balneoklimatologije i prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj" što ga je 2001. godine izdala Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. A ti su činitelji klima, sunčevo zračenje, termomineralne vode, vode jezera i mora, alge, pijesak, naftalan, te morski i slatkovodni peloidi.

Gosti-turisti odvajkada su se izlagali djelovanju tih činitelja, osjećajući ugodu i korist za svoje zdravstveno stanje, ali su se tijekom vremena uočile rizične okolnosti koje na dotičnu osobu-turista mogu imati štetan učinak, pače biti pogubne. Davno prije no što su otkrivene tzv. ozonske rupe, opaženo je kako prekomjerno izlaganje sunčevim zrakama više šteti nego koristi i kako je posve neumjesno nadmetanje tko će se "što crniji" vratiti s mora. Uostalom, baš je stoga

danas vrlo aktualna engleska izreka vezana uz to, “we are dying for a suntan” – doista, ono što na prvi pogled djeluje poput igre riječi, ima zbog svoje dvoslojnosti dublji smisao: postizanje toga žuđenoga “suntan-a”, što tamnije boje kože vezano je uz znatan rizik za rak kože. Sami su turisti primijetili kako krupne osobe crvena lica u odmaklijoj životnoj dobi mogu zbog obilatog uživanja u plivanju i sunčanju čak završiti u bolnici, kako zbog neprepoznate šećerne bolesti mogu nastati fatalne komplikacije, itd. Zato je posve razumljivo da su se upravo na problematici racionalnog planiranja i provođenja godišnjih odmora prije ili kasnije morale povezati turizam i medicina – s ciljem zajedničke djelatnosti za dobrobit gostiju-turista.

Ta je suradnja počela krajem 19. stoljeća u europskim zemljama, a gotovo u isto vrijeme i u nas u Hrvatskoj, ali nažalost samo na malom broju lokaliteta. Prva je u tome bila Opatija, zahvaljujući dakako utjecaju Austrije, pa nije čudno da tamošnja “Thalassotherapie” danas ima naslov i funkciju “Referentnog centra Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi za zdravstveni turizam i medicinski programirani odmor”.

Neposredno prije Prvoga svjetskog rata stručnjaci iz Beča i Praga, temeljem rezultata prve analize ninskog peloida, donijeli su odluku da se u Ninu izgradi lječilište. No, izbijanje rata osujetilo je ostvarenje te odluke.

Danas u Republici Hrvatskoj postoji velik broj prirodnih lječilišta, osobito u njezinu kontinentalnom dijelu, dok je onih u priobalju razmjerno malo. To je začudno s obzirom da imamo tako veliku, i – kako volimo isticati – najljepšu jadransku obalu. A nalazišta prirodnih ljekovitih činitelja, i to baš morskih i primorskih ima mnogo, ali se prema Ivaniševićevom istraživanju usprkos toga broja premnoga od njih danas ne iskorišćuju. Inicijativa za sustavnu stručnu i znanstvenu obradu svih tih pitanja rođena je u krilu Akademije medicinskih znanosti Hrvatske krajem 1993. godine, pa je u njoj 3. lipnja 1994. konstituiran Odbor za zdravstveni turizam kojemu je za predsjednika izabran jedan od nas (Theodor Dürriegl), a drugi (Želimir Maštrović) za člana Odbora. (2) Potom početkom 1995. godine vodstvo Odbora preuzima Anton Franović, a 15. ožujka 1999. godine Goran Ivanišević, koji aktivnosti odbora razvija u svim segmentima, a naročito na području zdravstvenoga turizma. (3) Već 2000. godine ukazao je upravo na važnost tzv. morskih ljekovitih činitelja. (4) U mnogim publikacijama spomenutoga Odbora navode se sva (ili gotovo sva) nalazišta prirodnih ljekovitih činitelja, a među onima morskima uvijek se spominje i *Nin* kao bogato nalazište morskog limana, ali uz napomenu da tamo djeluje samo ambulanta.

Postoji, dakle, liječnički nadzor, odnosno mogućnost konzultacije o

doziranju prirodnog faktora, ali pacijenti sami primjenjuju peloid i za njihov smještaj nema odgovarajućeg objekta. Pa ipak, sve se više čuje o “ninskom blatu” i njegovu povoljnom utjecaju na zglobove i kožne tegobe, a mi se – kao liječnici, i to upravo iz struke koja se bavi navedenim ljekovitim činiteljima – već godinama pitamo: Zbog čega se u Ninu dosad nije izgradila odgovarajuća institucija u kojoj bi se zdravstveni turizam, utemeljen na suvremenim zasadama organizacije i opreme, mogao plodonosno razvijati. A bilo je već više pokušaja u tome pravcu, pa čak i konkretnih prijedloga sa skicama prikladnog objekta. (5)

Prvi koji je još davnih 50-ih godina prošlog stoljeća potaknuo ideju da se Nin uključi u široku obitelj hrvatskih prirodnih lječilišta, pa prema tome perspektivno i u zdravstveni turizam, bio je ne-liječnik, ali čovjek koji je iskreno volio svoj rodni Zadar, polihistor širokog znanja i pogleda, koji je poslije Drugoga svjetskog rata upro sve svoje snage kako bi pridonio tomu da se Zadar – poput feniksa – digne iz pepela ratnih razaranja. Taj je čovjek bio dr. Vjekoslav Maštrović.

Kao prvi predsjednik zadarskog Turističkog društva dao je pregršt ideja i prijedloga kako da zaživi “Zadarska rivijera”. Neumorno je ponavljao kako treba i zadarsko more i primorje iskoristiti za liječenje bolesti s odgovarajućim indikacijama za talasoterapiju i klimatoterapiju u okviru fizikalne terapije, a još više za rekreaciju i očuvanje zdravlja gostiju – turista željnih oporavka – dakako, uz nužan medicinski nadzor i skrb. Ne treba zaboraviti da je na poziv Vjekoslava Maštrovića već 25. rujna 1951. godine u Nin došla komisija liječnika – balneologa koju je vodio prim. dr. Drago Čop. Ona je pregledala teren koji bi bio prikladan za izgradnju talasoterapijskog lječilišta. Dvije godine potom učinjena je u Zagrebu prva naša analiza ninskog peloida i o tome je prof. Stanko Miholić izvijestio na Međunarodnom kongresu za talasoterapiju u Opatiji 1954. godine. (6)

Prema zapisima i sjećanjima koja su do danas sačuvana, tek je 11. svibnja 1965. godine u Socijalnom osiguranju u Zadru održan sastanak kojemu je također prisustvovao i Vjekoslav Maštrović. Raspravljano je o mogućnostima primjene ninskoga peloida u terapijske svrhe i zaključeno je da postoji stručna medicinska i ekonomska opravdanost osnivanja lječilišta u Ninu. Medicinsku je opravdanost isticao prof. dr. Jozo Budak, tada nastavnik fizikalne medicine i rehabilitacije na zagrebačkom Medicinskom fakultetu. On je tom prilikom održao i popularno predavanje stanovnicima Nina, a u srpnju iste godine u zadarskom je Liječničkom zboru održao predavanje s naslovom “Zadar kao budući centar zdravstvenog turizma”. U svim tim akcijama prisutan je i aktivan bio i Vjekoslav Maštrović.

Toga srpnja počela je s radom prva specijalistička ambulatna u Ninu, u

kojoj je dr. Ruža Sabol iz zagrebačkoga Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju kontrolirala pacijente i bilježila rezultate postignute primjenom ninskoga limana. (7) Poslije je ambulantu godinama vodio dr. Želimir Maštrović, sustavno pratio pacijente kojima je dolazak na terapiju ninskim peloidom bio organiziran prijevozom iz Zadra, a rezultate koje je tijekom vremena prikupio na velikom broju liječenih bolesnika prikazao je na nekoliko kongresa i simpozija, te objavljuvao radove u medicinskim časopisima, osobito u časopisu "Medica Jadertina", počevši već od 1982. godine. (8)

Do danas je znatan broj medicinskih i turističkih stručnjaka zagovarao razvoj zdravstvenog turizma u Ninskoj laguni, jer u njoj postoje svi uvjeti za procvat takve medicinske djelatnosti i gospodarske grane. Odnedavna se ponovo aktiviralo to pitanje, a čini se i interes za izgradnjom odgovarajućeg objekta za zdravstveni turizam u Ninu. Pacijenti i liječnici se pak pitaju hoće li njihova zajednička očekivanja i ovog puta ostati samo želja...

Bilo kako bilo, ne smije se zaboraviti čovjeka koji je, prije više od pola stoljeća, prvi uočio i ovu medicinsku dimenziju Zadarske rivijere i zaista vizionarski pokrenuo prve aktivnosti za rađanje i oblikovanje jedne specifične interdisciplinarne medicinsko-turističke djelatnosti u Ninu, koja je u međuvremenu zaživjela širom Mediterana i postala općenito prihvaćena, korisna i blagotvorna realnost.

BILJEŠKE:

- 1 Ivanišević, G. Pojmovnik balneoklimatologije i prirodnih ljekovitih činitelja u Hrvatskoj. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2001: 41
- 2 Ivanišević, G. Zdravstveni turizam i Akademija medicinskih znanosti Hrvatske. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2003: 9-27
- 3 Ivanišević, G. Programi zdravstvenog i lječilišnog turizma. U: Ivanišević, G. (ur.) Zdravstveni i lječilišni turizam – metode i programi. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2005: 13-21
- 4 Skupnjak, B. Pretpostavke za razvitak morskog zdravstvenog turizma. U: Ivanišević, G. (ur.) Morski ljekoviti činitelji u Hrvatskoj. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2000: 57-64
- 5 Maštrović, Ž. Dürriegl, T. Mandić, V. Valerjev V. Suvremena koncepcija, dileme i teškoće u projektiranju i izgradnji Zavoda za talasoterapiju. Medica Jadertina, 1978; 10: 87-100

- 6 Miholić, S. Mineral Waters along the Eastern Adriatic Coast. Congr. Internat. d'hydroclimatisme et de thalassothérapie Opatija 1954. Beograd, 1956; 2: 149-155
- 7 Sabol, R. Doprinosi prof. dr. Joze Budaka balneoklimatologiji i zdravstvenom turizmu. U: Ivanišević, G. (ur.) Zdravstveni turizam i prirodni ljekoviti činitelji u Hrvatskoj. Zagreb: Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2003: 13-16
- 8 Maštrović, Ž. Prednosti zdravstvenog turizma kod nas, napose na zadarskom području. Medica Jadertina, 1982; 14: 87-96

Theodor Dürriegl, Želimir Maštrović: VJEKOSLAV MASTROVIC -
A VISIONARY OF THE MODERN MEDICAL TOURISM IN NIN

S u m m a r y

The medical tourism as a combination of medicine and tourism aimed at medically supervised holidays of healthy persons and tourists with certain health problems is a traditional form of tourism in the Mediterranean countries where the institutions for thalassotherapy exist. Half a century ago in Zadar a lawyer, polymath, erudite and patriot PhD Vjekoslav Maštrović had a clear vision of future development of the Zadar's Riviera. He was the first who draw attention to the need and possibilities for the development of medical tourism in the Nin's lagoon in 1951 and who started initiatives to found such an institution in Nin in several occasions. The authors conclude with regret that his visionary idea has not been realized yet but there are certain indications that the idea of Vjekoslav Maštrović could be finally realized in the near future.

VJESLAV MASTROVIĆ

STOLJEĆE DJELOVANJA NAUČNE BIBLIOTEKE U ZADRU (1856-1956)

ZADAR
1956

MARULIĆEVA DJELA

U ZADARSKIM KNJIŽNICAMA

POSREDOVANJE MARULIĆEVIH DJELA / KOJI POSREDOVA
KRAJINA MARULIĆEVA U ZADRU OD 18. - 23. LIPNJA 1956

ZADAR
1956

Prva objavljena knjiga Vjekoslava Maštrovića, Križevački hrvatski skauti, Zagreb, 1933.

DOPRINOS DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA POZNAVANJU ZADARSKOG SPORTA

U Zadru su se u dugoj i iznimno bogatoj prošlosti zbile mnoge stvari koje imaju prioritetno mjesto na istočnojadranskoj obali i kod hrvatskog naroda. Ovo nisu moje riječi, već riječi dr. Vjekoslava Maštrovića, sadržaj kojih nitko ne dovodi u pitanje. Te su činjenice neprijeporne i kada su u pitanju društvene aktivnosti, koje mi suvremenim jezikom zovemo sport i tjelovježba, odnosno kineziologija. Povijesna istraživanja, u kojima je dr. Vjekoslav Maštrović obavio pionirski i najznačajniji dio posla, pokazala su da je Zadar kolijevka zabavnih igara, odnosno sporta i tjelovježbe na istočnojadranskoj obali i kod hrvatskog naroda. Od brojnih kinezioloških aktivnosti u kojima Zadar ima prvo mjesto ističu se: pučke narodne igre na kopnu i moru, veslanje, jedrenje, plivanje, ronjenje, lov, ribolov, streljarstvo, streljaštvo, atletika, konjičke trke, šah, planinarstvo, izletništvo, tjelesni odgoj, ples uz pratnju glazbala, suvremeni ples, sportski turizam, sportska rekreacija, napokon i igra košarke itd.

Dr. Vjekoslav Maštrović je prvi i do sada jedini znanstvenik u Zadru koji je sustavno istraživao osnivanje zadarskih hrvatskih sportskih društava i njihov rad do potpisivanja Rapallskog ugovora, potkraj 1920. godine. Prvi sveobuhvatan rad o hrvatskim sportskim društvima u Zadru, dr. V. Maštrović je objavio u sklopu većeg rada, pod naslovom *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)* daleke, 1964. godine.¹ Dvije godine kasnije, u podužoj i nadasve zanimljivoj raspravi, pod naslovom *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.-XIX. st.)*, dr. Maštrović se ponovo dotaknuo hrvatskih društava u Zadru i istaknuo da je u Zadru od 1848. do 1920. djelovalo 55 hrvatskih društava, od čega čak 7 sportskih i 3 turistička, potonja je samo teorijski moguće odvojiti od sportskih.² U nadahnuto pisanoj raspravi, pod naslovom *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*, dr. V. Maštrović je temeljito i

¹ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.- 1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 471- 486.

² Vjekoslav Maštrović, *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.- XIX. st.)*. Zbornik, Grad Zadar - presjek kroz povijest, Zadar, 1966., 109-142.

instruktivno raspravio povijest, sadašnjost i budućnost lovnog, ribolovnog i izletničkog turizma, s posebnim osvrtom na vransko područje.³

U časopisu *Povijest sporta* dr. Maštrović je objavio dvije iznimno vrijedne i zanimljive rasprave o povijesti zadarskog sporta. U prvoj, pod naslovom *Dalmatinske narodne igre pred Zadrom 1842. godine*, kako i sam naslov kaže, dr. Maštrović raspravlja o pučkim igrama našega kraja, kao iznimno vrijednoj baštini, koju i tuđinac priznaje.⁴ U drugoj, pod naslovom *Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli-Vranski*, dr. Maštrović potanko i uz mnoštvo podataka raspravlja o *Hrvatskom sokolu* u Zadru, osnivanju sokolskih društava u zadarskom kraju, osnivanju sokolske župe »*Ban Paližna*« u Zadru, te o knezu Hubertu Borelli-Vranskom, osnivaču i prvom starosti (predsjedniku) *Zadarskog Sokola* i *Zadarske sokolske župe* »*Ban Paližna*«. ⁵ Povrh toga, dr. Vjekoslav Maštrović je u svojim brojnim raspravama i člancima doticao i propagirao društvene, odnosno sportske zabave i tjelovježbu na kopnu i na moru. O svemu tome nešto više u nastavku.

Prvo i najznačajnije hrvatsko sportsko društvo u Zadru je, kako s pravom kaže dr. Vjekoslav Maštrović, *Gimnastičko društvo Sokol*, osnovano 1885. godine. *Zadarskom Sokolu* je prethodilo nekoliko tjelovježbenih društava, bez nacionalnog predznaka. Prvo među njima je *Gradsko društvo za gađanje vatrenim oružjem*, osnovano 1870. godine. Godine 1876. osnovano je *Gimnastičko društvo Zadar*, ono je 1881. preimenovano u *Gimnastičko i mačevalačko društvo Zadar*. Kako kaže dr. Maštrović, *Gimnastičko i mačevalačko društvo Zadar* je uspješno djelovalo sve do 1885. U ožujku iste godine, u *Gimnastičkom i mačevalačkom društvu* je održana uobičajena društvena zabava,. Među brojnim uzvanicima, zabavi je bio nazočan i Antonio Bajamonti iz Splita.⁶ Pozdravljajući nazočne, on je iskoristio priliku da u svom borbenom govoru pozove zadarske vježbače talijanske nacionalnosti da budu braniči tobožnje talijanske narodnosti u Dalmaciji i istjeraju strance (Hrvate) iz Društva. Bajamonti je svojim huškačkim govorom, u do tada uzornom i nacionalno snošljivom tjelovježbenom društvu, izazvao razdor i sukob. Većina talijanske i potalijančene mladeži prihvatila je Bajamontijev poziv, istovremeno je taj govor izazvao gnjev i ogorčenje kod hrvatske mladeži i ona je

³ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 413–427.

⁴ Vjekoslav Maštrović, *Dalmatinske narodne igre pred Zadrom 1842. godine*, Povijest sporta, VI, 24, 2095-2099, 1975., Zagreb.

⁵ Vjekoslav Maštrović, *Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli-Vranski*, Povijest sporta, VIII, 31, 2696-2700, Zagreb.

⁶ Antonio Bajamonti (1822.-1891.) ugledni je autonomaški vođa i dugogodišnji načelnik Splita (1860.-1880.), te gorljiv protivnik sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom.

počela istupati iz Društva. Bio je to povod ondašnjim vlastima da u svibnju iste godine zabrane rad Društva.

Ne čekajući zabranu, hrvatska je mladež, na inicijativu kneza Huberta Borelli-Vranskog, već 12. travnja 1885. osnovala *Gimnastičko društvo Sokol*. Potkraj idućeg mjeseca, Dalmatinsko namjesništvo mu je odobrilo pravila, kako kliče *Narodni list*, u dobar čas!⁷ Zadarski *Sokol* je prvo, najdugovječnije i najuspješnije hrvatsko sportsko društvo u Zadru, te jedno, kako kaže dr. Maštrović, od najorganiziranijih, najmasovnijih i najuspješnijih sokolskih društava u Hrvatskoj, a svakako prvo i najveće na jadranskoj obali. Osim toga, veli dr. Maštrović, odgajalo je izvrsne vježbače.⁸ Prvu upravu *Sokola* sačinjavali su: knez Hubert Borelli-Vranski, kao starosta, odnosno predsjednik, i članovi dr. Petar Klaić, Vicko Danilo, Dragutin Kopani i Niko Večeralo. Osim navedenih članova prve uprave, V. Maštrović navodi imena mnogih Zadrana kasnijih članova upravnog odbora kao i brojne zaslužne članove.⁹ Međutim, »za razvitak ovog društva, ističe dr. Maštrović, imadu naročito zasluga članovi obitelji Borelli, dr. Petar Klaić i dr., no najviše zadarski građani koji su od prvog časa prigrlili ovo društvo i sve bolje ga razvijali«.¹⁰

Zasluga je dr. Vjekoslava Maštrovića što je izvukao iz zaborava životopis kneza Huberta Borelli-Vranski i što je ukazao na njegove nemjerljive zasluge za stvaranje i razvoj *Hrvatskog sokola u Zadru*, osnivanju novih sokolskih društava u zadarskoj okolini, te što je na njegovu inicijativu 25. lipnja 1909. osnovana *Hrvatska sokolska župa »Ban Paližna«* sa sjedištem u Zadru, (novoosnovanu sokolsku župu sačinjavala su sokolska društva iz Zadra, Biograda i Novigrada, nešto kasnije se u zadarsku sokolsku župu učlanio rapski i senjski »Sokol«, te »Sokol« iz Sv. Filip-Jakova, Arbanasa i Bibinja). Velika je zasluga kneza Huberta Borelli-Vranskog i u tome, veli dr. V. Maštrović, što je prvi ukazao na potrebu uvođenja reda u lovnom i ribolovnom sportu, odnosno turizmu, što je neumorno ustrajavao na promicanju hrvatskog patriotizma u Zadru i okolini, što je s pravom smatrao da su tjelovježba, izleti i pučke zabave za to najprikladnije. Ne manje važno, dr. V. Maštrović je ukazao na aktivnu ulogu kneza Huberta Borelli-

⁷ Narodni list, Zadar, XXIV, 11. travnja, 1885.

⁸ Vjekoslav Maštrović je do danas dao najbolji i sveobuhvatan prikaz sokolstva u Zadru i zadarskom kraju. Svoje radove o zadarskom sokolstvu objavio je u Zborniku, Zadar, Zagreb, 1964. str. 479 – 480., pod podnaslovom *Gimnastičko društvo »Sokol«* i u časopisu *Povijest sporta*, pod naslovom: *Zadarsko sokolstvo 1885.- 1920. i Hubert Borelli-Vranski*. VIII, 31, 2696-2700, Zagreb.

⁹ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 479 – 482.

¹⁰ Isto, 480.

Vranskog i članova obitelji Borelli-Vranski u stvaranju brojnih sportskih i kulturno-prosvjetnih društava u Zadru.¹¹

Zaslugom dr. V. Maštrovića dobro su nam poznata prva pravila i ciljevi *Sokolskog* društva u Zadru. Prva pravila društva su tiskana 1887. u Zadru pod naslovom *Ustanova gimnastičkog društva »Sokol« u Zadru*.¹² Prema drugom članku pravila »Svrha je društva ta, da svojim članovima pruži prigodu i sredstva da goje gimnastičke vježbe uopće, mačevanje, voženje (brodarenje), strijeljanje, jahanje, glazbu i ples napose, te po mogućnosti oživotvoriti naše stare narodne igre, i pružiti svojim družinarima ugodnih zabava.«¹³ Po uzoru na pravila *Hrvatskog sokolskog saveza* koji je utemeljen u Zagrebu 1904., zadarski je *Sokol*, na samom početku 1906., donio nova pravila: *Pravila društva za gojenje i promicanje*

¹¹ O liku i djelu kneza Huberta Borelli-Vranskog dr. Vjekoslav Maštrović opširno piše u svom radu *Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli-Vranski*, Povijest sporta, VIII, 31, 2696-2700, Zagreb.

Među ostalim V. Maštrović ističe da knez Hubert Borelli-Vranski (1854.-1938.) potječe iz jedne stoljećima najuglednije i najutjecajnije zadarske obitelji, čiji je ugled bio poznat diljem Europe, da je već kao student u Beču i Pragu shvatio svu prednost sportskog rada, osobito u podizanju patriotskog duha mladeži. Naročito ga je oduševljavala sokolska organizacija čijim se načelima i radom upoznao u Pragu. Kada se vratio sa studija u Zadar aktivno je vježbao u Gimnastičkom i mačevalačkom društvu. Nakon ispada Antonija Bajamontija na društvenoj zabavi, Hubert Borelli-Vranski je među prvim demonstrativno istupio iz Društva i odmah dao inicijativu za osnivanje sokolskog društva u Zadru. Na prvoj skupštini zadarskog Sokola izabran je za starostu, odnosno predsjednika, kasnije za starostu Zadarske sokolske župe »Ban Paližna«, te na skupštini zadarskog Sokola održanoj 8. ožujka 1914. za doživotnog počasnog starostu. Međutim on je i dalje, sve do prisilnog utrućaa Društva ostao njegov aktivan član, pa se i ne smatra, kako je sam napisao u svom »Životopisu« samo »pasivnim« članom. Knez Hubert Borelli-Vranski bio je strastveni promicatelj hrvatskih kulturno-prosvjetnih ustanova u Zadru. Premda iz stare talijanske obitelji normanskog podrijetla bio je osviješteni Hrvat.

U svom Životopisu, (Izvornik Životopis se nalazi u arhivu obitelji Borelli pod naslovom Životopis kneza Huberta pl. Borelli Vranskog, a ovjereni prijepis u rukopisnoj zbirci Znanstvene knjižnice u Zadru) knez Hubert Borelli-Vranski ističe da je bio aktivan u zadarskom »Sokolu« sve dok mu talijanska okupacija Zadra nije otela i uništila Društvo. Kaže da mu je bila posebna briga nacionalno osvješćivanje prigradskog stanovništva, pa da je u tu svrhu organizirao i vodio izlete u okolna mjesta, propagirao rodoljublje te osnivao sokolska društva. Nakon Rapallskog ugovora, knez Hubert Borelli-Vranski napustio je Zadar ali se i dalje uključivao u sokolski rad primorskih gradova.

U svojim radovima dr. V. Maštrović, na više mjesta, ističe zasluge pojedinih članova obitelji Borelli-Vranski u promicanju zadarskog gospodarstva, kulture, prosvjete i sporta. Posebno ističe kneza Alfonsa, te akademsku slikaricu Zoe Borelli-Vransku Alačević, za koju *Narodni list* kaže da je prva hrvatska akademska slikarica iz Zadra i koja se sa školovanja u Rimu vratila u Zadar.

¹² Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.- 1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 479.

¹³ Čedo Škorić, Drago Marić, *Povijest veslanja u Zadru 1885.- 1997*. Zadar, 1998., 37.

tjelovježbe »Hrvatski sokol« u Zadru. Sokol je nova pravila počeo primjenjivati u srpnju iste godine, objavio ih je u Zadru 1907. Kako se iz pravila vidi, početkom 1906. *Gimnastičko društvo Sokol* je preimenovano u *Društvo za gojenje i promicanje tjelovježbe »Hrvatski sokol« u Zadru*.¹⁴ Valja naglasiti, da je od 1907. godine u zadarskom *Sokolu* vježbao i ženski naraštaj s preko četrdeset članica, od te se godine u zadarskom *Sokolu*, kako ističe dr. Maštrović, vježbalo u svim kategorijama koje su tada imala veća sokolska društva u Hrvatskoj.

Od samog početka, uprava društva se, kako kaže dr. Maštrović, uz pomoć sa više strana, brinula o tjelovježbi zadarske mladeži. Društvo se već 1886. smjestilo u zgradu Kirckmayer, u današnjoj Sokolskoj ulici. Za povjesničara sporta dragocjen je podatak kojeg donosi dr. Maštrović, a odnosi se na gimnastičke vježbe i mačevanje. Dr. V. Maštrović veli da je odmah po osnutku *Sokola*, čak i barun Juraj Rodić, sin bivšeg namjesnika, zadarskom *Sokoli* darovao kompletne garniture za vježbanje mačevanja, te da se vježbaonica uskoro napunila sa svim spravama, tako da je zadovoljila velik broj vježbača, njih preko tristo. Iste, 1886. društvo je osnovalo gimnastički, mačevalački i vozarski (brodarski) odjel, potonji se odjel 1906. preimenovao u veslački odjel. Od 1888. u zadarskom *Sokolu* djeluje i odjel za jahanje. Budući *Sokol* nije imao svojih konja, članovi odjela su koristili konje privatnih osoba, hrvatskih rodoljuba i simpatizera *Sokola*. Nešto kasnije u *Sokolu* je osnovan koturaški (biciklistički) odjel.¹⁵

Da bi poženio što bolje uspjehe u tjelovježbi, *Sokol* je u početku imao učitelja tjelovježbe – diletanta. 1909. *Sokol* je dobio prvog profesionalnog učitelja gimnastike iz Siska, koji je kako kaže dr. Maštrović, školu gimnastike završio u Pragu i koji je znatno unaprijedio tjelovježbeni rad u *Sokolu*. U međuvremenu, prema istraživanjima dr. V. Maštrovića, zadarski *Sokol* je nastupao na brojnim domaćim i međunarodnim sletovima, u mnogim mjestima kao što su: Biograd, Benkovac, Šibenik, Senj, Novigrad, Sv. Filip i Jakov, Obrovac, Preko Bokanjac, zatim u Zagrebu, Splitu, Sušaku, Makarskoj, Korčuli, Ljubljani, Pragu, Sofiji i drugim mjestima, ali ne i u Zadru. Unatoč brojnim zahtjevima zadarskog *Sokola* da javno nastupi u Zadru, javni mu je nastup u Zadru, od ondašnjih vlasti, dugo zabranjivan. Prvi javni nastup u Zadru je imao tek 1909. godine. Bila je to, kako kaže dr. Maštrović, sjajna politička pobjeda zadarskog *Sokola* i povijesni događaj za zadarske Hrvate.¹⁶

¹⁴ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.- 1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 479.

¹⁵ Isto, 479.

¹⁶ Vjekoslav Maštrović, *Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli-Vranski*, Povijest sporta, VIII, 31, 2696-2700, Zagreb.

U ostvarivanju tadašnjih političkih ciljeva, ističe dr. V. Maštrović, hrvatska su društva u Zadru izvršila ne malu ulogu, među njima se ističu *Hrvatska čitaonica*, *Hrvatski sokol* i dr.¹⁷ Zadarski je *Sokol*, u cilju jačanja narodne svijesti, u zadarskom i šibenskom kraju na kopnu i moru, piše V. Maštrović, održavao brojne izlete i zabave. U istom cilju, zadarski *Sokol* je u Zadru učestalo održavao plesne zabave. Te su se plesne zabave razlikovale od onih koje su održavala druga društva i institucije jer su bile otvorene za sve gradske staleže. Za puk iz okolice grada *Sokol* je priređivao plesne zabave nedjeljom u popodnevnim satima.

Zbog svojih političkih, kulturnih i prosvjetnih aktivnosti zadarski *Sokol* je bio trn u oku ondašnjim vlastima, zadarskim autonomašima i iredentistima. Prema izvorima koje je prikupio i obradio dr. V. Maštrović, zadarski *Sokol* je od ondašnjih vlasti sustavno praćen i proganjan, te verbalno i fizički napadan od autonomaške rulje. Ondašnje su vlasti, kako kaže Maštrović, pogrešno i jednostrano ocjenjivale aktivnost zadarskog *Sokola*, misleći kako se Hrvati bore samo protiv talijanizacije, a ne i protiv germanizacije. U tom smislu, veli Maštrović, kotarski je poglavar iz Zadra, 14. siječnja 1910. izvijestio Namjesništvo da je sokolsko društvo u Zadru razvilo intenzivnu djelatnost i to ne samo na društvenom već i na političkom planu, izvršavajući tako »narodnu zamisao« uperenu protiv talijanske stranke.

Poglavar ističe, kako dalje kaže dr. V. Maštrović, da se taj rad u posljednje vrijeme ojačao i prenio na zadarsku okolicu u cilju »da osvijesti i podigne narodni duh u puku po okoličnim selima, te da uguše talijansku moć i sruše talijansku općinsku upravu«. Kotarski poglavar u svom izvješću Namjesništvu domeće, da ime »Sokol« za talijansku stranku predstavlja provokaciju i povredu talijanskih osjećaja, a da se i ne spominje kako svaki korak sokolskih društava u javnosti prouzrokuje reakciju s neizbježnim sukobima. Svrha je sokolstva, ističe se dalje u izvještaju kotarskog poglavara, da podigne hrvatski narod tjelesnim razvojem i narodnim odgojem, pa stoga njegova zadaća počinje od rane mladosti. U vezi s tim, velik je utjecaj ovog društva na zadarsku mladež, koja u velikom broju sačinjava sokolski pomladak.¹⁸

Valja istaći da su članovi zadarskog *Sokola* svoje patriotske i političke ciljeve ostvarivali bez ikakvog strančarenja, kakvog je bilo u mnogim sokolskim društvima u Dalmaciji, u svakoj prilici snažno isticali isključivo svoje hrvatsko rodoljublje. Potvrđuje to i *Narodni list* kad preporučuje svim zadarskim Hrvatima

¹⁷ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.- 1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb 1964., 471.

¹⁸ Vjekoslav Maštrović, *Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli-Vranski*, Povijest sporta, VIII, 31, 2701., Zagreb.

da podupru *Sokol*, da »*Sokol* to zaslužuje jer je on danas najbolja narodna institucija«. ¹⁹ Nešto kasnije Narodni list piše: »*Sokol* je ustanova u kojoj nikojim zastarjelim predrasudama ne smije da bude mjesta. "Zdrav duh u zdravom tijelu" to je geslo Sokolovo, koje je kadro i od malih naroda stvoriti radnike velikih djela«. ²⁰ Hrvatski patriotizam se kod zadarskog *Sokola* najviše očitovao na sokolskim odorama, plakatima i razglednicama, zatim na izletima, sletovima i drugim javnim nastupima.

Zadarski »*Sokol*« je, kako kaže V. Maštrović, postao kulturno-prosvjetno društvo za sve slojeve zadarskog građanstva, u kojem se uz tjelovježbu živo gaje svi ostali vidovi kulturno-prosvjetnog rada. Od samog osnutka, prva i najvažnija briga u zadarskom *Sokolu* bila je djelatnost njegova odjela za predavanja. Cilj odjela bio je vezan uz unapređenje, sustavno zapostavljanog hrvatskog jezika u gradu Zadru. Budući su predavanja bila izvrsno posjećena, ona su brzo prerasla u tečajeve za bolje upoznavanje narodnog, tj. hrvatskog jezika i njegova još boljeg upotrebljavanja. Zbog velikog interesa hrvatske javnosti, odjel je uskoro s velikim uspjehom započeo održavati književno-povijesne kružoke. ²¹

Godinu dana kasnije, tj. 1886. u *Sokolu* je počeo vježbati tamburaški zbor, iste je godine zabilježen njihov prvi nastup. Tamburaški zbor je, kako kaže dr. Maštrović, uživao osobite simpatije hrvatskog puka, osim u *Sokolu* tamburaši su imali i brojne nastupe diljem sjeverne Dalmacije. Uskoro je u zadarskom *Sokolu* počeo djelovati pjevački odjel. Zbor je prvi put javno nastupio na programu velike društvene zabave 1889., najčešće je nastupao u pratnji tamburaša. Pjevački odjel je punu zrelost dosegao 1907., pa je u *Sokolu* odlučeno, da se u cilju bržeg i svestranijeg razvoja odjel izdvoji iz *Sokola*. Uz punu suglasnost i pomoć *Sokola* iz pjevačkog odjela je 1908. nastalo *Pjevačko društvo Petar Zoranić*. Kao poseban odjel u Zadarskom *Sokolu* je 1909. osnovana Fanfara (trublja za koračnice). Na radost hrvatskog puka Fanfara je u Zadru prvi put nastupila 1909. Uz potporu *Hrvatskog pučkog radničkog društva* Fanfara je upotpunjena svim limenim instrumentima, prvi put je nastupila 1913. U *Sokolu* je djelovao i *Diletantski kazališni odjel*, iz ovog je odjela, kako kaže dr. Maštrović 1912. nastalo *Hrvatsko diletantsko pozorište*. ²² U zajednici s *Hrvatskim akademskim klubom* zadarski *Sokol* je 1906. osnovao *Pučku knjižnicu*. ²³

¹⁹ Narodni list, Zadar VL/7, 24, 1906.

²⁰ Narodni list, Zadar, VL/57/58, 1906.

²¹ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*, Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 479.

²² Vjekoslav Maštrović u svom radu, *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.-XIX. st.)*. Zbornik, Grad Zadar-presjek kroz povijest, Zadar, 1966., 118-119., za pučke scenske igre u

Za istraživača sporta u Zadru iznimno je važno što je dr. Maštrović, kao znanstvenik ukazao, da se u zadarskom *Sokolu* od samog početka tjelovježbenog rada, tj. od 1886. pridavala posebna pažnja vozarskom, odnosno veslačkom odjelu u kojem se vježbalo veslanje, jedrenje i plivanje i da se tako nastavilo sve do gašenja veslačkog odjela 1911. godine. U drugom članku pravila vozarskog (brodarskog) odjela ističe se velika važnost vježbi u veslanju, jedrenju i plivanju, zbog, kako se kaže, prirodnih uvjeta. Dr. V. Maštrović piše: »Već je 1886. društvo (misli na zadarski *Sokol*) osnovalo svoj veslački odjel. Prvih godina opstanka odjel ima tri čamca - jole: »Hrvat«, »Nehaj« i »Zora«, kasnije još 4 čamca i čamac na 14 vesala«²⁴. Dr. V. Maštrović koji je dugo i sustavno istraživao povijest pomorstva, osobito zadarskog, dobro zna da čamac na 14 vesala (»lancun«) ima i dva jarbola s dva latinska jedra, kao što zna da mu je *Sokol* nadjenulo ime »Osvit«. Uostalom, dr. V. Maštrović izrijeком potvrđuje kad kaže, da je početkom I. svjetskog rata *Jadran* imao jedan čamac na 14 vesala i dva jedra (»lancun«).²⁵

[Lancun, lancha, lancia, je brzi čamac tvrde građe španjolskog porijekla, imao je 4, 6, 8, 10, 12 i najčešće 14 vesala, dva jarbola i dva latinska jedra. Neki su čamac lancun zvali šajka, *al' to ide lanca šajka brza*, Kačić . Koristili su ga i gusari]. Zadarskom *Sokolu* je »lancun« »Osvit« služio za veslačke i jedriličarske, odnosno nautičke vježbe i promidžbene izlete duž zadarske i šibenske obale. Kad god su se brodari zadarskog *Sokola* otiskivali prema udaljenim mjestima, kao što su: Filip-Jakov, Biograd, Murter, Vodice, Šibenik, Privlaka Novigrad i dr. upotrebljavali su jedra i vesla.

Osokoljeni iznimnim uspjehom na *Prvom hrvatskom svesokolskom sletu* 1906. u Zagrebu, na koji je iz zadarskog *Sokola* otputovalo čak 36 sokolaša i za koje zagrebački list »Sokol« piše da su svojim uspjehom na *Svesokolskom sletu*

Zadru, (prikazanja, skazanja), kaže da su *prve hrvatske dramske predstave* i da imaju svoj početak u XV. stoljeću. Ne slučajno, o scenskim igrama u Zadru, dr. Tihomil Maštrović je napisao knjigu *Drame i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Zagreb, 1990. i posvetio je svojim roditeljima. Svojim sadržajem knjiga T. Maštrovića daleko premašuje svoj naslov i očekivanja čitatelja. Dr. Tihomil Maštrović početak liturgijskih scenskih igara našega puka stavlja u daleki rani srednji vijek. U istoj knjizi on piše i o renesansnim scenskim igrama u Zadru, koje mi danas zovemo sportske igre, zatim plesnoj igri *Moreška, plesu s obručima* itd., koje su se, također, igrale u Zadru. Knjiga je bogato ilustrirana brojnim fotografijama, nama je posebno zanimljiva skupna fotografija članova društva »Hrvatski sokol« u Zadru 1910. u sokolskim odorama.

²³ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 479-480.

²⁴ Isto, 480.

²⁵ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 482.

svih iznenadili. Zadarski *Sokol* je odlučio, godinu dana kasnije nastupiti na *Sveslavenskom sokolskom sletu* u Pragu, među ostalim, kako piše *Narodni list*, predvidio je svoj nastup u plivanju i koturačama. Podaci koje nam je podastrio dr. V. Maštrović nisu upitni, pa bi se prema njima, osnutak vozarskog (brodarskog) odjela zadarskog *Sokola* trebao uzeti za početak organiziranog hrvatskog sportskog veslanja, jedrenja i plivanja. Nažalost, rezultate do kojih je došao dr. Vjekoslav Maštrović o sportskom jedrenju i plivanju u zadarskom *Sokolu*, istraživači povijesti sporta u Hrvatskoj sustavno prešućuju, pa prioritet u organiziranom sportskom jedrenju i plivanju, umjesto Zadru i zadarskom *Sokolu*, pripisuju nekim drugim društvima i gadovima. Krivnju za takvo stanje svakako snose i zadarski povjesničari i publicisti.

Poslije kraćeg oklijevanja i nesporazuma, u Zadru je 1908., uz podršku zadarskog *Sokola*, osnovan *Veslački klub Jadran*. Nastao je od dijela veslačkog odjela, odnosno mlađih veslača *Hrvatskog sokola*, a dio starijih veslača nastavio je svoj uhodani rad sve do 1911. u *Hrvatskom sokolu*.²⁶ *Veslački klub Jadran* je, kako kaže dr. Vjekoslav Maštrović, prvi veslački klub na moru u Hrvatskoj, osnivačku skupštinu je održao 20. rujna 1908., a Namjesništvo mu je odobrilo pravila već 31. VIII. Godine 1911. *Veslački klub Jadran* se sjedinio s veslačkim odjelom *Hrvatskog sokola* u jedinstveno društvo, pod novim imenom *Hrvatsko veslačko društvo Jadran*.²⁷ Prvu upravu, kako piše dr. Vjekoslav Maštrović, sačinjavali su: dr. Josi Jablanović (predsjednik), Norbert Filaus, dr. Ivo Botteri, ing. Damjan Lučić-Roki, Kažimir Katalinić i Antun Danilo. V. Maštrović nabraja i brojna druga imena koja su kasnije sudjelovala u upravi kluba.²⁸

Citirajući 2. članak pravila *V. K. Jadran*, dr. V. Maštrović naglašava da je svrha *Veslačkog kluba Jadran* »gajenje i promicanje tjelovježbe na moru, kao i svih nautičkih vježbi, a osobito veslanja. Sredstva za postizavanje te svrhe jesu: a)

²⁶ *Veslački klub Jadran* je jedino hrvatsko sportsko društvo koje je osnovano u Zadru do 1920., o kojem dr. V. Maštrović nije prvi pisao. Povijest *Veslačkog kluba «Jadran»*, kako ističe dr. Maštrović, napisao je Andre Žeželj: *Veslački klub «Jadran» - Zadar (1908.-1921.)*. Andre Žeželj, *Prilog istoriji našeg veslanja*. Fizička kultura, Beograd, V/1951, br. 1 – 2, str. 20-23. (Andro Žeželj je do potpisivanja Rapalskog ugovora bio aktivan veslač «Jadrana» u Zadru. Kasnije je kao zadarski izbjeglica veslao za V. K. «Gusar»). Prije A. Žeželja o povijesti *Veslačkog kluba Jadran* pisao je Bogomir Doležal, *Sport na Jadranu – Veslački sport*, Almanah, Jadranska Straža, za 1927., Beograd 1927., 637 – 641., zatim, Cvito Fisković, *Veslačka natjecanja u prošlosti Dalmacije*, Povijest sporta, VII, 28, 1976. 2413 – 2417, 1976. Zagreb. Opširno o zadarskom veslanju pišu i Čedo Škorić – Drago Marić, *Povijest veslanja u Zadru 1885.-1997*.

²⁷ *Narodni list*, Zadar, VI/ 45, 1912.

²⁸ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 482.

ukupne vježbe, b) utrke ili natjecanja (regate) c) priređivanje svečanosti na moru i sudjelovanje kod svečanosti drugih sličnih društava i ustanova»²⁹.

Članovi *Jadrana* su marno vježbali, oni su se, kako ističe dr. V. Maštrović, osjećali spremniji i superiorniji od svojih konkurenata, tj. talijanskih veslača u Zadru, oni su to potvrđivali kroz svoja međusobna neslužbena i spontano zametnuta natjecanja. Kao što su njihovi protivnici, Talijani iz Zadra, nastupali na međunarodnim regatama i imali uspjeha, tako su i veslači hrvatskog *Jadrana* silno željeli nastupati na međunarodnim regatama i tako se potvrđivati kao sportaši-natjecatelji. To je bio i jedini razlog njihova istupanja iz *Sokola* i osnivanje samostalnog kluba.

Nažalost, to je bio uzaludan posao, i pored iznimnog truda i marnog vježbanja oni u tome nisu uspjeli. Naime, V. K. *Jadran* nije imao svoj savez preko kojeg bi se mogao učlaniti u međunarodni savez i preko njega nastupati na međunarodnim regatama. Doduše, oni su to mogli učiniti preko austrijskog ili talijanskog saveza, ali zbog svog hrvatskog patriotizma veslači *Jadrana* za takvu mogućnost nisu htjeli ni čuti. Bio je to dodatni motiv *Hrvatskog veslačkog društva Jadran* za živu promidžbu i pomoć u osnivanju hrvatskih veslačkih društava, te i osnivanje *Hrvatskog veslačkog saveza*. H. V. D. *Jadran* je naročito pozdravilo osnutak veslačkog društva *Gusar* u Splitu 1914. godine.³⁰ *Jadran* je početkom I. svjetskog rata imao osam čamaca: 1 dvojac, 6 četvorki i jedan čamac na 14 vesala i dva jedra (»lancun«). Od tih osam čamaca dva mu je darovao zadarski nadbiskup Mate Dvornik.

Hrvatsko veslačko društvo Jadran je, osim za veslače, kako mu i pravila nalažu, skrbilo i za svoje plivače, koji su redovito vježbali plivanje u zadarskoj luci. Dva su njegova plivača nastupila na međunarodnom plivačkom natjecanju u Crikvenici 12. kolovoza 1912. i to s velikim uspjehom. U raznim prigodama V. K. *Jadran* je sudjelovao ili je sam priređivao svečanosti na moru. Pučke su svečanosti na moru duga i prebogata zadarska tradicija. (Svečane igre na moru, kao i na kopnu u Zadru možemo pratiti u kontinuitetu, od uplovljavanja moći Sv. Anastazije, Stošije, Stoše, do posjeta Zadru pape Ivana Pavla II. i nekih sportskih natjecanja). Stoga se s pravom može reći, kako to proizlazi iz istraživanja dr. V. Maštrovića, da je i *Hrvatsko veslačko društvo Jadran*, uz veslanje, što je bio prioritet, održavalo vježbe i natjecanja u jedrenju i plivanju, te da je priređivalo svečanosti na moru.

Najpoznatije zadarsko pučko veselje održano je 18. veljače 1358. godine, u povodu ulaska u Zadar Hrvatsko-Ugarskog kralja Ludovika i potpisivanja čuvenog

²⁹ Isto, 481.

³⁰ Isto, 481.

Zadarskog mira. Pučko veselje koje je tom prigodom održano na moru, ovjekovječeno je na škrinji Sv. Šime. Istraživaču kakav je bio dr. V. Maštrović, ovo pučko veselje, odnosno pučke igre u jedrenju i veslanju nisu promaknule bez komentara. On s pravom ističe da je prikazani jedrenjak na škrinji sv. Šime u zadarskoj luci, prvi likovno prikazan hrvatski brod. Mi mislimo da je prikaz prvog hrvatskog jedrenjaka na škrinji sv. Šime, koji napuhanih jedara plovi zadarskom lukom samo zato da bi pozdravio kraljev ulazak u Zadar, po definiciji sporta prvi prikaz hrvatskog sportskog jedrenja. Na istoj plohi škrinje, ispod jedrenjaka, vjerojano su prikazana dva veslačka čamca s veslačima u pučkim odjelima koji na ulasku u cilj, također, pozdravljaju kraljev dolazak. Ovaj se prikaz veslača na škrinji Sv. Šime, bez dvojbe, mora uzeti za početak hrvatskog veslanja.

Kako bilo da bilo, zasluga je dr. Maštrovića što je, citirajući pravila *Veslačkog kluba Jadran* upozorio, da je *Veslački klub Jadran* imao puno širu zadaću od sportskog veslanja, kao što se to obično misli i piše. Ono što je još važnije, dr. V. Maštrović je, istražujući djelatnost kluba, pokazao da su se zacrtani ciljevi društva u praksi zbiljskiostvarivali. *Hrvatski veslački klub Jadran* je, kako kaže dr. V. Maštrović nastavio praksu veslačkog odjela, te je u svrhu promidžbenih aktivnosti često priređivao izlete u priobalna i otočna mjesta. Zbog svojih patriotskih aktivnosti, *Hrvatski veslački klub Jadran* je doživljavao slične političke progone i autonomaške nasrtaje kao i *Hrvatski sokol*. Ovdje nam se čini zgodnim istaći više puta opetovane riječi sveučilišnog profesora i aktivnog veslača *Jadrana* Andre Žeželja, na kojeg se poziva i dr. Maštrović, a koje glase: Život veslačkog kluba *Jadran* ne predstavlja život jednog običnog sportskog društva, već život jednog nacionalnog borca koji je pao za slobodu svog naroda. U ovoj je rečenici, po našem mišljenju, sažeta sva veličina i slava *Hrvatskog veslačkog kluba Jadran*.

Nakon sklapanja Rapallskog ugovora, *Jadranu* je, kao i svim hrvatskim društvima u Zadru, onemogućen bilo kakav rad. Uz brojne poteškoće, zaslugom hrabrih i vidovitih članova i simpatizera *V.D. Jadran*, o kojima potanko piše dr. V. Maštrović, društvo je spasilo dio svojih čamaca i opreme, te je potajice preselilo u kuću knezova Borelli u Filip-Jakov i odatle u Split. U Splitu su odbjegli članovi društva željeli nastaviti rad pod istim imenom. Budući u tome nisu uspjeli, nakon dugih pregovora i uz određene uvjete *Jadran* je ustupio svoje čamce *Veslačkom društvu Gusar* i s njim se, 1921. spojio u jedinstveno *Veslačko društvo Gusar*. Čamci *Veslačkog društva Jadran* ustupljeni *Veslačkom društvu Gusar* ujedno su i prvi veslački čamci koji su osposobljeni za veslačke regate.³¹

³¹ Isto, 481 – 482..V. K. *Jadran* je V. K. *Gusaru* Split, predao tri jole četvorke «Vesnu», «Saviju» i «Ladu» i lancun «Sokol» sa 14 vesala i 2 latinska jedra. Jedan od uvjeta za

U Zadru je uz pomoć *Hrvatskog pučkog radničkog društva* 26. prosinca 1912. osnovano *Hrvatsko koturaško društvo »Naprijed«*. Osnivanje i rad društva pokrenula je, kako piše dr. Vjekoslav Maštrović, nekolicina članova »Hrvatskog sokola«, na čelu sa sokolskim prednjakom Petrom Červarom, kao vođom (trenerom) biciklista. Upravu *Naprijeda* činili su: dr. Josip Ljubić (prvi predsjednik), Šime Tironi, Artur Kopani, Petar Červar, zidar Hudina, Emil Paut, Slavko Lukić, dr. Ivan Guzzi, Ivan Butković i drugi. Glavni zadatak uprave bio je nabaviti bicikle, održavati vježbe, napose na dulje propagandne vožnje, radi razvijanja nacionalne svijesti domaćeg puka. Tu su zadaću koturaši, po uzoru na sokolaše i veslače, uzorno izvršavali.

Već je u kolovozu 1897., grupa od 14 »sokolovih« biciklista na koturačama (biciklima) otputovala u Sinj na proslavu Sinjske alke. Mora da su zadarski biciklisti bili velika atrakcija u svim mjestima kroz koja su prolazili. U Vrlici su im došla u susret dva sinjska koturaša, u Hrvacima nedaleko Sinja su ih dočekali Sinjani u pet kočija. U Sinju, pak, dočekali su ih brojni mještani na čelu s načelnikom sinjske općine Tripalom. U vrijeme održavanja alke sjedili su u počasnoj loži uz samog gradonačelnika. Od te dobi, *Sokolov* odjel koturaša i kasnije, *Hrvatsko koturaško društvo Naprijed* stalno su održavali brojne izlete u

spajanje klubova bio je da se jedan čamac preimenuje u »Nadbiskup Dvornik«, tom je zahtjevu »Gusar« udovoljio.

Ne ulazeći u ničije etničke korijene i nacionalne osjećaje o tragediji koja je zadesila Hrvate u Zadru tokom XIX. i početkom XX. st., te nakon Rapallskog ugovora 1920., pripojenje Zadra Kraljevini Italiji, možda slikovitije od ičega govore imena posada dvaju osmeraca koje su nastupile na prvenstvu Europe 1923. i koji su svaki u svom čamcu predstavljali Kraljevinu Italiju i Kraljevinu SHS. Kraljevinu Italiju je predstavljao osmerac *Diadore* iz Zadra u sastavu: Luigi Miller, Carlo Toniatti, Simeone Cattalinich, Pietro Ivanov, Giuseppe Criveji, Francesco Cattalinich, Vittorio Gliubich, Bruno Sorich i kormilar Latino Galaso. (Posada ovog osmerca je 1923. osvojila prvenstvo Italije i prvenstvo Europe, godinu dana kasnije, na olimpijskim igrama u Parizu, zadarski je osmerac u istom sastavu osvojio brončanu medalju). *Centenario Societa ginnastica Zara*, Roma, 1976. 684-699., Čedo Škorić – Drago Marić, *Povijest Veslanja u Zadru 1885. – 1997.*, Zadar, 1998., 32-35.. Kraljevinu SHS je na europskom prvenstvu predstavljao osmerac *Gusara* iz Splita, u osmercu su veslali: Milan Milanović, prognanik iz Zadra, V. K. J., Aleksandar Vukić, prognanik iz Zadra, V. K. J., Luka Kaliterna, Vlado Bučan, Duško Žeželj, prognanik iz Zadra, V. K. J., Miro Lukić, Dalibor Čorak, prognanik iz Zadra, V. K. J., Josip Gatin i kormilar Kamilo Roić. (Ovaj je čamac na prvenstvu dijelio od trećeg do petog mjesta. Isti je čamac bio pobjednik na prvenstvu Kraljevine SHS). Na prvenstvu Kraljevine SHS nastupio je i pobjedio Gusarev četverac, u sastavu: Aleksandar Vukić, prognanik iz Zadra V. K. J., Miro Lukić, Josip Gatin, Andro Žeželj, prognanik iz Zadra, V. K. J. i kormilar Kamilo Roić. U Split su izbjegli i uključili se u rad V: K. Gusar i Danilo Buzolić, Ante-Toni Danilo, Frane Dominis, Čedo Koludrović, Milan Maganović, Petar Niseteo i dr.. Duško Marović – Mihovil Radja, *Povijest Športa u Splitu 1918. – 1941.* Split, 2006., 591- 599.

Sukošan, Kali, Šibenik, Poličnik, Nadin, Benkovac itd.. Pred Benkovcem su ih dočekala tri benkovačka koturaša, a u Benkovcu mnoštvo razdraganog naroda. Tako je trebalo nastaviti, veli dr. V. Maštrović, ali nastade rat i društvo je iz patriotskih razloga obustavilo svoj daljnji rad.³²

Dr. Vjekoslav Maštrović je u Zborniku *Zadar*, među hrvatska sportska društva, uvrstio i *Lovačko društvo »Diana«*. Društvo je osnovano 1908., sjedište društva se nalazilo u prostorijama zadarskog *Sokola*. Osnivači *Lovačkog društva Diana* su: Šime Šestan, Niko Večeralo, Frane Joković, Martin Paleka i Kosta Neumayer. Društvo je imalo oko 200 članova, rad mu se odnosio na grad Zadar, Zemunik, Škabrnju, Murvicu, Smoković, Galovac, Sukošan i Bibinje.³³ (Pod kraj XIX. i na početku XX. stoljeća u Zadru su u vezi sa sportskim, odnosno turističkim i gospodarskim lovom i ribolovom bile i neke institucije, koje je, također, istraživao dr. V. Maštrović. Ne ulazeći u pojedinosti on ističe da je u Zadru osnovan prvi prirodoslovni muzej na istočnojadranskoj obali i u Hrvatskoj, te da je početkom XX. stoljeća u Zadru djelovalo *Zoološko društvo za Dalmaciju*, i da je na inicijativu *Seljačkog gospodarskog društva za Dalmaciju* u Zadru osnovano *Dalmatinsko društvo za zaštitu životinja*.)³⁴

Sportskom lovu i ribolovu, te u vezi s tim, turizmu dr. Vjekoslav Maštrović je posvetio više istraživanja. Prije dr. Vjekoslava Maštrovića u Zadru se lovom, kao sportsko-turističkom i gospodarskom granom nitko nije ozbiljno bavio. Prema kasnijim istraživanjima, lov se u našem kraju, kao zabava, odnosno sport, može pratiti najkasnije od polovice XI. st., odnosno početka vladanja hrvatskog kralja Petra Krešimira IV.³⁵ Međutim, kad je u pitanju lov i ribolov dr. V. Maštrović se ne

³² Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 482.

³³ Isto, 482. Kada sam se i sam, oko 1985. bolje upoznao s radovima dr. V. Maštrovića o hrvatskim sportskim društvima, posebno o *Lovačkom društvu »Diana« Zadar*, predložio sam Anđelu Pestiću, tajniku *Lovačkog društva Zadar*, da pokrene inicijativu da se *Lovačko društvo Zadar* preimenuje u *Lovačko društvo »Diana« Zadar*. Razumnoga i osviještenog, kakav je bio Anđeo Pestić nije bilo teško nagovarati, on je ubrzo predložio upravi da se *Lovačko društvo Zadar* preimenuje u *Lovačko društvo Diana Zadar*. Prijedlog je prihvaćen. Međutim, bez istraživačkog rada Vjekoslava Maštrovića to se ne bi bilo dogodilo.

³⁴ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 485 – 486.

³⁵ Na jednom ulomku većeg reljefa, koji je pronađen pred zidom crkve Svete Kate u Novigradu, prikazan je starohrvatski vitez na konju koji kopljem u ruci progoni jelena. I. Peiricioli, *Reljef konjanika iz Pridrage*. Diadora, sv. 8., 1975., Zadar.

U XI. stoljeću na hrvatskom kraljevskom dvoru dodjeljivali su se počasni naslovi *psar* i *sokolar*, to nisu bili samo počasni naslovi koje su dobivali ugledni dvorjani, već posebno imenovani ljudi od ugleda, koji su se brinuli za lovne životinje, pse i sokolove, lovačke

okreće samo prošlosti već prije svega budućnosti. Istražujući vransko područje, Dr. Vjekoslav Maštrović je dalekovidan pa kaže, da je vransko područje s prirodnim stanjem i mogućnostima jedinstveno na našem primorju, te omogućava uz modernu poljoprivrednu djelatnost sa znatnim potencijalom još i lovni i ribolovni, odnosno sportski turizam. Opisujući prostor Vranskog jezera dr. Maštrović ističe da na jezeru ima u obilju divljači svake vrste, a napose divljih pataka, gusaka i bena. U jezeru se nalazi ribnjak koji obiluje jeguljama i ciplima.³⁶ Nažalost, mogućnosti koje pruža vransko područje, na koje je davno ukazao dr. Maštrović, ni izdaleka nisu iskorištene, niti je izgledno da će se to doskora dogoditi.

Dr. Vjekoslav Maštrović kaže, da se interes za turizam u Dalmaciji, sve više počeo javljati u drugoj polovici XIX. st. Istovremeno ističe, da kod nas u tom vremenu organizirani turizam još nije dovoljno proveden i proširen, a turistička specijalnost kao što je lovni i ribolovni turizam još i manje. Naglašava da je zadarska sredina prva ukazala na put u radu na tom području, te da je organizirala prvo naše turističko i planinarsko društvo, pod imenom: *Planinarsko i turističko društvo »Liburnija«*.³⁷ Dr. Vjekoslav Maštrović ističe da se pri proučavanju arhivske građe o osnivanju *Planinarskog i turističkog društva »Liburnija«* nije mogao oteti dojmu kako je Vrana znatno pridonijela osnivanju tog društva, a napose usmjerenju stranaca, ne samo na ljepote koje pruža more, nego i na one koje pruža kopno primorja.³⁸

rekvizite i organizaciju kraljeva lova. Jedini sokolar koji se spominje po imenu bio je sokolar Apric ili Aprić. On je tu dužnost obnašao barem od 1070. godine, imanje je držao u Suhovarima iznad Zadra. Očito je bio bogat i ugledan čovjek, te od kraljeva povjerenja, jer je kralja Petra Krešimira IV. s pratnjom primio u Suhovarima na konak i darivao vrlo vrijednim darovima. I. Goldstein, *Hrvatski srednji vijek*, Zagreb, 1995., 414.

³⁶ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 420 - 425.

³⁷ Vjekoslav Maštrović o Planinarskom i turističkom društvu »Liburnija« opširno piše pod naslovom: *Organizacija i rad Planinarskog i turističkog društva »Liburnija« u Zadru 1899.- 1918.*, »Zadarska revija«, I/12952, br. 3, str. 48-51., u zborniku *Zadar*, pod naslovom: *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*, Zadar, 1964., 482-484., i u zborniku *Povijest Vrane*, pod naslovom: *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*, Zadar, 1971. 418-420.

³⁸ Tajnik *Liburnije* dr. Luka Jelić iz Zadra, bio je arheolog i povjesničar, on je, veli dr. Maštrović, dobro poznao zadarsko područje, a zbog prijateljstva s obitelji Borelli, poseban interes pokazuje za Vranu. Dr. Luka Jelić je godinu dana prije osnutka »Liburnije« (1898.) izdao »izletnu crticu«, kako je sam naslovio, »Hajdemo do Vrane«. Dr. Luka Jelić u toj brošurici, uz povijesne podatke, ukazuje i na prirodne ljepote Vrane. Držim, veli Vjekoslav Maštrović, da neće biti daleko od istine ako navedemo da su vjerojatno pri obilasku biogradsko-zadarske i ninske okolice (okolica Nina imala ja prije asanacije Ričine (1903.-1909.) mnogo pernate divljači, a zečeva prije i poslije dosta, dakako, tu je i Bokanjačko blato sa svojim područjem) a napose u lovu na Vranskom jezeru i nastali razgovori, a

Istražujući vransko područje, dr. Vjekoslav Maštrović u svom opsežnom znanstvenom radu pod naslovom *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*,³⁹ ističe da je u svojim istraživanjima došao do spoznaje kako je, pod sam kraj XIX. st. uprava državnog poduzeća *Jankolovica*, koju je puk zvao »Janku-lovica«, dosta pažnje posvećivala lovnom, odnosno sportskom turizmu.⁴⁰ Već tada a i prije, ističe on, uočena je potreba za stvaranjem potrebnih uvjeta za organiziranje lovnog turizma, koji bi prvenstveno obuhvatio lov na pernatu divljač i ribolov. Veli da su se tada na vranskom području često održavale *lovačke hajke*, na koje su dolazili mnogi strani i domaći lovci, zapravo turisti.

Daljnja su istraživanja dovela dr. V. Maštrovića do zaključka, da je Vrana kod nas na primorju prvo područje na kojem utvrđen organizirani lovni, odnosno sportski turizam. »Baš slučaj Vrane – organizacija u turističkim oblicima lova na kopnu i jezeru – ukazuje na jednu od prvih pojava lovnog turizma na kopnu i jezeru u našem primorju«. Veli da je 2. srpnja 1910. donesena objava »Za promet stranaca«, te da ona predstavlja jedan od prvih akata za reguliranje početka ribolovnog i lovnog turizma, odnosno sportskog lova i ribolova na našem primorju. (Iskaznice za ribanje i lov su se pridizale kod C. K. Gospodarskog Ureda u Biogradu).⁴¹ Od tada je lovstvo u našem kraju, poglavito u Vrani, iz godine u godinu jačalo. Zbog širenja turizma, od *Pokrajinskog saveza za promicanje saobraćaja stranaca u Kraljevini Dalmaciji* ishodio je odobrenje bečkog ministarstva, da turisti na Vranskom jezeru mogu loviti ribe i divljač, što do tada nije bilo.⁴²

potom i ostvarenja oko osnutka *Planinarskog i turističkog društva «Liburnija»*, kojem se djelatnost protezala na cijelo područje Dalmacije. U priredbama, napose izletima i lovovima, Vrana je, ističe dr. Maštrović bila često na programu ovih turističkih radnika. Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 419-420.

³⁹ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 413 – 427.

⁴⁰ Obitelj Borelli, kako kaže dr. Maštrović, dobila je u leno vransko područje 1752., te ga kroz više od stoljeća nastoji unaprijediti, pa je tako, zaslugom Frane Borellija dovršena Prosika (prokop je uglavnom dovršen 1766., ali je voda protekla tek 1770.) i omogućila postupak moderne melioracije Vranskog polja. Godine 1868. austrijska državna vlast je otkupila za sebe vransko leno. Borellijevima je ostavljen kneževski naslov *Vranski*, kao i tvrđava Han. Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 420

⁴¹ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 425.

⁴² Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 484.

Između dva rata na vranskom području se još intenzivnije razvija lovno-turistička djelatnost. O organiziranju sportskog, odnosno turističkog lova i ribolova sada se brine *Državna ergela i gospodarstvo »Vrana« u Jankolovici*, pa je direktor *ergele* nastavio izdavati dozvole za lov.⁴³ Da ne bi došlo do pretjeranog izlovljavanja, kaže dr. V. Maštrović, tridesetih se godina strogo vodilo računa gdje se i kada lovi. Postojala je čak i karta na kojoj je crveno omeđeno područje za koje je postojala stalna lovna zabrana na fazane, jarebice i zečeve. (Maštrović piše kako je u posjedu jedne takve dozvole s kartom koja je izdana u Jankolovici pod brojem 3 dana 2. kolovoza 1934. god. grofu Alfonsu Borelliju iz Filip-Jakova, za vrijeme od 1. kolovoza do 31. prosinca 1934. god. Kaže da se *Državna ergela i gospodarstvo »Vrana« u Jankolovici*, tada nazivalo *Državna ergela »Aleksandrovo« u Biogradu n/m.*) Prema Maštroviću dozvolu u Jankolovici mogao je dobiti samo onaj lovac koji je imao opću lovnu dozvolu.⁴⁴

U Zadru je 1899. osnovano *Planinarsko i turističko društvo »Liburnija«*. Namjesništvo mu je pravila odobrilo 12. srpnja 1899. godine, svoju prvu skupštinu Društvo je održalo 24. srpnja iste godine. U upravi *Liburnije* su sudjelovali knez Alfons Borelli Vranski, kao predsjednik, Lavoslav Golf kao podpredsjednik, Kosta Naumayer kao blagajnik, arheolog i povjesničar dr. Luka Jelić kao tajnik, te odbornici: O. Betalli, Rikard Kodolić, Marko Niseteo, Oetar Andrović, L. Hočevar i Ferdo Tepper. U kasnijem upravama sudjelovali su mnogi uglednici i intelektualci koje u svom radu navodi Maštrović, te veli da je ovo Društvo u svoje redove okupilo mnoge ozbiljne kulturne radnike u Zadru, a da ga je napose pomagao tadašnji namjesnik Niko Nardelli i vojni zapovjednik Varešanin, koji su izabrani za počasne članove »Liburnije«.⁴⁵

Zadatak je *Planinarskog i turističkog društva »Liburnija«*, kako stoji u pravilima: »Pronaći i istražiti prirodne ljepote Kraljevine Dalmacije, činiti iste pristupne osobito strancima za turističke svrhe, te tim promicati saobraćaj stranaca,

⁴³ Kraljevina SHS je u cilju podizanja konjogojstva u našem kraju je osnovala Državnu ergelu Vrana. Tamo su između dva rata uzgajala arapska punokrvna, polukrvna i lipicanerska pasmina konja s velikom uspjehom. U Zborniku Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., kojemu je urednik Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Molivoj Car: *Razvoj i dostignuća poljoprivrednog dobra Vrana*, str. 453-466., pa se samo iz tog razloga Vjekoslav Maštrović u svom radu *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*, objavljenom u istom zborniku ne osvrće na konjogojstvo i razvoj ergele u Jankolovici

⁴⁴ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 422-425.

⁴⁵ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 483.

nadalje istraživati špilje, jezera, gore i predhistorične predmete, koji s tim stoje u svezi itd.«⁴⁶

Upozorio bih, veli dr. Maštrović, da se u tekstu zadataka ovog važnog općejadranskog Društva, koje je imalo i značenje saveza, direktno i poimence ne spominje more – jer je to samorazumljivo – ali se spominju špilje, gore i naročito jezera, a od njih najveće je i najinteresantnije u Dalmaciji – Vransko jezero. Naime, prvi su upravni odbor *Liburnije*, nastavlja Maštrović, sačinjavali intelektualci koji imaju vrlo zanimljive poglede na sportsko-turistički razvoj. Njima je jasno da će se klimatski turizam razviti, osnovni su elementi za taj turizam već tu – more, sunce i zrak. Te sportsko-turističke entuzijaste više zanimaju ostale prirodne ljepote kao što su: špilje, jezera, gore i dr. Dužnost je planinarske i turističke organizacije da na njih ukaže, da se pobrine za njihovo očuvanje i povoljan pristup istima.

Posebno je zanimljiv dr. Maštrović kad kaže, da ti spomenici, odnosno njihovo upoznavanje nije vezano za neku određenu sezonu, nego su, naprotiv, zanimljivi u svako godišnje doba. Time se zauzimaju i za zimski sportski turizam (predsezonu), pa tako i za ostale prateće zabave i pojave koje nosi izvansezonsko vrijeme.⁴⁷ Nažalost, unatoč izuzetno povoljnim uvjetima, u koje treba uključiti nadasve bogatu kulturnu baštinu i lijep broj hotela, ovaj san dr. Maštrovića i njegovih prethodnika još nije dosanjan.

Planinarsko i turističko društvo »Liburnija« u Zadru je prva moderna i dobro organizirana planinarska i turistička organizacija u Dalmaciji. Društvo je, zaista razvilo rad koji je obuhvatio Zadar i cijelu Dalmaciju. Sportsko-turističku svrhu Društvo je postizalo, veli Maštrović, istraživanjem turizmu zanimljivih predjela u Dalmaciji, priređivanjem izleta, provođenjem turističke promidžbe za dalmatinske krajeve i pristupanjem u savez sličnih društava u Austro-Ugarskoj.

Kao sportsko i turističko društvo, ističe V. Maštrović, *Planinarsko i turističko društvo »Liburnija«* je priređivalo izlete na razna brda i otoke, veli da su imali svoj brod za izlete, da je turističko društvo uredilo prve tzv. «turističke stanice», odnosno turističko-planinarske domove u Dalmaciji. Prvi turističko-planinarski dom u Dalmaciji bio je stari samostan na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu. Stari benediktinski glagoljaški samostan na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu »Liburnija« je, veli dr. Maštrović, iznajmila na 20 godina.⁴⁸ U međuvremenu, Društvo je preuzelo i tvrđu Sv. Mihovil na otoku

⁴⁶ Isto, 482.

⁴⁷ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 418-419.

⁴⁸ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 420.

Ugljanu i tvrđu Sv. Lovrijenac u Dubrovniku, te tvrđu Klis. *Liburnija* je kasnije tvrđu Lovrijenac ustupila »Društvu za promicanje interesa Dubrovnika«. ⁴⁹

Dr. Maštrović nas upozorava da se u tekstu zadataka Društva spominju špilje, veli da se treba sjetiti Manite peći u Paklenici, zatim Strašne pećine kod Savra na Dugom otoku i dr. ⁵⁰ Zaista, pojavom *Planinarskog i turističkog društva »Liburnija«* prvi put su u Hrvatskoj otpočela organizirana speleološka istraživanja. Već su 1900. počela ispitivanja Strašne peći u predjelu Savra na Dugom otoku, nešto kasnije istražene su neke špilje na Ižu, zatim u Kaštelima i Kotlenicama ispod Mosora. *Liburnija* je imala i svoju *speleološku sekciju*, također, prvu te vrste na tlu Hrvatske.

Nakon utemeljenja *Pokrajinskog saveza za promicanje saobraćaja stranaca u Kraljevini Dalmaciji* 1909. u Zadru, *Liburnija* se sve više bavi planinarstvom. Tragom naših predaka Zoranića i Barakovića, *Liburnija* je organizirala brojne planinarske ture na Velebit, poglavito Veliku Paklenicu, zatim na Dinaru, Mosor i druge. Dakako, Velebit je bio na prvom mjestu. Alfons Borelli-Vranski dao je u najgornjem toku Velike Paklenice, u blizini Ivinih Vodica, na mjestu zvanom Rivine podignuti planinarsko sklonište, a drugo kod znamenitih Mirila. ⁵¹

Potpisivanjem Rapallskog ugovora, talijanske su vlasti raspustile *Planinarsko i turističko društvo Liburnija*. Mnogi su njegovi članovi izbjegli iz Zadra, neki su nastavili planinarsku aktivnost u Splitu. Nekoliko godina kasnije, kada se utrula svaka nada u povratak u svoj rodni Zadar, zadarski su planinari poželjeli u Splitu obnoviti rad *Planinarskog i turističkog društva Liburnija*. Međutim, tamošnje im vlasti nisu dozvolile upotrebu starog imena »*Liburnija*«. Umjesto »*Liburnije*«, oni su u Splitu osnovali *Primorsko-planinarsko društvo Dinara*, u sastav kojega je uključeno i poljičko *Planinarsko-turističko društvo Mosor*. Na osnivačkoj skupštini održanoj 12. veljače 1925. za predsjednika Društva izabran je, jedan od utemeljitelja i prvi potpredsjednik *Liburnije*, Lavoslav Golf. Na ovo se Društvo u Splitu i Zagrebu nije dobro gledalo, niti je ikada postalo

⁴⁹ Isto, 483.

⁵⁰ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 419.

⁵¹ Alfons Borelli Vranski, jedan od osnivača i prvi predsjednik *Planinarskog i turističkog društva Liburnija*, bio je strastveni lovac i planinar. Svoje planinarske sklonosti povezao je s rudarskim istraživanjima pakleničkih predjela.

članom krovne planinarske organizacije *Hrvatskog planinarskog saveza* u Zagrebu. Društvo je uz velike teškoće i smicalice djelovalo sve do 1941. godine.⁵²

U listopadu 1929. *Primorsko planinarsko društvo »Dinara«* je proslavilo tridesetu obljetnicu osnivanja svog prethodnika, tj. *Planinarskog i turističkog društva »Liburnija«*. Tom je prigodom izdana brošura *Razvoj turizma (planinarstva, prometa putnika)*, autor brošure je Lavoslav Golf.⁵³

Unatoč tome što je *»Liburnija«* prva društvena organizacija u Dalmaciji koja je organizirano ukazivala na turističku problematiku, doskora se ukazala potreba za stvaranjem opće dalmatinske organizacije širih razmjera za razvoj turizma. Dr. Vjekoslav Maštrović veli da je ta ideja oživotvorena osnivanjem *Pokrajinskog saveza za promicanje saobraćaja stranaca u Kraljevini Dalmaciji* 1909. godine sa sjedištem u Zadru. Namjesništvo je Pravila saveza odobrilo 17. kolovoza 1909. Prva uprava Saveza izabrana je na skupštini 4. prosinca iste godine, koju su sačinjavali: Niko Nardelli, predsjednik, dr. Vicko Ivčević, predsjednik Dalmatinskog sabora i dr. V. Ziliotto, načelnik Zadra kao potpredsjednici, Luxardo kao blagajnik, odbornici: Baničević iz Lumbarde, Frane Bulić, dr. Vicko Mihaljević iz Splita, Gesmann, Frane Ivanišević, dr. I. Krstelj iz Šibenika, dr. Jerko Machiedo iz Hvara, ing. E. Nikolić iz Zadra, Radimir Sardelić i dr. Sardelić iz Kotora, Šarić iz Dubrovnika i Urukalo iz Obrovca.⁵⁴

Rezultati rada ovog *Saveza*, kako kaže dr. Maštrović, vidjeli su se odmah, već sljedeće 1910. godine. *Pokrajinski savez za promicanje saobraćaja stranaca u Kraljevini Dalmaciji* je na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Beču skrenuo pažnju na Dalmaciju kao turističko područje, na kojem se može razvijati u jesen, zimi i u proljeće lovni i ribolovni sport, odnosno turizam. Uskoro je, veli dr. Maštrović, uslijedio znatan interes sportskih lovaca turista na biogradsko područje, osobito na vransko. Ministarstvo poljodjelstva u Beču, da bi olakšalo tek započeti rad *Saveza za promicanje prometa stranaca u Dalmaciji*, dozvolilo je strancima i turistima ribanje i lov na Vranskom jezeru kod Biograda, uz tjednu pristojbu od 12 kruna. Rok za ribanje i lov ustanovljen je, kako piše V. Maštrović, od 1. prosinca do 31. travnja. Pristojbu za lov i ribolov su morali plaćati strani i domaći lovci, pa tako i biogradski i zadarski, kao i njihovi gosti.⁵⁵

⁵² Duško Marović – Mihovil Radja, *Povijest športa u Splitu, 1918.-1941.*, Split, 2006., 336. – 337.

⁵³ Isto, 336.

⁵⁴ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb 1964., 483 - 484.

⁵⁵ Maštrović Vjekoslav, *Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani*. Zbornik, Povijest Vrane – političko, kulturno značenje Vrane kroz stoljeća, Zadar, 1971., 420-422.

Uz hrvatska društava za tjelovježbu i sport, kako bilježi dr. V. Maštrović, i većina je ostalih hrvatskih društava i ustanova u Zadru ukazivala na veliku korist tjelovježbene aktivnosti i pučke narodne igre. Veći je broj hrvatskih društava u Zadru u svojoj promidžbi i jačanju patriotske svijesti koristio izlete, zabavne i plesne igre i sl. Navest ćemo samo neka koje ističe dr. Maštrović: *Narodna (Hrvatska) čitaonica*, *Hrvatska čitaonica* u Arbanasima, odnosno *Hrvatski sokol* u Arbanasima, *Hrvatski akademski klub*, osobito *Hrvatsko pučko-radničko društvo* itd. Zahvaljujući istraživanju dr. Maštrovića doznali smo da je u Zadru djelovalo *Dobrotvorno društvo za pomaganje siromašnih đaka*, te *Potpomoćno društvo za potrebne učenike hrvatske pučke učione*. Ova su društva, kao i njima srodna, održala više sportskih priredbi u humanitarne svrhe. U jeku rata, 1916. godine u Zadru je osnovano *Dobrotvorno društvo hrvatskih gospođa*, među ostalim svrhama, društvu je cilj bilo urediti igralište za žensku djecu. Igralište je otvoreno 15. lipnja iste godine u vrtu vojničke bolnice na Voštarnici. Na samom početku rada skrbilo je za 70 djevojčica, prvenstveno onih čiji su očevi bili u vojsci.⁵⁶

Ne potirući novo i suvremeno, nama se čini da je svojim istraživanjima dr. V. Maštrović, žarko želio izvući iz zaborava i oživjeti već pomalo zaboravljene narodne igre i običaje, jer je to zdravo za naš narod i nadasve korisno za turističko gospodarstvo o kojem se dr. V. Maštrović toliko skrbio. U Zadru i našem kraju, to dr. Vjekoslav Maštrović dobro zna i u svakoj prigodi kroz znanstvene radove i novinske članke, osobito u *Narodnom listu* ističe, da su se kod nas vrlo često priređivali narodni sastanci (pučka veselja) i u raznim povodima. Najčešće su se uz pjesmu, ples i kolo zametale raznovrsne pučke igre, u utrkivanju pješaka, skoku u dalj, penjanju uz jarbol ili stablo - igra od kukanja za mornare/giocodella cucagna – (dr. Tihomil Maštrović), hrvanju, bacanju kamena s ramena i druge.

Te su igre i natjecanja za puk bile osobit događaj, a pobjeda u natjecanju bacanja kamena s ramena osobita čast pobjedniku i selu iz kojega je natjecatelj došao. Igru bacanja kamena s ramena, kako kaže V. Maštrović, ovjekovječila je ugledna zadarska slikarica kneginja Zoe Borelli–Vranska Alačević (1888.-1980.), međutim, slika je izgubljena. Zoe Borelli–Vranska Alačević je za Etnografski muzej u Splitu crtala i slikala dalmatinske narodne nošnje i običaje; u splitskom Etnografskom muzeju se nalazi slika bacača ovnujske glave, ovo je bacanje srodno pučkom bacanju kamena s ramena.

Kao neiscrpno vrelo za proučavanje tjelovježbe, plesa i pučkih narodnih igara u Zadru i našem kraju, svakako treba izdvojiti *Kraljski Dalmatin* i *Zoru*

⁵⁶ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 474 – 478.

dalmatinsku. Prikaz tih tiskovina dr. Maštrović je dao u svom radu *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.-XIX. st.)*⁵⁷ Povrh toga, u bibliografiji rasprava članaka i književnih priloga »*Narodnog koledara*« i »*Svačića*« dr. V. Maštrović donosi dragocjene informacije o objavljenim člancima vezanim uz fizičku kulturu, odnosno kineziologiju, posebno uradke: Pavlinovića, Poskočice, Nar. kol., II/1864., Grubera, O tjelesnom gibanju, Nar. kol., XVII/1879., Butkovića, Ljepota snage, Svačić, V/1908. itd.⁵⁸

Pišući o *Zori dalmatinskoj*, napose o Anti Kuzmaniću, dr. V. Maštroviću sigurno nisu promakle Kuzmanićeve rasprave o igrama i narodnim običajima našega kraja, kao ni rasprave drugih pisaca o lovu i ribolovu. Već u sedmom broju prvoga godišta *Zora dalmatinska* piše kako je narodni običaj da se na svakoj našoj proslavi vije barjak, a oko barjaka se igraju pučke igre u trčanju, skakanju i naročito u bacanju kamena s ramena. S. Ljubić u više nastavaka u *Zori dalmatinskoj* pišući o morlačkim običajima veli da svati poslije objeda zameću kolo, pjevaju narodne pjesme, a da se najhrabriji među njima sastaju da pokažu svoju snagu, hrabrost i hitrost, kao npr. »staviti se ko more visje skakati, ko beržje dotrčati more na odlučeno misto, komu je veća snaga u rukah za baciti teži kamen, koga prem hudno dignuti se mora iz zemlje...«⁵⁹.

Dok ovo pišemo ne možemo se oteti dojmu, da su rečena istraživanja doktoru Vjekoslav Maštroviću bila dodatni motiv u istraživanju pučkih narodnih igara Ravnih kotara. Svojim marom, Maštrović je pronašao dragocjeni dokument iz prve polovice XIX. st. prema kojem na vidjelo isplivavaju naše davnašnje pučke zabave, koje spominju naši raniji pisci i narodna pjesma. Iz dokumenta, kojeg je pronašao, istražio i obznanio dr. V. Maštrović, razvidno je da zadarska općina 16. listopada 1842. na zadarskim Ravnicama kani prikazati dalmatinske narodne igre. Povod prikazivanja dalmatinskih pučkih igara bio je dolazak u Zadar jednog člana carske kuće iz Beča. Igre koje su se trebale prikazati na Ravnicama sastojale su se od: trke pješaka, skoka u dalj s mjesta, skoka u dalj zaletom, bacanja kamena s ramena iz mjesta i bacanja kamena s ramena iz zaleta.

U proglasu između ostalog stoji: »Na 16. tekuceg miseca bit che podat na Ravnicam ovoga grada jedan pucki obicajni sajam, narodnih dalmatinskih igrah«. Dalmatinske narodne igre koje su se trebale održati 16. listopada 1842. na zadarskim Ravnicama sastojale su se od: »terka od ljudi«, »skoka s mista«, »skoka

⁵⁷ Vjekoslav Maštrović, *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.-XIX. st.)*, Zbornik, Grad Zadar-presjek kroz povijest, Zadar, 1966., 129 – 133.

⁵⁸ Vjekoslav Maštrović, *Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru (1863.-1910.)*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, Sv. III. Zagreb, 1957., 258 – 305.

⁵⁹ S. Lubić, *Običaji kod Morlaka u Dalmaciji*, *Zora dalmatinska*, III, 9, 231, 1846., Zadar.

iz tarke«, »itac kamenom« i »itac kamena tarkimice«. Prikazom dalmatinskih narodnih igra, najboljim što je općina imala, zadarska vlast je željela počastiti svog gosta. Za nas je značajno, ističe dr. Maštrović, što se običajni sajam naziva sajmom dalmatinskih narodnih igara i što se baš s prikazom tih igara želi ukazati počast visokom gostu iz Beča.

Da bi narodne igre izazvale što veće zanimanje, kako kaže Maštrović, priređivač je igre potaknuo nagradama, veli da su igre imale biti naročito svečane, jer je općinska uprava dojavila glavarima da seljaci trebaju biti lijepo odjeveni u čistu narodnu nošnju, te da ih upute u Zadar s njihovim sviračima u bubnjeve i svirale, diple i mišnjice. Za ovu prigodu, veli V. Maštrović, tiskan je poseban proglas i razaslat svim seoskim glavarima zadarskog područja. Proglas je ujedno predstavljao i poziv žiteljima svih sela, da u što većem broju sudjeluju u narodnim igrama i time uveličaju svečanost. Kako je poznato, u Dalmaciji je tada službeni jezik talijanski, tj. jezik manjinskog naroda, međutim, za ovu prigodu proglas je tiskan na talijanskom i hrvatskom jeziku, jer hrvatski narod, kojem se oglasom i pozivom zadarska općina obraća, osim hrvatskog, drugoga jezika ne poznaje.⁶⁰

Bez dvojbe, dr. V. Maštrović dobro poznaje bogatstvo pučkih igara koje su se održavale i u samom Zadru. Dr. Vjekoslavu Maštroviću, koji je proučavao djela Jurja Barakovića,⁶¹ sigurno nisu promakli brojni stihovi o lovu zadarskih plemića i pučkim igrama u Zadru, posebno u sajmene dane. Razlog je tomu veći, što je Baraković u nedostatku drugih izvora za zadarsku povijest, potvrdilo se, dosta dobar izvor. Za ovu prigodu izdvojiti ćemo nekoliko stihova iz Barakovićeve *Vile Slovinke*, koji se odnose na ples i pučke igre u Zadru u sajmene dane. Baraković pjeva: »donošahu gosti svake trgovine/i mlične slatkosti od sve banovine;/brav i volovine na zadarskoj placi/i divlje lovine nošahu junaci;/tuj jigrahu tanci, tuj stajahu piri,/gosti inostranci z gradjani na viri;/ta tanca, ta sviri, ta u kolu skače,/ta strilicom smiri, ta jabukom tače,/niki skute tlače kolom svijajući,tote nitkor plače pisme spivajući,/ niki jigrajući zamnozi uzroci/ruke žimajući mladjan divojci,/niki na tri skoci skakati se klade...⁶²

Nema nikakve sumnje da je dr. V. Maštrović istraživao i dobro poznaje *Zadarski statut*, odnosno, *Dodatak Zadarskog statuta* u kojem se u jednoj od *Reformacija* izrijekom kaže da: neka se održi natjecanje u trci pješaka po gradu

⁶⁰ Vjekoslav Maštrović, *Dalmatinske narodne igre pred Zadrom 1842. godine*, Povijest sporta, VI, 24, 1975, 2095 – 2099. Zagreb.

⁶¹ Vjekoslav Maštrović, *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.-XIX. st.)*, Zbornik, Grad Zadar-presjek kroz povijest, Zadar, 1966., 124 – 125.

⁶² Zoranić i Baraković, *Pet stoljeća hrvatske književnosti, Vila Slovinka*, Zagreb 1964., 223 – 224.

Zadru odnosno neka se napinje luk, slično i na osmi dan, odnosno o prvoj svetkovini... neka se održi natjecanje u konjskoj trci, po običaju, odnosno neka se održi viteško nadmetanje u Zadru.⁶³ Naime, dr. Vjekoslav Maštrović je prvi hrvatski istraživač, koji je na više mjesta ukazao na davnašnje održavanje viteških utrka u gradu Zadru i na postojanje statuta viteških igara iz sredine XVIII. st., te na postojanje alkarske, odnosno trkališne ulice u Zadru.

Prikaz o doprinosu dr. Vjekoslava Maštrovića u poznavanju zadarskog sporta ne bi bio ni približno cjelovit, ako ne bismo ukazali na doprinos dr. V. Maštrovića u poznavanju zadarskog streljaštva, odnosno vojničke obuke. Dr. Vjekoslav Maštroviću su dobro poznate zadarske bratovštine, on dobro zna da su zadarski puškari i topnici, daleke 1574. osnovali svoju bratovštinu, zaštitnica im je Sv. Barbara, članovi bratovštine Sv. Barbare su zadarski topnici i strijelci, imali su zadaću vježbati se u pucanju, od 1615. oni su zaduženi i za gašenje požara u gradu Zadru⁶⁴. V. Maštroviću nije nepoznato da je u Zadru je od 1781. djelovala Zadarska vojna akademija i da je prva te vrste na Balkanu. Akademija je radila po programu vojne akademije u Veroni, školovanje je trajalo četiri godine, pitomci su bili podvrgnuti javnim teorijskim i praktičnim ispitima. Poznato je da su ti pitomci na ispitima pokazivali izvrsne rezultate, posebno u streljaštvu i mačevanju. Potvrđeno je da je vojna akademija u Zadru radila i održavala vježbe i natjecanja u pucanju i mačevanju barem do 1794.⁶⁵ Što se više usavršavalo oružje, to je više streljaštvo i mačevanje osvajalo građanstvo kao sport. Interes za streljački i mačevalački sport u Zadru bio je tolik da se sve do XX. stoljeća ne može usporediti niti s jednim drugim sportom.⁶⁶ Dr. V. Maštrović to dobro zna, pa nas i ne treba čuditi što dr. Maštrović svoj prikaz u Zborniku *Zadar* započinje *Gimnastičkim i mačevalačkim društvom*, koja se bave, kako kaže s raznim oblicima tjelovježbe.⁶⁷

⁶³ Kolanović i Križman, *Zadarski statut*, Zadar, 1997., 523.

⁶⁴ Vlade Cvitanović, *Bratovštine grada Zadra*, Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 462., zatim, T. Raukar et al, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987., 409. Mi mislimo da se 1574. godina može uzeti za početak organiziranog zadarskog i hvarskog streljaštva.

⁶⁵ T. Raukar et al, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar 1987., 528.

⁶⁶ U Formalnom smislu, prvo streljačko društvo u Zadru je osnovano 1970., nosilo je ime Societa Cittadino del tiro al Barsaglio, Gradsko društvo za pucanje. U formalnom smislu Gradsko društvo za pucanje; je prvo sportsko društvo osnovano u Zadru. Godinu dana kasnije društvo je dobilo novo ime Societa del tiro e Barsaglio, Društvo za pucanje, svoja pravila i statut je imalo 23. srpnja 1871. Cilj društva je priuštiti mladeži zabavu koja je toliko svojstvena muškarcima, uvježbavati ih u rukovanju oružjem, naročito poučavati u gađanju.

⁶⁷ Vjekoslav Maštrović, *Hrvatska društva u Zadru (1848.-1920.)*. Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 479.

U vezi s vojnom obukom, odnosno tjelesnim odgojem, stoji i dio istraživačkog rada dr. V. Maštrovića koji se odnosi na rad zadarske gimnazije, liceja i centralne škole, odnosno Zadarskog sveučilišta. Dr. V. Maštrović ističe da je napredni francuski generalni providur Vincenzo Dandolo želio etapno osnovati sveučilište u Zadru. On je najprije dekretom od 24. listopada 1806. osnovao licej u Zadru koji je imao niže i više odjele. Viši su odjeli omogućavali svršenom slušaču stjecanje zvanja koje daje suvremeno sveučilište. Maštrović ističe, da je zapovjednik Ilirske provincije maršal Marmont 4. srpnja 1910. odredio novu mrežu škola, po kojoj licej u Zadru postaje Centralna škola s rangom sveučilišta, veli da su se na Centralnoj školi u Zadru predavali predmeti kao na sveučilištima u Francuskoj. U zadarskoj Centralnoj školi, veli on, postojalo je sedam fakulteta (tečajeva): 1. pravo, 2. medicina, 3. kirurgija, 4. farmacija, 5. tehnika (inženjerija i arhitektura), 6. agrimenzura (geodezija) i 7. teologija.⁶⁸

Analizirajući program zadarskog liceja i centralne škole, dr. Maštroviću sigurno nije ostalo nepoznato da se u vrijeme francuske uprave nad Zadrom, u zadarskom liceju i centralnoj školi predavala vojna obuka, odnosno tjelovježba kao obavezan nastavni predmet.⁶⁹ Naime, uspostavom francuske vlasti nad Zadrom, u zadarskom liceju i centralnoj školi vojna obuka je, kao i u Francuskoj, postala obavezan nastavni predmet za sve fizički sposobne đake. U školi je imenovan nastavnik-instruktor za vojničke vježbe, nastava se održavala jedanput u tjednu, iz programa obuke je vidljivo, da je zadarska srednjoškolska i sveučilišna mladež neizostavno vježbala i natjecala se u gađanju puškom, mačevanju, trčanju, skakanju, penjanju, savladavanju prirodnih prepreka, plivanju i veslanju.⁷⁰ Zapravo, u zadarskom liceju i centralnoj školi kroz predmet vojne obuke, kao i u Francuskoj, održavala se obavezna nastava tjelesnog odgoja, pa se slobodno može reći, da je vojna obuka u zadarskim školama pod francuskom vlašću početak obavezne nastave tjelesnog odgoja u Zadru i Hrvatskoj.⁷¹

Dodajmo ovomu kako *Kraljski Dalmatin* izrijekom piše, da se zadarska školska mladež u okviru vojničke obuke vježba i natječe u gađanju puškom i

⁶⁸ Vjekoslav Maštrović, *Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X.-XIX. st.)*, Grad Zadar-presjek kroz povijest, Zadar, 1966., 131-132.

⁶⁹ Francuzi su prvi početkom XIX. stoljeća u nastavni program srednjih i visokih škola uveli vojnu obuku, odnosno tjelesni odgoj kao obavezan nastavni predmet. Program vojne obuke, odnosno tjelesnog odgoja sadržavao je: pucanje iz vatrenog oružja, mačevanje, trčanje, penjanje, skakanje, savladavanje prirodnih prepreka, veslanje i plivanje.

⁷⁰ Ljubomir Maštrović, *Povijesni pregled školstva u Zadru*, Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 499 – 500.

⁷¹ Tjelovježba i one aktivnosti koje stoje u vezi tjelovježbom u Zadru i zadarskom kraju za vrijeme francuske vlasti nad Zadrom nisu dovoljno istražene.

pištoljem, te da su Francuzi i običnom puku pokazivali vojne vještine i gađanje oružjem i da ih je narod usvajao na vrhunski način. Dolaskom Francuza u Zadar, interes za suvremeni ples je postao tolik, da se u zadarskom liceju i centralnoj školi pod vodstvom profesionalnog učitelja fakultativno održavala nastava glazbe i suvremenog plesa. Dakako, učitelja suvremenog plesa i glazbe plaćali su sami studenti koji su pohađali nastavu.⁷²

Na kraju, umjesto zaključka želimo istaknuti, da dr. Vjekoslav Maštrović kao strastveni zaljubljenik u sve što je zadarsko i što pripada hrvatskom narodu, u svakoj prilici ističe u čemu je to Zadar i zadarski kraj prvi na tlu Hrvatske. U svom opsežnom znanstvenom radu dr. Vjekoslav Maštrović je prije od svih hrvatskih istraživača ukazao na činjenicu, da baš Zadru na hrvatskom tlu pripada prvo mjesto u tjelovježbi i sportu kao što su: lov, veslanje, jedrenje, plivanje, streličarstvo, šah, sportska rekreacija, trke pješaka, viteški turniri, streljaštvo, planinarstvo, pučke narodne igre, tjelesni odgoj, suvremeni ples, hodočasnički, lovni, ribolovni i izletnički turizam itd. Kasnija su povijesna istraživanja pokazala da je u svemu bio u pravu.

⁷² Ljubomir Maštrović, *Povijesni pregled školstva u Zadru*, Zbornik Zadar, Zagreb, 1964., 497.

VIŠKA BITKA
POVODOM 100-GODIŠNJICE
1866-1966

ZADARSKO KNJIŽEVNO NASLJEĐE NA TALIJANSKOM JEZIKU I DR. SC. VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

(OSOBNOST ISKUSTVO)

Bez obzira na, u ovom trenutku, potrebnu ogradu osobnog iskustva, mislim da ću i u ovakvom prigodnom članku posvjedočiti o konvergentnom pristupu koji su hrvatska talijanistika i dr. Maštrović imali u odnosu na književno nasljeđe na talijanskom jeziku na našoj obali Jadrana. Mislim da sam uvijek znao za dr. Maštrovića; osobno sam ga upoznao dok sam bio novinarom u RTV centru Zadar. Kako mi ta profesija nikada nije bila u srcu, a u nju sam ušao politički motiviran punim plućima udišući lahore pa bure "Hrvatskog proljeća", bilo je pitanje dana kad ću nakon Karađorđeva pobjeći iz novinarstva. To se dogodilo 1977. kad sam postao lektorom za talijanski jezik na Filozofskom fakultetu u Zadru. Sretan je trenutak bio da sam, iako već u poodmaklim godinama, ušao u svijet znanosti i da sam upoznao dva čovjeka koja su bitno utjecala na značajniji dio mog znanstvenog interesa i općenito istraživanja. To su bili, u Zagrebu moj mentor prof. emeritus Mate Zorić, i u Zadru dr. Vjekoslav Maštrović. Kako sâm nisam znao gotovo ništa ili vrlo malo, Šibenčanin Mate Zorić, naš vodeći talijanist kad je riječ o hrvatsko-talijanskom srazu – meni je draža riječ kolizija, ali ne u negativnom smislu, pojam koji sam, mislim, afirmirao baveći se tim fenomenom na primjeru Istre - »bira« za mene temu magisterija "Nikola Jakšić, zadarski književnik, prevodilac i rodoljub (1762.-1841.)" i odmah mi savjetuje: "Svakako se javite u Akademijin institut u Zadru, ravnatelju dr. Maštroviću koji Vam može puno ponuditi, dati podatke i pružiti pomoć u povijesnom pristupu problemu." Kad sam nazvao dr. Maštrovića i rekao mu razlog što ga dekomodiram, bi li me i kada mogao primiti, rekao mi je: "Dođite odmah!" Obostrana simpatija i povjerenje rodilo se nakon petnaestak minuta. Nacionalne svijesti nije mi falilo nikada, a on je to odmah »uhvatio«, kako bih, kao što je i on radio, te neke nepotrošene entuzijazme usmjerio prema znanstvenom istraživanju, usuđujem se reći, od nacionalnoga interesa. Jasno je da govorimo o vremenu prije neovisnosti Hrvatske. Pri svakom novom susretu, a bilo ih je doista puno, davao mi je podatke koje je imao ne samo o Nikoli Jakšiću već o svemu što mi je moglo pomoći u spoznaji vremena u kojemu je živjela Dalmacija

kad je Nikola Jakšić kao književnik stvarao i kao prvi objavio, a što je najznačajnije u njegovom opusu, prepjev Gundulićeva *Osmana*.¹ To je bio i prvi književnik talijanskog jezičnog izraza, Zadraničin čiji sam opus istražio i na primjeru kojeg sam vidio kakva je Maštrovićeva recepcija takvoga kulturološkog fenomena u Dalmaciji. Kad je magisterij bio gotov on ga je odmah objavio kao izdanje institucije kojoj je bio na čelu; bio je urednikom izdanja i odrekao se honorara samo da Gundulićev *Osman*, odnosno Jakšićeva »versione libera« bude što prije objavljen.² Moram priznati da je to ujedno i prvi moj veći objavljeni rad kao početnika i da je i do danas između mojih najviše citiranih radova u zemlji i vani odnosno Italiji. Zasluga je to i mog mentora ali zasigurno i dr. Maštrovića. Što je on mislio o ovoj činjenici hrvatsko-talijanske kolizije, sâm je napisao u svom temeljitom istraživanju o jednom drugom značajnom Zadraničinu Ivanu (Giovanni) Kreljanoviću-Albinoniju kojega je u svom radu nazvao "istaknuti hrvatski intelektualac iz početka XIX. stoljeća". Sigurno nije trenutak sada izoštriti ili polemizirati što je dr. Maštrović mislio pod »hrvatski«, pa čak ako imamo u vidu za njega nesklono vrijeme kad je to pisao i kad se s lakoćom hrvatskim intelektualcima prišivao nacionalizam. Dr Maštrović definira:

"U predpreporodnom razdoblju na našem jadranskom pojasu žive i djeluju intelektualci, sinovi naših obitelji, koji su svršili visoke škole u stranim zemljama, većinom u Italiji, te stupaju u razne službe u Dalmaciji i Istri.

Među ovim domaćim sinovima ima lijepi broj onih koji su stvarali bilo u svojoj struci, bilo na području književnosti ili povijesti. Te su radnje u izvjesnom broju pisane na stranom jeziku, talijanskom, jer je tada – koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća – službeni jezik i jezik inteligencije bio, nažalost, strani tj. talijanski. Posve bi pogrešno bilo shvaćanje i ocjena da su zbog toga takvi naši intelektualci bili stranci u vlastitoj zemlji, da su možda po narodnosti Mlečani, ili Talijani, ili Austrijanci ili što drugo. Kao što smo imali odličnih pojedinaca koji su se istakli kao latinisti, tako imamo pisaca koji su svoja djela pisali na njemačkom, talijanskom, francuskom, mađarskom, engleskom, španjolskom ili čak turskom ili arapskom jeziku i dr., pa zato nisu prestali biti ono što jesu po svom podrijetlu, imenu i osjećaju. Naravno da pri tim ocjenama ne mogu služiti isključivo elementi kasnije nastalog romantičnog nacionalizma, jer takva tada nije ni bilo, niti je odgoj

¹ Za sudbinu i značaj prepjeva *Osmana* upućujem na knjigu Ive Grgić *Osman i njegovi dvojnici*, Zagreb 2004. U prilogu je i odgovarajuća primarna i sekundarna literatura, dovoljna za daljnja istraživanja.

² Živko Nižić, *Nikola Jakšić, zadarski književnik, prevodilac i rodoljub (1762.- 1841.)*, Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU u Zadru, Djela, knjiga 7 (urednik Vjekoslav Maštrović), Zadar, 1984.

bio usmjeren u tom pravcu."³ Može se pretpostaviti da je Maštrovićev biografski moment progonstva iz Zadra bio posebno nadahnuće da istraži Kreljanovićevu sudbinu. Ovaj je zadarski intelektualac suptilno bio proganjan od austrijske vlasti pa je prodao svu svoju imovinu u Zadru i Dalmaciji i preselio se u Veneciju.⁴ Obitelj dr. Maštrovića, kao što je poznato, poradi hrvatskog rodoljublja odlazi iz »talijanskog« Zadra. Možemo zamisliti sreću dr. Vjekoslava Maštrovića kad se vratio u Zadar i postao pokretač umrtnjene hrvatske uljudbe doslovce zatrpene ruševinama. Te trenutke vrlo dobro argumentira nekolicina sudionika skupa.

Upravo ovaj Maštrovićev članak o Kreljanoviću, uz ostalo, jednom od značajnijih zadarskih pisaca na talijanskom jeziku, utjecao je na pisanje diplomskih radova na zadarskom Filozofskom fakultetu. Upravo o Kreljanoviću Nedjeljka Balić-Nižić piše diplomski rad i objavljuje članak.⁵ To je sekundarno otvorilo novu aktualizaciju i Kreljanovićevu recepciju. Kao voditelj studentskog kazališta Filodramske grupe uprizorio sam njegovu dramu *Sacrificio d'Epito*, zadnji put izvedenu 1820. u Veneciji. To je bila jedna od najboljih predstava te godine, 1988., i predstavljala je Hrvatsku na najpoznatijem međunarodnom dramskom amaterskom festivalu u tadašnjoj Jugoslaviji, beogradskom BRAMS-u. U završnoj sceni vođeni intuicijom i aktualnim političkim previranjima »nadodajemo« bombardiranje i paljenje Zadra što se 1991. i dogodilo. I dalje, talijanski lektor u Zagrebu, sada kulturni ataše u talijanskom Istituto di Cultura u Zagrebu, Alessandro Jovinelli, pored bogate kazališne produkcije u Italiji, bira Kreljanovićev *Orazio* i igra sa svojim studentima te nastupa u Zadru, Kreljanovićevom rodnom gradu, kao gost zadarske talijanistike. I sad ne više recepcija u pravcu dr. Maštrovića, i književnost u Hrvatskoj talijanskog jezičnog izraza, već i recepcija njegovih radova o predmetu kolizije: u dalekoj Kanadi profesori Michele Lettieri i Mario Rocco Morano nalaze članak Nedjeljke Balić o Kreljanoviću, ona ih upućuje i na rad dr. Maštrovića kao temeljni za daljnja istraživanja. Ovi znanstvenici u dalekoj Kanadi istražuju Kreljanovića i objavljuju knjigu kao rezultat svojih

³ Vjekoslav Maštrović, "Zadranin Ivan Kreljanović Albinoni, istaknuti hrvatski intelektualac iz početka XIX st.", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. XIX, Zadar 1972., str. 63.

⁴ Zanimljivo je i složeno pitanje zašto je najpoznatiji i najutjecajniji Dalmatinac - književnik toga vremena, Šibenčanin Nikola Tommaseo osudio taj Albinonijev potez iako je on sam zauvijek vrlo mlad napustio Šibenik i Dalmaciju. Usp. Mate Zorić, "80 pisama iz prepiske Tommaseo-Carrara", *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, VII, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 2000., str. 307-466.

⁵ Nedjeljka Balić, "Modernost dramskih djela Zadranina Ivana Kreljanovića-Albinonija", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio filoloških znanosti sv. 29 (19), 1989/1990, Zadar, 1990., str. 211-225.

proučavanja.⁶ Knjiga je uspješno predstavljena i u Zagrebu i registrira rad dr. Maštrovića i naših drugih znanstvenika i istraživača. Oni koji poznaju bogati opus dr. Maštrovića lako će postaviti pitanje zašto odmah nije imao takav pristup jer je u svojim ranijim radovima posebice u nezaobilaznoj *Jadertini croatici* zanemario kulturološke činjenice i autore koji su objavljivali na talijanskom jeziku, što mu je zamjerio i Aleksandar Stipčević. Kad piše u svojim ranijim radovima, uzмимо Paška Antuna Kazalija, ne spominje njegova djela na talijanskom već samo na hrvatskom jeziku.⁷ Opća klima nakon Drugog svjetskog rata bila je napeta i prototalijanska; sjetimo se samo Trsta i zone A i B u Istri. Bilo je nemoguće izaći izvan okvira aktualnih političkih potreba. Možemo identificirati da je već 1962. dr. Maštrović neutralno ali vrlo pozitivno i objektivno prikazao Ivana (Giovanni) Kreljanovića Albinonija; istina, još ga nije svrstao u hrvatske intelektualce.⁸ Također još 1958. neutralno prikazuje talijanskog povjesničara, koji je 30 godina bio profesorom u Zadru, Tullija Erbera.⁹ Ipak kasnije, 1975. godine, se izjašnjava o Vincenzu Dandolu: «Politički je mnogo škodio zbog potaljančivanja Dalmacije.»¹⁰ Konvergenciju Maštrovićevih pogleda na ovu problematiku i hrvatske talijanistike želim ilustrirati samo jednim citatom prof. emeritusa Mate Zorića, iz njegove antologijske studije *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*.¹¹ Zaključak te knjige glasi:

"Pokrajinska književnost¹² na talijanskom jeziku nije se uspjela uobličiti u živ umjetnički organizam s autentičnim i originalnim profilom i vlastitim povijesnim razvojem. Uza sve to, aktivnost tih većinom zaboravljenih pisaca nije bez svake književno-povijesne i kulturno-povijesne vrijednosti ne samo zato što na specifičan način svjedoči o jednom gluhom dobu hrvatske prošlosti već i zato što joj je među glavnim osobinama slavenski i dalmatinski, narodni i zavičajni osjećaj. Zbog toga tu književnu djelatnost ne možemo svrstati nigdje drugdje već u hrvatsku književnu i kulturnu povijest u širem smislu, iako može zanimati i književne historičare u

⁶ Michele Lettieri - Mario Rocco Morano, *A Critical Edition of Giovanni Kreglianovich's Tragedy Orazio (1797)*, New York: The Edwin Mellen Press, 2003. str. 1-351.

⁷ Vjekoslav Maštrović, *Spomendani grada Zadra*, Zadar 1946: vlastita naklada str. 1-143 + XVI tabl (2), str. 2.

⁸ „Kreljanović Albinoni Ivan“, *Enciklopedija Jugoslavije*, I, Zagreb, 1962., sv. 5, str. 392.

⁹ „Erber Tullio“, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1958, sv. 3, str. 266.

¹⁰ „Dandolo Vincezo“, *Pomorska enciklopedija*, Zagreb, 1975., sv. 2, str. 130.

¹¹ Rad JAZU, knj. 357, Zagreb, 1971.

¹² U tom smislu vidjeti u uvodu zbornika *Hrvatsko talijanski književni odnosi*, uredio Mate Zorić, Zagreb, 1989. (op. Ž. N.).

Italiji, bilo zbog važnoga jezičnoga faktora, bilo zbog misaonih i stilskih aspekata što vezuju te pisce s duhovnim kretanjima u susjednoj zemlji."¹³

Što na kraju reći u svjetlu naslova ovog izlaganja o dr. Maštroviću? Kad sam pomislio da će se sa srednjom generacijom zadarskih i hrvatskih talijanista pomalo gasiti interes za koliziju Hrvati – Talijani, i kao književno-kulturološku produkciju, ugodno iznenađenje: dvije novakinje na mom projektu o našem i njihovom Tommaseu, Ivana Škevin i Dajana Jurkin s oduševljenjem se bave s tom tematikom nastupajući na znanstvenim skupovima. Njihove radove, uz moje i Nedjeljke Balić-Nižić priključit ću skorašnjoj dvojezičnoj knjizi o Tommaseu u tisku. Moja asistentica Andrijana Jusup radi doktorat o Zadraninu Pieru Alessandru Paraviji, što jamči da će zadarska talijanistika i dalje dati doprinos proučavanju fenomena hrvatsko-talijanske kolizije na našoj obali upravo u skladu s recepcijom dr. Vjekoslava Maštrovića. Nadam da će netko od, možemo reći brojnih asistenata zajedno sa mnom ili samostalno napisati članak u kojemu će bez zgrade "osobno iskustvo" na međunarodnom skupu dogodne u Padovi s čijim sveučilištem imamo izvrsnu suradnju, dr. Maštrović biti cjelovito predstavljen jer se bavio u različitim oblicima i velikim brojem imena i pojava, književnih i drugih, iz naših kolizija. Da je to moguće upućuje pogled na njegovu zavidnu bibliografiju.¹⁴

¹³ Mate Zorić, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, nav .dj., str. 469.

¹⁴ Usp. Tereza Ganza-Aras, "Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 37, Zadar, 1975., str. 837-862.

R A D O V I
I N S T I T U T A
J U G O S L A V E N S K E
A K A D E M I J E
Z N A N O S T I I
U M J E T N O S T I
U Z A D R U

1.

Z A G R E B

MAŠTROVIĆEVA ULOGA U OSNIVANJU AKADEMIJINA INSTITUTA U ZADRU 1954. GODINE

Prvenstveno na temelju postojećih dokumenata iz arhiva Akademijina Zavoda u Zadru prikazane su inicijative neposredno prije osnivanja i sam čin osnivanja Akademijina Instituta u Zadru te uloga tadašnjeg direktora Naučne biblioteke tj. kasnijeg zamjenika direktora Instituta Vjekoslava Maštrovića. U radu se dakle obrađuje utemeljenje Akademijina Instituta kao kulturno-znanstvene ustanove u Zadru koja je kroz svoje polustoljetno djelovanje znatno doprinijela kulturnom i znanstvenom razvoju ovoga područja. Inicijativa oko njegova osnivanja pokrenuta je 1949., a za nekoliko godina (1953.) ponovno se aktivira da bi krajem iste godine pripravljen pravilnik u svrhu utemeljenja Instituta. Maštrovićevo zalaganje kod gradskih vlasti urodilo je plodom i Akademija dobiva na korištenje zgradu (bivša vila "Dirce") i zemljište na kojemu je do dan-danas. Pripremni dio oko uređenja devastirane zgrade i osposobljavanja za znanstveni rad, uz obavljanje zahtjevne funkcije direktora Naučne biblioteke, nije bio nimalo lak posao. Kao entuzijast i veliki kulturno-znanstveni radnik Maštrović je ipak posao priveo kraju i 1. travnja 1954. Institut je otpočeo s radom. Nakon dodatnog uređenja zgrade i okolnog perivoja uslijedilo je i svečano otvaranje 3. srpnja 1954. Maštrovićev doprinos i zalaganje u osnivanju Instituta bili su od iznimne važnosti, čime je nedvojbeno zadužio zadarsku javnost davši veliki doprinos kulturno znanstvenom razvoju Zadra i okolice.

Osnivanje Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru (danas Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru) projekt je koji je trajao godinama i iniciran je s više strana. Jedan od prvih i vodećih inicijatora pri osnivanju ovakve vrste znanstvene ustanove u Zadru bio je Akademijin glavni tajnik akademik Banimir Gušić. On je već 1949. predložio da se u kontekstu kulturne i znanstvene pomoći gradu Zadru, a i u okviru tadašnje izgradnje i obnove kompleksa sv. Marije osnuje Institut koji bi organizirao znanstveno-istraživački

rad.¹ Ova zamisao akademika Gušića nije realizirana tada nego je prolongirana za nekoliko idućih godina, točnije 1953. godine. Iste godine vrlo aktivno se u inicijativu oko ustanovljenja Akademijina Instituta uključio i tadašnji direktor naučne biblioteke Vjekoslav Maštrović. Kod realiziranja ovoga projekta bilo je nužno imati osobu koja će koordinirati poslove i biti svojevrsna spona između uprave Akademije i gradskih vlasti. Kontakte koje je Maštrović već bio uspostavio s nekim istaknutim članovima Akademije doprinijeli su odluci da upravo on bude osoba kojoj će biti povjeren dio poslova oko osnivanja Instituta.

Već se tijekom 1953. ozbiljno pregovaralo o otvaranju Instituta, a važno je ovdje spomenuti da se prema Maštrovićevim iskazima za to posebno zalagao i Miroslav Krleža, tadašnji potpredsjednik Akademije.² Dvojica akademika koji su se također iznimno zalagali za osnivanje Instituta i koje Maštrović posebno spominje bili su akademici Anton Barac i Josip Badalić.³ Vrlo brzo uslijedila je i završna inicijativa oko ostvarenja zamišljenog projekta i u jesen 1953. Akademijina uprava na čelu s glavnim tajnikom akademikom Markom Kostrenčićem i dvojicom spomenutih akademika Barcem i Badalićem došla je u Zadar. Oni su vodili razgovore s predstavnicima tadašnjeg Narodnog odbora gradske općine Zadar i izvijestili ih o tome da je uprava Akademije donijela odluku o osnivanju Instituta u Zadru.⁴

Od gradske općine je zatim zatraženo da dodijeli prikladan prostor ili zgradu gdje bi se mogao smjestiti Institut. U tu svrhu, a nakon Maštrovićevog, današnjim rječnikom rečeno, lobiranja i svesrdnog zalaganja kod gradskih vlasti, Akademiji je za smještaj njenog Instituta dodijeljena nekretnina i zemljište na kojemu se nalazila zgrada odnosno *ex vila* "Dirce".⁵ Uprava Akademije je tada

¹ Arhiv Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (dalje: AZHAZU), Fascikl 1954., Tromjesečni izvještaj o radu do 30. IX. 1954., br. 338/54. U prvom opširnom tromjesečnom izvješću o radu Akademijina Instituta u Zadru, Maštrović ukratko spominje prijašnje inicijative o utemeljenju Instituta kao i samom tijeku njegova osnivanja i rada. Izvještaj je podijeljen u dva dijela a) Historijat IJAZ-a i b) Izvještaj o radu u tromjesečju od 1. VII. do 30. IX. 1954.

² Vjekoslav MAŠTROVIĆ i Davor ARAS, *Djelatnost Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru u prvih 10 godina rada s bibliografijom izdanja*, Rad IJAZU u Zadru, sv. XI-XII, 1956. Zadar, 594.

³ AZHAZU, Fascikl 1954., Izvješće br. 338/54.

⁴ Isto.

⁵ Isto; AHAZU, Fascikl 1954., Dopis br. 737/1953. Rješenjem Narodnog odbora gradske općine Zadar br. 13199-983 od 14. 12. 1953. Akademiji je kao organu upravljanja dodijeljeno okolno zemljište na kojem se nalazila i zgrada bivše vile "Dirce".

rukovođenje i nadzor nad osposobljenjem zgrade za rad Instituta povjerila Maštroviću.

Nakon što je Akademiji dodijeljeno zemljište i spomenuta bivša vila *Dirce* (koja je inače sagrađena 1912. i bila je u vlasništvu talijanske obitelji Tamino do 1945.), uslijedio je obiman posao oko uređivanja okoliša, unutarnjeg i vanjskog uređenja zgrade te normaliziranje radnih uvjeta. Naime, unatoč tome što je grad dodijelio zgradu Akademiji nju su još uvijek koristili pripadnici avijacije ondašnje JNA. Nakon što su je napustili u ožujku 1954., prema Maštrovićevim riječima “predana je u strahovito lošem stanju”. Ali ne samo u “strahovito lošem stanju”, nego potpuno unakaženoj zgradi do te mjere da su sva vrata i prozori razbijeni te ih je prvo trebalo osposobiti kako bi se zgrada mogla zatvoriti. Bivša vila je devastirana osobito iznutra, popljačkano je sve što je vrijedilo i što se moglo odnijeti. I tek 13. ožujka 1954. zgrada je bila ispražnjena i dostupna Akademiji.⁶

Nakon što je zgrada predana u vlasništvo Akademije uslijedila je potreba namještenja i zapošljavanja stručnog i pomoćnog kadra. Prvo je traženo da se postavi jedan pazikuća tj. domar koji bi čuvao Institut. Polovicom siječnja 1954. za domara je postavljen izvjesni Josip Šimunov.⁷ Dalje se nastavilo s prijedlogom oko primanja stručnog kadra te je krajem siječnja 1954. uprava Akademije prihvatila prijedlog Odjela za filologiju da se Vjekoslav Maštrović, Ljubomir Maštrović i Jerolim Čogelja prime kao honorarni suradnici za rad u Akademijinu Institutu u Zadru. Međutim, dodatno se od svih tražilo da podnesu pismeni zahtjev za primitak u Akademiju.⁸ To je Maštrović (kao i ostala dva suradnika) i učinio te je zatražio da ga kao aktivnog državnog službenika na dužnosti direktora Naučne biblioteke sa zvanjem bibliotekara osmog plaćevnog razreda primi za Akademijina honorarnog suradnika u Institutu u Zadru. U tu svrhu priložio je i odobrenje svojega poslodavca tj. Narodnog odbora gradske općine Zadar.⁹ Službeno je Maštrović imenovan za honorarnog suradnika i zamjenika direktora 1. travnja 1954. Osim njega su za honorarnog suradnika postavljeni i umirovljeni profesor Ljubomir Maštrović, zatim čistačica, te 15. svibnja Jerolim Čogelja, novinar.¹⁰ Tako je eto uz tri znanstvena djelatnika, domara i čistačicu otpočeo rad Akademijina Instituta. Premda je svečano otvaranje Instituta uslijedilo 3. srpnja, ipak se 1. travnja 1954. može smatrati danom njegova pravog početka djelovanja. To potvrđuje dopis koji je

⁶ AZHAZU, Fascikl 1954., Izvješće br. 338/54.

⁷ AZHAZU, Fascikl 1954, Dopis br. 7308/1953. (vidi poledinu dopisa).

⁸ AZHAZU, Dopis br. 47, od 28. siječnja 1954.

⁹ AZHAZU, Dopis od 4. veljače 1954.

¹⁰ AZHAZU, Izvješće br. 338/54.

Maštrović uputio Upravi Akademije, a u kojemu u prvoj rečenici piše: “Prema usmenom sporazumu priopćavam da sa današnjim danom (1. travnja, op. aut.) započima s radom Institut u Zadru. Tome neće za prvi mah smetati rad na uređenju zgrade, što se vrši postepeno.”¹¹

I prije početka rada Instituta, već u siječnju 1954. Predsjedništvo Akademije utvrdilo je pravilnik prema kojemu je određen rad Instituta. Prema ovom pravilniku formiran je Stručni savjet Instituta, a u svezi s tim za predsjednika je postavljen akademik Antun Barac, za direktora akademik Josip Badalić, za zamjenika direktora Vjekoslav Maštrović.¹² Kao zamjenik direktora Maštrović je zapravo obavljao sve tekuće poslove oko rada Instituta, kako one tehničke tako i one znanstvene naravi. Takva situacija je zahtijevala iznimno puno napora i radnoga elana. S obzirom na činjenicu da je istovremeno obnašao dužnost direktora Znanstvene knjižnice postaje jasnije koliki se napor morao uložiti. Osim toga, već se u travnju otpočelo i s konkretnim znanstvenim radom i tako je već za studeni 1954. predviđeno objavljivanje prvog broja znanstvene edicije Instituta.

U vrlo kratkom vremenu točnije u samo tri mjeseca od travnja do svečanog otvaranja Instituta u srpnju, Maštrović je očito s iznimnim naporom uspio osigurati radne uvjete u zgradi, dapače pokrenuo je i znanstvenu djelatnost. Skupljeno je jedanaest priloga koji su bili predviđeni za objavljivanje. Kasnije je uoči otvaranja Instituta 2. srpnja Savjetodavni odbor na čelu s predsjednikom, direktorom i zamjenikom direktora odredio da se prvi broj edicije zove Radovi IJAZ (Instituta Jugoslavenske Akademije Zadar). Urednici prvoga broja Radova bili su upravo akademik J. Badalić i V. Maštrović.¹³ Prije svečanog otvaranja Instituta trebalo je napraviti još puno poslova, kao na primjer urediti knjižnicu, unutarnje prostorije, nabaviti namještaj te police i knjige za knjižnicu. Ubrzo je uređen i perivoj oko zgrade te se tako moglo pristupiti i svečanom otvaranju.

Svečanom činu otvaranja 3. srpnja 1954., koji je prethodno pripremio Maštrović, nazočili su glavni tajnik akademik Kostrenčić, te akademici Barac, Badalić i Ljubo Babić, zatim od strane grada predsjednik Narodnog odbora gradske općine Ante Sorić i Narodnog odbora kotara Zadar Vinko Kožul, zastupnici Narodne skupštine i Sabora, predstavnici političkih i društvenih organizacija, predstavnici znanstvenih i kulturno-prosvjetnih ustanova grada Zadra te brojni

¹¹ AZHAZU, Izvješće o početku djelovanja, br. 14/54; Arhiv HAZU, g. 1954., br. 1676/54.

¹² AZHAZU, Izvješće o radu u 1954., br. 98/55.

¹³ Isto, te Izvješće br. 338/54.

kulturni radnici iz Zadra.¹⁴ Tijekom govora glavni tajnik Kostrenčić naglasio je veliku ulogu grada Zadra u povijesti Hrvatske te potrebu sistematskog i intenzivnog proučavanja njegove povijesti, ali i potrebu svestranog pomaganja oko obnove i razvoja ovog grada od strane Akademije, koja je zbog toga i pristupila ostvarenju svoje davne želje da organizira svoj instrument u obliku Instituta u Zadru. On neće biti vezan samo uz određenu znanstvenu struku nego će se prema potrebi i aktualnim pitanjima aktivirati uz pomoć nadležnih odjela Akademije na radu u Zadru, rekao je Kostrenčić. Na kraju se zahvalio svima koji su pomogli Akademiji u njenim nastojanjima napose Narodnom odboru gradske općine Zadar.¹⁵

Iz nekoliko rečenica ovog govora možemo razaznati osnovne razloge osnivanja Instituta, koji su se nalazili, dakle, u potrebi sistematskog i intenzivnog istraživanja povijesti grada Zadra i njegove šire okoline, ali i potrebi obnove i razvoja razrušenog grada, koji je tijekom Drugog svjetskog rata uslijed bombardiranja saveznika pretrpio velika oštećenja, osobito kulturnih tj. crkvenih objekata.

U cilju restauracije i obnove tadašnji Akademijin Odjel za likovne djelatnosti imao je naum osnovati restauratorsku radionicu u Zadru, a predviđeno je da bude u sklopu Instituta. Kako ju nije bilo moguće smjestiti u zgradi gdje je Institut, tražio se prikladan prostor. S obzirom na tadašnju iznimno dobru suradnju između Nadbiskupskog ordinarijata odnosno tadašnjeg biskupa Mate Garkovića i Akademije, Nadbiskupija je bila ponudila prostor za restauratorsku radionicu na drugom katu biskupske palače. Nakon što su dodatno u travnju 1954. Maštrović i biskup Garković pregledali prostorije utvrdilo se da su zidovi, stropovi, prozori i cijeli prostor u vrlo lošem stanju. Nakon utvrđenog stanja Uprava Akademije je prihvatila Maštrovićev prijedlog da se nastavi s izgradnjom zgrade na institutskom terenu, u koju će se kad se dovrši, smjestiti restauratorska radionica. Radovi na dovršenju zgrade za smještaj restauratorske radionice završeni su tijekom dvije godine i 1958. radionica je počela i službeno djelovati.¹⁶

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ AZAHZU, Dopis br. 893/1954.

ZAKLJUČAK

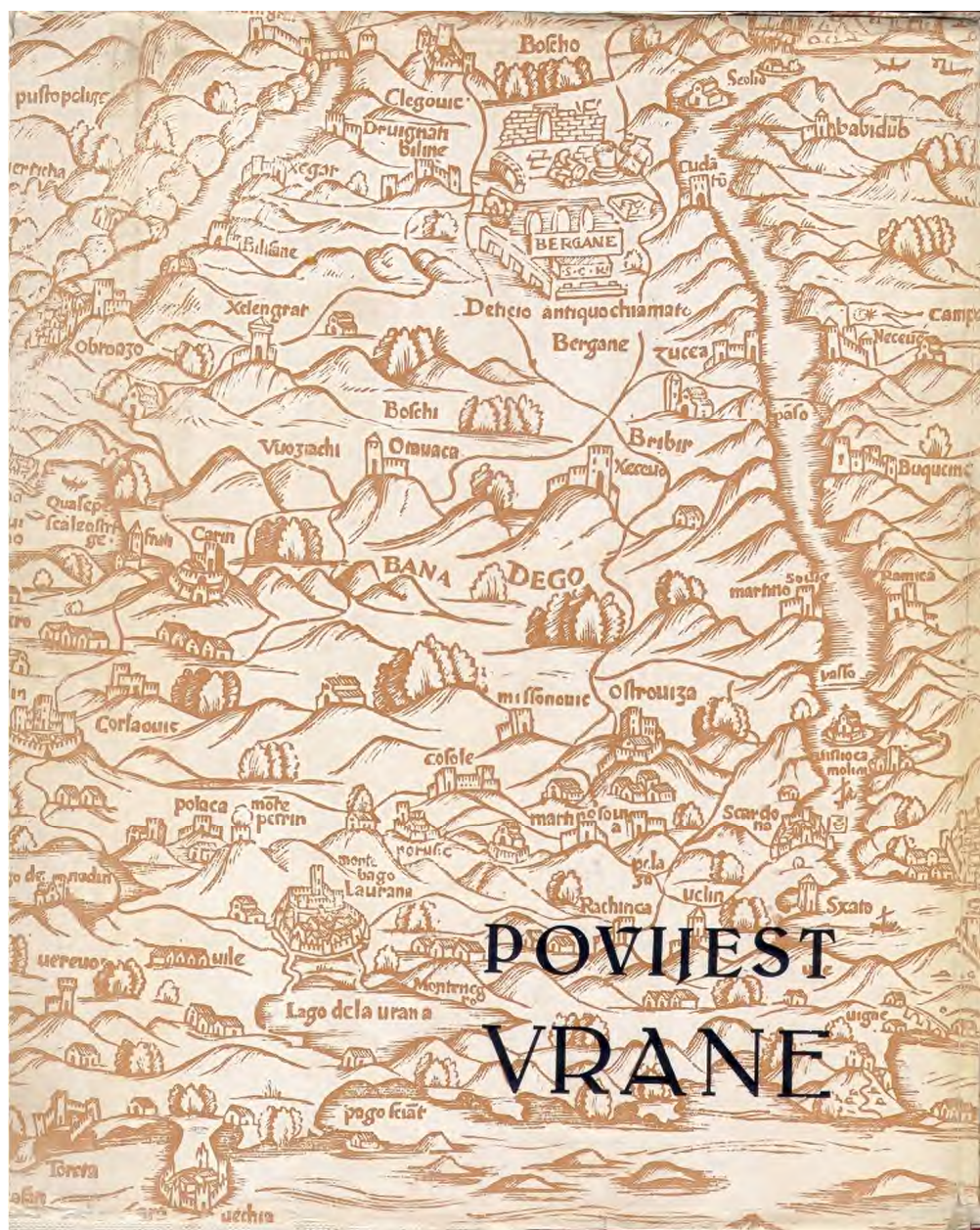
Od strane Akademije inicijativa oko osnivanja Instituta u Zadru potekla je samo nekoliko godina nakon svršetka Drugog svjetskog rata krajem 40-ih godina. Početna inicijativa, s kraja 40-ih, uz zalaganje kasnijih istaknutih članova Akademije, ponovno je ozbiljno pokrenuta 1953. u namjeri da se realizira u praksi. Akademija je sada trebala koordinatora i suradnika koji bi bio spona između Akademije na jednoj strani, a na drugoj gradskih i crkvenih struktura, kulturnih i znanstvenih ustanova u Zadru, općenito pouzdanu i dokazanu osobu koja bi pomogla osnivanje Instituta. Taj izbor bio je nedvojbjen u osobi Vjekoslava Maštrovića koji je uložio sav napor i trud u ostvarenju zamišljenog projekta. Veliki dio posla učinio je upravo u pripremnom dijelu osnivanja Instituta. U vrlo kratkom vremenu uz iznimno nastojanje i zalaganje Maštrović je osigurao primjereni rad Instituta, dapače već iste godine s preko desetak znanstvenih priloga izlazi i prvi broj radova pod nazivom Rad IJAZ.

Svojim neposrednim sudjelovanjem u otvaranju Akademijina Instituta i kasnijem znanstvenom radu u njemu Vjekoslav Maštrović zadužio je zadarsku javnost dajući tako svoj izniman doprinos u znanstvenom i kulturnom pogledu očuvanja i širenja baštine, ne samo zadarske tj. dalmatinske, nego i hrvatske povjesnice. Još na kraju treba nadodati, da su poseban doprinos projektu osnivanja Akademijina Instituta u Zadru, dali mnogi istaknuti društveno-politički, gradski i znanstveno-kulturni djelatnici, ali i crkvene osobe gdje naročito treba istaknuti biskupa Matu Garkovića. Oni su prepoznali koliki bi doprinos u kulturnom i znanstvenom smislu značilo imati jednu ovakvu znanstvenu ustanovu u Zadru i zato su pružili svekoliku podršku Akademiji i Maštroviću u osnivanju Instituta.

Tado Oršolić: MAŠTROVIĆ'S ROLE IN FOUNDING OF THE ACADEMY'S INSTITUTE IN ZADAR IN 1954

S u m m a r y

The article surveys the initiatives that proceeded the founding as well as an act of foundation of the Academy's Institute in Zadar on the basis of the existing documents in the archive of the Academy's Institute in Zadar as well as the role of the director of the Research Library at that time and later vice director of the Institute Vjekoslav Maštrović. The founding of Academy's Institute as a cultural and scientific institution in Zadar has significantly contributed to the cultural and scientific development of this region through half a century of its existence. The initiative on its founding undertaken in 1949 was continued several years later (in 1953) when the regulations act on its founding was adopted by the end of the mentioned year. Maštrović's advocacy for the Institute by the Municipal authorities was successful and the Academy was given the building (ex villa Dirce) and surrounding land for its use. Beside his responsible function of the director of the Research Library Maštrović organized the works on renovation of a devastated building and its equipping for a scientific work. As an enthusiast and eminent cultural and scientific worker he completed all preparations successfully and the Institute started with its work on 1st April 1954. After an additional decoration of building and surrounding garden the Institute was solemnly opened on 3rd May 1954. Maštrović's contribution and advocacy for the founding of the Institute were exceptionally important and we owe him gratitude for his great contribution to the cultural and scientific development of Zadar and its surrounding area.

Zbornik Povijest Vrane, urednici Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1971.

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ KAO UREDNIK

Upoznao sam Vjekoslava Maštrovića 1973. kad sam mu odnio rukopis i predložio ga za objavljivanje. On me je zadržao na razgovoru i dugo smo razgovarali. Bio je to susret posve drugačiji od susreta s ostalim urednicima koji bi brzo otpremili suradnika, uzeli njegov rukopis, malo ga listali i kazali to nam treba, čekat ćeš dugo, nemamo novaca i slično.

Kad sam stupio u njegovu sobu ugledao sam snažnog čovjeka srednjeg stasa, nešto krivih nogu na kojima je čvrsto stajao. Nasmiješen i ljubazan, zubatog izgleda govorio je gromkim basom. Bio je to glas koji je ispunjao cijelu sobu, a u toj sobi se u svakoj knjizi, stolici, pisaćem stolu osjećala njegova snažna ličnost. Razgovarali smo dugo i naši su nazori bili nekako čudno u svemu sukladni. Razgovarali smo kao da se poznajemo odavna, iz djetinjstva, a on je od mene bio stariji čak 21 godinu. Sjećam se da mi je tada, a i kasnije vrlo često govorio da smo mi Hrvati, jadranski, sredozemni narod, Dalmacija i more su pluća Hrvatske, govorio mi je riječima Stjepana Radića. Ja sam se prisjećao da je ranije, pedesetih godina o tome bilo vrlo mnogo govora u Splitu. Jadransku orijentaciju Hrvatske onda su zastupali Vicko Krstulović i admiral Mate Jerković, i baš tu dvojicu vidio sam na slici u Maštrovićevoj sobi s njim, Titom i Grgom Novakom, predsjednikom Akademije. Postajalo mi je jasno – Maštrović je tu bio um koji je njih savjetovao, ali on je bio i vlast, primio ga je Tito.

Maštrović je uzeo moj rukopis, poslao ga je u Zagreb na recenziju gdje ga je recenzirao Grga Novak i predložio ga za objavljivanje. Maštrović je bio vlast i čovjek od znatnog utjecaja na Grgu Novaka. Uskoro mi je bilo jasno da on drži u svojoj ruci recenzentski aparat Akademije, a i njezine financije pa su Radovi koje je uređivao redovito izlazili i u doba najveće besparice. Bio je vlast, čovjek znatnog utjecaja i to ne samo u Akademiji, nego i u državi uopće. Upriličio je proslavu hrvatske mornarice i pomorstva u Ninu i na tu proslavu doveo Tita. Tako je hrvatskom pomorstvu i mornarici dao rang i ugled u politici. Ali to nije išlo samo tako, bilo je tu borbe, a on se borio kao pravi hrvatski rodoljub i zanesenjak. A uopće nije bio u Partiji. Odonda nadalje ja sam sve češće bio njegov gost utorkom, kada je primao u Institutu. Kad bih došao obojica bi se radovali. Dragojla bi donijela džezvu kave, on bio uzeo samo pola šalice, jer, rekao bi da ima povišen

tlak, a ja bih morao iskapiti sve ostalo, a uopće nisam pio ni volio kavu. Ali Maštrović je bio čovjek kojem se nije moglo ništa odbiti. Razgovarali smo često i dugo, naši su pogledi bili na čudan način sukladni, ali taj Maštrović koji je bio čovjek od ugleda i njegova se slušala, nije mi govorio o naučnom socijalizmu i dijalektičkom materijalizmu, već je Hrvatska bila tema naših razgovora, Hrvatska i njezin nacionalni identitet koji je onih mračnih sedamdesetih godina i kasnije bila u opasnosti jer je državna ideologija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, a tako i Kraljevine Jugoslavije bila u nadi da će se njezini narodi jednog dana svi sliti u jednu krepku i jedinstvenu naciju, a to bi bio kraj Hrvatske, naša etnička smrt. A Hrvatska je onda bila žrtvom dotada neviđenog komunističkog terora, goreg od terora 1848. koji je trajao samo nekoliko godina. U Hrvatskoj čistke i zatvaranja nisu prestajale. Bjesnila je eskalacija jugounitarizma, kako se Maštrović običavao izražavati.

Mi smo razgovarali i naši su nazori bili uvijek sukladni, ali ja sam svoje nazore u razgovoru s njim uvijek dograđivao i proširivao. Moj nazor o Hrvatskoj kao jadranskoj zemlji, i posjedniku jedne duge i razvedene obale koja je bila put Bizanta u srednju Europu, a onda put srednje Europe na Levant razvio sam u razgovorima s njime i dogradio znanstvenim istraživanjem. Maštrović je imao znanstveni instinkt i intuiciju, a bez toga nema znanstvenog istraživanja. Bio je poput lovačkog psa koji zna naći trag divljači i slijediti ga. Maštrović je bio čovjek koji je sa svojim suradnicima razgovarao, on je širio svoje nazore i nadahnuo bi suradnike. Posao pregleda fusnota i literature prepuštao je aparatu Akademije. On nije napunio Institut suradnicima da tamo rade malo ili ništa, ne, on ih je tražio i nalazio u raznim ustanovama i mjestima, a nalazio ih je mnogo, nadahnuo bi ih i ohrabrio. Da ga je netko stavio u Dugu Resu, on bi i tamo našao suradnike, istraživao i izdavao časopis. Kao urednik i dominantna ličnost u Akademijinom recenzentskom, a i financijskom aparatu on nije dopustio promicanje jugoslavenskih ideja. Na Filozofskom fakultetu u Zadru uvijek je poneko od ključnih mjesta morao držati Srbini. (Tko je kad čuo da je Hrvat morao biti na ključnim mjestima na Filozofskim fakultetima u Novom Sadu ili Beogradu?). U Zadru su to bili Kosta Milutinović i Jevto Milović. Ali Maštrović im nije dopustio da pišu o pravoslavnoj Dalmaciji i da promiču velikosrpske ideje. Radovi Akademije imali su onda hrvatski karakter i profil. I napokon da kažemo riječ dvije o Filozofskom fakultetu u Zadru. Pobudu za njegovo osnivanje dao je Krleža. Ali Krleža je blisko surađivao s Maštrovićem, on tu pobudu nije mogao dati bez savjetovanja s njim, a ja vjerujem da je pobuda potekla baš od Maštrovića. Zadar s Filozofskim fakultetom i Institutom trebao je biti bedem protiv talijanskog

iredentizma i to je i bio pod Maštrovićevim vodstvom. Ali Maštrović nije dopustio ni velikosrpsku infiltraciju. Mene je on učio kako izigrati partijske direktive i cenzuru. Stvorivši u Zadru grudobran protiv talijanskog iredentizma on je plovio suprotno kursu ili liniji Partije čiji je odnos prema Italiji bio mnogo blaži nego li prema Njemačkoj, iako je Italija oduvijek imala osornih i upornih teritorijalnih pretenzija u Hrvatskoj i Sloveniji, pače je dijelove hrvatskog nacionalnog teritorija i anektirala, a Njemačka ne. Da bi se to shvatilo valja znati da je Maštrović u svojoj sedmoj godini prognan iz Zadra. Mogao se vratiti tek poslije Drugog svjetskog rata. Ovakvo držanje ipak svjedoči o njegovoj samostalnosti prema politici Partije.

Vremena su bila teška, a teror i eskalacija jugounitarizma jačali su. Maštrović je imao neku knjigovotkinju s kojom se nije slagao i ona je otišla. Ali sedamdesetih godina njezin je muž postao prvi čovjek Partije i počeo progoniti Maštrovića. Je li to bio razlog njegovih stradanja? Možda povod, ali uzrok ne. Uzrok je bio što Maštrović nije bio komunist, komunizam je za njega bio okvir u kojem se moralo živjeti, ali koji se moglo i izigrati. On je tu bio vrlo vješt. On je bio Hrvat, a nije bio ni poslušnik, a ni Jugoslaven. Takav čovjek morao je prije ili kasnije doći u sukob s jugopartijom.

Ja sam prvi postradao. Godine 1972. Međuopćinska konferencija donijela je zaključak da ja ne mogu imati rukovodeća mjesta u samoupravljanju jer sam bio u upravnom odboru zadarske Matice. Nisam dakle mogao postati predsjednik sindikalne organizacije na Fakultetu. Izgledalo je da je s time sve riješeno i zaključeno. Ali ne. Počele su spletke i to baš iz zagrebačke germanistike, pa ucjenjivanja. Nisam se dao. A onda sam otpušten. Ja sam najprije 1974. ponovno izabran na Vijeću. Savjet nije potvrdio moj ponovni izbor, već ga je vratio Vijeću na ponovno raspravljanje. Montiran je škandal. Profesori su se dogovorili među sobom pa su jedni, to su bili partijci tražili da budem otpušten, a oni drugi koji nisu bili u Partiji, a bili su u UDBI, bili su protiv toga. Dakako, tome je prethodilo više tajnih sastanaka na kojima je zaključeno montiranje tog škandala. Raspra i tobožnji sukob zbog mene trajao je cijelo jutro 10. prosinca 1974. i završio glasovanjem na kojem sam ja otpušten sa samo jednim glasom više. Kad je sve bilo gotovo prišao mi je jedan student i predložio da će organizirati studentske demonstracije meni u prilog. Nisam ništa sumnjao, ali sam ga odvratio od toga jer mi ga je bilo žao. Ali otišao sam Maštroviću i sve mu ispričao. Odmah je rekao da je to provokator i dodao da sam vrlo pametno učinio što mu nisam nasjeo. Bila je to tehnika progona, izazvati ružnim postupcima čovjeka da izgubi strpljenje i napravi ispad, a onda bi počelo ucjenjivanje. Na taj jednostavni način pale su stotine ljudi njima na lijepak. Ja sam otpušten. Moji znanci i prijatelji počeli su me izbjegavati. Bio sam pod

prismotrom. Urednici su mi vraćali radove. Maštrović je moj rad odnio u tiskaru. Ja sam mislio: "Zlato se u vatri kuša, a prijatelj u nevolji." Maštrović je imao leđa i bio uspravan. Znanstveni rad koji je on vodio imao je svoje dostojanstvo, a to dostojanstvo stekao sam i ja u najcrnijim danima komunističkog terora kad sam morao raditi kao fizički radnik da bih prehranio sebe i svoju obitelj. Mene je hrabrio i govorio mi da izdržim, da ne odustanem od rada, jer to oni upravo očekuju i žele da bi mogli reći da su bili u pravu kad su me otpustili. Bio je to stari hrvatski kompleks. Poslije političkih poraza hrvatski znanstvenici odustajali bi od rada i pisanja još u XIX. st., pa za šestojanuarske diktature.

Međutim, ja sam otpušten, a imao sam nezaposlenu ženu i dvoje sitne djece, a živjeti je trebalo. Maštrović mi je predložio da će razgovarati s Ivanom Pašom, direktorom tadašnjeg Jugotankera, da me primi na posao, a on je imao novaca i mene bi tamo čekala dobra plaća. Odgovorio sam mu: "Neka on ide sa svojim parama k vragu, ja hoću znanost". To je bilo vrlo opasno jer Maštrović je mogao slegnuti ramenima i ostaviti me da se borim sa svojom tvrdoglavošću. Mnogi partijci su se tada spašavali tako da su optuživali druge, često svoje najbolje prijatelje. Komunističke čistke bile su obično erozije ličnosti, u tom represivnom aparatu nitko nije vodio računa o savjesti i časti svog poslušnog članstva. Maštrović nije bio takav. Nije rekao ništa, samo me dugo netremice gledao. Onda me je poslao Marijanu Matkoviću. Krleža je bio bliski Titov prijatelj i savjetnik. U to doba Tito je postupno razvlašćen tako što su sve njegove savjetnike proglasili nacionalistima. Krleži nisu mogli i Tito mu je često dolazio u Zagreb. Krleža nigdje nije izlazio i nije se pojavljivao u javnosti, ali je njegov glasnogovornik i rekli bismo punomoćnik bio Matković koji je malo po malo oprezno vraćao proganjane hrvatske pisce u javni život. Ja sam se našao pred Matkovićem, a prije toga sam očajan pisao Titu i Krleži. Sjećam se da su me jednom nazvali iz Leksikografskog zavoda i rekli: "Krleža vas čeka." Bio sam u Zadru i razgovarao telefonom s Krležom. On mi je rekao nek mu prikažem pismeno slučaj i pošaljem ga. Učinio sam tako i Krleža je bio voljan da me primi u Leksikografski zavod. Ali onda se najednom povukao. Tada sam dobio dopis od Sabora SR Hrvatske od 13. travnja 1976., br. 10-5-2620/1-1976., točnije kopiju dopisa Općinskom komitetu SK u Zadru potpisan od Đorđa Marčetića. On je spomenuo i kratko prepričao moje pismo Titu, a onda je nastavio: "Iz sadržaja predstavke vidljivo je da vam je ovaj slučaj poznat od ranije, pa vam s obzirom na tu činjenicu dostavljamo predstavku na uvid i eventualno razmatranje, te obavijest o činjeničnom stanju uz povratak predstavke." U Zadar je došao Jure Bilić i upitao na sjednici Komiteta kakva je situacija na Fakultetu. Moj bivši prijatelj koji je sišao s linije 1971., a onda se prao

tako što je progonio ljude rekao je da su mene otpustili pa je situacija sada dobra. Jure Bilić ga je upitao: A da li ste vi Pederinu našli mjesto? Medini je odgovorio: Što će njemu mjesto, on je nacionalist, a mi imamo naših ljudi što šetaju i nemaju mjesta. Na to će mu Bilić: "Trebate mu naći mjesto, morate". Ja sam u to doba već radio kao fizički radnik kod majstora Save Bauka koji je gradio kuće na Boriku u Zadru. Dakao, o ovome i ovakvim stvarima ja sam se uvijek savjetovao s Maštrovićem, a moj iskusni prijatelj uvijek mi je znao dati dobar savjet i reći što valja učiniti, a što ne. Moja pobjeda bila je potpuna. A ja mislim da tu mnogošto moram zahvaliti Maštroviću. Ja sam pobijedio tako što sam otišao raditi fizički. Ali oni su mene mogli poslati da radim na banci, a to su i namjeravali. Onda bi bilo gotovo sa znanošću. Maštrović je shvatio i osjetio da ću ja postati znanstvenik, on je imao to čulo i preko Matkovića djelovao na Krležu, a Krleža na Tita. Tako se dogodilo da sam ja sjeo na moje radno mjesto u zadarskoj pismohrani čiju je vrijednost Maštrović dobro znao i tražio ljude koji će tu pismohranu, zajedno s njim proučiti. Kad sam sjeo u Pismohranu, meni nije izbjeglo Maštrovićevo zadovoljstvo. Položaj u kojem sam se nalazio ipak je bio vrlo težak. Ja sam dobio status najtežeg političkog zločinca, a to je značilo da sam dobio najgore i najslabije plaćeno mjesto, napredovanja nije bilo, a nisam mogao ni promijeniti radno mjesto. Bio sam neprestano pod prismotrom. Ako sam ikad izišao iz moje sobe na hodniku sam uvijek vidio bar jednog od dvojice koji su gledali tko će meni doći. Jedan od te dvojice vrlo često je dolazio u moju sobu i njuškao. Tako sam, a i u razgovorima s Maštrovićem shvatio i otkrio tlačiteljski aparat sastavljen od Partije i doušnika. Maštrović mi je pomogao da to shvatim, a shvatiti sam morao ako sam se htio spasiti od tamnice. Kad je netko pod prismotrom, nauči više nego li na pet fakulteta. A ja sam bio deset godina pod prismotrom.

Jednom tjedno odlazio sam Maštroviću na kavu. Kad bih se približio Institutu prolazio bih pored »Maraske«, a tamo je bio u mene uperen durbin. U Institutu je bila krtica. Kad bih se vratio na hodniku bi me dočekao jedan od dvojice i rekao: "A Ivane, nešto ste vi dugo ostali danas kod Maštrovića." I sve je to bio rad, tu su bile stotine radnih sati, pisanje izvješća i sl. Ja sam shvatio da ja u Pismohrani ne smijem ni pisnuti, na sastanke zbora radnika morao sam odlaziti, ali kad sam rekao da se u WC-u razbio prozor nisu ga popravili jer sam ja to rekao. Bila je to nadzirana sloboda, predvorje tamnice u koju nisam dospio jer sam se uvijek savjetovao s Maštrovićem, a on mi je uvijek znao reći što ću uraditi, a što ne. I to sve pored sveg ovog nadzora. Ne znam da li mu je soba u Institutu bila ozvučena, vjerujem da nije, a da je, on bi to znao. Nisam dakle smio ništa, ali raditi sam mogao. Shvatio sam i o tome razgovarao s Maštrovićem da ja tamo mogu

sedam sati dnevno čitati isprave, a to kao profesor ne bih bio mogao. On se neopisivo veselio kad je to od mene čuo. Dakako, ni rad nije prošao bez nadzora jer je k meni dolazio i jedan docent s Fakulteta pa bi me pitao što radim. Odgovorio bih mu da proučavam gospodarsku povijest srednjega vijeka. Bila je to posve neutralna tema, a on nije mogao provjeriti da li je to tako jer nije znao ni jedan strani jezik i nije umio pročitati spise što su se nalazili na mom stolu. Inače, taj docent je teško sišao s linije 1971. i sada se prao tako što je mene špijunirao. Bojao se svačega i svakoga, a k meni je dolazio onda kad su od mene svi bježali. Tako su nastajale moje knjige, o tome sam mnogo i dugo razgovarao s Maštrovićem. On se radovao. Zašto se toliko radovao shvatio sam tek kasnije kad sam postao profesor pa sam imao asistente. Njihov uspjeh bio je i moj uspjeh, jer ja sam ih zaposlio, neuspjeh je za mene bio razočaranje. Ali onda sam i shvatio koliko je teško naći znanstvenika i koliko s njim treba raditi dok on postane netko i nešto. Maštrović se radovao mojim uspjesima, vidio je da sam se spreman boriti i da se znam boriti. Nažalost on nije dočekao dan da mu te moje knjige poklonim jer je prije toga umro.

Ali Maštrovićeva je zvijezda zalazila. Partija je tražila da on nestane. Grga Novak mu je ponudio mjesto direktora nekog Instituta na Rijeci, pa direktora Akademijinog Arhiva, ali Maštrović nije htio napustiti Zadar. Onda je Grga reorganizirao Akademiju. Po toj reorganizaciji osnovan je Istraživački centar, Instituti su izgubili svoju financijsku nezavisnost pa je direktor Instituta postao otprilike domar koji se brinuo o tome da se popravi vodokotlić. Maštrović više nije bio direktor, ali je ostao urednik Radova i time glavna ličnost Instituta. Međutim, kako su Instituti izgubili svoju financijsku nezavisnost, on je imao sve manje novaca da te Radove izdaje. Instituti su imali i svog voditelja, kuratora rekli bismo koji je Institute zastupao u Zagrebu. Istraživački centar bio je birokratski centar, sada su Institutima zapovijedali birokrati, ne više znanstvenici, a kurator je slušao birokrate i tajnika Akademije jer je bio slabo zainteresiran za svoj Institut. Maštrović je želio da ga ja naslijedim u Institutu. To sam želio i ja, ali ne i represivni aparat.

Onda je umro Grga Novak i Maštrović više nije mogao ništa. Odmah je umirovljen i nije više smio ni doći u Institut. Bila je to prava sramota, jer Maštrović je iz ničega stvorio znanstveni i kulturni aparat u porušenom gradu koji je prošao i moralna pustošenja talijanskog fašizma. Djelovao je i na mnogim drugim poljima u svome gradu koji je volio više od ičega. Jedino je Hrvatsku volio koliko i Zadar. Ja sam ga posjećivao i dalje, ali sada u njegovoj kući, obično nedjeljom, kad bih se vraćao s Borika gdje sam igrao tenis. Jedne nedjelje nije ga bilo. Vidio sam ga

poslije nekoliko dana, ali u bolnici. Ležao je u krevetu. Ja sam se divio kako je taj čovjek koji je ležao na samrti vladao prostorijom u kojoj su se nalazili njegovi prijatelji. Sljedećeg dana je umro. Izgubio sam najboljeg prijatelja u životu. Bili smo prijatelji jer smo on i ja voljeli Hrvatsku i znanost i vjerovali da se perom nešto može učiniti. Možda Maštrović nije u tome ni pogriješio. On je znanošću preporodio Zadar, Dalmaciju i Hrvatsku, a ja sam mu u tome pomagao. Nije vidio nastanak slobodne Hrvatske, nije vidio ni knjige koje sam napisao poslije dugih razgovora s njim. Institut je bez njega postao skupina subalternih ljudi, suradnici nisu imali nikakve vlasti. Instituti nisu imali autonomiju kao Sveučilišta, nisu imali neko vijeće ili neko upravno tijelo, bilo im je moguće samo da se pokoravaju birokratima koji su im davali plaću i cenzorima koji su čitali njihove radove i vraćali ih njima »na doradu«. Maštrovićevi recenzenti slijedili su njega, Maštrovića, njegovu znanstvenu intuiciju, i ako im je on poslao na recenziju neki rad to je značilo da je on načelno primljen nakon što je on razgovarao s piscem. Oni bi onda obavili tehnički dio posla. Kasnije bi se radovi vraćali »na doradu«, a u toj »doradi« krile su se političke sugestije često i »jugonostalgичne«. Vlast nad piscem jamčio je njegov položaj običnog namještenika kojeg je cenzor zastrašivao teškim i osornim riječima. Znanstveni savjetnik nije isto što i redoviti profesor. Ovaj posljednji ne podliježe više ponovnom izboru i njega se ne može otpustiti, bar ne na zakonit način. Znanstveni savjetnik Instituta obični je službenik, namještenik. U tom pogledu njegov se položaj ne razlikuje mnogo od položaja prodavačice u robnoj kući. Tko jamči u Institutima Akademije dostojanstvo znanstvenog rada i samostalnost stvaranja? Nekada ga je jamčio Maštrović, ali to jamstvo ugašeno je kad je on morao u mirovinu. Strahovlada 1970.-ih i 1980.-ih godina, eskalacija jugounitarizma i s tim vezani odlazak Maštrovića ostavili su rane koje do danas nisu zacijelile. Dakako, recenzija postoji na Zapadu. Međutim, zapadni urednik neće piscu reći što on radi s njegovim radom, ni kome ga on daje na čitanje. On će ga prihvatiti ili odbiti, ali mu ga neće poslati »na doradu«. Kod nas je, a osobito u Akademiji »dorada« postala sredstvo jugosocijalističkog odgoja, pisala se surovim riječima, čak i ako je pisac bio znanstveni savjetnik. U tom smislu Akademijin »recenzentski postupak« ne razlikuje se od austrijske cenzure u doba Restauracije, dapače je i gori jer sadrži prijetnju otpuštanjem, zaustavljanjem promaknuća itd. Ja sam sve manje surađivao s Akademijom.

Maštroviću je ipak 2003. postavljena bista u vrtu njegova Instituta, danas Zavoda. Događaj je nažalost ipak imao odviše službeni karakter.

VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

POSLEDNJI
GUSARI
NA JADRANSKOM
MORU

PRINOS DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA PROUČAVANJU POVIJESTI HRVATSKOG POMORSTVA

U ovom radu autor nadopunjuje prinos naslovnika proučavanju povijesti hrvatskog pomorstva. Naime, on drži da je dr. Maštrović dao velik obol upoznavanju razvoja hrvatskog pomorstva tijekom minulih stoljeća kroz prikaz pojedinih dijelova ili čitave hrvatske obale. Tom problemu je posvetio 40-tak većih ili manjih priloga, a to je činio kako bi podržao zamisli o pomorskoj orijentaciji Hrvatske, kao njevoj najunosnijoj gospodarskoj grani.

Istini na volju, pisac ovih redaka je već obol naslovnika istraživanju i obradbi povijesti pomorstva Hrvata (1). No, nova saznanja o tome i ukazana prigoda potakli su ga da nadopuni prije napisano. K tome, zapazio je da su neki povjesničari u nas u međuvremenu, svjesno ili nesvjesno, posve zaniijekali doprinos dr. Maštrovića osvjetljavanju razvitka pomorstva u Hrvata od njihova prispijeća na Jadran do naših dana. A to je, naravno, nepravda spram jednog zaslužnika na tom polju. Stoga ovim prilogom želimo koliko koliko ispraviti tu nepravdu i još jednom ukazati na značenje onoga što je na istraživanju i obradi povijesti hrvatskog pomorstva uradio dr. Maštrović.

Naime, rođeni primorac, koji je prisilno proboravio u Slavoniji više od dvadeset godina, dr. Maštrović nikad nije zaboravio dječачku ljubav – more Nina i Zadra. Štoviše, čitavog života ostao je zaljubljenikom hrvatskog mora i pomorstva. Povratak voljenom gradu – Zadru – još više je rasplamsao tu ljubav. No, još u Osijeku on je iskazivao i kod drugih budio ljubav spram moru, Ninu, Zadru, Dalmaciji i Istri: od 1939. godine ondje je obnašao dužnost tajnika odbora "Jadranske straže" za Slavoniju, tajnika prosvjetnog društva "Istra" te predsjednika "Društva dalmatinskih Hrvata" (2).

Zadojen onim što su o njemu pisali Bare Poparić, Grga Novak i drugi, po povratku u Zadar za stalno, 1945., počinje se posvećivati mladenačkoj ljubavi, našem, hrvatskome moru. A kad je postao ravnateljem Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 1954., započinje intenzivnije i sustavnije istraživati i obrađivati povijest našeg pomorstva, napose Nina, Zadra i sjeverne Dalmacije uopće. Na takav postupak ga je snažno poticala, govorio je, i tvrdnja

nekih talijanskih povjesničara da Zadar i njegovo područje u prošlosti nisu imali veće, zamjetnije pomorsko značenje. Zapravo, već su Maštrovićeva dotadašnja saznanja neprijeporno ukazivala da nije bilo tako, što on otada posvjedočuje arhivskim i inim izvorima. Da je tvrdnja talijanskih povjesnika bila netočna svjedoči i detalj reljefa škrinje Sv. Šimuna iz sredine XIV. stoljeća, koji prikazuje manji jedrenjak i mnogo malih brodica (3), što nedvojbeno svjedoči o dotadašnjem zanimanju Zadрана pomorstvom.

Tako počinje "plovidba" dr. Vjekoslava Maštrovića kroz povijest hrvatskog pomorstva. Naime, budućim istraživanjem i obradom sačuvanih i dostupnih arhivskih izvora on osnažuje činjenicu "da je pomorstvo bilo i ostalo glavna privredna djelatnost priobalnog i otočnog područja sjeverne Dalmacije (4). Usporedo s tim obrađuje pojedine teme iz hrvatske pomorske prošlosti. Tvorni rezultat njegovih neumornih istraživanja su obrada pomorstva Zadra u XIX. stoljeću, točnije od 1797. do 1920. godine (5), tri priloga o pomorstvu grada Nina, za kojega je vrlo emotivno vezan, od dolaska Hrvata do 1941. godine (6), te neki manji prilozi. Posebnim marom i zadovoljstvom je obradio razvitak brodarstva čitave Dalmacije do Neretve u napoleonskoj, nemirnoj eri (7), ali jednako tako i utjecaj pomorske blokade i nazočnost gusara na njegovo propadanje od stradavanja na moru (8). Kad je pisao o tadašnjoj upravi otoka Lošinja i Cresa, u dva navrata, u nešto skromnijem obimu je obradio i njihovo brodarstvo (9).

Dr. Maštrović je manirom vrsnog knjižničara prikazao značenje izlaženja dvaju prvih pomorskih časopisa na hrvatskom jeziku. Radi se, naime, o časopisu "Jedro" koji je izlazio u Sarajevu u godinama Prvog svjetskog rata, te "Naše more" koji je 1919. god. počeo izlaziti u Dubrovniku kao glasilo Jugoslavenske pomorske matice (10). Tu je obrazložio njihovo veliko značenje za upoznavanje hrvatskog pomorstva u prošlosti i zbilji, ali i podastro znanosti bibliografiju značajnijih kratkih napisa u njima. Trajnu vrijednost imat će njegove bibliografije o našem pomorstvu, u kojima je na zadovoljstvo povjesničara i inih znanstvenika iznio popise knjiga, rasprava i članaka tiskanih o ovoj materiji sve do naših dana (11). Njegova je zamisao obilježavanja 400. obljetnice Lepantske bitke kako bi se doznao i razotkrio obol hrvatskih boraca i mornara u njoj. Prvi je od hrvatskih povjesničara ukazao na udio primorskih Hrvata u toj bici, kao i njeno značenje u svjetskoj pomorsko-ratnoj povijesti (11a). Pored toga je dao prilog poznavanju Turske kao pomorske sile uoči te bitke, što je i velik prilog međunarodnoj povijesti pomorstva (12).

U Pomorskoj enciklopediji Leksikografskog zavoda u Zagrebu je prikazao životopise nekolicine osoba i ulogu nekih mjesta u pomorstvu Hrvata, a u

Pomorskom leksikonu iste izdavačke kuće je (1990.) autor većeg broja natuknica, koje ovdje nije moguće navesti. Također je ukazivao na značenje uvođenja hrvatskog jezika u trgovačku mornaricu Dalmacije, unatoč protivljenja Beča (13), te na potrebu sakupljanja narodnog blaga u svezi s pomorstvom i primorjem, (14) čime je nastojao upotpuniti spoznaje svojih prethodnika na tom poslu.

Dr. Maštrović nije ograničio svoj znanstveni interes na prikazivanje prošlosti dalmatinskog brodarstva, nego ga je širio i na neke druge primorske regije. Tako je, recimo, ukazao na neuspjele pokušaje uvođenje parobrodarstva u Rijeci i početak te vrste brodarstva na našoj obali, kao velike pobjede industrijske revolucije u hrvatskom pomorstvu (15). Shodno tome uvelike se zalagao za znanstveno vrednovanje pomorstva u Hrvata, organizaciju njegova proučavanja i isticao napredak na tom polju, popularizirajući ga posredstvom novinskih članaka. Kao strastveni istraživač prošlosti hrvatskog pomorstva, razumije se, postao je svjestan činjenice da su Hrvati njega davno prihvatili kao temeljno zanimanje: stoga je vatreno zagovarao pomorsku orijentaciju Hrvatske kao njenu sudbinu, ali i mogućnost unosne zarade za osiguravanje blagostanja u budućnosti. Tu zamisao je najprije htio ostvariti u Zadru, za kojega je napisao da je "dar boga mora", koji je taj dar uvijek koristio za podizanje blagostanja svojega stanovništva (16).

Da bi se posvjedočila istinska slika Zadra i njegova područja glede pomorske djelatnosti u prošlosti i sadašnjosti dr. Maštrović je 1958. godine utemeljio zbirku pomorskih predmeta kao klicu budućeg Pomorskog muzeja. Četiri godine traganja za takvim materijalom na širem zadarskom maritimnom prostoru dalo je prilične rezultate: naime, tada je javnosti na uvid podastrto preko 300 izložaka raznog profila. Za njih je akademik Cvito Fisković, kao mjerodavna osoba, u knjigu dojmova zapisao da "pokazuju značaj Zadra i Hrvata u našoj pomorskoj povijesti" (17). Bilo je to veliko priznanje učinkovitosti i svrsishodnosti ove akcije, te poticaj za daljnji rad na sakupljanju novih izložaka. Dr. Maštrović se i sam trudio da o njegovu postojanju i djelovanju izvijesti široku javnost, e da bi je tako potaknuo na posjetu / obilazak Muzeju / zbirci kao zornom pokazatelju razvitka zadarskog pomorstva u prošlosti, njegovu tadašnjem stanju i mogućnostima u budućnosti (18).

Dr. Vjekoslav Maštrović je bio među utemeljiteljima Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva bivše nam države (1962.), njegov dugogodišnji glavni tajnik, koji je zajedno s akademikom Grgom Novakom uređivao sva izdanja Društva. Zapravo je on bio njegov dobri duh, jer je sudjelovao u uređivanju svih triju jubilarnih svezaka Pomorskog zbornika (1962.) te osam svezaka onoga redovitoga. K tome, oni su uredili i nekoliko knjiga Posebnih

izdanja Društva, sve u svezi s hrvatskim pomorstvom u prošlosti i sadašnjosti. Svoja saznanja o zavidnoj i slavnoj pomorskoj prošlosti Hrvata dr. Maštrović je želio podijeliti sa što širom domaćom i stranom javnošću. To ga je potaklo na popularni pristup pisanju o toj materiji, prihvatljiv svakom čitatelju. Naime, koristeći rezultate vlastitih i tuđih istraživanja napisao je rukopis pod prvotnim naslovom: "13 stoljeća hrvatskog pomorstva. Hrvatsko pomorstvo od doseljenja Hrvata na Jadransko more do 1941." (19), koji je potom preimenovan u "Stoljeća hrvatskog pomorstva". U njemu autor prikazuje postupni razvitak hrvatskog jedrenjaštva, te njegov slom pojavom parobrodarstva na Jadranu. To je vrlo vješto uklopljeno u svekolike okolnosti na Sredozemlju. Iskazivano junaštvo Hrvata na moru, njihova ustrajnost, požrtovnost i vještina bili su poglaviti poticaji autoru za ovakvu evokaciju, na koju mogu biti ponosni današnji i budući naraštaji Hrvata.

Za svoja dostignuća na proučavanju i populariziranju povijesti pomorstva Hrvata dr. Maštrović je dobio nekoliko domaćih priznanja. Posebno zadovoljstvo mu je, gle ironije, 1968. godine pričinila Accademia nazionale di marina mercantile iz Genove imenovavši ga svojim doživotnim članom (20). I drugi su, dakle, prepoznali njegovo isticanje načela da je Hrvat oduvijek morao ploviti, te da mu je sudbina to namijenila činiti i danas.

Tek ovako opći pogled na osebujni rad dr. Maštrovića glede prikazivanja razvitka hrvatskog pomorstva u prošlosti daje naslutiti njegove zasluge za našu znanost, odnosno rasvjetljavanje neosporne i nužne orijentacije Hrvata na more i pomorstvo. Svestrani znanstvenik, polihistor, on je zacrtao dubok trag u prikazivanju razvitka hrvatskog pomorstva, držeći ga neophodnim u gospodarskoj orijentaciji suvremene Hrvatske. A mi bismo mu se mogli odužiti tiskanjem njegova posljednjeg rukopisa kako bi u hrvatskoj historiografiji potvrdili njegovo zasluženno mjesto.

Bilješke:

(1) Dr. Vjekoslav Maštrović i naše pomorstvo. // Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 37, 1995, str. 873-878. Na njegov interes spram pomorstvu ukazala je Tereza Ganza-Aras u svom In memoriam dr. Vjekoslavu Maštroviću // *Radovi Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru* 31, 1989, str. 176-178.

(2) Ganza-Aras, 176.

(3) Lik broda na zadarskoj umjetnini iz XIV. stoljeća. // *Pomorstvo*, 15, Rijeka, 1960, br. 7, 286-287.

(4) Pregled naučnih radova, II, Zagreb 1970, 136-137.

(5) U: Pomorstvo grada Zadra, Zagreb 1963, 67-88.

(6) Naš stari pomorski nekad glavni grad Nin, *Pomorstvo*, 25, Rijeka 1969, br. 10-12, 406-409; Stari grad Nin i naše pomorstvo, *Pomorski zbornik*, 7, Zadar 1969, 717-755; Nin od pada Mletačke Republike, 1797. do 1941. godine, U: *Povijest grada Nina*, Zadar 1969, 191-229

(7) Brodarstvo Dalmacije u prvoj austrijskoj vladavini, 1797-1806, *Pomorski zbornik*, 6, Zadar 1968, 539-566; Brodarstvo Dalmacije u doba francuske vladavine, 1806-1813; *Adriatica maritima*, br. 2, Zadar 1978, 63-103.

(8) Spomenut ćemo samo. Posljednji gusari na Jadranskom moru, Zagreb 1983, str. 271.

(9) Upravni položaj Lošinja i Cresa iza pada Mletačke Republike i stanje njihova brodarstva nakon toga, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 20, 1973, 247-258; Upravno uređenje i brodarstvo otoka Lošinja i Cresa početkom XIX. stoljeća, *Otočki ljetopis*, 2, Cres-Lošinj 1975, 258

(10) Austrijsko pomorsko društvo i pomorski časopis "Jedro", *Pomorski zbornik*, 3, Zadar 1965, 895-916; Prvi naš pomorski časopis poslije Prvog svjetskog rata, *Pomorski zbornik*, I, Zadar 1963, 729-739

II Zadar/Zbornik, Zagreb 196, 782-783; *Pomorski zbornik*, II, Zagreb 1962, 1917-1950; *Pomorski zbornik*, 5, Zadar 1967, 863-882

(11) Godišnjica Lepantske bitke (1571-1971), *Ljetopis JAZU*, 76, Zagreb 1972, 281-282

(12) *Adriatica maritima*, I, Zadar 1974, 11-28

(13) Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji, *Pomorski zbornik*, 4, Zadar 1966, 7-69

- (14) Jedna nedovršena akcija skupljanja narodnog blaga u vezi s našim pomorstvom i primorjem, *Zbornik za narodni život i običaje*, 5, Zagreb 1971, 551-562
- (15) Nastojanja austrijskih vlasti za uređenje parobrodarstva kod nas od 1817. godine, *Pomorski zbornik*, 5, Zadar, 1967, 597-609, početak parobrodarstva na našoj obali, *Pomorstvo*, 23, Rijeka 1968, br. 1-2
- (16) *Zoranić*, 2, Zadar 1971, br. 6; *Nedjeljna Dalmacija*, Split, 1971, br. 21
- (17) Pomorski muzej u Zadru, Knjižica utisaka, str. 5.
- (18) Zadarski povijesni muzej. Fragmenti prošlosti, *Karaka*, Zagreb 1986, br. 2, 52-53
- (19) Tereza Ganza-Aras, Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića, *Radovi Zavoda HAZU u Zadru*, 37, 1995, 837-862.
- (20) T. Ganza-Aras, In memoriam, str. 178

Šime Peričić: CONTRIBUTION OF PHD VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ TO
THE STUDY OF CROATIAN MARITIME HISTORY

S u m m a r y

By this article the author supplements the contribution of the above-named to the study of the Croatian maritime history. Namely, he thinks that PhD Maštrović gave a big contribution to the knowledge on development of the Croatian maritime affairs of some parts as well as of the whole Croatian coast in last centuries. PhD Maštrović dedicated some forty bigger or smaller works to that subject with an aim to support the idea of maritime orientation of Croatia as its most profitable branch of economy.

The author of these lines has already written about the contribution of the above-named to the research of the Croatian maritime history (1). The new results of his research as well as the given opportunity have stimulated him to supplement his previous work. He has also noticed that some of our historians have in the meantime, consciously or not, completely denied the contribution of PhD Maštrović to the study on development of maritime affairs by the Croats since their arrival to the Adriatic till our time. It was not fair toward a meritorious scholar in this field. Using this opportunity we want to redress a wrong done and once again point out the significance of PhD Maštrović to the research and study of the Croatian maritime history.

Zbornik Povijest grada Nina, urednici Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Institut JAZU u Zadru, Zadar, 1969.

ZNANSTVENI INTERESI VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA U SVJETLU NJEGOVE BIBLIOGRAFIJE

Vjekoslav Maštrović rođen je 18. listopada 1913. u Zadru, kao četrnaesto dijete Ante i Marte Maštrović. Već kao trogodišnjak ostaje bez oca. Pučku školu počeo je pohađati u rodnom gradu. Nakon Rapallskog ugovora udova Maštrović s djecom – kao i mnoge druge hrvatske obitelji iz Zadra izložene talijanaškim progonima – prisiljena je napustiti svoj grad. Turoban progon iz Zadra za tu obitelj završava u Osijeku gdje su se nastanili. Traume nastale tim događajem, kao i preranom smrću oca, Vjekoslav je nosio cijeli svoj život. U Osijeku je završio osnovnu školu (1924.) i potom realnu gimnaziju (1932.). U mladosti je aktivan u sokolskim i skautskim organizacijama. Na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu studirao je i diplomirao pravo, te položivši stroge „rigoroze“ stekao titulu doktora prava (1936.). To je zvanje potvrdio godine 1956. obranivši disertaciju s tematikom razvoja sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću. U pravosudnoj struci zaposlen je u Osijeku od 1938., a zatim u Zagrebu i Zadru. Za boravka u Osijeku nostalgično je povezan s hrvatskim priobaljem i morem s kojeg je bio prisiljen otići, što nadoknađuje aktivnošću u društvenom radu; tajnik je kulturno-prosvjetnog društva "Istra" (1939.), tajnik Oblasnog odbora Jadranske straže te organizator i voditelj stalne propagandne izložbe o našem moru i primorju u Osijeku (1939.-1941.), potom i predsjednik Društva dalmatinskih Hrvata (1940.-1942.). Zbog svoga antifašizma, a osobito zbog zauzimanja za progonjene Dalmatince i Istrane, Maštrović je u toku okupacije bio proganjan i potom utamničen u zatvoru na Savskoj cesti u Zagrebu.

Nakon povratka Zadra u krilo domovine, a po vlastitoj želji, upućen je u svoj rodni grad, gdje je nastavio s radom u pravosudnoj struci do 1947., kad je postavljen za ravnatelja zadarske Znanstvene knjižnice, tada poslije Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, druge knjižnice po veličini u Hrvatskoj. U suradnji s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti sudjelovao je u osnivanju njena Instituta u Zadru, u kojem je punih 20 godina (1954.-1974.) bio direktor. U toj znanstvenoj ustanovi, kao znanstveni savjetnik, dočekao je umirovljenje krajem veljače 1980.

Povratak u Zadar poslije oslobođenja bio je za Vjekoslava Maštrovića, Zadrana, izvanredno velik, upravo potresan doživljaj. Taj stari grad, nepravedno odvojen poslije Prvog svjetskog rata od svoje matice zemlje, zatim pod talijanskom vlašću između dva svjetska rata podvrgavan nasilnoj denacionalizaciji, a za vrijeme Drugog svjetskog rata uništavan razornim bombardiranjem iz zraka, intenzivno je i stalno živio u Maštrovićevim mislima i osjećajima. Razorenom i oslobođenom Zadru bio je potreban samoprijegorni rad na svim područjima aktivnosti. Maštrović je stoga želio pomoći tom gradu ne samo svojim savjesnim radom na uredovnom radnom mjestu, već isto tako i svojim širim društvenim djelovanjem. Svoju društvenu aktivnost, prožetu stvaralačkom poduzetnošću, razvijao je na najširoj osnovi: član je uredništva *Glasnika bratstva* (1945), sudjeluje potom u obnavljanju *Zadarskog narodnog lista* (1946) i postaje mu glavni urednik; predsjednik je Narodnog sveučilišta (1945.-1948.); sudjeluje u obnavljanju Muzičkog društva "Petar Zoranić", kojem je i predsjednik (1945.-1948.); mnogo je uradio na obnavljanju i usmjeravanju rada Narodne čitaonice (1945.-1948.), povjerenik je i potom predsjednik zadarske podružnice Društva bibliotekara Hrvatske (1948.-1960.), bio je i predsjednik republičkog odbora tog Društva, kao i član upravnog odbora Saveza društava bibliotekara Jugoslavije (1953.-1955); sudjelovao je u osnivanju i usmjeravanju rada kulturno-umjetničkog kluba "Juraj Baraković" (1951.-1954.); obavljao je dužnost i predsjednika zadarske Podružnice Povijesnog društva Hrvatske (1955.-1972.); bio je među pokretačima osnivanja, član i potom predsjednik Savjeta Nacionalnog parka Paklenica u Starigradu (1950.-1971.); sudjelovao je u osnivanju turističkih saveza Hrvatske i Jugoslavije i bio više godina član njihovih upravnih odbora; sudjelovao je u osnivanju i bio predsjednik zadarskog Turističkog društva "Liburnija"; sudjelovao je u organiziranju Kongresa Turističkog saveza Jugoslavije, kao i Drugog kongresa Saveza društava bibliotekara Jugoslavije, koji su održani u Zadru. Bio je među osnivačima i prvi glavni tajnik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije (1962.-1972.), kao i suurednik publikacija tog Društva. Obavljao je uz ostale svoje dužnosti i funkciju direktora prvog kapitalnog objekta u izgradnji iz oblasti kulture u Hrvatskoj – Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru (1970.-1972.). Održao je velik broj javnih predavanja. Za svoj rad dobio je i više društvenih priznanja, među kojima je i Nagrada grada Zadra (1969.).

Višestranost i plodnost Maštrovićeva znanstvenog i ostalog pokretačkog i organizatorskog rada u interesu znanosti i kulture ispoljili su se najviše za njegova djelovanja u Institutu JAZU (Zavoda za povijesne znanosti) u Zadru. Goleme su njegove zasluge u razvijanju, usmjeravanju i unapređivanju sveukupne djelatnosti

tog Instituta, na čijim je znanstvenim zadatcima okupio i velik broj vanjskih suradnika. Velike su njegove zasluge i inače u zadarskoj sredini kao čovjeka velike stvaralačke poduzetnosti, marljivosti, darovitosti i upornosti.“¹

Pisati je započeo već kao gimnazijalac, objavljujući kratke prozne crtice u đačkim književnim glasilima. Javio se već 1929., objavivši kao 16-godišnjak, u zagrebačkom *Domu* članak "Starohrvatski grad Nin",² a narednih godina svoje stručne članke i osvrtne objavljuje i u *Almanahu osječkog đačkog prosvjetnog društva "Prosvjeta"*, u zagrebačkim listovima *Mladost*³, *Omladina*, u beogradskom *Ferijalcu*⁴, te u *Koprivničkom Hrvatu*⁵. Već od najranije mladosti iskazuje snažno domoljublje, osobito usmjereno na uži zavičaj iz kojeg je obitelj prognana. Ujedno, jasno najavljuje svoj interes za povijesna pitanja pišući članke o starohrvatskim spomenicima, o gradovima Zadru, Ninu i Šibeniku, o plemićkim obiteljima Šubić, Zrinski, itd. Kao student prve godine prava napisao je svoju prvu knjigu – *Drugi koraci skauta* koju je 1933. u Zagrebu izdala križevačka skautska organizacija.⁶ Uz naputke hrvatskim skautima oko organizacije njihova društva knjiga sadrži i tri kulturološki zanimljiva poglavlja: „Najvažnija lica i događaji u hrvatskoj povijesti“, „Hrvatske narodne ustanove“ i „Zemljopis“. Upravo su ta poglavlja, u kojima su isticane hrvatske nacionalne i kulturne ideje u kontekstu hrvatske narodne povijesti, bila razlogom da je Maštrovićeva knjiga napadnuta, a potom ju je, nepoćudnu tadašnjem jugoslavenskom političkom režimu, cenzura zabranila.

U *Drugim koracima skauta* 20-godišnjak, uz čije ime stoji "vođa u Hrvatskom skautskom savezu", u poglavlju „Iz dnevnika jednog skauta“ ističe:

¹ Ivo Perić, O stvaralačkoj poduzetnosti i znanstvenom opusu Vjekoslava Maštrovića. (U povodu 70 godina života V. Maštrovića). *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, XXVII (1983-84), br. 1-4, str. 149-150 ; Zagreb, 1986.

² Vjekoslav Maštrović, Starohrvatski grad Nin. *Dom*, XXIII, br. 63, str. 1-2; Zagreb, 20. studenoga 1929.

³ Isti, Bunjevački Hrvati. *Mladost*, IX, br. 6; Zagreb, 1929.

⁴ U beogradskom *Ferijalcu* Maštrović objavljuje članke: „Starohrvatski grad Nin“ (VII, sv. 3, str. 82-86), „Prvi knez Šubić imenom Zrinski“ (VII, br. 3), „Hrvatski arheološki muzeji u Dalmaciji“ (IX, br. 11-12).

⁵ Isti, Hrvatska kraljevska kruna. *Koprivnički Hrvat*, VI, br. 22; Koprivnica 1932.

⁶ Isti, *Drugi koraci skauta*. Predgovor napisao Gjuro Bičanić, starješina križevačkih hrvatskih skauta, Izdanje Križevačkih hrvatskih skauta, Tiskara L. Janzon, Zagreb, Zvonimirova 2; Zagreb, 1933., br. str.: 100. Na kraju knjige je popis darovatelja uz čiju je pomoć knjiga objavljena, te različite reklame, među kojima je napose zanimljiva ona u kojoj se reklamira knjiga koju je svojim troškom izdao Vjekoslav dvadeset godina stariji brat Ljubomir. Prenosimo je u cjelosti: „Dr. Ante Starčević: SELSKI PROROK. Igrokaz u 3 čina iz seljačkog života. Izdao i s uvodom o književnom radu dr. Ante Starčevića popratio prof. Ljubomir Maštrović. Cijena 15 Din. Dobiva se u svim knjižarama ili kod prof. Lj. Maštrovića, Križevci.“

“Dakle ako jedna [skautska] četa vodi uzoran tabor, ne znači da je skautski odgojena; ali ako je skaut načistu, da čini dobra djela i okolini, ako se brine za svoju naobrazbu, ako je moralan, pun plemenitih misli i osjećaja i tako na bližnje djeluje – svjestan da mora koristiti narodu i tako mu se odužiti što je ovaj učinio za njega kao svoga člana – to znači biti hrvatski skaut!”⁷ Dakako da nenarodnoj i hrvatstvu nesklonoj vlasti nije odgovarao takav Maštrovićev zagovor hrvatskoga skautizma, ali ni njegovi pogledi na hrvatsku povjesnicu i čudoredne zadaće hrvatske mladeži.

Od početka svoga povijesno-istraživačkog djelovanja perom Maštrović se pokazao kao prepoznatljiv i talentiran znanstvenik. Svoje je znanstvene historiografske preokupacije intenzivno, kontinuirano i na široj osnovi počeo sustavnije ostvarivati od svog povratka u Zadar godine 1945., pogotovo dolaskom u zadarsku Znanstvenu knjižnicu, a zatim u Akademijin Institut u Zadru. Objavio je preko 300 historiografskih radova (knjiga, znanstvenih i stručnih rasprava, članaka i enciklopedijskih priloga). Ti se njegovi radovi mogu podijeliti u nekoliko tematskih podcjelina, u okviru kojih ćemo, ovom prigodom, navesti samo one za koje s razlogom pretpostavljamo da su imali ili da će imati utjecaj u našoj povijesnoj znanosti.

Prvo, **povijest pomorstva** sustavno mu je, kroz cijeli njegov stvaralački vijek, bila znanstvenim interesom, koji je rezultirao nizom njegovih radova s tom tematikom, od kojih su kao knjige objavljene: *Grad Nin i naše pomorstvo* (1969.)⁸ i *Posljednji gusari na Jadranskom moru* (1983.)⁹ koja je privukla posebnu pozornost, ne samo znanstvene i stručne javnosti, već i šire čitateljske publike. "Kao rođeni primorac Vjekoslav Maštrović bio je čitavog života zaljubljenik mora i pomorstva. Njegovim povratkom u Zadar ta se ljubav rasplamsala i pretvorila, izrasla u pravu opsesiju. Živeći u Osijeku iskazivao je svoju ljubav naspram moru radom u odboru "Jadranske straže" za Slavoniju, uspostavom stalne pomorske izložbe. Po dolasku u Zadar sustavno se bavi istraživanjem povijesti našeg pomorstva, napose Zadra i Sjeverne Dalmacije. Rezultat toga su posvemašnja obrada pomorstva Zadra i Nina u XIX. stoljeću, brodarstva Dalmacije u Napoleonovoj epohi, zadnjim gusarima na Jadranu, a u vrhu svega opsežan rukopis *Povijest hrvatskoga pomorstva*. Nadalje izradio je bibliografiju našeg pomorstva,

⁷ Isto, str. 10-11

⁸ Isti, *Grad Nin i naše pomorstvo*. Povodom 900-godišnjice Krešimirove darovnice o našem moru. Posebna izdanja, knjiga 13, Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije; Zadar, 1969., br. str.: 47 + XVIII tab.

⁹ Isti, *Posljednji gusari na Jadranskom moru*. Nakladni zavod Matice hrvatske; Zagreb, 1983., br. str.: 271 + 22 tab.

uspostavio pomorsku zbirku pri Institutu JAZU u Zadru (1958.), uređivao nekoliko svezaka *Pomorskog zbornika* i *Adriaticae maritime*.¹⁰

Maštrović je i urednik važnog izdanja *Pomorstvo grada Zadra u XIX. stoljeću* (1963.),¹¹ u kojem je objavljen njegov uvod i važna studija „Pomorstvo grada Zadra u XIX. i XX. stoljeću“. U znanstvenim zbornicima objavio je rasprave: "Gusari u Dalmaciji u vrijeme ruske blokade Francuza u god. 1806.-1807." (1964.), "Austrijsko pomorsko društvo i pomorski časopis "Jedro" 1916.-1918." (1965.), "Nastojanje austrijskih vlasti za uvođenje parobrodarstva kod nas od 1817. godine", (1967.), "Brodarstvo Dalmacije u prvoj austrijskoj vladavini 1797.-1906." (1968.), "Početak parobrodarstva na našoj obali" (1968.), "Naš stari pomorski, nekad glavni grad Nin" (1969.), "Gusarenje kao efikasan faktor engleske blokade Francuza u Dalmaciji od 1808. do 1810. godine" (1970.), "Engleska pomorska blokada Francuza na hrvatskoj obali i gusarstvo od 1811. do 1813" (1971.), "Reagiranje francuskih vlasti u Dalmaciji na englesku pomorsku blokadu od 1808. do 1813" (1972.), "Upravni položaj Lošinja i Cresa iza pada Mletačke Republike i stanje njihova brodarstva nakon toga" (1973.), "Turska kao pomorska sila prije Lepantske bitke", (1974.), "Brodarstvo Dalmacije u doba francuske vladavine 1806.-1813." (1978.), "Francuski postupak o vršenju prava pomorskog plijena u Dalmaciji 1806.-1813." (1979.).

Najvažniji prinos Vjekoslava Maštrovića iz ove oblasti je knjiga: *13 stoljeća hrvatskoga pomorstva* koja još čeka na objavljivanje, eto, čak 20 godina poslije autorove smrti. Važno je također istaći i to da je autor, s obzirom na njegove zasluge u istraživanju povijesti pomorstva, izabran godine 1968. za doživotnog dopisnog člana talijanske Nacionalne pomorske akademije u Genovi.

Drugo, svoj prinos **pravnoj povijesti Dalmacije**, uz ostale znanstvene priloge s pravno-povijesnom tematikom, Maštrović je dao veoma vrijednom knjigom *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, objavljenom u izdanju JAZU u Zagrebu 1959.¹² Od pravnih rasprava i članaka izdvajamo „Pravnički časopisi u Zadru“ (1956.), te „Istaknuti hrvatski pravni znanstvenik, napose iz bilježničkog prava – Vladimir Pappafava (1850.-1927.)“ (1981.).

¹⁰ Šime Peričić, Dr. Vjekoslav Maštrović i naše pomorstvo. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (Maštrovićev zbornik), sv. 37, str. 873; Zadar, 1995.

¹¹ Isti, *Pomorstvo grada Zadra u XIX. stoljeću*. Posebno izdanje Instituta JAZU u Zadru; Zagreb, 1963.

¹² Vjekoslav Maštrović, *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Zagreb, 1959., br. str.: 126 + XII tab.

Treće, istražujući i obrađujući **jezično pitanje u Dalmaciji** u XIX. stoljeću, Maštrović je objavio nekoliko zapaženih radova kao što su: "Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji i preporodno vrijeme" (1961.), "Završna faza uvođenja narodnog jezika u dalmatinsko sudstvo i slučaj dra Jurja Ferrija" (1963.), "Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji" (1966.), "Uvođenje hrvatskoga jezika u Dalmatinski sabor" (1972.).

Četvrto, značajnu pažnju Maštrović je poklanjao **istraživanju života i rada istaknutih ličnosti**. Potvrđuju to i njegov zasebno publicirani rad *Marulić i Zadar*,¹³ te redom niz njegovih rasprava i članaka: "Rikard Katalinić Jeretov i Zadar" (1955.), "Petar Biankini" (1955.), "Ivan Danilo političar i filolog" (1956.), "Smotra dalmatinska i Petar Kasandrić" (1958.), „Petar Zoranić i književna historija“ (1959.), "Ninski pjesnik Tomislav (Slavko) Diklić" (1969.), "Zadranin Ivan Kreljanović Albinoni istaknuti hrvatski intelektualac iz početka XIX. stoljeća" (1972.), "Tri zaslužna Androvića" (1979.), "Zadarski odvjetnik Vladimir Pappafava (1850.-1927.)" (1982.).

Pisao je i nekrologe preminulim suvremenicima, povjesničarima, s kojima je za njihova života surađivao, i to: o Anti Strgačiću (1972.), o Vladislavu Cvitanoviću (1973.), o Franu Dujmoviću i o Andru Jutroniću (1977.), o Grgi Novaku (1979.), kao i o nekim suvremenicima i uglednim književnicima, npr. o Miroslavu Krleži, za života: "Zadarski *Narodni list* o Krleži g. 1917." (1953.); "Krleža i Zadar" (1963.); te poslije piščeve smrti: "Pjesnik i njegov jadranski grad" (1982.).

Peto, u društvenom životu Zadra važnu ulogu su imale **razne kulturne ustanove i kulturna društva**, o kojima je Maštrović objavio dvije zasebno izdane monografije: *Stoljeće djelovanja Naučne biblioteke u Zadru (1855.-1955.)*¹⁴ i *Kulturna i umjetnička djelatnost društva „Petar Zoranić“ Zadar (1908.-1968.)*,¹⁵ te više članaka od kojih izdvajamo sljedeće: "Pučke knjižnice na zadarskom području prije 1918. godine" (1961.), "Jedan pokušaj osnivanja Saveza knjižnica u Dalmaciji 1908. godine" (1961.), "Hrvatska društva u Zadru" (1964.), "Osnivanje Ilirske čitaonice u Zadru 1847. i 1848. g. s osvrtom na zadarsku čitaonicu iz 1807. godine" (1974.), "Zadar i osnivanje JAZU s osvrtom na Franju Račkoga" (1979.).

¹³ Isti, *Marulić i Zadar*. Nekoliko crtica povodom Marulićeve proslave u Zadru. Narodni list; Zadar, 1950., br. str.: 18

¹⁴ Isti, *Stoljeće djelovanja Naučne biblioteke u Zadru (1855.-1955.)*. Naučna biblioteka. (U sklopu proslave obljetnice svoga djelovanja, a povodom III. Kongresa Saveza bibliotekara Jugoslavije u Zadru); Zadar, 1956., br. str.: 32 sa 6 sl.

¹⁵ Isti, *Kulturna i umjetnička djelatnost društva „Petar Zoranić“ Zadar (1908.-1968.) Radničko kulturno umjetničko društvo „Petar Zoranić“ – Zadar*; 1968., br. str.: 71+ 16 tab.

Šesto, osobito plodne i značajne prinose Maštrović je dao i na području **istraživanja zadarske periodike i uopće tiskane riječi u Zadru**. O tome svjedoče njegove knjige, koje je izdala tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: *Jadertina croatica. I. dio. Knjige* (1949.);¹⁶ *Jadertina croatica. II. dio. Časopisi i novine* (1954.);¹⁷ *Dopuna 1. Jadertini croatici. I. dio Knjige* (1977.);¹⁸ *Zadarska oznanjenja iz XVIII., XIX. i početkom XX. stoljeća (Jadertina croatica)* (1979.).¹⁹ U tom su tematskom okviru i sljedeće Maštrovićeve brošure: *Marulićeva djela u zadarskim knjižnicama* (1950.)²⁰ i *Bibliografija književnih radova Petra Zoranića, kao i pjesama, članaka i rasprava o njemu objavljenih u Zadru* (1952.).²¹ Navedena tema obuhvaća i njegove priloge tiskane u znanstvenim zbornicima, pa tako izdvajamo sljedeće: "Nepoznato izdanje Barakovićeve "Jarule" (1957.), "Kalendarski zbornici Matice dalmatinske i Hrvatske knjižarnice u Zadru 1863.-1910." (1957.), „Rijetka Budinićeva knjiga iz 1582.“ (1976.), i dr.

Sedmo, od ostalih Maštrovićevih **znanstvenih radova s područja kulturne, političke i gospodarske povijesti** nužno je spomenuti barem neke. Najprije tu navodimo njegovu knjigu *Spomendani grada Zadra* (1946.), kojoj je upravo ove 2006. godine – 50. obljetnica objavljivanja, a tiskana je u autorovoj vlastitoj nakladi.²² Nakon četvrt stoljeća zabrane tiskanja hrvatskih knjiga u Zadru, to je prva knjiga na hrvatskom jeziku objavljena u tom gradu poslije sramotnog Rappallskog ugovora. Godine 1951. kao posebno izdanje pojavila se Maštrovićeva

¹⁶ Isti, *Jadertina croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, I. dio: Knjige*. Hrvatska bibliografija. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Štamparski zavod „Ognjen Prica“; Zagreb, 1949., br. str. XVI + 403 + XXI tab.

¹⁷ Isti, *Jadertina croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru, II. dio: Časopisi i novine*. Hrvatska bibliografija, niz C, knj. 2, sv. 2, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Tiskara Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije; Zagreb, 1954., br. str. XXIV + 575 + XXXII tab.

¹⁸ Isti, *Dopuna 1. Jadertina croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru. I. dio: Knjige*. Posebna izdanja Centra JAZU u Zadru, Zadar, 1977., br. str.: 99 + XII tab. + Summary

¹⁹ Isti, *Zadarska oznanjenja iz XVIII., XIX. i početkom XX. stoljeća (Jadertina croatica)*. Djela, knj. 6. Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zadru; Zadar, 1979., br. str. : 556 + VI tab., 32 sl.

²⁰ Isti, *Marulićeva djela u zadarskim knjižnicama*. Prilog Marulićevoj izložbi knjiga, koju priređuje Naučna biblioteka u Zadru od 18. – 22. lipnja 1950. Naučna biblioteka Zadar. Gradsko tiskarsko poduzeće u Zadru; Zadar, 1950., br. str.: 8 + I tab.

²¹ Isti, *Bibliografija književnih radova Petra Zoranića, kao i pjesama, članaka i rasprava o njemu objavljenih u Zadru*. Izdala Naučna biblioteka u Zadru, kao prilog izložbi „Preradović i Zadar“; Zadar, 1952., br. str.: 23 + I tab.

²² Isti, *Spomendani grada Zadra*. Vlastita naklada, Tiskarsko poduzeće Mani i Mlinar; Zadar, 1946., br. str. 143 + XVI. tab.

brošura *Kako je izvršena okupacija Zadra u studenom 1918.*,²³ te niz raznovrsnih članaka kulturološke provenijencije: "Prilog povijesti hrvatske kazališne umjetnosti u Zadru" (1953.), "Doprinos Zadra hrvatskoj kulturi X.-XIX. stoljeća" (1965.), "Nin od pada Mletačke Republike 1797. do 1941. godine" (1969.), "Zadarski propis iz 1806. g. o prodaji ribe siromašnim građanima" (1976.), "Prirodnoznanstvena baština Zadra u XIX. stoljeću" (1978.).

Osmo, zapažen je njegov rad na području **knjižničarstva**. Godine 1848. osniva Društvo bibliotekara u Zadru, koje je 1954. preraslo u Podružnicu Hrvatskog bibliotekarskog društva, koju je vodio 12 godina. Obnašao je i dužnost potpredsjednika Republičkog odbora Društva bibliotekara Hrvatske. Godine 1949. suosnivač je Saveza bibliotekara Jugoslavije i 1956. organizator III. Kongresa bibliotekara Jugoslavije u Zadru. Nadasve je značajan njegov bibliografski rad, a među brojnim prinosima na tom planu kapitalne su vrijednosti Maštrovićeva *Jadertina croatica* te *Zadarska oznanjenja*, nezaobilazni priručnici za proučavanje hrvatske povijesti Zadra i Dalmacije. "Tom bibliografijom Vjekoslav Maštrović htio je dokazati da je književna proizvodnja na hrvatskom jeziku bila vrlo plodna i da upravo velik broj tiskovina na narodnom jeziku dokazuje hrvatstvo Zadra. Ne smije se zaboraviti vrijeme kada Maštrović sastavlja to djelo [1949.-1954. – op. T. M.]. To je vrijeme obnove u ratu razrušenog Zadra, ali i vrijeme ponovnog integriranja toga grada u hrvatski kulturni i politički prostor. Trebalo je u to vrijeme pokazati da je Zadar bio izvanredno značajno kulturno središte, uz Zagreb najvažnije u Hrvatskoj, o čemu je bjelodano svjedočila upravo izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku. Bio je to pionirski rad takve vrste u nas. Građa koju je skupio u tom svom djelu bila je slabo poznata i najboljim stručnjacima kulturne i političke povijesti Zadra i Dalmacije, pa je stoga već i pojava prve knjige tog golemog djela izazvala veliku pozornost kulturne javnosti."²⁴

Spomenimo i ostale njegove važnije prinose na tom planu: "Bibliografija knjiga izdanih u Zadru od 1797. do 1814. godine" (1952.) s popisom knjiga bez obzira na jezik kojim su pisane, potom "Prilog bibliografiji o jezičnom pitanju u Dalmaciji 1867.-1913." (1961.), "Bibliografija knjiga XIX. i XX. st. o pomorstvu Jugoslavije" (1962.), "Radovi o Zadru i okolici" (1964.) i dr. Istraživao je i bibliografije pojedinih istaknutijih suvremenika, među kojima je najpoznatija "Bibliografija radova akademika Grge Novaka" (1960.). Kao bibliograf Zadra bio

²³ Isti, *Kako je izvršena okupacija Zadra u studenom 1918.* Pretiskano s dopunom iz *Glasa Zadra*, II, br. 38, str. 5, 1951., Gradsko tiskarsko poduzeće; Zadar, 1951., br. str.: 10 + I tab.

²⁴ Aleksandar Stipčević, Bibliografski rad Vjekoslava Maštrovića. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (Maštrovićev zbornik), sv. 37, str. 864; Zadar, 1995.

je i ostao nenadmašan. Zahvaljujući njegovom radu, Zadar je grad koji je najpotpunije bibliografski obrađen u Hrvatskoj.²⁵

Deveto, uz pomorstvo, kao staru privrednu granu, Maštrović je znatnu pažnju posvetio početcima jedne nove gospodarske grane – nastajanju **turizma**, i to osobito u svojoj knjizi: *Prvi turistički savezi u Dalmaciji g. 1899. i 1909.* (1960.),²⁶ te u člancima "Prve turističke organizacije u Dalmaciji" (1959.), "Prve pojave turističke aktivnosti u Vrani" (1971.) te „Turističko značenje Vrane i Maškovića hana“ (1975.).

Deseta skupina radova određena je temom **povijesti športa**. I sam športaš, Vjekoslav Maštrović znatnu je pažnju posvećivao povijesti sporta, a taj ga interes prati već od njegove prve knjige *Drugi koraci skauta* iz 1933. Izdvajamo neke njegove prinose na tom području: "Dalmatinske narodne igre pred Zadrom 1842. godine" (1975.), "Prof. Mate Mudrinić 1855.-1932. i suvremene omladinske odgojne organizacije" (1975.), "Prof. Mate Mudrinić, preteča skautizma uopće od 1881. do 1918." (1976.), "Zadarsko sokolstvo 1885.-1920. i Hubert Borelli Vranski" (1977.).

Jedanaesto, **urednički rad**. Opsežan je i veoma značajan i Maštrovićev urednički rad. Uredio je 30 svezaka *Radova Instituta JAZU u Zadru*, 3 zbornika časopisa *Adriatica maritima*, 3 knjige jubilarnog *Pomorskog zbornika* (1962.), 8 knjiga redovitog *Pomorskog zbornika* u izdanju Društva za proučavanje i unapređivanje pomorstva, 12 raznih zbornika sa znanstvenim raspravama kao što su: *Zadar – presjek kroz povijest* (1966.), *Viška bitka* (1967.), *Nin* (1969.), *Povijest Vrane* (1971.), *Lepantska bitka i hrvatski pomorci* (1974.), *Pelješko pomorsko društvo*, *Titovo brodogradilište u Kraljevici*, *Uljanik* i dr., zatim 17 pojedinačnih djela.

Znanstveni opus Vjekoslava Maštrovića sadrži značajne prinose izučavanju mnogih važnih zbivanja na prostoru južne Hrvatske u XIX. i početkom XX. stoljeća. Njegova bibliografija sadrži: 19 knjiga i brošura s ukupno 3.009 stranica, 14 bibliografija i kazala objavljenih u zbornicima na 416 str.; 109 znanstvenih rasprava i članaka na 1.328 str.; 52 članka u enciklopedijama na 60-ak stranica; te 77 stručnih članaka i osvrtâ na 206 str.²⁷ Ukupno – pisani opus Vjekoslava

²⁵ Isti, n. dj., str. 871.

²⁶ Isti, *Prvi turistički savezi u Dalmaciji g. 1899. i 1909.* Turističko društvo sa Turističkim savezom kotara Zadar, Tisak Novinsko poduzeće „Narodni list“ – Zadar; Zadar, 1960., br. str.: 44 s 2 sl. + III tab.

²⁷ Usp. Tereza Ganza-Aras, Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. XXXVII, str. 837-862; Zadar, 1995.

Maštrovića tiskan je na oko 5.000 stranica, što znači da bi njegova sabrana djela, ukoliko bi se jednog dana objavila, obasizala 16 opsežnih svezaka, time da svaki svezak sadrži više od 300 stranica.

Kada se nad golemim stvaralačkim opusom Vjekoslava Maštrovića zapitamo mogu li se brojne teme njegova raznolika interesa sažeti u zajedničku poveznicu onda nije teško zaključiti da su to nedvojbeno dvije točke njegova stalnog i neprekinutog interesa: ljubav prema rodnom gradu Zadru i Hrvatskoj, među kojima nalazi neraskidivu svezu sadržanu u njegovoj izreci da je Zadar “najhrvatskiji od svih hrvatskih gradova”. Činjenica da su on i njegova obitelj, upravo zbog domoljublja, morali ostaviti Zadar, definitivno je odredila njegovu kasniju životnu sudbinu. Progonstvo iz zavičaja ostavilo je dubok ožiljak u njegovoj duši i on je jedva dočekaos oslobođenje Zadra da se vrati u svoj rodni grad vraćen Hrvatskoj. “Taj stari grad, nepravedno odvojen poslije Prvog svjetskog rata od svoje matice zemlje, zatim pod talijanskom vlašću između dva svjetska rata podvrgavan nasilnoj denacionalizaciji, a za vrijeme Drugog svjetskog rata uništavan razornim bombardiranjem iz zraka, intenzivno je i stalno živio u Maštrovićevim mislima i osjećajima. Razorenom i oslobođenom Zadru bio je potreban samoprijegorni rad na svim područjima. Maštrović je stoga želio pomoći svom gradu, ne samo svojim savjesnim radom na uredovnom radnom mjestu, već isto tako i svojim širim društvenim djelovanjem. Svoju društvenu aktivnost, prožetu stvaralačkom poduzetnošću, razvijao je on na najširoj osnovi.”²⁸

„Bio je tada tek prevalio tridesetu pa se dao na posao s oduševljenjem svojstvenom njegovoj dobi i dobu kojem su pečat davali mladi ljudi“,²⁹ premda s uspomenom traume iz djetinjstva stečene protjerivanjem. Vrativši se našao je porušen grad. Zapravo vratio se “u grad bez kojeg se Hrvatska bila navikla pa je funkcije Zadra kao glavnog grada Dalmacije u doba između dva rata većim dijelom i neslužbeno preuzeo Split kao gospodarski najvažniji grad u Dalmaciji, a on je to dugo bio i poslije oslobođenja, jer Zadar je dugo bio samo hrpa ruševina. Vjekoslav Maštroviću pripada zasluga da je više od drugih radio na duhovnoj, kulturnoj, pa i gospodarskoj integraciji Zadra u Hrvatsku.”³⁰

²⁸ Ivo Perić, O stvaralačkoj poduzetnosti i znanstvenom opusu Vjekoslava Maštrovića. (U povodu 70 godina života V. Maštrovića). Vjesnik bibliotekara Hrvatske, XXVII (1983.-1984.), br. 1-4, str. ; Zagreb, 1986.

²⁹ Ivan Pederin, In memoriam dru Vjekoslav Maštroviću. *Naše more*, br. 1-2, str. 93; Dubrovnik, 1987.

³⁰ Isti, U spomen dr. Vjekoslav Maštroviću, *Marulić*, XX, br. 4, str. 518; Zagreb, srpanj-kolovoz 1987.

Dakle, došao je na oveliku hrpu ruševina gdje starog grada kojeg se mutno prisjećao više nije bilo, a zapravo više nije bilo ni nekadašnjih građana, došao je s iglom drača u srcu jer je kao dijete morao napustiti grad pred talijanskim fašizmom. Istodobno Hrvatska je naučila biti bez Zadra i svi su ga životni tokovi odavno zaobilazili. "U takav grad, u koji se dolazilo kao po kazni, vratio se V. Maštrović svojevolumno i programirano, ne da u njemu živi radeći studijem odabrani posao, nego da ga (u suradnji s drugima) gradi, izgrađuje, podigne, osposobi za život. Što mu je stajalo na raspolaganju za tako velik i težak zadatak? U biti samo jedno – ljubav za napaćeni grad. Iz te ljubavi pronalazio je putove i načine za realizaciju mnogih svojih zamisli, poticao druge, okupljao suradnike, kucao na vrata gdje su se mogla naći sredstva i podrška. U tom vremenu za Zadar Maštrović je bio prava osoba, osoba sposobna i voljna da se nađe svugdje gdje mu je kao intelektualcu bilo moguće. On pokreće akcije usmjerene na obnovu nekadašnjih, a za talijanske okupacije zamrlih kulturnih institucija i društava i na uspostavi novih, potrebnih novim prilikama i novim ambicioznim planovima ne samo za kulturni razvoj na ovom prostoru, nego i za turizam, sport i rekreaciju i iznad svega pomorstvo. Uspio je u tome onoliko koliko je to bilo u njegovoj moći."³¹

Dao je inicijativu za osnivanje gotovo svih kulturnih institucija koje su nastale nakon povratka grada u krilo Domovine, no uz te brojne društvene aktivnosti, njegova želja da pomogne izrastanju Zadra u važno središte južne Hrvatske, što je tisućama godina i bio, položila je na njegova pleća najtežu zadaću – znanstveno artikulirati svekoliku važnost Zadra, napose u kontekstu hrvatske povijesti i hrvatskog nacionalnog identiteta. Istodobno rezultati takvoga posla definitivno su otklonili svaku iredentističku primisao o ponovnom otuđenju Zadra iz krila Hrvatske i ujedno pripomogli boljem poznavanju uloge tog grada u višestranom oblikovanju hrvatskoga povijesnog i kulturnog krajolika. Uostalom, da je i u tom poslu iznimno dobro uspio, dokazom je njegova kvalitetna i obimna bibliografija.

³¹ Tereza Ganza-Aras, In memoriam dr. Vjekoslav Maštrović (1913.-1986.). Radovi Zavoda JAZU u Zadru, sv. XXXI, str. ; Zadar, 1989.

SJEĆANJA

SJEĆANJA NA DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA U VREMENU 1958.-1964.

Pozdravljam sve prisutne i želim reći da ja neću održati nikakvo predavanje, nego samo izreći nekoliko prigodnih riječi, što smatram svojom dužnošću u ovoj svečanoj prilici.

U objavljenom programu današnjeg kolokvija najavljene su godine kada sam službovao u ustanovi kojoj je on kao ravnatelj bio tada na čelu. Moja sjećanja sežu i nešto malo ranije, a ostao sam s njime u čvrstim kontaktima i nekoliko godina kasnije, nakon što sam 1964. odselio iz Zadra u Zagreb kao etnomuzikolog u tadašnji Institut za narodnu umjetnost. Na standardno pitanje kada sam i gdje prvi put susreo svog prvog poslodavca ne mogu odgovoriti. Nejasno se sjećam da je to bilo prigodom jednog pokusa, odnosno vježbe, mislim u "Zoraniću", vježbe manjeg broja pjevača. Čini mi se da je to bilo još daleko prije nego što sam diplomirao muzikologiju. Ostalo mi je u sjećanju, kao jedan neobičan dojam, da toliko angažirani čovjek kakvog sam već tada, makar samo površno poznavao, posvećuje toliku pažnju glazbovanju Zadranci i Zadrana. Danas mogu samo nagađati kako smo se upoznali, u svezi s tim želim spomenuti jednog drugog čovjeka koji je umro već prije pedeset godina, one iste godine kad sam ja diplomirao muzikologiju u Ljubljani (1956.). Bio je to franjevac Ante Matijević, muzikolog koji se upravo pedesetih godina počeo jače razvijati kao stručnjak za muzičku paleografiju i orgulje. Podsjećam na tri rada koja su izašla u prve tri knjige Radova Akademijina Instituta u Zadru, u prvim jakim godinama urednikovanja dr. Maštrovića: o starim notama, zadarskom porijeklu onih nota koje su bile u Osoru, o renesansnom psaltiru... Ante Matijević je u tom kratkom periodu napisao vrijedne stvari. Matijević mi je otvoreno tih godina pokazivao da želi da ja poslije diplome dođem kao muzikolog raditi u Zadar. Spomenuo sam prije da sam diplomirao u Ljubljani, u tamošnjem Glazbenom narodopisnom institutu gdje su mi također nudili posao. Ne znam jesu li o tome nešto znali Matijević i dr. Maštrović, jesam li možda ja sam njima o tome nešto natuknuo? Sjećam se samo, makar nejasno, da su obojica željela da dođem raditi u Zadar. Danas kada je toliko teško dobiti radno mjesto možete li zamisliti kako je to bio lijep osjećaj znati da vas neka

sredina želi. Kad sam se nakon odsluženog vojnog roka u jesen 1957. vratio u Zadar i kad zbog različitih (podcrtavam) *administrativnih* razloga nisam odmah mogao stupiti u redoviti radni odnos u Institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, dr. Vjekoslav Maštrović imao je povjerenje u mene i bodrio me dok sam u navedenom Institutu jedanaest mjeseci radio kao volonter. Prigodom stote godišnjice Narodnog preporoda u Dalmaciji, dakle u šezdesetim godinama proteklog stoljeća, dr. Maštrović se uključio u proslavu te godišnjice 1961. posvetivši joj i sadržaj osme knjige Radova Instituta, gdje je i meni, iako početniku, povjerio izradu rada "Nosioći zadarskog muzičkog života u odnosu na Narodni preporod u Dalmaciji", a usto mi je povjerio i odgovornu ulogu korektora te knjige. Još se i danas osjećam ponosno jer sam u toj knjizi našao dvanaest pogreški. Nakon što sam odselio 1964. u Zagreb, na Maštrovićevu pobudu bio sam 16. rujna 1966. izabran za stalnog vanjskog suradnika Instituta zagrebačke Akademije. I konačno, posebno sam zahvalan dr. Vjekoslavu Maštroviću, jer je on bio taj koji je imao strateški odnos da u relativno nepovoljno vrijeme 1972. godine prihvatiti moj rukopis "Razvoji i oblici glagoljaškog pjevanja na zadarskom području" za petu knjigu serije Djela Instituta JAZU.

Želim još jedanput izraziti moju zahvalnost i priznanje dr. Vjekoslavu Maštroviću.

Vjekoslav Maštrović s djelatnicima Znanstvene knjižnice
(Narodne biblioteke)

Vjekoslav Maštrović u krugu svoje obitelji

SJEĆANJA NA DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA

U prigodi obilježavanja dvadesete obljetnice smrti dr. Vjekoslava Maštrovića, iznimno stručnog, znanstvenog, kulturnog i javnog djelatnika, iznijet ću nekoliko sažetih sjećanja, prisjećanja, crtica. To mi čini osobitu čast, uz izraze zahvalnosti pok. Maštroviću za svekoliku pomoć i razumijevanje koje mi je pružio, bilo u Institutu, bilo kod kuće, kada sam nekoliko godina bio bez stalnog zaposlenja.

Već za svojih studentskih dana družio sam se s njegovim sinom Tihomilom, mojim dugogodišnjim prijateljem. Zahvaljujući tomu, sustavno sam se susretao s dr. Maštrovićem, višekratno u njegovoj obiteljskoj kući u Zadru, ali i u Ninu, gdje sam od prve godine studija arheologije sudjelovao na arheološkim istraživanjima, ali i onda kada sam s Tihomilom odlazio na ribarenje, u ljetnim mjesecima, kada je on iz Zagreba dolazio na odmor. Uvijek sam bio srdačno primljen u njihovu obiteljskom krugu.

Raspravljali smo o mnogo čemu, a najmanje o politici. Većinom su to bile aktualne zadarske kulturne teme, ali i njegova prisjećanja na življenje i rad izvan Zadra, a napose u teškim danima u Zadru, nakon II. svjetskoga rata i stalnom zalaganju za osnivanje i rad više zadarskih kulturnih ustanova i kulturnih udruga, kao i o susretima s mnogim kulturnim i znanstvenim uglednicima (primjerice Miroslav Krleža¹, Grga Novak²) i čelnicima tadašnjeg političkog života Hrvatske i bivše države. Kroz njegovu, živu, priču, upoznao sam osobitosti i usude hrvatskoga Zadra i Nina.

Radeći, kao student, na popisu stanovništva 1971. u predjelu grada Zadra, od vile Ida do kuće Vlahov, došao sam tada i u kuću dr. Vjekoslava Maštrovića. Tu sam se u ugodnom razgovoru, uz čašćenje, zadržao dosta dugo, pa mi je taj susret ostao u dragom sjećanju.

¹ V. Maštrović, Krleža i Zadar, Zadarska revija, 3, Zadar 1963, 203-207.

² Isti, Grga Novak i Zadar, Radovi Zavoda JAZU, 26, Zadar 1979, 5-13 (dalje Grga Novak i Zadar). Još je u nekoliko navrata V. Maštrović pisao o Grgi Novaku. Usp. V. Maštrović, Akademik Grga Novak, Zadar 1959, izd. Pododbora Matice hrvatske u Zadru, Zadarska revija, 4, Zadar 1958, 307-319, te još. V. Maštrović, Bibliografija radova akademika Grge Novaka, Radovi Instituta JAZU, VI-VII, Zadar 1960, 605-635.

Kao student prisjećam se i predavanja dr. Vjekoslava Maštrovića u tadašnjem Narodnom kazalištu na priredbi *Hrvatska jučer i danas*, koju je organizirao Koordinacijski odbor Saveza studenata Zadar (bili su to studenti Filozofskog fakulteta i Pedagoške akademije). Isticao je ljude i događaje, koji su po mnogočemu bili prvi u Hrvatskoj, ali i u Europi. Njegovo izlaganje burno su pozdravili slušatelji u prepunoj kazališnoj dvorani. Međutim, taj njegov istup, uz druga djelovanja u Hrvatskom proljeću, u više navrata je osudila zadarska Općinska konferencija Saveza komunista i mnoge druge partijske organizacije. Poznato je da su Tito, Blažević i Bakarić navedenu zadarsku priredbu ocijenili kao jednu „od najkarakterističnijih nacionalističkih manifestacija“ u Republici Hrvatskoj. Dr. Maštrović se teretio da je u svom izlaganju preuveličavao znanstvena i kulturna dostignuća u srednjovjekovnom Zadru i tako pridonio „buktanju nacionalističkih strasti“. Još se o tome može detaljnije saznati iz dokumentacije koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru, koju sam već prije imao prilike pogledati³.

Tijekom i nakon teških dana iza 1971. često sam posjećivao dr. Maštrovića u Akademijinu Institutu. Dostojanstveno i ponosno podnosio je sve poteškoće i nepravde. Nije posustajao duhom, iako je bilo teško podnositi sva ta prozivanja (i javna i tajna). Obitelj i rad su mu bili na prvom mjestu. Radovi Instituta su izlazili redovito, godine 1974. pokrenuo je i novi časopis *Adriatica maritima*, okupljao je i dalje brojne vrijedne suradnike. Svake godine bi me obdario novim izdanjima.

Znao sam tada u Institutu sresti pokojne akademike Franju Šveleca i Stjepana Antoljaka, koji su ga redovito posjećivali.

Nakon mog diplomiranja povijesti umjetnosti 1974. i arheologije 1975. češće sam ga narednih godina posjećivao u Institutu. Tada sam bio bez stalnog zaposlenja, ali sam ipak zahvaljujući dobrim ljudima u Arheološkom muzeju radio na nekim programima. U mogućnosti ostvarenja stalnog zaposlenja pomagao mi je dr. Vjekoslav Maštrović. Pokušao mi je naći stalno zaposlenje u Akademijinu Institutu u Zadru (Knjižnica ili Pomorski muzej). Stoga mi je povjeravao određene poslove u Knjižnici i Muzeju, kako bi mogao prezentirati središnjoj Akademijinoj upravi u Zagrebu da su ta radna mjesta potrebna, ali i da sam već suradnik, što bi u budućnosti olakšalo i realizaciju stalnog zaposlenja. Obrađivao sam knjige, vodio posjetitelje (napose najavljene skupine) kroz Pomorski muzej, a mogao sam doći u Institut u svako doba dana, pa i subotom.

³ Usp. još M. Diklić, Dva dokumenta o navodnom prodoru nacionalizma u Akademijin Institut u Zadru 1971. i uloga Kažimira Zankija, *Zadarska smotra* (posvećena K. Zankiju), 1-2, Zadar 2005, 341-359.

U nekoliko navrata razgovarali smo o Pomorskom muzeju, njegovoj budućnosti. Pričao mi je o počecima sakupljanja građe i otvorenju Muzeja. Prisjetimo se nakratko kako je to bilo. Naime, već 1958. započeo je sa skupljanjem raznih predmeta koji se tiču pomorske prošlosti (primjerice od maketa jedrenjaka do pomorskih zemljovida). Već te godine, kako je 1995. napisao dr. Šime Peričić⁴ utemeljena je u Institutu zbirka pomorskih predmeta. Sve je nastavljeno narednih godina, pa se je u Zbirci našao još stanovit broj predmeta koji su ukazivali na pomorsku tradiciju zadarskoga kraja. O Muzeju se govori i u programima za razdoblje od 1960. do 1965, kao i u izvješćima o radu Instituta, primjerice za godinu 1966.⁵

Mnogim priredbama koje je organizirao Institut JAZU godine 1966. u Zadru je obilježena 100. obljetnica⁶ postojana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, napose svečanom sjednicom Skupštine Općine Zadar, otkrivanjem poprsja dvojice zadarskih akademika (Ivana Berčića i Spiridona Brusine) u perivoju Instituta, svečanom sjednicom Savjeta Instituta, raznim izložbama i dr., a sve u nazočnosti predsjednika Akademije Grga Novaka, kojeg smo često spominjali u našim razgovorima zbog njegovog osobitog odnosa prema Zadru. Tri desetljeća, kao što je poznato, bio je Maštrovićev suradnik i prijatelj. Grga Novak je često posjećivao Zadar i zadržavao se u njemu, a rado je obilazio njegovu okolicu, napose Nin⁷. Na proslavi spomenute obljetnice spontano je rekao „Zadar mi je vrlo blizak, Zadar ja volim“.⁸

U jednom takvom posjetu Zadru, susreo sam akademika Novaka i dr. Maštrovića u Širokoj ulici, tik do nekadašnje trgovine Centar, ako je se još možemo sjetiti (na Kalelargi), onako u laganoj šetnji, po veoma burovitom vremenu. Nakratko su zastali. Sa štovanjem sam ih pozdravio, a potom me je dr. Maštrović upoznao s Grgom Novakom i ukratko predstavio. Bio je to kratak susret, susret bez puno riječi, ali zaista susret za pamćenje.

Vratimo se, međutim, Pomorskom muzeju. Povodom navedene Akademijine obljetnice dr. Grga Novak je otvorio stalnu izložbu pomorskih muzeoloških predmeta, odnosno Pomorski muzej. To je bilo 19. studenoga 1966. U svom

⁴ Š. Peričić, Dr. Vjekoslav Maštrović i naše pomorstvo, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, 37, (Maštrovićev zbornik), Zadar 1995, 877

⁵ Navedena izvješća nalaze se u Pismohrani Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru.

⁶ V. Maštrović, Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866.-1966.) Radovi Instituta JAZU, 13-14, Zadar 1967, 435-461 (dalje Udio zadarskog Instituta.).

⁷ V. Maštrović, Grga Novak i Zadar, 9.

⁸ Isto, 13.

govoru je Grga Novak istakao značenje Zadra, kao jednog od naših najznačajnijih pomorskih središta kroz stoljeća, nezadovoljan činjenicom, što dotad taj grad nije imao svoj Pomorski muzej, iako to u punom smislu te riječi zasluži⁹.

Nazočne je o razvoju pomorstva grada Zadra i njegova područja upoznao dr. Vjekoslav Maštrović¹⁰, duša toga novotvorenog muzeja, nakon čega su uzvanici razgledali stalni postav. Tada je javnosti predstavljeno 320 muzejskih predmeta, u nekoliko prostorija (prema potrebama muzejske struke predmeti su uvedeni u Knjigu ulaska i Knjigu inventara, koje su i danas uredno sačuvane u Pomorskoj zbirci).

U prvoj prostoriji iza stubišta izložena je ikonografija zadarske luke kroz stoljeća, geografske karte, reljef zadarskog područja (koji je izradio Ivan Tomljanović, zadarski akademski slikar), dok sažeti prikaz pomorstva toga područja upućuje na ostale dvorane. U prvoj je prikazao prapovijesno razdoblje, liburnsko, rimsko, a zatim starohrvatsko razdoblje. U drugoj dvorani prikazan je period jedrenjaka, uključivši modele brodova, izvorne slike pomorskih kapetana (zapovjednika), kopije fresaka, izvornu brodsku blagajnu, mornarske sanduke i dr. kao i dio oružja s jedrenjaka među kojima se ističe veliki brodski top iz 16. st. Tu su vitrine s brojnim dokumentima, knjigama, instrumentima vezanim za zadarsko područje. Posebice je prikazano razdoblje parobrodarstva u 19. st. i početku 20. st., kao i novije zadarsko brodarstvo, koje je imalo svoga predstavnika u tadašnjoj Jugoslavenskoj tankerskoj plovidbi u Zadru. Izloženi su i predmeti proizvodnje za pomorstvo zadarskih tvornica „Bagat“ i „Otočanka“, te nacrti i slike nove luke Gaženica. Kronologijski prikaz zadarskog pomorstva završava s izlaganjem knjiga o razvoju toga pomorstva. U izdvojenoj prostoriji izložena je sva dokumentacija, ilustrativni materijal i model broda vezan za pomorsku tragediju zadarskog tankera „Petar Zoranić“.¹¹

Ovaj muzejski postav izazvao je veliko zanimanje i puno priznanje uzvanika, a jedan dio uglednika je to i napisao u Knjizi dojmova, koja je i danas sačuvana. Dr. Vjekoslav Maštrović bio je ponosan na svoj Muzej.

U Knjigu dojmova upisali su se Grga Novak, dr. Jakov Sirotković, rektor Sveučilišta u Zagrebu, Drago Strenja, predsjednik Skupštine općine Zadar, Josip Đerđa, narodni poslanik, akademik Cvito Fisković, akademik Teodor Varićak, dr. Edvin Andrović, prof. Marijana Gušić, direktorica Etnološkog zavoda JAZU, dr. Oliver Fio, direktor Zavoda za pomorsko-društvene nauke JAZU u Splitu, dr.

⁹ V. Maštrović, Udio zadarskog Instituta, 457.

¹⁰ Isto, 457-438.

¹¹ Isto, 459-459

Radojica Barbalić, naučni suradnik Povijesnog i pomorskog muzeja u Rijeci, Jozo Luetić, direktor Zavoda za historijska istraživanja pomorstva južne Dalmacije u Dubrovniku i prof. Mladen Nikolanci, direktor Arheološkoga muzeja u Splitu.¹²

Donosim izjavu dr. Grga Novaka: „Danas smo otvorili muzej pomorstva grada Zadra i njegova okruza. Muzej, je sadržajno odlično i dobro postavljen. Želimo da se širi i popunjava na korist nauke i pomorstva Zadra, Hrvatske i Jugoslavije“.

Evo što je zapisao akademik Cvito Fisković¹³: „U ime Historijskog instituta JAZU i Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, koji djeluju u Dubrovniku i u Splitu, čestitam iskreno i srdačno odličan početak rada Pomorskog muzeja, koji je već pri svom otvorenju pokazao značenje Zadra i Hrvatske u našoj pomorskoj povijesti. Floreat“.

U cijelosti donosim zapis prof. Marijane Gušić: „Neobično sam impresionirana ovim divnim opusom koji ovdje vidim. Poznavajući ove prostorije ranije, slične podrumu, koji je služio za sve i svašta, sad u ovom intimnom, finom, duhovitom raspoloženju jednog muzeja u nastanku upravo uživam gledajući kako je to sve stručno, lijepo, uredno, čisto u pravom smislu riječi savršeno muzeološki postavljeno. I kronološki pregled i tematska razrada stvari, pa i sama tehnička postava, toliko odgovaraju današnjim suvremenim traženjima muzeologije oko propagande našeg pomorstva, upravo ovdje u Zadru, našem najpomorskijem gradu“.

Tako onda, i niz godina kasnije pa sve do 2002. kada se počeo preseljavati u nekadašnje prostorije Restauratorskoga odjela. Sada se Muzej nalazi u boljem, prozračnijem i većem prostoru i može primiti više posjetitelja, a ponešto je muzeološki osvježen. Stručna osoba (Zlatko Begonja, prof.) i upravitelj (dr. sc. Milko Brković) Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti trude se i čine što mogu u danoj situaciji. Međutim, zadarska gradska i županijska uprava, relevantni stručnjaci, moraju učiniti mnogo, mnogo više u osamostaljenju Pomorskog muzeja, njegovu stručnom popunjavanju, boljem smještaju i postavu prema najsuvremenijim muzeološkim načelima, što bi bio veliki omaž dr. Vjekoslavu Maštroviću. To valja istaknuti ovom prigodom, četrdeset godina od otvorenja spomenutog muzeja. Potaknimo ideju o novom Pomorskom muzeju, u novim prostorima, možda u Kneževoj i Namjesničkoj palači, gdje će se smjesti svi odjeli zadarskoga Narodnog muzeja. Poznato mi je da ima nekih razmišljanja u tom smjeru.

¹² Knjiga dojmova se sada nalazi u Pomorskoj zbirci Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. Usp. V. Maštrović, Udio zadarskog Instituta, 459-461.

¹³ Svi navedeni zapisi se nalaze u spomenutoj Knjizi dojmova Pomorskoga muzeja u Zadru.

U 37. svesku Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU, koji je posvećen pok. dr. Vjekoslavu Maštroviću, bilo mi je zadovoljstvo sudjelovati s prilogom o ranohrvatskim brodovima iz Nina, prije svega zato što je pok. Maštrović najizravnije podupirao njihova istraživanja (o tom je već govorio dr. Zdenko Brusić) nakon otkrića, te sustavno sve do smrti s velikim zanimanjem pratio tijek vađenja i konzervacije do početka rekonstrukcije. Kako sam osobno, pod vodstvom prof. Božidara Vilhara, poznatoga hrvatskoga konzervatora, kojeg je dr. Maštrović iznimno cijenio, više godina izravno sudjelovao na njihovoj konzervaciji, svjedočim da je to tako, jer sam ga o svemu tome višekratno izvješćivao. Radovao se pronalasku starohrvatskih brodova, cijenio velike napore oko njihove konzervacije (Vjerojatno vam je poznato da su brodovi konzervirani prema iskustvima Švedana i Danaca, koje je kod nas prvi put primijenjeno, a prenio ih je spomenuti prof. Vilhar, koji je više mjeseci u tim zemljama boravio na specijalizaciji). Danas su brodovi izloženi u posebnom paviljonu u sklopu Muzeja ninskih starina u Ninu, gdje plijene veliku pozornost domaćih i stranih posjetitelja. Evo još jedna crtica. Početkom prosinca 1976. u Zadru je održana sjednica Međuakademijskog savjeta svih tadašnjih jugoslavenskih akademija znanosti i umjetnosti, kojoj su nazočili svi predsjednici, potpredsjednici i glavni tajnici s drugim stručnim osobljem. U sklopu priprema za taj skup kojeg je domaćin bila JAZU, odnosno njen predsjednik akademik Grga Novak, pozvao me je u Institut dr. Vjekoslav Maštrović i zamolio da prihvatim i organiziram, stručno vodstvo kroz kulturno-povijesne spomenike Nina, Zadra i Arheološkoga muzeja za sve sudionike toga Savjeta. Veoma sam se iznenadio, da baš meni povjerava tako važan zadatak, kada u Zadru ima više stručnih i afirmiranih ljudi od mene. Naravno da sam se nećkao, ali ipak za nekoliko dana pozitivno odgovorio. Bila je to za mene velika obveza i još veći izazov.

Nedavno sam se detaljno prisjetio tog događaja prije 30 godina, kada sam se s akademikima intenzivno družio veći dio dana i dugo u noć. Pratio sam ih na svečanost dodjele plaketa na Filozofskom fakultetu u Zadru, koji je tada obilježavao 20 godina postojanja, potom na objedu u hotelu Kolovare. Nakon kratkog odmora svi zajedno smo autobusom pošli u Nin, tu se zadržali do kasno poslijepodne, nazočili domjenku iznenađenja. S velikom pozornošću slušali su i upoznivali ninsku kulturnu baštinu.

Po kiši i mraku vratili smo se u Zadar, razgledali najznačajnije kulturno-povijesne spomenike i Srednjovjekovnu zbirku Arheološkoga muzeja, u kojoj se nalaze iznimno vrijedni spomenici hrvatskoga srednjovjekovlja.

Slijedio je posjet Akademijinu Institutu, gdje je akademike primio dr. Vjekoslav Maštrović, a ja sam ih proveo kroz Pomorski muzej, te smo poslije otišli na svečanu večeru u tada poznati zadarski restoran Neptun.

Svi sudionici Međuakademijskog savjeta nazočili su svečanosti otvorenja Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru 4. prosinca 1976.

Nakon nekoliko dana, prikupivši komentare, vezane uz spomenuta događanja dr. Vjekoslav Maštrović me je pozvao u Institut, čestitao i zahvalio za učinjeno, te me nagradio. Odjek ovog susreta s akademikima bio je odlazak u Zagreb, prijem u Akademiji, razgovor s relevantnim osobama, pa su polučena sigurnija obećanja za stalni posao. Sve je to, znači, bilo u sklopu niza nastojanja dr. Vjekoslava Maštrovića da me stalno zaposli u Akademijinu Institutu u Zadru. U naredno vrijeme sve se to povoljno razvijalo. Međutim u međuvremenu su se dogodile nove okolnosti u Arheološkom muzeju, gdje sam dobio stalno zaposlenje, prvo kao kustos i voditelj Područne arheološke zbirke u Ninu, a nakon odlaska dr. Janka Beloševića na Filozofski fakultet u Zadru, preuzeo sam vođenje Srednjovjekovnog odjela. Dr. Maštroviću sam sve to objasnio, zahvalio mu na velikom zalaganju i pomoći, nakon čega mu je bilo drago da sam se konačno zaposlio i da ću se baviti nacionalnom arheologijom.

ZAKLJUČAK

Susreti s dr. Vjekoslavom Maštrovićem, kroz petnaestak godina, umnogome su obilježili moj zadarski život. Visoko sam cijenio i cijenim njegove znanstvene, stručne i organizacijske domete, kojih i nakon 20 godina od njegove smrti, nismo u cijelosti svjesni. Ovaj današnji Znanstveni kolokvij otvorio je nove vidike u ukupnoj slojevitosti života i djelovanja dr. Maštrovića¹⁴.

I dalje treba nastaviti izučavati mnoge aspekte njegova svestranog rada. Još jednom zahvaljujem se pok. dr. Vjekoslavu Maštroviću i njegovoj štovanoj obitelji, napose dr. Tihomilu Maštroviću, na nezaboravnim susretima, koji su u mom životu ostavili neizbrisiv trag.

¹⁴ Šire o životu i djelovanju dr. sc. Vjekoslava Maštrovića vidi. T. Ganza-Aras, In memoriam dr. Vjekoslav Maštrović (1913.-1986.); Radovi Zavoda na povijesne znanosti JAZU, 31, Zadar, 1989, 175-178.

T. Ganza-Aras, Bibliografija dr. Vjekoslava Maštrovića, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, 37, Zadar 1995, 837-862; A. Stipčević, Bibliografski rad Vjekoslava Maštrovića, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, 37, Zadar 1995, 863-871; Š. Peričić, Dr. Vjekoslav Maštrović i naše pomorstvo, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, 37, Zadar 1995, 873-871.

Poznato je da je dr. Vjekoslav Maštrović pomagao mnogim mladim, stručnjacima, objelodanjivao njihove prve radove i dalje ih pratio u njihovim napredovanjima, te pružao mnoge korisne stručne savjete. Među njih svrstavam i sebe.

NEKOLIKO FRAGMENTA IZ MOJIH SJEĆANJA

(U spomen dr. Vjekoslavu Maštroviću)

Prošla su već dva desetljeća od smrti dr. Vjekoslava Maštrovića, istaknutog znanstvenika, vrlo zaslužnog kulturnog djelatnika i uzornog hrvatskog rodoljuba, dva desetljeća od onoga dana kad se ugasio njegov radini, čestiti i plodni život. U mojim je sjećanjima trajno ostao njegov lik, orisan njegovom neumornom intuitivnošću, inicijativnošću i upornošću, znalačkim pristupima svakom poslu koji je pokretao i obavljao, plemenitošću njegovih stvaralačkih htijenja, visokom razinom njegovih intelektualnih mogućnosti i ljudskom dobrotom.

Tog marljivog, radno učinkovitog i dragog čovjeka prvi sam put upoznao u školskoj 1947./'48. godini. Kao srednjoškolac, tada sedamnaestogodišnjak, često sam dolazio i u zadarsku Naučnu biblioteku radi posudbe knjiga. A on je bio direktor te biblioteke.

Dolazeći u tu biblioteku zavirio bih koji put i u njezinu čitaonicu, u kojoj su – kao čitači – bili uglavnom stariji ljudi. Neki su od njih čitali stare novine i časopise. Pretpostavljam da u tim izbledjelo-požutjelim novinama i časopisima sigurno ima zanimljivih sadržaja koji govore o ljudima i događajima iz minulih desetljeća. Jedan od tih čitača, koji mi je jako upadljivo izgledao, imao je sijedobijelu kosu, odugo, ostrim staračkim crtama izbrazdano lice, s naočalima koje su mu se spustile do sredine nosa, služio se i povećalom. Bio je toliko udubljen u svoj istraživački posao da ga ni u jednom trenutku uopće nije zanimalo ni tko ulazi u čitaonicu, ni tko izlazi iz nje. "Mora da je to neki znanstvenik!" – mislio sam. Njegova predanost poslu nametnula mi je i spoznaju: kako ljudi, koji vole znanstveno-istraživački rad, rade i u svojoj starosti, jer je taj rad njihova stvaralačko-intelektualna potreba. Zadarsku Naučnu biblioteku doživljavao sam kao svojevrsan hram znanosti i kulture. Dolazeći u taj hram, uvijek sam se osjećao kao u svojoj kući: smiren, zadovoljan i u ambijentu u kojemu sam uvijek dobrodošao.

Od osoblja te biblioteke najistureniji je – za nas posuđivače knjiga – bio knjižničar Čedo Škorić. On je primao i izdavao knjige, precizno upisujući u naše članske knjižice datum posudbe i datum vraćanja posuđene knjige. Jednom, kad sam htio posuditi neku stariju, rijetku knjigu, reče mi on da se ta knjiga ne izdaje

izvan biblioteke. Kazao sam mu, da takvo stajalište razumijem i poštujem, i da mi je jako žao što tu knjigu neću moći pročitati, jer je ne mogu čitati u biblioteci budući da sam đak i imam svoje svakodnevne đачke obveze, a uz to sam i pitomac đачkog doma, te ne mogu napuštati dom kad hoću, već kad mi to dopusti odgojitelj i to samo za određeno vrijeme. Na to mi knjižničar Škorić odgovori:

– S obzirom na to da si, kako sam zapazio, jedan od najrevnijih čitalaca iz redova učenika, da vraćaš knjige na vrijeme i odnosiš se prema knjigama kako treba, postoji mogućnost da ti i ova knjiga, koju želiš pročitati, iznimno bude posuđena na nekoliko dana, a to ti može dozvoliti samo direktor. Stoga pođi kod direktora Vjekoslava Maštrovića, on je tu u susjednoj sobi, i zamoli ga da ti odobri posudbu te knjige za četiri-pet dana. –

Pokucam na vrata Maštrovićeve sobe sa strahopoštovanjem i uđem k njemu. Kad sam ga ugledao za njegovim radnim stolom, pretrpanom raznim knjigama, prepoznao sam u njemu čovjeka kojega sam već više puta vidio u prolazu, ali do sada nisam znao ni kako se zove, ni što, ni gdje radi. *(Uvijek je bio skladno odjeven, obrijan i uredno počešljan s manirima visokoobrazovanog čovjeka. Stanovao je na Brodarici, u jednokatnoj kući tik uz more, kraj kupališta ograđenog daskama (nešto zapadnije od Tvornice likera “Luxardo”, koja je, nakon nacionalizacije, dobila ime “Maraska”). A i moj srednjoškolski đачki dom, smješten u velikoj trokatnoj kući nekadašnjeg zadarskog tvorničara Vlahova, nalazio se također uz samo more na Brodarici, oko petstotinjak metara sjeverozapadno od Maštrovićeve kuće. Susretao sam ga ponekad i dok smo čekali kaić i dok smo se prevozili kaićem s Brodarice na Poluotok na kojemu se nalazi stara gradska jezgra Zadra. Tu prijevoznu službu na relaciji od nekih stotinjak metara od najjužnijeg dijela mula ispred Tvornice “Luxardo” do najbližeg pristanišnog mjesta na zadarskoj sjeverozapadnoj rivi obavljala su obično dva barkariola svojim kaićima na vesla i to od ranih jutarnjih do kasnih večernjih sati.*

Imao je Maštrović i svoju barku, vezanu uz jedan mul nešto zapadnije od kupališta blizu kuće njegova stanovanja. Jednom je – moglo je to biti potkraj listopada 1947. – izvlačio tu barku prema kraju, na suho (valjda radi njena popravka ili farbanja) i pritom se mnogo mučio. U tom sam se času, prolazeći tuda, našao u neposrednoj blizini, te sam mu ponudio moju pomoć, koju je on rado prihvatio. Teško je išlo to izvlačenje barke, ali ipak smo uspjeli. Ja, onako mlad, htio sam dokazati i samom sebi da sam snažan, pa sam potezao koliko sam najjače mogao. Kad je barka bila na suhom (onoliko, koliko je njezin vlasnik želio), pita me on:

– Koliko imaš godina? –

Ja kažem:

– *Sedamnaest. Rođen sam 1930.* –

On će na to:

– *E, ja sam imao toliko godina, kad si se ti rodio. Rođen sam 1913. Tvoje su sadašnje godine najbolje za učenje. A moje su najbolje za obavljanje posla kojim se bavim.* –

Nisam ga upitao čime se bavi. Žurilo mi se i otišao sam, zadovoljan što sam mu mogao pomoći).

A eto, sada, kad sam ga ugledao u njegovoj kancelariji, znao sam i kako se zove i koju funkciju obnaša. Pozdravio sam ga s: “Dobar dan!” i pružio sam mu ruku. On mi je pokazao stolicu ispred svoga stola i ponudio mi da sjednem. Čim sam sjeo, upitao me je:

– Što te, mladiću, dovede ovdje k meni? –

Objasnio sam mu razlog mog dolaska i pritom se pozvao na knjižničara Škorića, koji me je uputio k njemu kao direktoru.

– Odstupit ćemo od postojećeg pravila da se takve zaštićene knjige ne izdaju izvan biblioteke. Traženu knjigu ćeš dobiti na vrijeme od pet dana. –

Ja sam mu zahvalio i htio poći, ali on je želio da sa mnom malo porazgovara. Sjetio se on i one moje pomoći, koju sam mu pružio pri izvlačenju njegove barke, a i naših povremenih viđenja u kaiću s kojim smo se prevozili s Brodarice prema Gradu i obrnuto: iz Grada prema Brodarici. Pitao me odakle sam rodom i da li me tko posjećuje od mojih najbližih. A potom je nešto kazao i o sebi:

– Ja sam rodom Zadrani! – rekao je – Ovaj moj rodni grad morao sam napustiti kad je on onako nepravedno pripao Italiji. Bio sam tada sedmogodišnji dječak i malo sam zapamtio kako je Zadar tada izgledao. Vratio sam se ovdje tek prije dvije godine, dakle nakon četvrt stoljeća, i bio užasno potresen. Posljedice ratnih bombardiranja, kako i sam vidiš, doista su stravične. Taj moj dragi Zadar u ruševinama doživio sam kao hrvatsku Hirošimu. Ali, njegova je ubrzana obnova u tijeku i on će, uvjeren sam, ponovno zablistati u svoj svojoj ljepoti. –

Pitao me je nadalje kako doživljavam školu, kako se nosim sa svojim đачkim dužnostima i kako se osjećam u đачkom domu. Moje profesore pretežito je i osobno poznao, a poznao je i upravitelja mog đачkog doma. Od mojih profesora osobito je cijenio Kamila Križanića i Velizara Sofića. Za Križanića je kazao:

– Odličan je profesor. Erudit. Poznaje i voli književnost, koju predaje. On je i obogaćuje svojim stvaralaštvom. Autor je niza pjesama. –

Imao je lijepe riječi i za Sofića:

– Prirodnjak po struci, poliglot, ima interes i za književnost. Poznat je i kao

prevodilac poezije Rabindrantha Tagore. –

Lijepo se izrazio i o upravitelju mog đачkog doma, Josipu Vladoviću Relji. O njemu je rekao:

– Rođen je u zadarskom predgrađu Arbanasi. Po struci je učitelj. Kao osoba znatiželjnog duha ima široku opću kulturu, stečenu stalnim samoobrazovanjem. Ističe se i svojim finim ponašanjem i dobrotom. Sklon je i književnom radu. Pisao je i objavljavao kraće proze. –

Drago mi je bilo čuti te informacije. O tim sam ljudima i ja, kao učenik i pitomac đачkoga doma, imao najbolje mišljenje.

– Ima li i među vama đacima književnih početnika? – interesirao se Maštrović.

– Ima! – odgovorio sam. – Među njima sam i ja. Pišem pjesme. Svakog drugog tjedna izdajemo školske, rukopisne Zidne novine, koje donose naše članke, pjesme i crteže. –

– To je dobro – na to će Maštrović, i nastavi: – U svakoj đачkoj generaciji nađe se ponetko tko pokušava pisati pjesme ili prozne sastavke. Tako su, u svojoj srednjoškolskoj dobi, započinjali svi pisci. Ako osjećaš potrebu da pišeš, samo piši. I uči od poznatih književnika, čitajući njihove pjesme i prozu. Jer, i književni rad je zanat, koji se uči i može naučiti. Svoje dosadašnje književne uratke pokaži profesoru Križaniću i izruči mu moj pozdrav. –

Sutradan sam, poslije Kržanićeva školskog sata, izašao za njim iz učionice i u školskom hodniku mu izručio Maštrovićev pozdrav.

Bilo mu je drago. O Maštroviću je kazao sljedeće:

– Direktor Maštrović je pravi čovjek na pravom mjestu. Vrlo je uljudan, susretljiv i izuzetno solidno obrazovan. Pravnik je po struci, s izrazitom ljubavlju prema književnosti, znanosti i uopće prema kulturi. Dokazao se i kao pisac i kao urednik. Dobro je učinio što se vratio u ovaj svoj rodni grad, kojemu mnogo doprinosi svojom svestranom poduzetnošću. Kad se god susretnem s njim, svaki put, iznova, vidim koliko taj čovjek ima dobrih pokretačkih ideja, koliko ima konkretnog radnog zanosa i koliko mnogo zrači pozitivnom energijom. U takve se ljude treba ugledati, treba ih slijediti. U obnovi zadarskog kulturnog i znanstvenog života Maštrović je snažan motor, koji svojom poticajnom snagom i organizatorskim sposobnostima ima vrlo značajnu ulogu. –

Otada, kad god bih se u prolazu susreo s Vjekoslavom Maštrovićem, srdačno bih ga pozdravio. Jednom, kad smo se prevozili kaićem, pitao me pišem li i dalje poeziju. Odgovorio sam potvrdno. A on je na to:

– Budi uporan. I vjeruj u sebe. U ovom su gradu stvarali mnogi pisci. O

nekima od njih si učio ili ćeš učiti u školi kao što su npr. Petar Zoranić, Brne Karnarutić, Juraj Baraković, Petar Preradović, Ivo Vojnović, Stjepan Buzolić, Vladimir Nazor... Djelovalo je tu i niz drugih, manje poznatih pisaca: književnika, publicista i novinara. Stvarali su ovdje i mnogi znanstvenici, slikari i skladatelji. U Zadru je izlazio i prvi hrvatski list, zvao se "Kraljski Dalmatin". Izlazili su ovdje i brojni drugi listovi, od kojih je "Narodni list" bio najpoznatiji i najdugovječniji. Tiskani su ovdje i brojni časopisi kao npr. "Zora dalmatinska", "Pravdonoša", "Iskra", "Zora", "Glasnik Matice dalmatinske", "Lovor"... –

To me toliko zainteresiralo da sam, za jednog od mojih sljedećih dolazaka u Naučnu biblioteku, zamolio direktora Maštrovića da mi, ako je moguće, pokaže neke od tih zadarskih periodičkih tiskovina. Odmah je udovoljio mojoj zamolbi i pokazao mi po jedno uvezano godište "Kraljskog Dalmatina", "Zore dalmatinske" i "Narodnog lista". Osobito me zainteresirala "Zora dalmatinska". U njenom 1. broju 1844. bila je tiskana i Preradovićeva pjesma "Zora puca, biche dana". Gledajući tu pjesmu, zaustavio sam se vremenski nešto dulje na njenom grafičkom izgledu i njenom sadržaju. Maštrović je to primijetio, te me upitao:

– Kakve ti se misli nameću u ovom susretu sa "Zorom dalmatinskom" i tom, u njoj tiskanom, Preradovićevom pjesmom? –

– Mnoge misli! – odgovorih mu – Zamišljam tada mladog Preradovića, koji čita tu svoju pjesmu u ovom istom obliku kakva je tu. Zamišljam ga kako prelistava ovaj časopis i ima svoje dojmove o njemu. Zamišljam ga kao tada mladog oficira austrijske vojske, čije srce, zaogruto krutom oficirskom uniformom, manje kuca ritmom vojničke odvažnosti, a više toplinom hrvatskoga rodoljublja. Zamišljam ga kako se raduje tom novom danu, koji najavljuju ta njegova pjesma i ovaj časopis.

Maštrović me pažljivo slušao i potom reče:

– Dobro si doživio i shvatio tog rodoljubivog pjesnika. Bio je on tada doista mlad. Nalazio se u 26. godini života. Brzo je gorio i rano izgorio. Umro je u 55. godini. U vrijeme smrti imao je čin general-majora. Njegovi posmrtni ostaci preneseni su nekoliko godina kasnije iz Beča u Zagreb i sahranjeni u najznamenitijem dijelu arkada groblja na Mirogoju. –

– Vidio sam – rekoh – to njegovo grobno mjesto na Mirogoju i onaj vrlo privlačni mramorni nadgrobni spomenik. –

– Drago mi je što si bio u Zagrebu i što si našao potrebnim da posjetiš i Mirogoj. Razgledao si, dakako, i arkadu hrvatskih mučenika?

– Jesam. Ona se nalazi sasvim blizu Preradovićeva groba. Vidio sam u toj arkadi i upaljene voštanice u čast Stjepana Radića. Saznao sam od tamošnjeg

čuvara groblja da Radićevi poštovaoci posjećuju povremeno tu arkadu, poklone se i ostave goruće svijeće, a na godišnjicu Radićeve smrti redovito donose i vijence i svježe cvijeće. –

– Kad to znate, znajte i još nešto: da je moj brat Ljubomir, inače profesor, surađivao s Radićem pri kraju Radićeva života i da je bio jedan od istaknutijih funkcionara onodobnog hrvatskog nacionalnog pokreta, nadahnutijeg težnjom za rješanjem hrvatskoga pitanja. Tom sam pokretu i ja pripadao u vrijeme kad se kormilo tog pokreta nalazilo u rukama Vladka Mačeka, Radićeva političkog nasljednika. –

Pokatkad su u zadarskoj Naučnoj biblioteci održavana i javna predavanja o raznim temama. Predavači su bili ne samo iz Zadra, već i iz Splita i iz Zagreba. Na nekima od tih predavanja bio sam i ja prisutan. Od zadarskih predavača najviše su mi se dopala predavanja Vjekoslava Maštrovića i Mate Suića. Posebno pamtim tri Maštrovićeva predavanja: jedno o fondovima zadarske Naučne biblioteke, o organizaciji njena rada i o njezinim uslugama zainteresiranim korisnicima; drugo o prošlosti Nina i o ninskim kulturno-povijesnim spomenicima; i treće o Zadru kao glavnom gradu Dalmacije od uspostave mletačke vlasti do sloma Habsburške Monarhije. Od predavača iz Splita ostala su mi u pamćenju osobito predavanja Mihovila Abramića i Cvita Fiskovića, a od predavača iz Zagreba s pažnjom sam odslušao naročito predavanja Antuna Barca, Grge Novaka i Ljube Karamana.

Maštrovićevo predavanje o Ninu toliko me zainteresiralo da sam jedne nedjelje posjetio Nin. Htio sam vidjeti tamošnje ostatke, koji su podsjećali na doba rimske vladavine, to stolno mjesto biskupa Grgura Ninskog i osobito tamošnju crkvicu Svetoga Križa kao znamenito starohrvatsko sakralno zdanje. Ondašnji prašnjavi put od Zadra do Nina, dug oko 16 km, prevaleo sam tog istog dana i u odlaznom i u povratnom smjeru pješke. I to sâm, jer nitko od mojih školskih drugova nije imao volje da mi se pridruži, smatrajući da je taj jednodnevni izlet vrlo naporan, što je on doista i bio.

Kad sam u jednoj prilici rekao Maštroviću da sam, potaknut njegovim predavanjem, posjetio i razgledao Nin, bilo mu je veoma drago. Propitivao me je što sam tamo vidio i kako sam doživio ta viđenja.

– Očito – zaključio je on – taj ti je izlet bio spoznajno koristan. Lako ćeš zaboraviti žuljeve, dobivene na tom vrletnom putu, ali ne ćeš nikada zaboraviti dojmove kojima te obogatio taj izlet. Držim zanimljivim ta pitanja, koja su se nametala tvojoj znatiželji dok si stajao ispred crkvice Svetoga Križa: tko ju je gradio, po čijoj narudžbi, kako su njezini graditelji učili i naučili svoj građevinski zanat, što su govorili, kako su pjevali, kako su se molili, što su sve jeli

i pili, kako su bili odjeveni, kako su se radovali ili srdili, koja su osobna imena imali, jesu li to bili Ninjani ili ljudi iz okolice ili majstori dovedeni iz nekog drugog dijela Hrvatskoga Kraljevstva, kad je u toj crkvi održana prva sveta misa, koliko je u njoj bilo vjenčanja i krštenja, je li se sajmovalo blizu te crkvice u dane glavnih mjesnih blagdana, kakav je bio odnos župnika prema župljanima i župljana prema župniku, kakvi su bili vjerski, pravni i drugi običaji onodobnih Ninjana, kako se sudovalo, kakve su bile prometne veze između onodobnog Nina i njegove bliže i dalje okolice... Nastavi živjeti sa znatiželjom, koja te toliko nosi i uznosi. Stiči uporno nova saznanja. Znanje će ti pomoći da se sigurnije snalaziš u životu, da budeš djelotvorniji u svojoj radnoj sredini i da imaš povoljniji životni status. Želim ti sretnu plovidbu u tom smjeru. –

Svršivši srednju školu i napustivši Zadar smatrao sam da se, možda, nikada više neću vidjeti s većinom mojih zadarskih znanaca. Bilo mi je veoma drago kad sam sljedećih godina saznao da Vjekoslav Maštrović plodno djeluje i svojim spisateljskim perom. Prve njegove oveće knjige, koje sam kupio i kojima sam se otada koristio kad mi je to bilo potrebno, bile su: “Jadertina croatica”, I. dio, i “Jadertina croatica”, II. dio. Te mu je knjige izdala JAZU u Zagrebu. On je postao vrlo uspješni organizator posla i na svom novom radnom mjestu - kao direktor zadarskog Instituta JAZU.

Trinaest godina nakon moga odlaska iz Zadra susreo sam se ponovno s dr. Vjekoslavom Maštrovićem. Bilo je to ujesen 1962. za održavanja znanstvenog skupa u Zadru, tematski posvećenom narodnom preporodu u Dalmaciji, a u povodu stogodišnjice početka izlaženja narodnjačkog glasila “Il Nazionale” (“Narodnog lista”). Ja sam na tom skupu govorio o utjecaju talijanskog Risorgimenta na prvake narodnog preporoda u Dalmaciji.

U jednoj pauzi tog skupa prišao sam dr. Vjekoslavu Maštroviću i rekao mu: – Hoću da Vas pozdravim nakon toliko godina što se nismo vidjeli. Inače, pratim Vaš rad, znam za Vašu poduzetnost i cijenim obimne rezultate Vaših napora. Ja sam Ivo Perić, povjesničar, stalno nastanjen u Dubrovniku, nekadašnji srednjoškolac u Zadru, koji sam često navraćao u ovdašnju Naučnu biblioteku, kojoj Vi tada bijaste direktor, a pokatkad sam na kratko i kontaktirao s Vama. –

On se poprilično iznenadio. Za Ivu Perića je čuo, čitao je i neke njegove historiografske radove, ali nije mogao ni pretpostaviti da je to onaj mladić, koji je često navraćao u Naučnu biblioteku, s kojim je nekoliko puta razgovarao i s kojim se pozdravljao u mimohodu. Bilo mu je, dakako, drago što sam mu se javio. Usput me i prekorio:

– Iz priziva u Vašim radovima vidio sam da ste tijekom nekoliko

prethodnih godina dolazili u Zadar i radili u ovdašnjem Historijskom arhivu i u ovdašnjoj Naučnoj biblioteci. Pa zaboga, zašto mi se niste javili. Institut se nalazi na Brodarici, svega nekoliko metara od kuće mog stanovanja. Tamo sam stalno i bilo bi mi drago da ste navratili. A da ste navratili, dogovorili bismo se konkretno i o Vašoj suradnji u “Radovima” – znanstvenom godišnjaku ovdašnjeg Akademijina Instituta, kojeg uređujemo ja i akademik Grga Novak.

– Prihvaćam Vaš prijekor – odgovorio sam – ali, za moje nejavljanje postoje neki razlozi, koji me ipak donekle opravdavaju. Radim u školi i na istraživački rad izvan Dubrovnika mogu odlaziti samo preko školskih (zimskih i ljetnih) ferija. Uz to, moja istraživačka izbivanja izvan Dubrovnika mogu biti kratka zbog troškova koje isključivo sam snosim. Zbog toga, kad sam dolazio u Zadar, nastojao sam iskoristiti svaki trenutak za istraživačke zadatke koje sam zadao sebi. Nadao sam se da ću Vas koji put sresti ili u Historijskom arhivu ili u Naučnoj biblioteci, u koje navraćate, ali to se nije desilo u danima tih mojih ovdašnjih boravaka. “Radove” Vašega Instituta pratim. Prilozi u njima su zanimljivi i vrijedni. Kao suradnik nisam Vam se pridružio do sada zbog toga što radim na temama, koje su vezane uglavnom za prošlost Dubrovnika i dubrovačkog kraja. Inače, namjeravam Vam se pridružiti i surađivati u Vašim “Radovima”. –

– Bože, koliko ste se izmijenili! – nastavi Maštrović. – Postali ste ćelavi, imate brčiće, a i obimniju kilažu koja Vas čini znatno starijim. Nemojte pretjerivati s viškom kilograma. Ja sam u tome pretjerao i osjećam to kao svoj problem, s kojim ću se, u interesu vlastitog zdravlja, morati ozbiljnije pozabaviti. –

Otada smo Maštrović i ja – ponekad – slali jedan drugome separate svojih radova. Kad sam u listopadu 1964. dobio Nagradu grada Dubrovnika, on je, čestitajući mi na tom priznanju, učinio to pismom, u kojemu je isticao da s interesom prati moje radove i da mi se čudi što ne pređem u znanstvenu ustanovu, koja bi mi omogućila da svo svoje vrijeme i snage posvetim znanosti. “*Kao direktor gimnazije – naglašavao je on u tom pismu – morate se baviti poslovima koji nemaju nikakve veze sa znanošću. Imate tamo Akademijin Historijski institut, imate tamo i Naučnu biblioteku, a imate tamo i vrlo bogat Historijski arhiv. U jednoj od tih ustanova našli biste više mira i vremena za Vaše znanstveno djelovanje. Ako Vas privlači toliko i pedagoški angažman, mogli biste preći u Zadar na ovamošnji Filozofski fakultet, gdje se nastavni i znanstveni rad upotpunjuju i međusobno potiču.*”

Odgovorio sam mu da ću još neko vrijeme ostati na radu u dubrovačkoj gimnaziji, a kad doktoriram da ću potom najvjerojatnije krenuti tim putem koji mi i on preporučuje.

Na mojoj doktorskoj disertaciji ("Borba za narodni jezik i nacionalni duh u dalmatinskom školstvu 1860.-1918.") počeo sam intenzivnije raditi 1967. Te sam godine, u svezi s tim, veći dio mojih ljetnih školskih ferija proveo u istraživačkom radu u zadarskom Historijskom arhivu. Ovaj put susreo sam se nekoliko puta s dr. Vjekoslavom Maštrovićem. Tada sam prvi put posjetio i njegov Institut. Brojne su bile teme naših razgovora. Od tih tema najviše se sjećam naših komentara, vezanih za "Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika", koja je izazvala buru u vladajućim komunističkim strukturama i montiranu difamaciju niza njezinih potpisnika i podržavatelja.

– Sve, što je rečeno u toj Deklaraciji – naglašavao je Maštrović – duboko je utemeljeno. Rastrojavanje hrvatskoga jezika sve agresivnijom srbizacijom, koja se sustavno provodi, postalo je već toliko alarmantno da je trebalo reagirati na način, kako je učinjeno "Deklaracijom". Hrvatski i srpski jezik su međusobno najrodniji slavenski jezici, ali nisu jedan jezik kako to sugeriraju nametnuti nazivi: hrvatskosrpski ili srpskohrvatski. To je nazivno ujedinjavanje dvaju zasebnih jezika, hrvatskog i srpskog, jednako glupo kao ono nasilno nametanje jugoslavenskog, srpsko-hrvatsko-slovenačkog jezika u doba diktature kralja Aleksandra. Glupo je i to nametanje nadnacionalne pripadnosti "Jugoslaven", što je osobito prihvaćeno u redovima jugoslavenskog oficirskog kadra, a dijelom i u rukovodećim tijelima Saveza komunista Jugoslavije. U SFRJ postoje već dugo oformljene zasebne nacije i nacionalne manjine. I to je stabilna stvarnost koja se ne da i ne smije nadomještati nikakvim umjetnim supstitutima. U tom okviru postojeće savezne države nema i ne može biti nikakvih nadnacionalnih kategorija. Jugoslavenska, unitaristička sinteza je nenaravna i kao takva nemoguća. Tu sintezu zastupaju unitarističko-dogmatske koterije unutar SKJ i svojim je nadređenim utjecajem prenose dalje. Ali, ne mogu i neće uspjeti. Jer, svaka nacija ima svoj nacionalni identitet, sadržan u vlastitom jeziku, u vlastitoj kulturi, u vlastitim mentalitetima i običajima, u vlastitoj potrebi da se čuva i njeguje što je svoje. Još prije Garašanina i Vuka Karadžića, a pogotovo od njihova vremena, Srbi se svojim ekspanzionističkim porivima žele nametnuti čitavom ovom južnoslavenskom prostoru kao dominirajući, vladajući faktor. Nedavno sam pročitao u našim hrvatskim novinama izjavu nekog srbijanskog jezikoslovca, prenesenu iz beogradskog dnevnog lista "Politika", koji bahato tvrdi da su Hrvati preuzeli književni jezik od Srba, jer da su Srbijanci, Vuk Karadžić i njegov jezikoslovni sljedbenik Đuro Daničić, naučili Hrvate kako trebaju srpskim književnim jezikom govoriti i pisati. I ta se glupa izmišljotina servira, na žalost, i našem hrvatskom čitateljstvu bez komentara. Očit je dojam da u Hrvatskoj postoji neki oprez, koji

sputava naše hrvatske ljude da istinom reagiraju protiv srpskih neistina. Istina je da je Vuk Karadžić skupljao narodne pjesme u hrvatskim krajevima i objavljivao ih pod nazivom "Srpske narodne pjesme", kao što je istina da je taj isti Vuk Karadžić preuzimao riječi i izraze iz rječnikâ hrvatskih leksikografa i objavio ih pod nazivom "Srpski rječnik". Prema tome, tko je i od koga preuzeo književni jezik: da li Hrvati od Srba ili Srbi od Hrvata? Pravi je odgovor jasan i nedvosmislen, ali on, kao takav, ne odgovara Srbima, koji, poticani ekspanzionističkim težnjama, stvarne istine zamjenjuju svojim neosnovanim, tendencioznim konstrukcijama. Hrvatski je književni jezik, kao što je poznato, sazdan izričajnim bogatstvima hrvatske štokavštine, hrvatske čakavštine i hrvatske kajkavštine, kao i visokim dometima višestoljetne hrvatske štokavske, čakavske i kajkavske književnosti. On ima i treba imati jedino svoje pravo ime: hrvatski jezik, kao što se i domovina Hrvata zove jedino svojim pravim nazivom: Hrvatska. Vladajući politički moćnici mogu progoniti Hrvate zbog njihovog nacionalnog osjećaja, zbog njihove svijesti da čuvaju i njeguju svoje, ali ti progoni neće moći zatrti hrvatski nacionalni identitet, formiran kroz više od trinaest stoljeća na ovom hrvatskom domovinskom prostoru od Mure, Drave i Dunava do Jadranskoga mora. Kao što taj hrvatski nacionalni identitet nisu uspjeli zatrti ni Mlečani, ni Mađari, ni Turci, ni Austrijanci, ni karađorđevićevski hegemonisti, ni okupatori iz vremena Drugoga svjetskoga rata, neće uspjeti ni ovi sadašnji unitaristi i dogmati u komunističkom ruhu. U hajci, koja se i na zadarskom području vodila protiv potpisnika i pristaša "Deklaracije", osobitu bukačku ulogu imali su SUBNOR-ovci, koji uživaju razne privilegije i koji svojim sirovim i surovim bukaštvom, kao tobožnji čuvari tekovina revolucije, čuvaju zapravo te svoje osobne privilegije".

Slušao sam pažljivo taj Maštrovićev podulji monolog i s njegovim sam prosudbama u cijelosti bio suglasan. On je istinski hrvatski rodoljub i duboko ga bole svako potiranje hrvatstva i svaka nepravda nanесena Hrvatskoj. Kao Zadraniin s ponosom je govorio o svojim sugrađanima, koji hrvatski misle i osjećaju. Za one najmilitantnije iz redova SUBNOR-a i još poneke antihrvatski nastrojene bukače ili podržavatelje tog bukaštva kazao je da se oni dominantno čuju, jer su im na raspolaganju postojeći režimski javni mediji, i jer imaju iza sebe unitarističko-centralističko-dogmatske snage iz vladajući komunističkih struktura, ali da ti bukači i njihovo zaleđe nisu glas i volja hrvatskoga naroda.

Maštrović je bio ne samo vrlo obrazovan, već i vrlo misaon čovjek. Vidio sam to, uz ostalo, i iz nekih njegovih izlaganja o otpornosti i opstojnosti hrvatskoga naroda tijekom stoljećâ, konkretiziranih nizom povijesnih činjenica,

koje je on savršeno dobro poznao, logički povezivao i uvjerljivo obrazlagao. Nema ovdje prostora da o tome detaljnije iznesem njegova zanimljiva razmatranja, među kojima je bilo i ono o naumu i ulozi preporoditelja Ante Kuzmanića, pokretača i urednika "Zore dalmatinske". *"Nije taj agilni dalmatinski Hrvat – naglašavao je Maštrović – bio neki zadrto konzervativni čovjek, koji zagovarajući ikavštinu, zastupa tobože anakrono, antiintegracijsko jezično stajalište. Mislio je Kuzmanić šire i dalekosežnije, da bi napokon ostao razočaran što je bio neshvaćen"*.

Za moga istraživačkoga rada u Zadru u vrijeme ljetnih školskih ferija 1970. i zimskih školskih ferija 1971. bio sam u kontaktu i s dr. Vjekoslavom Maštrovićem. Uz ostalo, razgovarali smo za ovih susreta o i najnovijim znacima hrvatskog nacionalnog gibanja, koja se zalažu za "čiste račune u federaciji", za proporcionalnu nacionalnu zastupljenost u službama savezne države (u vojsci, diplomaciji, carini, saveznoj vladi i saveznoj administraciji), za šire nadležnosti i ravnopravnost republika, za svođenje upravnog centralizma na najnužniju mjeru, za pravo svakog naroda na nesputano njegovanje vlastitih nacionalnih osobenosti, za uklanjanje svakog oblika nacionalnog unitarizma... Isticali smo važnost nacionalne orijentacije nekih mlađih rukovodećih kadrova u Hrvatskoj, koji su se nastojali zbližiti s narodom, te smo u tom smislu spominjali Savku Dabčević-Kučar, Miku Tripala, Peru Pirkeru, Dragutina Haramiju i još neke druge iz rukovodstava nižeg (regionalnog i lokalnog) ranga. *"Očito - naglašavao je Maštrović - zapuhali su neki novi, osvježujući vjetrovi. Vidim ja to i ovdje u Zadru. Na čelu Općine i Općinskog komiteta Saveza komunista došli su novi, mlađi ljudi, koji ne zatamnjuju svoj hrvatski nacionalni identitet. Odlučnije se zalažu za hrvatske gospodarske i kulturne interese. U zadarskoj "Tankerskoj plovidbi" i u zadarskim hotelima otvoreno se govori kako treba pod hitno mijenjati sustav raspolaganja deviznim sredstvima. Ti ljudi iz pomorskog i turističkog poslovanja zarađuju devize, a te devize odlaze u Beograd, pa kad trebaju devizna sredstva za razvojne potrebe svoje daljnje poslovnosti moraju ih moljati i teško izmoliti u Beogradu, što je nenormalno i što koči normalan napredak. Društvena je baza, dakle, progovorila, traži amandmansko reformiranje federacije i očekuje brži sveukupni razvoj kako bi nam svima bilo bolje"*.

Pričao mi je Maštrović podosta i o aktivnostima svoga Instituta, koji ima vrlo razgranatu istraživačku i izdavačku djelatnost, kao i o planovima njegova daljnjega rada. Govorio je o tome sa zanosom čovjeka koji voli raditi i kojega radni rezultati mnogo raduju. S obzirom na to da je on, kao plodan znanstvenik i vrlo agilni direktor tog Instituta, u najboljim odnosima s Grgom Novakom,

predsjednikom JAZU, kao i s Miroslavom Krležom, čiji je utjecaj i u Akademiji izrazito velik, upitao sam ga kako to da nije još primljen u Akademijino članstvo. Nadodao sam pri tom da on to zaslužuje, da mu Akademija čini nepravdu što ga kao izvanrednog ili redovnog člana nije uvrstila u svoje redove, te da se nadam da će ta nepravda biti ispravljena u najskorije vrijeme.

Maštrović mi je na to odgovorio:

– Predsjednik Novak je o tome razgovarao sa mnom. Rekao mi je: *“Na Vas se računa kao budućeg člana Akademije, jer ste rezultatima i razinom svoga znanstvenog i ostalog rada osigurali svoje mjesto u njoj. Međutim, ima nešto što Vam trenutno pravi prepreku. Vi spadate u Akademijin Razred za društvene znanosti. A to je Razred, koji pokriva niz znanstvenih disciplina: pravo, ekonomiju, povijest, arheologiju, filozofiju, demografiju, sociologiju, pedagogiju... I mora se voditi računa o ravnomjernoj zastupljenosti članstva iz tih disciplina. Vi ste pravnik po obrazovanju. A sticajem okolnosti u tom je Razredu već toliko pravnika, kao što su: Vladimir Bakarić, Juraj Andrassy, Marko Kostrenčić, Ferdo Čulinović, Dušan Čalić, Natko Katičić, Vladislav Brajković..., da zbog toga imamo vrlo ozbiljne upozorjujuće prigovore. Čim se stvori prva mogućnost, bit ćete predloženi i primljeni”*. Takvo obrazloženje bilo mi je uvjerljivo. I, eto, čekam. –

– Poznato mi je – rekao sam – da JAZU nema pravih kriterija za prijem novih članova u svoje redove. Vladimir Bakarić je postao član Akademije u vrijeme kad do tada nije imao ni jednog znanstvenog rada. Marko Kostrenčić je već dugo, dugo član Akademije, a znanstveni mu je opus toliko minoran, da se samo po sebi nameće pitanje na osnovi kojih kriterija je on postao akademik. Slično je i s Dušanom Čalićem i s Vladislavom Brajkovićem. A ima ih još takvih i u tom Razredu i u drugim Akademijinim Razredima. Doživotno su zauzeli mjesta u članstvu Akademije i svojom brojnošću onemogućuju drugima, učinkovitijim i zaslužnijim znanstvenicima, da uđu u to članstvo, što ozbiljno narušava vjerodostojnost i ugled Akademije.

– To je stari problem – odgovorio je na to dr. Maštrović. – Toliko star, koliko je stara i JAZU. Doista je čudno što je među academicima uvijek bilo i ima pojedinaca u znatnom broju, kojima ta čast, po njihovim znanstvenim doprinosima, nije trebala pripasti. I još je čudnije, što mnogi neosporno vrijedni znanstvenici, koji su se visoko afirmirali svojim znanstvenim ostvarenjima, nisu bili ni prije, a niti su sada u nijednom rangi Akademijina članstva. Javno se o tome ne raspravlja, jer se smatra nepriličnim da se netko sa strane upliće u Akademijine autonomne odluke. A poznato mi je da su mnogi ljudi, istaknuti stvaraoci iz znanstvenih i umjetničkih krugova, nezadovoljni i vrlo kritički nastrojeni zbog niza nepriličnih

Akademijinih izbornih odluka. – Nakon sloma “Hrvatskoga proljeća” našli smo se na žestokom udaru antihrvatskih (unitarističkih, centralističkih i komunističko-dogmatskih) snaga i dr. Maštrović i ja. On je ostao i dalje kao zaposlenik u svom Institutu, ali ne više kao njegov direktor. Ja sam maknut s funkcije direktora dubrovačke gimnazije. Naša je krivnja bila u tome što smo podržavali “Hrvatsko proljeće”. Budući da sam od 1969. imao doktorat znanosti i niz objavljenih historiografskih radova primljen sam od početka 1974. – zahvaljujući Grgi Novaku i Cvitu Fiskoviću – na posao u dubrovačkom Akademijinom Historijskom institutu sa zadatkom da oživim rad tog Instituta i obnovim izdavanje “Anala” kao njegova znanstvenog godišnjaka.

Otada sam češće kontaktirao s dr. Maštrovićem. Njegov pokretački rad u zadarskom Akademijinu Institutu bio mi je primjer koji sam svojim pokretačkim radom slijedio u dubrovačkom Akademijinu Institutu. Premda više nije bio direktor zadarskog Instituta, Maštrović je u tom Institutu obavljao sve organizacijske (znanstvene i izdavačke) poslove kao i ranije. Bili smo povremeno u prepisci, a ponekad bismo se čuli i putem telefona.

Kad bih dolazio u Zadar radi istraživačkih poslova u tamošnjem Historijskom arhivu, svaki bi se put javio dr. Maštroviću. Jednom me on pozvao i k sebi doma da tu - opušteno i u miru - porazgovaramo. Tada sam upoznao i njegovu suprugu Šteficu, izuzetno plemenitu i dragu osobu, koja je bila uzorna supruga, majka i domaćica. Saznao sam da su ona i Vjekoslav Maštrović roditelji triju sinova, koje su školovali i koji žive sređenim vlastitim obiteljskim životom: jedan tu u Zadru, jedan u Rijeci i jedan u Zagrebu. Gospođa Štefica je zvala Vjekoslava imenom: Slavko. Sjetila se ona u ovoj prilici i akademika Novaka, te reče:

– Eto, tu, gdje vi sjedite, obično sjedi i akademik Novak. Kad god dođe u Zadar, svaki nas put posjeti. Vrlo je jednostavan i prijazan čovjek. Veoma poštuje i voli mog Slavka, a i Slavko jednako tako cijeni i voli njega. –

Kad je Vjekoslav Maštrović 1977. boravio u Dubrovniku radi istraživanja građe za svoju knjigu “Zadarska oznanjenja”, posjetio me u Institutu, koji se nalazi u prekrasnom renesansnom (Sorkočevićevu) ljetnikovcu na početku poluotoka Lapad. Pozvao sam ga i k sebi doma. Supruga i ja proveli smo s njim vrlo ugodno večer. Vjekoslav je tada u razgovoru s nama, između ostalog, kazao:

– Lijep je Dubrovnik, to svatko zna i prizna, ali meni je izuzetno lijep i moj Zadar. –

Hvalio je “Anale” dubrovačkog Instituta i dičio se “Radovima” zadarskog Instituta. Izražavao je zadovoljstvo što agilno surađujem i u “Analima” i u “Radovima”. Smatrao je i dubrovački i zadarski Akademijin Institut ograncima

istog Akademijina stabla.

Prigodom Maštrovićeva 70. rođendana napisao sam članak o njegovu životu i radu. Bilo mu je drago što sam to uradio kao njegov – kako je naveo u svom pismu – “odani kolega i iskreni prijatelj”.

Od 1980. Maštrović se nalazio u mirovini. Zadnji smo se put vidjeli 1985. u Zadru. Požalio mi se na svoje zdravstvene probleme i bio zabrinut zbog toga. Zabrinuo je time i mene, jer sam suosjećao s njim kao s čovjekom i prijateljem. Posljednje mjesece svoga života proveo je kao težak bolesnik. Umro je 17. prosinca 1986. Maštrovićeva obitelj poslala mi je osmrtnicu. Na žalost, nisam bio u mogućnosti da odem u Zadar radi prisustvovanja sprovodu izuzetno cijenjenog kolege i vrlo dragog prijatelja, jer sam se tada nalazio u velikim brigama: moja se supruga, nakon dulje bolesti od karcinoma, nalazila baš u to vrijeme na umoru i morao sam stalno biti pored nje. Maštrovićeva smrt duboko me rastužila. U vrijeme smrti imao je 73 godine. U trenutku sahrane – kako mi je kasnije pričao Maštrovićev sin dr. Tihomil – počela je padati kiša. Izgledalo je kao i da nebo plače.

Da je dr. Vjekoslav Maštrović poživio još samo četiri godine, doživio bi stvaranje samostalne i suverene hrvatske države, koja je bila i njegov najljepši san, njegova najveća želja. Jednom mi je, nakon sloma “Hrvatskoga proljeća”, govorio: “Kako izaći iz ovoga pakla? Kako postati svoji na svome? Generacije su i generacije hrvatskih ljudi sanjale o tome i nisu doživjele ostvarenje tih svojih snova. Umirale su s nadom. I ja sanjam taj isti san. I nadam se”.

Nakon uspostave samostalne i suverene hrvatske države Republike Hrvatske jedna je ulica u Zadru nazvana Maštrovićevim imenom. U povodu 10. godišnjice Maštrovićeve smrti (1996.) jedan je opsežniji svezak “Radova” zadarskog Zavoda za povijesne znanosti HAZU posvećen tom zaslužnom znanstveniku, kulturnom djelatniku, Zadrani i Hrvat. Imao sam čast sudjelovati svojim suradničkim prilogom u tom spomen-svesku, kao što i sada imam čast da u ovom zborniku o Vjekoslavu Maštroviću iznesem svoja spomen-sjećanja o tom plemenitom čovjeku, koji se nadživio obilnim rezultatima svoga stvaralaštva i brojnim primjerima svoga hrvatskog rodoljublja.

SJEĆANJE NA DR. SC. VJEKOSLAVA MAŠTROVIĆA NAJHRVATSKIJEGA ZADARSKOGA DRUŠTVENOG I KULTURNOG DJELATNIKA

Ogranak Matice hrvatske u Zadru objavio je godine 2004. *Zbornik Zanki*, u povodu 80. obljetnice rođenja Kažimira Zankija, a Znanstvena knjižnica Zadar organizirala je u prosincu godine 2006. znanstveni kolokvij povodom 20-te godišnjice smrti dr. sc. Vjekoslava Maštrovića. Tako su ove naše stare i vrijedne kulturne institucije na najbolji mogući način vratile dio duga našega grada ovim istaknutim hrvatskim sinovima iz ninskoga kraja koji su dugi niz godina od priključenja Zadra matici zemlji Hrvatskoj do sloma Hrvatskoga proljeća na početku prosinca 1971., punih četvrt stoljeća bili pokretači gospodarskih, društvenih, kulturnih i političkih zbivanja u Ninu i Zadru, promicatelji hrvatske misli i borci za hrvatstvo Zadra.

U *Zborniku Zanki* dr. sc. Marjan Diklić objavio je i komentirao dva dokumenta ili optužnice Općinskoga komiteta Saveza komunista Hrvatske u Zadru o navodnom prodoru nacionalizma u Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 1971. godine i o ulozi u tom prodoru Kažimira Zankija, predsjednika Skupštine općine Zadar. Prvi dokument, od svibnja 1972., bio je namijenjen organizacijama Saveza komunista Hrvatske u oblasti kulture (iako je u zadarskoj kulturi postojala i djelovala samo jedna partijska organizacija i to u tadašnjoj Naučnoj biblioteci, skrpana u tom trenutku od pet zlovoljnih žena, tri iz Naučne biblioteke, na čelu s direktoricom, jednom iz Narodnog kazališta i jednom dopisnicom beogradske *Politike*), te nadležnim organima JAZU u Zagrebu i rukovoditeljima društveno-političkih organizacija koji je trebao poslužiti Radnoj zajednici Instituta JAZU za obračun s dr. Vjekoslavom Maštrovićem i završiti njegovom osudom i smjenjivanjem s dužnosti direktora Instituta JAZU u Zadru. Kako je taj pokušaj osude i smjenjivanje dr. Maštrovića završio odbacivanjem i neprihvatanjem argumentacije OK SKH u Zadru od Radne zajednice Instituta, Savjeta Instituta i Savjeta Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru, Općinski komitet SKH u Zadru sastavio je godine 1973. novu optužnicu pod nazivom „O

političkoj i društvenoj odgovornosti direktora Instituta JAZU u Zadru Vjekoslava Maštrovića“. Ta je optužnica upućena Prosvjetno-kulturnom vijeću SO Zadar koje je trebalo pokrenuti postupak za Maštrovićevo razrješenje kod nadležnih tijela JAZU. Oba dokumenta ili optužnice pokazuju kakva je gromada i koliki zalogaj za postkarađorđevsku vlast i politiku u Zadru bio dr. sc. Vjekoslav Maštrović, kada ni pozivanje na Tita, njegove napatke i zahtjeve o obračunu s kontrarevolucionarima i nacionalistima u Zadru, nije pomoglo jednoj od najelitnijih jedinica bukača i progonitelja u Zadru i Hrvatskoj slomiti Institut JAZU u Zadru i tijela JAZU u Zagrebu.

Prvi i drugi dokument, pisani za partijske dokumente neočekivano izgrađenim stilom i gotovo biranim jezikom, pokazuju da je OK SKH u Zadru, ne poznavajući materiju optužnica (razloge utemeljenja Odbora za Nin, odnose s Nadbiskupijom zadarskom, obnovom Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru, budućom organizacijom sakralnog muzeja, problematikom naziva zadarskih ulica i trgova i drugim problemima), angažirao neke djelatnike na Filozofskom fakultetu u Zadru koji su se nudili i smatrali kao rigidni komunisti i jugounitaristi pozvanim da sude o svemu i vode kulturni život u Zadru, nadgledaju zadarske kulturne djelatnike i daju ton kulturnim događanjima i manifestacijama kako ne bi došlo do skretanja u nacionalističke vode. Sastav tadašnjeg OK SKH u Zadru o svemu što su »napakovali« dr. Maštroviću nije imao pojma. Najmanje su o tome znali prvi sekretar Partije nakon Karađorđeva koji je stvorio platformu za progone, i drugi sekretar koji je doveden iz »Bagata« da posvjedoči kako u Jugoslaviji vlada radnička klasa, proizvođači i stvaratelji dohotka, koji je u tim akcijama pokazao veliko razumijevanje za progonjene hrvatske nacionaliste i proljećare. Trag je ovdje ostavio kao i u mnogim drugim slučajevima sastavljajući optužnice, stručnjak za orijentalne kultove na Filozofskom fakultetu u Zadru u suradnji s jedinom i zaista rigidnom partijskom organizacijom u zadarskoj kulturi koja je, kako sam već spomenuo, djelovala u Naučnoj biblioteci u Zadru. On je bio vrhovni arbitar ne samo za ekscese i eskalaciju nacionalizma u doba Hrvatskoga proljeća već i za ekscese i eskalaciju nacionalizma u obranama prozvanih u Karađorđevu. Nazivali smo ga Warren (Voren) po predsjedniku američke državne komisije Earlu Warrenu koja je istraživala ubojstvo predsjednika Kennedyja. On je uz neuspjelu operaciju rušenja dr. Maštrovića vodio i mnoge druge izmišljene i stupidne istrage u zadarskoj kulturi, a »proslavio« se vodeći na širem hrvatskom planu takozvanu Komisiju protiv Zoranićevaca, zadarskih kulturnih djelatnika i Prosvjetnoga sabora Hrvatske, po optužbi tadašnjih vodećih ljudi u RKUD-u »Petar Zoranić«, predsjednika i zborovođe, za urotu na širem društvenom planu u Hrvatskoj. Taj

Warren nije se ustručavao optužiti i prof. Ivu Furića, tajnika Prosvjetnog sabora Hrvatske, i velikog hrvatskog glazbenika prof. Mladena Pozajića jer favoriziraju u programu Festivala pjevačkih zborova Hrvatske hrvatske skladatelje! Za nagradu je postao dugi niz godina vrhovni sudac za događanja u zadarskoj kulturi, a nagrađen je uz ostalo i tuđim stanom.

Autor optužnice, što se vidi iz teksta optužnice, nije znao da je dr. Maštrović i prije spomenutih događaja u točkama optužnice od 1965., i prije dolaska Kažimira Zankija u SO Zadar i Hrvatskoga proljeća u Zadru, bio neprekidno pod paskom tadašnjih tajnih službi i zadržanih komunista jer mu nisu opraštali njegov rad u Osijeku u doba NDH i to što je u Zadru razvijao takvu mnogostruku djelatnost i pokretao društvene i kulturne akcije i manifestacije. Bio je jedini od svih zadarskih kulturnih djelatnika, odreda časnih ljudi, limitiranih članstvom u tadašnjoj komunističkoj partiji, što su bili opterećeni i obilježeni nekim obiteljskim »ratnim grijesima«, što su dolazili u Zadar nakon oslobođenja Zadra iz zadarske okolice, otoka, sjeverne Dalmacije, s partizanskim jedinicama iz svih krajeva Dalmacije ili pak iz Zagreba i drugih krajeva po kazni u porušeni Zadar, koji je govorio otvoreno, bez ikakve zadržke i uvijanja o hrvatstvu ovoga grada, radio na obnovi starih i otvaranju novih kulturnih institucija i društava, obavještavao o ranijoj djelatnosti važnih zadarskih hrvatskih društava i ustanova, upozoravao na velike obljetnice hrvatske i zadarske povijesti, na zadarski prilog u temeljima hrvatske povijesti, kulture i umjetnosti, na znamenite ljude i o svemu onome što moramo učiniti, istražiti, obnoviti, obilježiti. Od svih njih najdublje je osjećao kao prognanik iz Zadra nakon Rapalla što Zadar znači za hrvatsku domovinu kojoj je konačno 31. listopada 1944. godine pripojen i vraćen. Zato je Vjekoslav Maštrović za mene najhrvatskiji zadarski društveni i kulturni djelatnik.

O tome svjedoče i ovi primjeri:

1. Kada sam preuzimao u SO Zadar poslove kulture u Odjelu za društvene službe što ga je vodio za tadašnje prilike u upravi zaista neobičan, interesantan i pametan čovjek Ivo Šokota, u hrvatskoj i zadarskoj kulturi bila su otvorena i pokrenuta, kao i uvijek kampanjski, neka nova pitanja: reorganizacija zadarskih kulturnih institucija, njihova integracija, objedinjavanje raznih službi i radionica, jedno naivno, isforsirano i proklamirano samofinanciranje kulturnih institucija sticanjem vlastitih dohodaka, sudbina Narodnoga kazališta u Zadru koje je postalo za Šarićeva direktorovanja zaista veliki uteg za grad Zadar i zadarsku kulturu jer je godišnje stvaralo dugove veće od troškova financiranja dviju velikih zadarskih kulturnih institucija. Problem je bio još veći jer je Narodno kazalište Zadar postalo ekspozitura i sinekura za beogradske glumce i glumice. Tada se

nametnulo pitanje obnove kazališne dvorane, trakta pozornice, grijanja i raspuštanja umjetničkog ansambla, otkup kasarni u Parku Vladimira Nazora i Foši za škole i kulturne institucije, utemeljenje novih kulturnih manifestacija što su ih pokretali pojedinci ili grupe građana (Glazbene večeri u Donatu, Međunarodna izložba fotografije »Čovjek i more« i druge), rasprave o namjeni porušenog Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru. Tadašnji moji novi poslodavci su me upozorili ovim riječima: "Imate slobodne ruke za sve što možete pomoći i učiniti na sređivanju situacije u kulturi, za podržavanje inicijative građana i pronalaženje rješenja za njihovo praćenje od strane SO Zadar, ali vas upozoravamo da ne uspostavljate nikakve veze s Institutom JAZU u Zadru i ne poduzimate ništa što bi Institut JAZU integriralo u zadarski kulturni život." U tom trenutku sam osjećao da jedino Ivo Šokota tako ne misli.

2. U to je vrijeme došao u posjet zadarskom političkom aktivu i SO Zadar novi predsjednik Kotara Split. Kotar Split je pokrivao, tada još s velikim ovlastima, teritorij čitave Dalmacije, danas teritorij četiriju dalmatinskih županija. On je, kako se šaputalo, bio godinama tajnik dr. Vladimira Bakarića, a to je onda djelovalo na ljude iz Partije zastrašujuće. Na sastanku s dužnosnicima SO Zadar rekao je na kraju »da treba poraditi na tome da se zatvori u Zadru Institut JAZU«. Na moje zaprepaštenje svi nazočni ostali su nijemi na tu provokaciju. Tada sam zapitao druga predsjednika da mi objasni zašto baš mi u Zadru moramo zatvarati kulturne institucije kad se svi drugi gradovi pa i Split bore za njihovo otvaranje i razvijanje. Drug predsjednik mi, naravno, nije odgovorio, ali me kasnije nakon sastanka poveo u stranu i rekao da je možda bio prestrog u ocjeni rada Instituta JAZU u Zadru i da tamo ima nešto što ih politički smeta. To je prije svega isticanje Zadra i njegove uloge u hrvatskoj prošlosti jer to ne pomaže razvijanju i njegovanju dalmatinske sloge i ideje bratstva i jedinstva u Zadru u kojem živi lijepi broj Srba. Još je nadodao da je problematičan i rad Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva i posebno isticanje Zadra kao važnog i velikog pomorskog centra u prošlosti. Neki nazočni Zadrani rekli su mi kasnije da su to »splitska posla«.

Glavne optužbe za nacionalističko i kontrarevolucionarno djelovanje dr. Vjekoslava Maštrovića i Instituta JAZU u Zadru odnosile su se na rad Odbora za Nin, Stalnu izložbu crkvene umjetnosti, odnose s Nadbiskupijom zadarskom, znamenitu priredbu „Hrvatska jučer i danas“ u svibnju 1971., nakon koje je sam Tito tražio hapšenje Marka Veselice i Šime Đodana, zatim utemeljenje Ogranka Matice hrvatske u Ninu u jesen 1971., na kojem su prigodne govore održali profesor Miroslav Brandt i dr. Vjekoslav Maštrović, te na Maštrovićevo sudjelovanje u Komisiji za nazive zadarskih ulica i trgova.

Samo sudionici povijesnog pothvata izvlačenja Nina iz zaostalosti, izoliranosti i zaborava, od njegova značenja u hrvatskoj povijesti što je kulminiralo velikom proslavom 900. obljetnice Krešimirove darovnice o našem moru i proslavom Dana mornarice u rujnu 1969., znaju što su sve Odbor za Nin od 1965. godine i Skupština općine Zadar od 1968. učinili za ostvarenje svih zamisli Odbora za Nin i kolika su sredstva prikupljena i utrošena. U tih nekoliko godina o Ninu se neprestano govorilo i u Ninu i u Zadru i u Zagrebu. Uz njegovo nasljeđe iz ilirskog i rimskoga doba sve se više i bez ograde govorilo o starohrvatskom nasljeđu i o ulozi Nina u doba hrvatske državne samostalnosti. Odbor za Nin imao je dva neumorna pokretača svih aktivnosti: Vjekoslava Maštrovića, predsjednika, i Antu Nina Maštrovića, tajnika, te nekoliko vrijednih Ninjana: Antu Ljubičića, Mira Ćurka i drugih, kao i nekoliko društveno-političkih organizacija u Ninu te, što je najvažnije, Skupštinu općine Zadar i njenog predsjednika Kažimira Zankija. Održati u rujnu 1969. proslavu Krešimirove darovnice o našem moru, središnju proslavu Dana mornarice, dovesti u Nin dio tadašnje ratne flote (brod *Galeb* i dva razarača), nekoliko dana kasnije i predsjednika Josipa Broza Tita i pored pokušaja Titova protokola i Oblasnog komiteta SKH za Dalmaciju da Tito ne posjeti Zadar i Nin, što su spriječili Kažimir Zanki, predsjednik SO Zadar i Ivan Paša, predsjednik Općinske konferencije SKH općine Zadar, asfaltirati cestu Zadar – Nin, urediti mjesto i obalu, konzervirati nekoliko spomenika kulture, podignuti spomenik Grguru Ninskom Ivana Meštrovića, izgraditi veliku trafostanicu, vodovod, dobiti na dar od grada Zagreba generalni urbanistički plan grada Nina, istražiti i urediti rimski hram (Mate Suić), starohrvatsko groblje na Ždrijacu (Janko Belošević), istražiti i konzervirati starohrvatsku crkvu Sv. Križa (Ksenija Radulić), urediti Dom kulture u Ninu i dr., mogli su samo veliki radnici, domoljubi i zanesenjaci koji su neizmjereno voljeli Nin i svoju hrvatsku domovinu. Sve je to deset godina kasnije potvrdila proslava Branimirove godine, održana još za Titova života, kada su hrvatski biskupi digli, pokrenuli i na Grgur kod Nina doveli u savršenu redu gotovo pola milijuna hrvatskih domoljuba i vjernika. Bila je to najveća i najspektakularnija vjerska i nacionalna manifestacija nakon desetogodišnje šutnje i terora postkaradorđevske vlasti.

Nasuprot tome Mjesna organizacija SKH u Ninu i Općinski komitet SKH u Zadru sve su ovo prikazali u svom neznanju, primitivizmu, ljubomori i otvorenom antihrvatstvu, kao pokušaj razbijanja političkog jedinstva i uzdizanja članova Odbora za Nin uz pomoć zadarskih političkih organizacija i SO Zadar iznad Mjesne organizacije SK u Ninu. Isticali su da je kao vrhunac te, po njima, nacionalističke i antisamoupravne djelatnosti bio pokušaj pripreme za stvaranje

kapitalističkih društvenih odnosa! I to se sve moglo čuti od ljudi koji godinama nisu bili sposobni organizirati čišćenje i održavanje ninskih spomenika kulture i rimskoga hrama od fekalija i smeća.

Uz Odbor za Nin i SO Zadar ovdje treba svakako spomenuti i istaći ponajprije Arheološki muzej u Zadru koji je neprekidno od završetka Drugoga svjetskog rata u granicama svojih skromnih mogućnosti vodio brigu o Ninu, njegovim spomenicima i o njegovoj arheološkoj zbirci (Mate Suić, Šime Batović, Janko Belošević, Melkior Perinić i drugi) kao i zadarske konzervatore (Grga Oštrić, Ksenija Radulić).

Sve nas koji se sjećamo Nina prije 1965., impresionira njegova uređenost i razvoj. Na tom putu razvoja velike zasluge pripadaju dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću, Odboru za Nin, Kažimiru Zankiju, SO Zadar, Arheološkom muzeju, zadarskoj kulturi i Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

Autori optužnica nastalih u OK SKH u Zadru nisu, to možemo otvoreno reći, ništa znali o raspravama i događanjima oko namjene porušenoga Samostana sv. Marije i prijedloga načina organizacije same sakralne zbirke, pa su dr. Maštrovića optužili kao protivnika društvenoga interesa na vlasništvu benediktinki, za otežavanje pregovora s Nadbiskupijom zadarskom, za nelegalno djelovanje oko zbirke, kao protivnika sakralne zbirke kao društvene institucije na principu pozitivnih društvenih propisa i zakona i osiguranja društvenoga nadzora nad radom izložbe, za spornu ulogu redovnica, za izložbu izvan društvene kontrole, za stav da Crkva ne može po svojim unutarnjim propisima prihvatiti da se sakralnim predmetima upravlja po društvenim zakonima, za veliku ulogu JAZU u toj organizaciji i kontroli i, kao vrhunac laži i gluposti, da je bio protivnik ideje o izgradnji zgrade Arheološkoga muzeja koju je Kažimir Zanki progurao zajedno s izgradnjom sakralnog muzeja kao prvog kapitalnog objekta kulture od nacionalnog značenja u Hrvatskoj.

Oko organizacije sakralne zbirke tada već nazvane Stalna izložba crkvene umjetnosti vodile su se prave bitke. Politički aktiv je odlučno tražio društvenu instituciju na principu pozitivnih društvenih propisa i osiguranje društvenoga nadzora nad radom te se protivio ulozi benediktinki u SICU, a Crkva nije mogla prihvatiti da se sa sakralnim predmetima upravlja po društvenim zakonima. U tim dugotrajnim raspravama i nadmudrivanjima dr. Maštrović je i prije i kasnije kad je postao direktor SICU u izgradnji, jasno i najodlučnije kao i zadarski nadbiskup mons. Marijan Oblak, zastupao interese vlasnika predmeta od kojih su neki bili još u kultu. Situacija je bila toliko dramatična da se u jednom trenutku pomišljalo da Sabor donese poseban zakon o ustroju i radu SICU. Mišljenju Crkve i dr.

Maštrovića priključile su se JAZU i republička tijela zadužena za poslove kulture, pa je tako došlo do Ugovora o namjeni i izgradnji prostora Samostana sv. Marije. Taj Ugovor su potpisali Izvršno vijeće Sabora, JAZU, Samostan sv. Marije i Zadarska nadbiskupija. Skupština općine Zadar nije mogla potpisati Ugovor zbog protivljenja političkog aktiva zadarskih komunista. Ovdje treba posebno istaći hrabrost zadarskih kulturnih djelatnika dr. sc. Vjekoslava Maštrovića i dr. sc. Šime Batovića koji su na javnim mjestima i na kulturnim manifestacijama i prije Hrvatskoga proljeća otvoreno kritizirali zadarski politički aktiv i SO Zadar zbog blokiranja rješenja samostanskoga kompleksa i obnove Samostana sv. Marije i da su te istupe uvijek pratile burne reakcije OK SKH u Zadru i traženja njihovih glava.

Ugovor o namjeni i izgradnji prostora Samostana sv. Marije bio je razlog dolaska u Zadar predsjednika Izvršnoga vijeća Sabora Mike Špiljaka. On je 27. srpnja 1966. svratio u Zadar na putu u Šibenik gdje je trebao pustiti u promet novi most na Jadranskoj magistrali. U Zadru ga je u vijećnici SO Zadar dočekao politički aktiv koji se protivio potpisivanju Ugovora i koji se zalagao za rušenje starih samostanskih zidova. Najgrlatiji su se zalagali i za rušenje crkve sv. Marije i velikodušno nudili Crkvi oštetu za "kamen i placarinu". Mika Špiljak ih je slušao dva sata, i stavio im do znanja da mora otputovati u Šibenik. Tada su ga drugovi zapitali: "Druže predsjedniče, recite nam što da radimo?" Mika Špiljak im je odgovorio: "Nemojte više onemogućavati SO Zadar da učini ono što su učinili ostali potpisnici Ugovora s naše i njihove strane i omogućite SO Zadar da potpiše Ugovor." Tek tada je bilo sve gotovo. Kada je nakon šest godina završena izgradnja dijela muzejskoga kompleksa za Stalnu izložbu crkvene umjetnosti i završen postav SICU, pred svečano otvaranje, pozvao me dr. Julijan Padelin, predsjednik SO Zadar, i rekao mi: "Dobio sam 10 primjeraka fotomonografije *Zlato i srebro Zadra* u kožu uvezanih, knjige koja je dobila prvu nagradu na izložbi knjiga u Moskvi. Recite mi kome u Zagrebu moramo u znak zahvalnosti poslati s posvetom primjerak ove knjige?" Odgovorio sam mu: "Miljenku Paraviću, Anici Magašić, JAZU, Mirku Božiću i Miki Špiljaku." Na spomen Mike Špiljaka dr. Padelin mi je rekao: "Budite ozbiljni i nemojte se zafrkavati ovim ozbiljnim stvarima". Naravno, dr. Padelin je u doba pregovora bio ravnatelj zadarske bolnice i nije znao kako se u pregovorima ponašao Mika Špiljak. Dr. Padelin je ipak poslao fotomonografiju Miki Špiljaku i nakon osam dana dobio pismo M. Špiljaka u kojem je otprilike pisalo sljedeće: "Primio sam Vaše pismo i fotomonografiju *Zlato i srebro Zadra* koja je dobila prvu nagradu u Moskvi. Ovo je zaista prekrasna knjiga. Zaista ste me razveselili jer sam zbog Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru imao velikih problema i neugodnosti, a sada sam i sakralnom zbirkom i ovom knjigom dobio

zadovoljštinu." Sve to pokazuje kako je i u Zagrebu bilo žestokih protivnika obnovi samostana benediktinki Sv. Marije, izgradnji Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru te izgradnji ostalih triju kapitalnih objekata kulture od nacionalnog značenja.

Kada danas pogledamo nakon četrdeset godina rada i uspješnog djelovanja u Zadru Stalne izložbe crkvene umjetnosti i svega onoga što SICU znači za zadarsku kulturu i za turističku ponudu, vidimo da SICU radi i djeluje i pod komunizmom i u slobodnoj Hrvatskoj upravo onako kako su to zamislili i izborili još u komunizmu zadarski nadbiskup mons. Marijan Oblak, dr. sc. Vjekoslav Maštrović, JAZU i tadašnja republička tijela zadužena za kulturu, kao i Izvršno vijeće Sabora. Dr. Maštrović je za nagradu optužen, a Warren mu je izrekao i presudu koja je glasila "da je postao praktički nepriznat kao stručni i društveni radnik u Zadru".

Ugovorom o namjeni i izgradnji prostora Samostana sv. Marije utvrđeno je da će se Samostan sv. Marije obnoviti na jugoistočnom dijelu samostanskoga kompleksa, prostorije za SICU u sjevernom i zapadnom krilu samostana i da će se ta dva krila i parlatorski obnoviti sredstvima Republike Hrvatske i participacijom SO Zadar od 20% troškova što će se uglavnom utrošiti za priključke i uređenje okoliša, osim crkve sv. Marije, i prostor podijeliti 50% –50%. Kada su Zadarska nadbiskupija i Samostan sv. Marije velikom gestom pristali da se poruši ogradni zid pred crkvom sv. Marije radi uređenja prostora pred crkvom i parlatorskim uz uvjet da taj dio prostora pred crkvom što ga je zatvarao zid, ostane zauvijek vlasništvo Samostana sv. Marije, predložili smo predsjedniku Zankiju i Odboru za izgradnju muzejskoga kompleksa u Zadru da se parlatorski kao dio Samostana sv. Marije, ne dijeli 50%–50%, da ostane vlasništvo Samostana sv. Marije i obnovi sredstvima za izgradnju muzejskoga kompleksa uz uvjet da se dvije prostorije u zapadnom dijelu parlatorskoga u prizemlju i prvom katu kao vlasništvo Samostana sv. Marije iznajme Arheološkom muzeju u Zadru uz odgovarajuću naknadu.

Tim Ugovorom prizemlje sjevernoga krila kao i čitavo krilo pripalo je SICU. Problemi su nastali kada je u tom dijelu prizemlja sjevernoga krila predviđena rekonstrukcija crkvice sv. Nediljice što ju je sjajno izveo Josip Budak, izlaganje krsnog vijenca porušene krstionice crkve sv. Stošije i kamenih spomenika iz fundusa SICU i posuđenih iz fundusa Arheološkog muzeja koje Arheološki muzej ne će nikada izlagati u svom postavu. Taj ne baš ugodni sukob na relaciji Arheološki muzej i SICU na kraju je završio intervencijom republičkih tijela zaduženih za kulturu na način da je Arheološkom muzeju sugerirano da odustane od pretenzija na prostor sjevernog krila koji je Ugovorom pripao SICU, i da posebnim ugovorom posudi kamene eksponate koje ne će nikada izlagati u svom

stalnom postavu Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti. U tim raspravama i sporovima bili su na jednoj strani Arheološki muzej, a na drugoj strani republička tijela zadužena za kulturu, Odbor za izgradnju četiriju kapitalnih objekata od nacionalnog značenja, zadarski Odbor za izgradnju muzejskoga kompleksa u Zadru, Nadbiskupija zadarska i Samostan sv. Marije u Zadru. Dr. sc. Vjekoslav Maštrović obnašao je za vrijeme tih rasprava i svađa dužnost direktora SICU u izgradnji. On je izabran na tu dužnost i dobio taj naslov direktora u izgradnji koji sam po sebi govori o ograničenosti trajanja te direktorske funkcije. Izabran je jer još nisu bili sazreli uvjeti u glavama komitetskih ljudi da tu dužnost može obnašati svećenik. To mjesto je tada bilo rezervirano za svećenika mr. sc. Marijana Grgića školovanog i od Crkve i od JAZU. Za to radno mjesto Nadbiskupija zadarska imala je još jedno rješenje a to je bio dr. Pavao Kero, tada generalni vikar, koji više od 40 godina zaista uspješno vodi tu ustanovu. Dr. Maštrović je bio izvrsno rješenje i za SO Zadar i za Nadbiskupiju zadarsku. On je uvijek u Odboru za izgradnju muzejskoga kompleksa i u javnosti ravnopravno tretirao SICU i Arheološki muzej, ali je kao direktor SICU u izgradnji u tim raspravama morao zastupati interese SICU, a kao pravnik zalagao se za poštivanje potpisanog Ugovora o namjeni i podjeli tog prostora.

Obnova dijela prostora Samostana sv. Marije za Stalnu izložbu crkvene umjetnosti i izgradnja prostora za zbirke i upravu Arheološkoga muzeja uključila je u bitku konzervatore i Filozofski fakultet. Grad Zadar je želio, kad je već na autoritetu Kažimira Zankija ugurao izgradnju reprezentativnog izložbenog prostora i nedovoljnog prostora za upravu i druge službe Arheološkog muzeja, riješiti i uređenje okoliša, dekumana i prostora pred crkvom sv. Marije i parlatorijem i, što je još važnije za grad Zadar u tom trenutku, osloboditi Filozofskom fakultetu prostorije u prvom katu, prizemlju i podrumima što ih je koristio Arheološki muzej. Grad Zadar se istodobno obvezao da će Arheološkom muzeju osigurati veliki dodatni prostor u kompleksu crkve i Samostana sv. Nikole na zapadnom dijelu Poluotoka, što će se kasnije za predsjednikovanja Ivice Maštruka i ostvariti. Republičke vlasti su također imale svoj plan: osigurati na tom zadanom i ograničenom prostoru reprezentativni izložbeni prostor za tri zbirke i upravu Arheološkog muzeja. Povjerali su izradu projekta akademiku Mladenu Kauzlariću i suradnicima sveučilišnom profesoru Zvonimiru Vrkljanu i Srebrenki (Seni) Sekulić-Gvozdanović. U realizaciji glavne su uloge, uz profesora Vrkljana, imali Josip Budak, nadzorni organ, te Krsto Tomas, poslovođa "Jadrana", koji je godinama vodio sve građevinske radove zadarske kulture. Kauzlarićeva je ideja bila "da ostakljeni prostor prizemlja sa starohrvatskom zbirkom komunicira s

Donatom, rimskim Forumom, apsidama i crkvom sv. Stošije".

Arheološki muzej je bio zatečen prigodom koja mu se pružila. Konzervatorski ured se otvoreno protivio gradnji Arheološkog muzeja na tom prostoru da se ne naruši slika predratnog Zadra, a arheolozi su se sjetili starog prijedloga Mate Suića da se budući prostor za Arheološki muzej gradi oko taberni na Forumu u nekoj dalekoj i bogatoj budućnosti. Konzervatori su onda lansirali priču koju neprestano do današnjih dana ponavlja ex glavni hrvatski konzervator da je akademik Kauzlarić podvalio republičkim vlastima zaduženim za kulturu i Zadru projekt nekog hotela za Arheološki muzej! Na dan skidanja skela s Arheološkog muzeja u Zadru okupio se veliki broj predstavnika vlasti, političara, konzervatora, arheologa, kulturnih djelatnika i crkvenih predstavnika. Sve su oči bile uperene u Kauzlarićevo zdanje i glavnu protivnicu tog novog muzeja direktoricu Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru. Ona je tad, duboko uzdahnuvši, rekla: "Pao mi je golem teret što me pritiskao proteklih godina, i moram priznati da je ovo zdanje savršeno leglo u ovaj osjetljivi prostor".

Od Kauzlarićeve ideje nije ostalo ništa kada su konzervatori najprije porušili nisku ogradu i rešetke od zvonika sv. Stošije do sv. Donata i izgradili zid što su tada Zadrani nazvali strjeljana "MAMA HUANITA", pokrili apside i onemogućili planiranu komunikaciju oko Donata, odobrili podizanje metalnih nosača za obranu od sunca susjednim kafićima te, konačno, dopustili gradnju sakristije na mjestu nekadašnjeg kaptolskog arhiva što su ga Nadbiskupija zadarska i Skupština općine Zadar namjeravali 1971. srušiti uz već ugovorenu naknadu Nadbiskupiji zadarskoj od 32 milijuna ondašnjih dinara i dvije garsonijere za svećenika i časnu sestru. A sve se to kasnije moralo maskirati velikim zidom da se sakrije sakristija. Naravno, to pokazuje i svjedoči o tome kako su zadarski konzervatori u raznim vremenima razmišljali i popuštali. Ovdje treba konačno reći istinu i o političkom djelovanju ove službe nakon smrti Grge Oštrića koja je bila, prema riječima direktorice te službe, distancirana od Hrvatskog proljeća kao što je bila protiv Hrvatskoga proljeća i Naučna biblioteka. Omjer je bio u zadarskoj kulturi 15:2. Za Hrvatsko proljeće bile su ove institucije i društva: Arheološki muzej, pet odjela Narodnoga muzeja: Etnografski odjel, Prirodoslovni odjel, Moderna galerija, Kulturno-historijski odjel i Odjel NOB-a, Stalna izložba crkvene umjetnosti, Gradska knjižnica, Narodno kazalište, Kazalište lutaka, Historijski arhiv, Institut JAZU, Gradska glazba, RKUD "Petar Zoranić" i Narodno sveučilište. Distancirani su bili konzervatori ("Ne zanimaju ih te hrvatske gluposti") iako se konzervatorska služba u Zadru tek za Hrvatskoga proljeća odnosom gradskih vlasti prema njoj i preseljenjem u palaču Grisogono-Vovo

afirmirala kao važna gradska služba koju treba uvažavati i slušati, a ne tretirati kao dotada kao neku dosadnu crkvenu službu, protivnicu brzog razvitka grada Zadra, smještenu u prizemlju Nadbiskupske palače. Iz te je osione službe upereno tada, iz meni neobjašnjivih razloga, mnogo otrovnih strijela i na zadarsku kulturnu politiku, na dr. Vjekoslava Maštrovića, ing. Josipa Budaka i druge kulturne djelatnike. A ažurnom se ta služba pokazala kada je bez podloga i svega drugoga što prati podizanje ovakvih spomenika na tako osjetljivom mjestu kao što je zadarski Forum, odobrila podizanje spomenika Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu! Isto tako mi moramo slušati njihove žalopojke jer smo, kako to kaže ex glavni hrvatski konzervator, "u kroatizaciji nakon oslobođenja porušili više nego saveznički bombarderi da se uništi sve što je podsjećalo na talijanski Zadar". Iako je bilo teških i neoprostivih pogrešaka rušenja (kazalište za koje se optužuje vojska), oranje fašističkog asfalta, pljačke i drugih propusta, radikalnog i nekontroliranog čišćenja ruševina i oštećenih zgrada, takve tvrdnje su vrlo opasne i neodgovorne. Isto tako se može optužiti konzervatore za protivljenje faksimilske obnove nove austrijske obale i zalaganje za rušenje kapele Sv. Dimitrija. Konzervatorska logika je takva da za sve što ne valja, optuže kroatizaciju, a logika mladih znanstvenika da te kroatizacije nije ni bilo jer je Zadar bio „unitaristička Meka“!

Zamorno je i mučno slušati konzervatore kako vrijeđaju akademika Kauzlarića i njegov "hotel", kako traže prodaju tog hotela i kako brane Zadar od najezde hrvatskih divljaka u rušenju talijanskoga Zadra. On nije još rekao niti jednu riječ o najtežem porazu zadarske kulture u posljednjih 70 godina (nakon rušenja kazališta), o propaloj akciji upisa episkopalnog centra u Zadru u UNESCO-ovu svjetsku zaštićenu kulturnu baštinu, o porazu u kojem su sudjelovali zadarski konzervatori boreći se za ostale hrvatske gradove i njihove spomenike (Poreč, Šibenik i dr.) s jedne strane, a vlastitim promašajima u gradu Zadru s druge strane, osobito s nekoliko novogradnji i intervencija unutar episkopalnog sklopa te dopuštenjem Grada Zadra za podizanje stambene zgrade Tankerske plovidbe koja je legla na portikat, parkiralištima, zapravo općom urbanom situacijom na kapitoliju.

Arheološki je muzej bio, kako je već rečeno, iznenađen dodijeljenim mu prostorom i brzinom gradnje jer je Kauzlarićeva zgrada završena u rekordnom vremenu od godine dana, od listopada 1971. do listopada 1972. Godine 1974. otvorene su stalne izložbe rimskog i ranohrvatskog doba, a zbirka prapovijesti godine 1975. Sve što piše o tim događajima i sporovima jedan zadarski arheolog, koji je tada služio vojni rok u Kninu, nije točno. Arheološki muzej nije, kao ni SICU, morao "krvariti" i "voditi iscrpljujuće bitke" jer je kao i SICU dobio gotovu

zgradu bez truda i muke. Arheolozi su morali voditi iscrpljujuću bitku i krvariti za postave svojih zbirki i zajedno sa SO Zadar s nasilnim prodekanom Filozofskoga fakulteta koji se istakao tih godina nasrtljivošću i svakodnevnim prijetnjama o izbacivanju imovine Arheološkoga muzeja i njegovih zbirki na zadarsku obalu. To je bila bespoštedna bitka za vrijeme i prostore o kojoj tada mladi arheolog ne zna ništa.

Stalna izložba crkvene umjetnosti na čelu s dr. Vjekoslavom Maštrovićem spremno je i na vrijeme reagirala na nastalu situaciju u kojoj je SO Zadar odlukom njena predsjednika Kažimira Zankija, otpočela izgradnju dijela muzejskoga kompleksa za SICU 31. listopada 1969. postavljanjem kamena temeljca (Mirko Božić) i inicijalnim sredstvima SO Zadar i Republičkog fonda za kulturu, prije donošenja zakona o izgradnji četiriju kapitalnih objekata kulture od nacionalnog značenja i tako pomogla žurnom donošenju tog zakona koji se u tim nemirnim i napetim vremenima nekoliko puta odgađao. Dr. Maštrović je kao direktor SICU u potpunosti podržavao brzi tempo izgradnje što ga je nametnula SO Zadar u izgradnji muzejskoga kompleksa u Zadru jer je kao iskusan društveni i kulturni djelatnik osjećao da svakog trenutka i prije i nakon Karađorđeva ta izgradnja može biti zaustavljena. Borio se i kao direktor SICU i kao član Odbora za izgradnju muzejskoga kompleksa za takav pristup i tempo u izgradnji i nije, kao ni ostali članovi tog Odbora, odobravao destruktivno uključivanje konzervatora u polemike čiji je grad Zadar. O tome najbolje svjedoči i činjenica da je SICU odmah povjerila izradu postava SICU akademskom slikaru Edi Kovačeviću koji je godinu dana prije otvaranja SICU u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu priredio Zadranima demonstraciju svog rješenja postava SICU.

U posljednjoj godini Hrvatskoga proljeća 1971. dr. Maštrović je imao tri zapažena javna nastupa: na znamenitoj studentskoj priredbi „Hrvatska jučer i danas“ u Narodnom kazalištu u Zadru u svibnju, na utemeljenju Ogranka Matice hrvatske na početku listopada u Ninu, te iste godine seriju svojih nastupa na Radio Zadru kada je slušateljima objašnjavao razloge novih naziva ulica i trgova u gradu Zadru. To su bila tri zaista sjajna i hrabra nastupa kada su u Zadru već djelovale ujedinjene domaće boračko-unitarističke snage u savezu s mnogobrojnim oficirima JNA, KOS-om i domaćim velikosrbima okupljenim oko srpskoga društva "Prosvjete", posebno ohrabrenih Titovim traženjem uhićenja Marka Veselice i Šime Đodana zbog njihovih govora izrečenih na studentskoj priredbi „Hrvatska jučer i danas“. Tito je i prije zadarske priredbe tražio uhićenje Budiše, Čička, Šegedina, Gotovca, Veselice i Đodana, a spominjao je i Maticu hrvatsku te kasnije i zadarsku studentsku priredbu. Hrvatsko vodstvo mu je odgovorilo da je taj

neizvršen zadatak za uhićenje Veselice i Đodana postavljen i prije nastupa na zadarskoj priredbi, pa to što je rečeno u Zadru, nije razlog za njegovo uhićenje. Na toj studentskoj priredbi dr. Maštrović je nastupio svojom omiljenom temom „Zadar u temeljima hrvatske umjetnosti, kulture i povijesti“. Priredbu su organizirali zadarski studenti u povodu velikih obljetnicâ hrvatske povijesti Zrinskih i Frankopana, Eugena Kvaternika i Stjepana Radića. Na toj priredbi uz dr. Maštrovića govorili su Tereza Ganza-Aras, Želimir Meštrović i Stijepo Obad, a od gostiju Petar Šegedin, Vlado Gotovac, Marko Veselica i Šime Đodan. Druge večeri nastupili su Vice Vukov i jedan, kako ga je nazvala dopisnica beogradske Politike Ivanka Bešević-Borelli, "crkveno-građanski hor kojim je dirigovalo jedno svešteno lice u jednoj prenapregnutoj, uspaljenoj i opasnoj nacionalističkoj večeri". Tim zborom sastavljenim od članova crkvenog zbora i „Zoranića“ ravnao je dr. don Pavao Kero, generalni vikar Nadbiskupije zadarske. Bile su to dvije nezaboravne večeri u prepunom Narodnom kazalištu na kojima je progovorila duša hrvatskoga Zadra ushićena vizijom buduće slobodne Hrvatske.

Nazivi zadarskih ulica, trgova i predjela nosili su do godine 1971. zaista čudno izabrana imena jugoslavenskih, pretežno srpskih i slovenskih, i drugih pjesnika, pisaca, političara, publicista, komunističkih revolucionara, narodnih heroja (Filip Višnjić, Jovan Sundečić, Dimitrije Tucović, Jernej Kopitar, Franc Levstik, Simon Jenko, Boris Kidrič, V. I. Lenjin i druga), političkih i vojnih događaja vezanih uz Jugoslaviju i komunizam. I sâm sam pred šezdeset godina bio iznenađen kada sam vidio da se na Narodni trg slijevaju ulice koje nose imena Franca Levstika, Mihajla Pupina, Majke Jevrosime te Ive Lole Ribara. Ti su nazivi svjedočili, kako se tada govorilo, da je Zadar „otvoreni jugoslavenski grad“ i da se na taj način dodvoravalo mnogobrojnim oficirima velikoga zadarskog garnizona, a još je gore bilo izvan Poluotoka gdje su se po istoj matrici nalazila slična imena s više stotina naziva ulica i trgova posvećenim raznim jedinicama tadašnje JNA. Tako su ti nazivi zadarskih ulica i trgova otvorili još jednu bitku za obranu hrvatstva Zadra. Tu borbu prvi je pokrenuo dr. Maštrović zahtjevom da se utemelji jedno povjerenstvo za izmjenu naziva ulica još daleke 1954. godine. Savjet za komunalne poslove prihvatio je tu inicijativu i tada utemeljio povjerenstvo u sastavu: Luka Stanin, Grgo Oštrić i dr. Vjekoslav Maštrović. To je povjerenstvo ponajprije tražilo da se u popis zadarskih ulica i trgova vrata zapostavljeni stari nazivi, poglavito hrvatski, zatim unesu imena važnih Zadrana, kao i najveća imena hrvatske povijesti. Njihov je prijedlog odbijen, ali je otvorio tu temu i postao temelj na kome će se kasnije u javnim polemikama 1965. i 1966. u zadarskom tisku dr. Dinko Foretić i dr. Ivo Petricioli zalagati za hitno mijenjanje naziva zadarskih

ulica, a povjerenstva izabrana 1971. i 1972. godine rješavati ovaj problem. Godine 1969. na prijedlog profesora Ante Peše, predsjednika Prosvjetno-kulturnoga vijeća SO Zadar, izabrana je Komisija (predsjednik Marcel Uglešić, Ivan Aralica, Milan Dijan, dr. Dinko Foretić, Stjepan Kaurlo, Vinko Kožul, dr. Vjekoslav Maštrović, dr. Milan Relja Vladović i Valentin Uranija, članovi) koja je pripremila prijedlog tog rješenja. Taj prijedlog je SO Zadar na sjednici svih svojih vijeća 30. srpnja 1971. godine prihvatila. Nakon usvajanja ove Odluke o izmjeni naziva ulica, trgova i predjela u gradu Zadru stupile su opet u akciju, nakon Titova novog napada na Zadar zbog izostavljanja imena nekih narodnih heroja koji pripadaju drugim republikama, i njegova nepriznavanja i neprihvatanja valorizacije vlastitog zadarskog udjela u oslobođenju, udružene snage dijela boraca NOR-a, koje je u doba Hrvatskoga proljeća pacificirao Branko Periša, do tada manjih od makova zrna, s oficirskim i zadarskim velikosrpskim krugom oko "Prosvjete". U takvoj užarenoj atmosferi zamoljen je dr. Maštrović da na Radio Zadru objašnjava u ime Komisije razloge promjene naziva zadarskih ulica i trgova u gradu Zadru. Dr. Maštrović je tako postao meta napada Titovim novim napadom na Zadar ohrabrene zadarske političke mafije i doživio velike neugodnosti, svakako veće po izrečenim uvredama od onih nakon Karađorđeva kada su protiv njega vodili napade neki sveučilišni profesori, OK SKH Zadar i Općinski odbor SUBNOR-a. Posebno su se isticali u tim napadima dokoni, rano penzionirani, domaći i doseljeni oficiri JNA, koji su svakodnevno dolazili u OK SKH u Zadru i u SO Zadar prijavljivati i optuživati nacionalističke ekscese Zadrana, kao i oni koje predsjednik Zanki nije htio primati i slušati njihove napuhane ili izmišljene optužbe. Tako su godinama optuživali dr. Vjekoslava Maštrovića i Kažimira Zankija kao rođake i osuđivali njihovu povezanost s vodećim ljudima JAZU, akademikima Grgom Novakom, Branimirom Gušićem i Jakovom Sirotkovićem te tajnikom Akademije Slobodanom Kaštelom. To je i bio razlog zašto je dr. Maštrović izbjegavao dolaske u SO Zadar. Dolazio je samo onda kada je morao kao član Odbora za izgradnju muzejskog kompleksa u Zadru, kao direktor SICU u izgradnji ili kao član Komisije za nove nazive zadarskih ulica i trgova. Dr. Maštrović je izabran za nastupe na Radio Zadru jer je on koncipirao izborom imena prijedlog izmjena naziva ulica i trgova na Poluotoku. Ovdje treba istaći i to da se dr. Maštrović nije miješao u tadašnju kulturnu politiku kako to pišu danas neki zadarski znanstvenici. Zadarsku kulturnu politiku kreiralo je Prosvjetno-kulturno vijeće SO Zadar u kojem su bili članovi najistaknutiji zadarski kulturni i prosvjetni djelatnici – odreda predvodnici Hrvatskoga proljeća u Zadru. Dr. Maštrović je tada vodio Institut JAZU u Zadru, uređivao i izdavao edicije Instituta, vodio Društvo za proučavanje i unapređivanje

pomorstva i izdavao njihove edicije, vodio Odbor za Nin, organizirao ninsku proslavu, nastupao na svim važnim kulturnim manifestacijama, organizirao u Institutu znanstvene skupove (Vrana, Nin i dr.), pisao knjige, uređivao zbornike znanstvenih radova, stvarao muzeje (SICU i Pomorsku zbirku Instituta), razvijao restauratorsku radionicu, obogaćivao knjižnicu Instituta, uređivao perivoj pred Institutom i ukrašavao ga poprsjima za Zadar zaslužnih akademika, podrijetlom Zadrana, imao u Institutu najbolju i najbogatiju zbirku talijanske iredentističke literature koju su uvijek prije posjeta Tita Italiji ili Vatikanu koristili ljudi iz njegova kabineta.

Dr. Maštroviću ne treba nadodavati i one gradske poslove u oblasti kulture koje on nije nikada radio ili vodio, a to je kulturna politika tadašnje zadarske općine, kako to žele neki istraživači. U dnevnu zadarsku kulturnu politiku nije se nikada miješao jer ona nije bila predmet njegova interesa. Tu kulturnu politiku što ju je u konačnici utvrđivalo Prosvjetno-kulturno vijeće SO Zadar, možemo sažeti za razdoblje Zankijeva mandata od šest godina u nekoliko rečenica: uređenje i izgradnja prostora za kulturne institucije (muzejski kompleks, Naučna biblioteka, Zavod za zaštitu spomenika kulture, Narodno kazalište, koncertna dvorana, prostorije RKUD-a "Petar Zoranić"), vraćanje u prvotnu funkciju domova kulture u selima zadarske općine i njihovo uređenje (Nin, Veli Iž i dr.), kinofikacija sela, izgradnja škola i razvitak amaterizma s uporištem u osnovnim školama, organizacija Zadarskoga ljeta i uređenja ljetne pozornice na Trgu pet bunara, objedinjavanje kulturnih manifestacija na Zadarskom ljetu (Glazbene večeri u Donatu, Međunarodna izložba umjetničke fotografije "Čovjek i more", likovna izložba "Plavi salon" i druge likovne, glazbene, baletne i zabavne priredbe), obilježavanje velikih obljetnica: 900. godina Samostana sv. Marije, 400. godišnjica Zoranićevih „Planina“, 25. godišnjica Odluka ZAVNOH-a o priključenju Istre, Zadra i otoka matici zemlji Hrvatskoj, godišnjice Rikarda Katalinića Jeretova, Petra Preradovića, Blagoja Berse i druge, određivanje koncepcije rada Narodnog kazališta Zadar nakon obnove i raspuštanja umjetničkog ansambla (gostovanja, vlastite predstave, koncertni život), kadrovska ekipiranje tadašnje muzičke škole (dolazak bračnih parova Dolički i Vrbančić) i njeno prerastanje u Srednju glazbenu školu Blagoja Berse i postavljanjem temelja za zadarski komorni orkestar koji je danas, po mom mišljenju, najveće dostignuće zadarske kulture u proteklih 40 godina, a u isti rang se može svrstati muzejski kompleks, prostor za rad Kazališta lutaka i Muzej stakla. Naravno, poseban prilog radu Prosvjetno-kulturnog vijeća dali su kulturni djelatnici i direktori Gradske knjižnice i Narodnog muzeja Ante Kitarović i Valentin Uranija.

Što se još može reći o čovjeku koji je, kako to piše u programu znanstvenoga kolokvija o dr. Vjekoslavu Maštroviću, osnovao Institut za povijesne znanosti JAZU u Zadru, Stalnu izložbu crkvene umjetnosti, Društvo za proučavanje i unapređivanje pomorstva, sudjelovao u obnavljanju 25 različitih zadarskih društava i ustanova (Znanstvene knjižnice, Pjevačkog i glazbenog društva "Petar Zoranić", Narodne čitaonice, Turističkoga društva, obnovio izlaženje *Narodnog lista* i bio njegov urednik, objavio *Spomen-dane grada Zadra*, bio ravnatelj Naučne biblioteke i direktor Stalne izložbe crkvene umjetnosti u izgradnji, glavni tajnik Društva za proučavanje i unapređivanje pomorstva Jugoslavije, predsjednik Nacionalnog parka Paklenica, predsjednik obnovljenog „Zoranića“, utemeljitelj Pomorskoga muzeja Instituta JAZU, o čovjeku koji u svom znanstvenom opusu ima više od 300 historiografskih, znanstvenih i stručnih radova – 19 knjiga, 64 separata, 15 bibliografija rasprava i članaka u kojima su predloženi rezultati njegovih znanstvenih istraživanja iz povijesti prava, pomorstva, kulture, jezika i športa koji je dao velik doprinos osvjetljavanju hrvatske kulturne povijesti Dalmacije u XIX. i XX. stoljeću, povijesti hrvatske bibliografije, osobito one koja se odnosi na povijest hrvatskoga izdavaštva u Zadru – *Jadertine croatice*, *Zadarska oznanjenja* te kao urednik 29 knjiga *Radova Instituta JAZU*, te 45 drugih znanstvenih izdanja, među kojima su *Zadar – presjek kroz povijest*, *Povijest grada Nina*, *Lepantska bitka i hrvatski pomorci*, *Pomorstvo grada Zadra*, *Kulturna baština Samostana sv. Marije u Zadru*, itd., itd. Odgovor na to pitanje je – može kad je u pitanju dr. Vjekoslav Maštrović! Ima još mnogo toga što može upotpuniti djelatnost ove neumorne i iznimne osobe koja je obilježila prvih dvadesetak godina nakon Drugoga svjetskoga rata zadarskoga društvenog i kulturnog života. Tako je dr. Maštrović zaslužan i za spašavanje sudske arhive koju su uništavali neki školovani pojedinci i bacali u more, dr. Maštrović je bio pionir zaštite prirode na zadarskom području zajedno sa službom kulture u zadarskoj općini, zdušno je radio na zaštiti spomenika prirode kao na primjer Zelenoga hrasta, njegova ograđivanja i spašavanja, proglašavanju ornitoloških rezervata i drugih poslova na zaštiti prirode. On je sa službom kulture i predsjednikom Zankijem spašavao i spasio Nacionalni park Paklenicu od već u Komitetu donešene odluke o pogubnoj integraciji s Turističkom organizacijom "Putnik" iz Zadra i bio veliki promicatelj turizma, posebno zdravstvenog turizma u Ninu. Zajedno smo bili u Turističkom društvu Liburnija kao članovi Upravnoga odbora i podržavali njihova nastojanja na unapređivanju turističke ponude dok nas nije 1972. prozvao stanoviti Braco Knežević za odvođenje Liburnije u nacionalističke vode i rušenje bratstva i jedinstva. Interesantno je baš to da nas je sjajno obranio od ovog novinara

Narodnog lista njegov sunarodnjak i šef pasoškog odjela SUP-a!

I dr. Vjekoslavu Maštroviću su se događale za života, (a to se nastavilo i nakon njegove smrti), neugodne stvari kada je npr. njegova nasljednica na dužnosti direktorice Naučne biblioteke povelu tu instituciju u jugounitarističke i antihrvatske vode upravo u doba Hrvatskoga proljeća ili kada se dvadeset godina nakon njegove smrti u Zavodu za povijesne znanosti HAZU, nasljedniku Maštrovićeva Instituta JAZU, žarištu hrvatske misli i hrvatskoga otpora u Zadru, pišu falsifikati o Hrvatskome proljeću u Zadru i Hrvatskome proljeću u Hrvatskoj iz pera još jednoga zakašnjelog piskarala, kako je takve znanstvenike i autore nazvala dr. Savka Dabčević-Kučar u svojoj knjizi "71. hrvatski snovi i stvarnost". Takvim pisanjem obezvrijedio je sve ono što je grad Zadar koga on, prema izvorima u *Zadarskom Regionalu*, naziva „unitarističkom Mekom“, smjestilo na počasno mjesto u tim događanjima u Hrvatskoj, a sve nas koji smo u tim koracima i pomacima u demokraciju podržavali u masovnom pokretu reformske hrvatske komuniste proljećare, pretvorio u budale koje su nasjele izdajicama hrvatskoga naroda dr. Savki Dabčević-Kučar i Miki Tripalu. Njegovo pisanje nije ništa drugo nego ponavljanje argumenata pojedinaca nekadašnjih proljećara koji su se u predizbornim kampanjama devedesetih godina borili za vlast. Pravih izdajica i progonitelja iz Izvršnoga komiteta CK SKH po njemu nema ni u Hrvatskom proljeću, ni u Karađorđevu ni u postkarađorđevskom razdoblju kada su srušili uz pomoć Tita, Bakarića, Baltića i srpskih generala hrvatske proljećare i zaveli teror i progone. Taj autor, koji se usuđuje pisati o konkretnim povijesnim događajima, nije nikada čuo za 2/3 članova IK CK SKH (Jure Bilić, Joža Vrhovec, Dušan Dragosavac, Milka Planinc, Jelica Radojčević i Ema Derossi-Bjelajac) koji su od proljeća 1971. godine rušili hrvatsko proljećarsko vodstvo. Umjesto njih on optužuje hrvatsko proljećarsko vodstvo za izdaju u Karađorđevu studenata i pravih hrvatskih nacionalista i boraca za samostalnu Hrvatsku i za spašavanje vlastite kože odnosno izbjegavanje suđenja i zatvora. Zaista nečuveno! Jure Bilić je u više navrata objašnjavao zašto vođe Hrvatskoga proljeća nisu dovedeni pred sud i zašto nisu održani politički procesi (nisu održani politički procesi ni Rankoviću ni Đilasu). Isto tako nije točna njegova tvrdnja da su samo oni iz tzv. druge struje Hrvatskoga proljeća bili proganjani, zatvarani, osuđeni i eliminirani iz javnoga i društvenog života, jer to ne odgovara činjeničnom stanju pa ni tome da je malobrojna druga struja bila jedinstvena, jer se ogromna većina druge struje nije izjašnjavala za ono što je on sam rekao – za izdvajanje Hrvatske iz Jugoslavije. On je zatim uzeo takvu slobodu da je mišljenje članova IK o drugoj struji Hrvatskoga proljeća "nacionalističke neprijateljske snage u Hrvatskoj" pripisao dr. Savki

Dabčević-Kučar i Miki Tripalu, iako Savka i Miko uvijek govore – ONI u Izvršnome komitetu antiproljećari i MI proljećari, – a to znači da su članovi IK CK SKH, a ne Savka i Miko tako mislili o drugoj struji Hrvatskoga proljeća. Za ovog pisca iz *Radova Zavoda HAZU* srž je Hrvatskoga proljeća ne ono zašto su se borili proljećari i što su učinili za Hrvatsku, već tko je bio u tom trenutku za razbijanje Jugoslavije. On je tako u isti koš strpao Savku, Miku, Bakarića, Baltića, Pirkera, Haramiju, Blaževića i druge proljećare i antiproljećare. On proljećarima ne priznaje dio zasluge za ustavne amandmane.

Da je, ne daj Bože, pročitao zaključke OK SKH Zadar u povodu utemeljenja Ogranka Matice hrvatske u Ninu na početku listopada 1971., on bi proglasio i dr. Maštrovića i ogromnu većinu hrvatskih ljudi koji su podržavali sve ono što su radili za Hrvatsku proljećari – za Hrvate kukavice jer se nismo usudili javno izreći sve ono što je bilo zabranjeno – slobodnu Hrvatsku izvan Jugoslavije. Dr. Maštrović je u pozdravnom govoru poistovjetio sudbinu Nina i sudbinu Hrvatske i uskliknuo "kad se diže Hrvatska, neka se diže i Nin" i spomenuo "snažnu socijalističku Hrvatsku u Titovoj Jugoslaviji" što su u OK SKH u Zadru ovako komentirali: dr. Maštrović je doduše spomenuo socijalističku Hrvatsku u Titovoj Jugoslaviji, ali je čitav govor bio nesumnjivo tako koncipiran da je najblaže rečeno pridonio jačanju nacionalističkih pobuda. Sve ovo pokazuje koliko su vjerovali dr. Vjekoslavu Maštroviću i daje naslutiti što bi se i njemu i svakome drugome dogodilo da je izrekao ono što ovaj pisac u svom neznanju i dodvoravanju voli čuti – hoćemo Hrvatsku 1971. godine izvan Jugoslavije. Srećom dr. Maštrović je bio ne samo iskusan kulturni i društveni djelatnik nego i iskusni političar. Naše piskaralo bi moralo znati kad se upušta u ovakve kvalifikacije i optužbe hrvatskoga proljećarskoga vodstva, da su sutradan nakon ninske proslave u Zadar doputovali brojni tadašnji političari iz Zagreba i Splita i vodili razgovore sa sudionicima ninske proslave i da je uvijek prvo pitanje u tim razgovorima ili ispitivanjima bilo: "Slažete li se s govorima dr. Miroslava Brandta i dr. Vjekoslava Maštrovića na utemeljenju Ogranka Matice hrvatske u Ninu?" Dojam je bio da su ta dva pozdravna govora uzбудila čitavu dogmatsku i jugounitarističku Hrvatsku i Jugoslaviju.

Pisac iz Centra *HAZU u Zadru* ne uvažava vrijeme u kojem se događalo Hrvatsko proljeće, okruženje neprijateljskih raspoloženih republika u samoj Jugoslaviji za koje je Hrvatska izdvajala velika sredstva za njihov razvoj, vrijeme ograničena suvereniteta, djelovanje udruženih dogmatskih snaga u Jugoslaviji i Hrvatskoj, neprihvatljivost ideje o separatizmu kao realnoj mogućnosti nasuprot cilja proljećara – suverena država Hrvatska u jugoslavenskoj zajednici i socijalizam

s ljudskim likom, pa su takve procjene kojima se on oduševljava išle zapravo na rušenje tadašnjeg hrvatskoga komunističkog vodstva, hrvatskih proljećara.

U drugoj polovici godine 1971., nakon Brijunskog plenuma, kada su svi u Jugoslaviji očekivali pad hrvatskoga proljećarskog vodstva, nakon studentske priredbe „Hrvatska jučer i danas“, nakon Odluke SO Zadar o nazivima ulica i trgova u gradu Zadru te nakon svečanih utemeljenja ogranka i povjerenstava Matice hrvatske u većim mjestima Ravnih kotara i sjeverne Dalmacije na kojima su sudjelovali domaći političari i izaslanici iz Zagreba kao i mnogobrojni oduševljeni stanovnici tih mjesta i sela u OK SKH Zadar dolazili su svakodnevno mnogobrojni dokazano dobronamjerni sudionici Hrvatskoga proljeća u Zadru i upozoravali na opasnost od euforije i na nužnost stišavanja euforije na tim svečanostima. I OK SKH Zadar i SO Zadar nisu ni pomišljali na zabranu tih svečanosti cijeneći zasluge Matice hrvatske i vodeći računa o proklamiranoj slobodi izražavanja u demokraciji.

Nakon Karađorđeva prisjećam se kako je zaista bilo tužno dolaziti u tišinu i izolaciju Instituta JAZU u Zadru. Tu su adresu u strahu izbjegavali gotovo svi. Tamo sam dolazio bar jednom u tjednu i susretao jedino dr. Ivana Pederina, tada vjerojatno najveću žrtvu postkarađorđevske vlasti u Zadru, a dr. Maštrović mi je rekao da ga posjećuje i tada mladi arheolog Miro Jurić. U Institutu je radila mala, složna i vrijedna znanstvena ekipa (dr. Vesna Cestarić, dr. Seid Traljić i dr. Jerko Bezić), kao i tajnik Instituta proskribirani profesor Davor Aras, restauratori Ivan Tomljenović i Mario Kotlar te Institutu i dr. Maštroviću odana Dragojla Živković. Aras je bio neumorni organizator gotovo svih manifestacija u gradu Zadru, onih Instituta, RKUD-a "Petar Zoranić", manifestacija grada Zadra i zadarskih studenata. U dokumentima OK SKH u Zadru nalazi se mnogo napada na dr. Maštrovića jer se oglašivao na zahtjeve OK SKH Zadar i društveno-političkih organizacija o osudi i protjerivanju iz Instituta Davora Arasa. Tako je bilo do Arasova uhićenja.

Sjećanje na dr. Maštrovića ujedno je i sjećanje na dio nedavne slavne, ali i omalovažavane zadarske prošlosti u razdoblju od pedesetih, preko šezdesetih godina do sedamdesetih, odnosno do razdoblja Hrvatskoga proljeća u Zadru, koje je još uvijek u našem gradu tabu tema o kojoj se mogu nesmetano i nedobronamjerno otvarati detalji i iznositi neistine, kao na primjer one koje govore da se za hrvatski identitet grada Zadra borilo hrvatsko zadarsko selo, a da je nasuprot njega grad u čitavom poslijeratnom razdoblju bio „unitaristička Meka“, da su se čak i konzervatori bojali rušilačke kroatizacije u obrani talijanskoga Zadra a kao vrhunac izmišljotina i besmislica, da se u Zadru vršilo odnarođivanje preko školstva, a izgleda da je otpočela i bitka za vraćanje u kroatizacijama 1971. i 1972.

godine naziva zadarskih ulica.

Teško je zamisliti poslijeratni porušeni i matici zemlji vraćeni Zadar na društvenom, kulturnom, znanstvenom i političkom planu bez takve pokretačke snage kakva se nalazila u tom neumornom, hrabrom i domovini Hrvatskoj odanom dr. Vjekoslavu Maštroviću, bez svega što je pokretao, obnavljao i stvarao, što je dobrim dijelom sažeto u programu znanstvenoga kolokvija o njemu. U tom sažetku njegova rada i stvaralaštva međutim ne nalaze se upravo najvažnije ljudske osobine dr. Maštrovića, kojima ću završiti sjećanje na ovog velikog i neumornog čovjeka. Izdvojit ću te osobine, kakve sam nalazio i kod nekih drugih ondašnjih istaknutih kulturnih i znanstvenih djelatnika, samo ne u tolikoj mjeri. To je bio ponajprije Maštrovićev jasan stav i ljubav prema domovini Hrvatskoj s kojom je povezana njegova odanost gradu Zadru i služenje gradu Zadru u svemu gdje je mogao dati svoj prilog u nastojanju da porušeni Zadar postane bar dio onoga što je bio u hrvatskoj prošlosti, i u drugoj, zaista rijetkoj i danas gotovo nezamislivoj osobini, a ta je bila okupljanje, poticanje i usmjeravanje mladih zadarskih snaga da se uključe u zadarski znanstveni i kulturni krug otvarajući im edicije i vrata Instituta JAZU u Zadru i tome se, kao nitko drugi, iskreno radovao.

ZAŠTITNIK POLITIČKIH NEPOČUDNIKA

(sjećanje na znamenitog Zadranina)

Gospođe i gospodo! Kad sam dobio poziv za sudjelovanjem na ovom današnjem skupu zapitao sam se: Što ti Davore možeš učiniti, na koji način dati doprinos o životu ovog našeg zaslužnog Zadranina? Razmišljajući o tome što mi je uraditi odoh na počinak. I kao što se često događa odsanjao sam da razgovaram s dr. Maštrovićem. Sadržaj sna za vas nezanimljiv, ali poslije toga sna odlučio sam sudjelovati, da umirim svoju savjest, sudjelovati na ovom skupu. Ovo što ću govoriti ne spada u dosege ni znanstvenih ni stručnih istraživanja, u svakom slučaju to je jedna osobina dr. Vjekoslava Maštrovića za koju možda svi slutite da je bila takva. Ali slutnja je jedno, a činjenice su drugo i o njima ću vam govoriti.

Danas smo čuli profesora dr. Ivana Pederina. On je „nahrncnuo“, a to se dalo i iz izlaganja akademika Bezića shvatiti, koliko mu je bilo stalo do suradnika, radnih djelatnika. Kad sam 1958. njegovom voljom, a nakon ugovornog honorarnog rada zaposlen u Naučnoj biblioteci, zatekao sam tamo dvojicu ljudi za koje sam znao da ih vlast kako bi to pučki rekli dobro ne gleda. Bili su to Prečanin, Ante Toni Dunatov i dr. Pavao Galić. I sad preskačem iz Znanstvene u ono razdoblje dok sam bio tajnikom Instituta. Zalagao sam se da sve njegove ideje i planovi o radu u Institutu proteknu u najboljem redu. I naravno u tim radnim danima trebalo je i malo odmora, kojega bismo iskoristili za ugodne razgovore. Tako mu jednog dana postavim pitanje: „Pa kako to Toni Dunatov u Znanstvenoj, Pavao Galić u Znanstvenoj, pa i ja u Znanstvenoj?“ A on će meni: „Što se tebe tiče“, (dugo je trebalo da mi kaže ti), veže nas Rapallo!“ Ja i Rapallo? „Majka tvoja, zajedno s mojom obitelji biva prognanom iz Zadra. I ona dolazi 1948. natrag u Zadar, a kako ja mislim da jabuka ne pada daleko od stabla, a to sam se i uvjerio, onda sam na molbu tvojih roditelja tebe, kao njihovu jabuku koja je pala pod stablo, zaposlio“.

A onaj drugi slučaj, Ante Tonija Dunatova?! Radi se o čovjeku iz Preka s otoka Ugljana, čija obitelj je za ono vrijeme i po nalazima onih koji su za to dobivali plaću bila opterećena Hrvatskom. Njegovog brata bogoslova ubiše u Šibeniku, drugi brat je bio u Njemačkoj i nije mogao u domovinu, a on, Maštrović zapošljava Dunatova iz takve obitelji. Maštrović je bio veliki čovjek, bio je

rodoljub, bio je ljudina. Dakako, nije na to vlast iz Crvene kuće (zadarskog partijskog komiteta) gledala dobronamjerno, dapače imao je zbog toga i velikih "okapanja", a Toni Dunatov je u procesu onoj poznatoj prečkoj grupi osuđen i tamnovao u Staroj Gradišci.

Treći slučaj u kojemu se Maštrović pokazao velikim je dr. Pavao Galić koji je, naravno, od svih njegovih štićenika najviše postigao. Kad je diplomirao talijanski i latinski, otvarao se u Zadru Filozofski fakultet i Galić, koji osjeća potrebu uključivanja u odgoj mladih latinista i talijanista želi raditi na fakultetu. Kako je dr. Galić svakodnevno išao u crkvu malo je trajalo to njegovo radno vrijeme na Filozofskom fakultetu, maknut je i dr. Maštrović shvaća s kim ima posla. Opet je rodoljubna obitelj Galića u odluci Vjekoslava Maštrovića da zaposli dr. Galića imala presudnu ulogu. Za vrijeme Italije dr. Galić pohađa Pučku školu u Zemuniku, hej u Zemuniku, a živi u Zadru. Danas je nama lako sjesti u automobil i za 15 minuta smo u Zemuniku, a odatle zrakoplovom u svijet. U ono vrijeme, u doba talijanstva, u doba rapallskih godina Zadra, stradanja Hrvata u Zadru, donijeti odluku da mu sin ide u Pučku školu u Zemuniku bio je izuzetan rodoljubni čin. Shvaća to dr. Maštrović s kakvim Pavlom Galićem ima posla, zapošljava ga i on se razvija u izvrsnog knjižničara, *ajmo da bude mudrije – bibliotekara*, i danas je svakako u povijesti zadarskog knjižničarstva, ja bih rekao, uz Vjekoslava Maštrovića, najznačajnija osoba.

Dakle, eto vidite, taj Vjekoslav Maštrović uzima u radni odnos ljude koji su iz hrvatskih obitelji i zbog kojih će imati velikih "okapanja". U burnim sedamdesetima sudjeluje na javnoj političkoj tribini Hrvatska jučer i danas. Tribinu su organizirali zadarski studenti. Pored Maštrovića sudionici tribine bili su Miko Tripalo, Šime Đodan, Marko Veselica, Vlado Gotovac, Franjo Tuđman i dr., a ja sam im bio stručno-tehnička podrška. Tribina je osuđena kao politički neprihvatljiva.

Dakako, nakon toga uslijedili su strašni progoni, ali i tu, gle čuda, opet je on zaštitnik. Svjestan sam da mu svojim činom i postojanjem štetim pa mu jednom prilikom skrušeno kažem: „Ja sam Vaša muka“. „Nisi ti moja muka, svi mi imamo svoju zadaću i radimo je, ja svoju, ti svoju, a to što imamo obojica muke samo je rezultat toga da živimo u jednom totalitarnom sustavu“. I kad su tražili njegovu i moju glavu on je bio velemajstor da sačuva ljude – razvlastio me tajničke dužnosti, postao sam stručni suradnik. Opet sam radio sve što i prije i za Institut i za njega kao upravitelja i, u krajnjoj liniji, doprinosio Institutu i hrvatskoj znanosti. Dakako, poslije sam završio na robiji. Kad smo se nakon mog robijanja sreli osjećao sam da

sam dijelom kriv za nevolje koje je imao zbog mojih onodobnih "nestašluka" političke prirode.

Ulica u Zadru nosi ime Vjekoslava Maštrovića

PRILOZI SA ZNANSTVENOGA SKUPA

ZNANSTVENA KNJIŽNICA ZADAR

p r i r e đ u j e

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

O dr.sc. VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU

(povodom 20. obljetnice njegove smrti)

P R O G R A M

Ponedjeljak, 18. prosinca 2006. u 9.00 sati
Izložbena dvorana Znanstvene knjižnice

ZNANSTVENI KOLOKVIJ
O dr.sc. VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU
(povodom 20. obljetnice njegove smrti)

09.00h

*Otvaranje izložbe objavljenih djela dr. sc.
Vjekoslava Maštrovića*

*Pozdravne riječi: Gradonačelnik Zadra dr. Živko
Kolega, Mons. Marijan Oblak, nadbiskup u miru*

09.30

Jutarnja sjednica

Predsjedaju:

prof. dr. sc. Stijepo Obad i Milenka Bukvić, prof.

Milenka Bukvić, prof.: Djelovanje Narodne / Naučne biblioteke pod vodstvom dr. sc. Vjekoslava Maštrovića (1947.-1961.)

Prof. dr. sc. Stijepo Obad: Znanstveni prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića suvremenoj hrvatskoj povijesnoj znanosti

Akademik Jerko Bezić: Sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u vremenu 1958.-1964.

Akademik Nikica Kolumbić: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju starije hrvatske književnosti

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović: Znanstveni interesi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u svjetlu njegove bibliografije

Stjepan Kaurlogo, prof.: Moja sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića

Prof. dr. sc. Ivan Pederin: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović kao organizator znanstvenih događanja u gradu Zadru

Stanka

Dr. sc. Tado Oršolić: Uloga dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u osnivanju Instituta JAZU u Zadru godine 1954.

Mislav Elvis Lukšić, prof.: Djelovanje dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u Akademijinu Institutu / Zavodu za povijesne znanosti u Zadru (1954.-1980)

Prof. dr. sc. Milko Brković: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović i osnivanje Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru

Zlatko Begonja, prof.: Vjekoslav Maštrović i *croatica*

Prof. dr. sc. Marijan i Marina Diklić, prof.: Doprinos dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskog novinstva

Pavao Jerolimov, prof.: *Spomendani grada Zadra* Vjekoslava Maštrovića

Dr. sc. Jelena Lakuš: Bibliografski rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića i njegov doprinos popisu hrvatskih tiskovina

Predstavljanje knjige Jelene Lakuš : Izdavačka i tiskarska djelatnost na dalmatinskom prostoru... u prvoj polovici 19. stoljeća (1815.-1850.), Književni krug, Split, 2005. Knjigu predstavlja: prof. dr. sc. Tihomil Maštrović.

14.00 h

Zajednički ručak svih sudionika skupa

16.00 h

Popodnevna sjednica

Predsjedaju:

prof. dr. sc. Živko Nižić i doc. dr. Robert Bacalja

Dr. sc. Šime Perićić: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića povijesti hrvatskoga pomorstva

Prof. dr. sc. Zdenko Brusić: Istraživanja starohrvatskih brodova u Ninu i dr. sc. Vjekoslav Maštrović

Antun Abramović, prof.: Prinos dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju Lepantske bitke i sudjelovanju Hrvata u njoj

Prof. dr. sc. Živko Nižić: Zadarsko književno nasljeđe na talijanskom jeziku i dr. sc. Vjekoslav Maštrović (osobno iskustvo)

Mr. sc. Miljenko Buljac: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića proučavanju jezičnog pitanja u Dalmaciji

Dr. sc. Ante Bralić: Radovi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića o hrvatsko-talijanskim odnosima u Dalmaciji

Stanka

Doc. dr. sc. Robert Bacalja: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović o zadarskim koledarima

Šime Ljubičić, prof.: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović i Nin

Radomir Jurić, prof.: Sjećanje na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića

Prof. dr. sc. Theodor Dürriegl, mr. sc. dr. med. Želimir Maštrović: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović, vizionar suvremenog z dravstvenog turizma u Ninu

Romano Meštrović, prof.: Doprinos dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskoga sporta

Dr. sc. Vesna Jakić-Cestarić: Vjekoslav Maštrović i njegov grad

Zadarski nadbiskup u miru Marijan Oblak

POZDRAVNA RIJEČ ZNANSTVENOM SKUPU O DR. SC.
VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU POVODOM 20.
OBLJETNICE NJEGOVE SMRTI

Poštovani sudionici Znanstvenog skupa o zaslužnome Zadraniu dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću, istaknut ću sažeto trajnu podršku, njegovu osobnu i Akademijinu u Zagrebu i njezinoga Instituta u Zadru, kome je on bio predsjednik, u teškoj i dugoj pravoj bitci Nadbiskupije i Samostana da se obnovi Samostan koludrica benediktinki sv. Marije u Zadru. Samostan je bio do temelja porušen u angloameričkom bombardiranju Zadra za vrijeme II. svjetskog rata. Više nego tisućljetni Samostan, u neprekidnom trajanju, odlukom ondašnjih Gradskih vlasti trebao je biti izbrisan. Na samostansku molbu za dodjelu lokacije i građevinske dozvole na povijesnom kompleksu sv. Marije Samostan je primio Rješenje 1960. godine, da je kompleks sv. Marije predviđen za izgradnju četiriju gradskih muzeja: Gradskog, Prirodoslovnog, Arheološkog i Galerije umjetnina. Krenulo se je od nule.

Nakon brojnih pregovaranja i sjednica, o kojima postoje zapisnici, potpisan je Ugovor 1967. godine o namjeni i izgradnji kompleksa Samostana sv. Marije u Zadru. Tim Ugovorom, kompleks sv. Marije je razdijeljen na dva dijela, jedan za Samostan, za stanovanje koludrica, koje će one izgraditi svojim troškom; i drugi za Stalnu izložbu crkvene umjetnosti koji će se izgraditi troškom Republike Hrvatske, jer je Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru jedan od četiri kapitalna objekta kulture Hrvatske. Time je dobivena prva bitka. Spašen je Samostan na svome povijesnom tlu, osigurane su lokacija i građevinska dozvola.

Nakon toga trebalo je prevladati niz prepreka u vezi Stalne izložbe crkvene umjetnosti, obraniti je od presizanja ondašnjih vlasti da preuzmu eksponate u svoje ruke, da postave svoje osoblje, da je stave pod građanski Zakon o muzejima. U prvotnom gradskom prijedlogu benediktinke su trebale biti čistačice. Potom deset njih namještence s mjesečnom plaćom, zdravstvenim i mirovinskim osiguranjem. Stav Nadbiskupije je bio, da benediktinke ne mogu biti činovnice nego čuvarice. One neće primati plaću nego nagradu jer služe Društvu. Stalna izložba nije običan

muzej nego je svojevrsna ustanova. Ona se ne osniva na temelju posebnog zakona kojeg nam je Sabor bio ponudio, nego na temelju Ugovora između Nadbiskupije, Samostana, Grada, Izvršnog vijeća Republike Hrvatske i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Ugovor je jači od Zakona.

Ti su pregovori trajali sve do 1976. godine. Na tome dugom i teškom putu pregovaranja na strani Nadbiskupije i Samostana uvijek su bili u Zagrebu Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa svojim predsjednikom ak. Grgom Novakom i generalnim tajnikom ak. Branimirom Gušićem, a u Zadru dr. Vjekoslavom Maštrovićem, gotovo jednim posve otvorenim i odlučnim u Zadru. Zahvalno pamtim njegovo hrabro i jasno i odlučno držanje, ne gledajući da je to bilo politički kompromitirajuće.

Hvale vrijedno je, da se i ovim Znanstvenim skupom, u organizaciji Znanstvene knjižnice u Zadru, osobi i djelu dr. Vjekoslava Maštrovića, o 20. obljetnici njegova preminuća, čuvaju i sačuvaju dužni spomen i priznanje.

Hvala!

Jelena Lakuš, Željka Aleksić, Tihomil Maštrović

Željka Aleksić, Marjan Diklić, zamjenik zadarskog gradonačelnika Rade Škarica

(fol. XIII, br. 2634)

ponedjeljak, 18. prosinca 2006.

DANAS U ZADRU POČINJE ZNANSTVENI KOLOKVIJ O DR. SC. VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU (Povodom 20. obljetnice njegove smrti)

Čovjek koji je obilježio jednu epohu

ZADAR - Danas u Znanstvenoj knjižnici Zadar, Izložbena dvorana, Ante Kuzmanića bb, počinje znanstveni skup organiziran povodom obilježavanja 20. obljetnice smrti Dr. Vjekoslava Maštrovića. Program rada je slijedeći:

Ponedjeljak, 18. prosinca 2006.

Otvaranje izložbe objavljenih djela Vjekoslava Maštrovića, 9,00 sati

Jutarnja sjednica, 9,30 sati
Predsjedavaju: prof. dr. sc. Stjepo Obad i Milenka Bukvić, prof., a predavači su:

Milenka Bukvić, prof.: Djelovanje Narodne / Naučne biblioteke pod vodstvom dr. sc. Vjekoslava Maštrovića (1947.-1961.)

Prof. dr. sc. Stjepo Obad: Znanstveni prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića suvremenoj hrvatskoj povijesnoj znanosti

Akademik Jerko Bezić: Sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u vremenu 1958.-1964.

Akademik Nikica Kolumbić: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju starije hrvatske književnosti

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović: Znanstveni interesi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u svjetlu njegove bibliografije

Stjepan Kauriloto, prof.: Moja sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića

Prof. dr. sc. Ivan Pederin: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović kao organizator znanstvenih događanja u gradu Zadru

Stanka
Dr. sc. Tado Oršolić: Maštrovićeva uloga u osnivanju Instituta JAZU u Zadru godine 1954.

Mr. sc. Mislav Elvis Lukšić:

Dr. Vjekoslav Maštrović - jedan od zadarskih velikana

Djelovanje dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u Akademijinu Institutu / Zavodu za povijesne znanosti u Zadru (1954.-1980)

Prof. dr. sc. Milko Brković: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović i osnivanje Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru

Zlatko Begonja, prof.: Napori dr. sc. Vjekoslava Maštrovića oko nabavke hrvatske bibliotečne građe (1947.-1960.)

Prof. dr. sc. Marijan i Marina Diklić, prof.: Doprinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskog novinstva

Pavao Jerolimov, prof.: Spomendani grada Zadra Vjekoslava Maštrovića

Dr. sc. Jelena Lakuš: Bibliografski rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića i njegov doprinos popisu hrvatskih tiskovina

Predstavljanje knjige Jelene Lakuš: Izdavačka i tiskarska djelatnost na dalmatinskom prostoru u prvoj polovici 19. stoljeća (1815.-1850.), Književni krug, Split, 2005.

14.00 sati Zajednički objed svih sudionika skupa
Popodnevna sjednica, 16,30

sati

Predsjedavaju: prof. dr. sc. Živko Nižić i doc. dr. Robert Bacalja, a predavači su:

Dr. sc. Šime Peričić: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića povijesti hrvatskoga pomorstva

Prof. dr. sc. Zdenko Brusić: Istraživanja starohrvatskih brodova u Ninu i dr. sc. Vjekoslav Maštrović

Antun Abramović, prof.: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju Lepantske bitke i sudjelovanju Hrvata u njoj

Prof. dr. sc. Živko Nižić: Zadarsko književno nasljeđe na talijanskom jeziku i dr. sc. Vjekoslav Maštrović (osobno iskustvo)

Mr. sc. Miljenko Buljac: Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića proučavanju jezičnog pitanja u Dalmaciji

Dr. sc. Ante Bralić: Radovi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića kao izvor za proučavanje povijesti hrvatsko-talijanskih odnosa

Stanka

Doc. dr. sc. Robert Bacalja: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović o zadarskim koledarima

Šime Ljubičić, prof.: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović i Nin
Radimir Jurić, prof.: Sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića

Prof. dr. sc. Theodor Dürrig, mr. sc. dr. med. Zelmira Maštrović: Dr. sc. Vjekoslav Maštrović, vizionar suvremenog zdravstvenog turizma u Ninu

Romano Meštrović, prof.: Doprinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskoga sporta

Poželjno je da svako izlaganje traje 10 ili najduže 15 minuta!

srijeda, 20. prosinca 2006.

KOLOKVIJ O DR. VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU ODRŽAN JE U POVODU
OBILJEŽAVANJA 20. GODIŠNJICE NJEGOVE SMRTI

Široke spektar znanstvenog rada

ZADAR – Na cjelodnevnom skupu održanom u ponedjeljak u izložbenoj dvorani Znanstvene knjižnice o dr.sc. Vjekoslavu Maštroviću, a povodom 20 godišnjice njegove smrti, govorili su brojni njegovi suradnici, prijatelji i poznavatelji njegova života i djela. Znanstveni kolokvij je osmišljen i realiziran tako da su svi sudionici obradili fragmente bogatog Maštrovićeva opusa, a koji su ujedno i predmet njihovog znanstvenog interesa.

U veoma širokom spektru znanstvenog rada dr. sc. Vjekoslava Maštrovića najvažnije mjesto zauzimaju istraživanje hrvatske bibliografije i proučavanje i unaprjeđivanje hrvatskog pomorstva. Golemom doprinosu povijesti pomorstva najveća potvrda je izbor za dopisnog člana Nacionalne pomorske akademije u Genovi 1968. godine.

U izlaganju prof. dr. sc. Marijana i prof. Marine Diklić "Doprinos dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskog novinstva" posebna pozornost usmjerena je na Maštrovićev kapitalni projekt izrade bibliografije tiskovina na hrvatskom jeziku tiskanih u Zadru. Rezultat napornog rada je Jadertina croatica u tri sveska (1949., 1954. i 1977.), te

Na grobnici Vjekoslava Maštrovića jučer su položeni vijenci i zapaljene svijeće

Zadarska oznanjenja (1979.) kao dopuna trećeg sveska Jadertine croatice.

Izlaganje "Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića povijesti hrvatskoga pomorstva" umjesto predviđenog dr. sc. Šime Perićića održala je njegova kći doc. dr. Helena Perićić. U izlaganju je spomenuto da je veliki motiv Maštrovićevevoj ljubavi prema moru i pomorstvu dalo progonstvo u Slavoniji u koje je zajedno s obitelji morao otići još kao dječak 1920. godine. Nakon povratka u Zadar 1945. godine Maštrović se posvećuje proučavanju pomorstva i njegove povijesti. Dodatni motiv za bavljenje ovom tematikom dale su mu tvrdnje nekih talijanskih povjesničara kako se

Zadar i okolica ne ističu pomorskom tradicijom. Najstarije argumente protiv ove teze Maštrović je pronašao u arheološkim nalazima starohrvatskih brodova u Ninu o čemu je govorio prof. dr. sc. Zdenko Brusić u izlaganju pod naslovom "Istraživanja starohrvatskih brodova u Ninu i dr. sc. Vjekoslav Maštrović". Od brojnih Maštrovićevih djela o povijesti pomorstva na znanstvenom kolokviju istaknuta je knjiga "Posljednji gusari na Jadranskom moru" i djelo "Naše pomorstvo" koje je, nažalost, ostalo u rukopisu. Dr. sc. Šime Perićić uputio je apel da se u Maštrovićevu čast tiska ovo djelo.

N. MARKULIN

Radomir Jurić

U ZNANSTVENOJ KNJIŽNICI ODRŽAN ZNANSTVENI SKUP O POVJESNIČARU VJEKOSLAVU MAŠTROVIĆU

Maštrovićeva djela ostaju Zadru kao trajna vrijednost

ZADAR – U porodu dva desetljeća obitelji smrti uglednog hrvatskog povjesničara, kulturnog i javnog djelatnika, Zadaromina dr. sc. Vjekoslava Maštrovića, jučer je u Znanstvenoj knjižnici Zadar održan Znanstveni skup kojim se mladom generaciji željelo približiti djelovanje ovog velikog entuzijasta i donosioca. Znanstveni skup o dr. Vjekoslavu Maštroviću, na kojemu je sudjelovalo 26 uglednih znanstvenika, znanstvenika i sveučilišnih profesora, otvoren je izložbom njegovih tiskanih djela u Izložbenoj dvorani Znanstvene knjižnice, koja je postavila diplomirana knjižničarka Željka Aleksić, a njome je obuhvaćeno 86 njegovih radova, dva koautorska djela, te niz uredničkih uradaka, odnosno monografija, časopisa i novina.

Jučerašnji Znanstveni skup o dr. sc. Vjekoslavu Maštro-

vici Norodnog sveučilišta, za članski poslužitelj Društva hrvatskara Hrvatske, te Povijesnog društva Hrvatske.

U Institutu HAZU u Zadru, Maštrović je utemeljio Pomorski muzej, gdje je kao znanstveni savjetnik dočekaio umirovljenje kraćem veljače 1980. godine. Za svoju djelatnost dobio je više društvenih priznanja, među kojima i Nagradu grada Zadra, a s obzirom na njegove zapažene prispele povijesti pomorstva, 1988. godine Zadar je za dopisnog člana Nacionalne pomorske akademije u Genovi kazala je ravnateljica Bukvić.

Znanstveni opus dr. sc. Vjekoslava Maštrovića obuhvaća preko 300 historijskih, znanstvenih i stručnih radova, od čega, 19 knjiga, 64 sepata, 15 bibliografija, te taspriava i članaka u kojima su predloženi rezultati njegovih znanstvenih istraživanja iz po-

Rade Škarica, za Maštrovića je kazao kako su njegovim djelima iskane stranice zadarske kulturne povijesti, zbog čega mu moramo biti zahvalni. Jer kako je kazao Škarica, svojim djelovanjem, Maštrović je zadužio Zadar, sadašnje i buduće naraštaje.

Damir Magas, rektor Sveučilišta u Zadru, dr. sc. Vjekoslava Maštrovića nazvao je svjetionikom, tučonošom, koji je unatoč posljedica rarnih zbiljanja i vremenite bremenitost političkim previranja, pronašao put za uzdizanje grada, kako n kulturnom, tako i duhovnom smislu.

Iako su godine prošle, Maštrovićeva djela ostaju trajna vrijednost. Njihovim strazivanjem i danas, poslije toliko godina, otkrivaju se nove spoznaje o različitim tteranazivota, povijesti prava, pomorstva, kulture, jezika i sportu,

Maštrovićevom zaslogom nas je grad dobio zlate i srebrno Zadra, istaknuo je nadbiskup u miru Marijan Dlak

tako da vjerujem kako će i ovaj Znanstveni skup o dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću rezul-

tirati novim spoznajama o velikom zadarske, ali i hrvatske povijesti zaključio je Damir

Magas, rektor Sveučilišta u Zadru.

T. BABAJKO POPOVIĆ

Marjan Diklić, Milenka Bukvić, Tado Oršolić

S POVODOM Dvadeseta godišnjica smrti dr. sc. Vjekoslava Maštrovića

Znanstveni kolokvij za zadarskog velikana

TEKST: I. Z
FOTO: A. M.

U ponedjeljak, 18. prosinca, povodom dvadesete godišnjice smrti dr. sc. Vjekoslava Maštrovića održan je Znanstveni kolokvij u organizaciji Znanstvene knjižnice Zadar. V. Maštrović ubraja se među najzaslužnije građana ovoga grada kao povjesničar, kulturni i javni djelatnik, dugogodišnji upravitelj Znanstvene knjižnice (1947-1961), u vrijeme kada je nosila naziv Narodna (1945-48), odnosno Naučna biblioteka (1949-1992). Dr. Vjekoslav Maštrović rođen je 1913. godine u zadarskoj narodnjačkoj obitelji. Godine 1920. po dolasku talijanskih okupacijskih vlasti njegova obitelj, obilježena kao hrvatska, prisiljena je napustiti Zadar. Upravo ta činjenica da je njegova obitelj zbog domoljublja morala napustiti "najhrvatskiji od svih hrvatskih gradova", kako je volio zvati Zadar, značajno je utjecala na njegov životni put.

U svim porama hrvatske znanosti i kulture

Diplomirao je studij prava u Zagrebu 1956. godine, gdje je i doktorirao. U Zadar se vraća 1945. godine, odmah po završetku rata. Svoju ljubav prema rodnom Zadru pokazivao ulazući veliku energiju u obnovu ratom potpuno razorenog grada, kako bi se što prije uklopio u sve društvene, a napose kulturne tokove matice domovine.

Pokreće djelatnosti mnogih društava, kulturnih, umjetničkih i znanstvenih ustanova. 1947. nakon desetogodišnje sudske službe, dolazi na mjesto upravitelja Narodne biblioteke, na kojem ostaje do 1961. godine. Od 1954. do 1974. upravitelj je Instituta HAZU u Zadru (dakle od 1954. do 1960. bio je istovremeno ravnateljem dviju institucija!). Potom i kapitalnog objekta hrvatske kulture – Stalne izložbe crkvene umjetnosti (1967 – 1972). Predsjednik je zadarskog Narodnog sveučilišta od 1945. – 1948, od 1946.-1948. Hrvatskog glazbenog i pjevačkog društva Zoranić, potom je od 1948. – 1960. predsjednik zadarske podružnice Društva bibliotekara Jugoslavije. Od 1950. – 1971. predsjednik je Savjeta Nacionalnog parka Paklenica, od 1955. – 1972. Hrvatskog povijesnog društva, a od 1962. do 1972. glavni je tajnik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, i zaslužan što ovo Društvo ima sjedište upravo u Zadru. Četrdeset godina u Zadru nema ni jedne važnije kulturne akcije u kojoj Maštrović ne sudjeluje. Umirovljenje je dočeka 1980. kao znanstveni savjetnik u Institutu HAZU u Zadru, u kojem je 1967. osnovao Pomorski muzej. Za svoju je djelatnost dobio više priznanja, među kojima i Nagradu grada Zadra (1969.). Temeljem zapaženih prinosu povijesti pomorstva izabran je 1968. za dopisnog člana Nacionalne pomorske akademije u Genovi. Njegov znanstveni opus obuhvaća preko 300 historiografskih znanstvenih i stručnih radova s područja povijesti prava, pomorstva, kulture, jezika, sporta, od čega 19 monografija, 64 separata, 15 bibliografija, devedesetak rasprava i članaka u raznim novinama i časopisima. Između ostalog Vjekoslav Maštrović 1946. postaje glavni urednik zadarskog

Vjekoslav Maštroviću 1995. godine posvećen je 37. svezak Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru. Bilo je to uoči desete godišnjice njegove smrti. Iako je navršeno dvadeset godina od njegove smrti, njegovo djelovanje izaziva podjednako zanimanje istraživača i znanstvenika. Njegova djela nezaobilazna su u proučavanju zadarske i hrvatske povijesti uopće.

Izdanje Narodnog lista iz 1946. godine

Narodni list, pod čijom uredničkom palicom izlazi 11 sljedećih brojeva. Glavni je urednik niza znanstvenih publikacija, pa je tako uredio 30 zbornika Radova Akademijnog Zavoda, četiri knjige "Adriatike maritime", te broja posebna izdanja i zbornike.

Samo kratkim uvidom u njegovo djelovanje tijekom 40 godina jasno je koliko je njegov doprinos hrvatskoj znanosti i kulturi – rekao je u prigodnom govoru zadarski nabiskup u miru Marjan Oblak. Među ostalim uzvanicima našli su se župan Ivo Grbić, zamjenik zadarskog gradonačelnika Rade Škarica, nadbiskup zadarski Ivan Prenda, predsjednik UV ove Knjižnice i njezin dugogodišnji ravnatelj Davor Aras, također dugogodišnji ravnatelj Nikola Lukačević.

Među brojnim uzvanicima i rektor Sveučilišta Damir Magaš

Zlatko Begonja

Marjan Diklić, Željka Aleksić, Nikica Kolumbić

SADRŽAJ

PREDGOVOR	str. 5
ZNANSTVENI PRILOZI	9
MILENKA BUKVIĆ	
Djelovanje Narodne/Naučne biblioteke pod vodstvom dr. sc. Vjekoslava Maštrovića (1947.-1961.)	11
ANTUN ABRAMOVIĆ	
„Lepantska bitka 1571. i hrvatski pomorci“ – izuzetan Zbornik o vojnoj pomorskoj povijesti Hrvata dr. sc. Vjekoslava Maštrovića i suradnika, Zadar 1974.	19
ANTE BRALIĆ	
Radovi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića o hrvatsko-talijanskim odnosima u Dalmaciji	27
ROBERT BACALJA	
Dr. sc. Vjekoslav Maštrović o zadarskim koledarima	37
ZLATKO BEGONJA	
Vjekoslav Maštrović i <i>Croatica</i>	51
MILKO BRKOVIĆ	
Uloga Vjekoslava Maštrovića oko obnove kompleksa Samostana sv. Marije i osnivanja <i>SICU</i> u Zadru	63
ZDENKO BRUSIĆ	
Istraživanja starohrvatskih brodova u Ninu i dr. sc. Vjekoslav Maštrović	73
MILJENKO BULJAC	
Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića proučavanju jezičnog pitanja u Dalmaciji	77

MARINA I MARJAN DIKLIĆ

Doprinos Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskog novinstva 93

MARJAN DIKLIĆ

Dva dokumenta o navodnom prodoru nacionalizma u Akademijin Institut
u Zadru tijekom Hrvatskoga proljeća 105

PAVAO JEROLIMOV

Spomendani Grada Zadra 129

NIKICA KOLUMBIĆ

Prinosi dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju
starije hrvatske književnosti 141

JELENA LAKUŠ

Bibliografski rad dr. sc. Vjekoslava Maštrovića i njegov doprinos popisu
hrvatskih tiskovina 145

MISLAV ELVIS LUKŠIĆ

Akademijin Institut u Zadru u Maštrovićevo doba (1954.-1980.) 157

ŠIME LJUBIČIĆ

Vjekoslav Maštrović i Nin u vremenu od 1964. do 1972. 175

THEODOR DURRIGL I ŽELIMIR MAŠTROVIĆ

Vjekoslav Maštrović – vizionar suvremenoga zdravstvenog turizma u Ninu ... 179

ROMANO MEŠTROVIĆ

Doprinos dr. sc. Vjekoslava Maštrovića poznavanju zadarskog sporta 187

ŽIVKO NIŽIĆ

Zadarsko književno nasljeđe na talijanskom jeziku
i dr. sc. Vjekoslav Maštrović (osobno iskustvo) 213

TADO ORŠOLIĆ

Maštrovićeva uloga u osnivanju Akademijina Instituta u Zadru
1954. godine 219

IVAN PEDERIN

Vjekoslav Maštrović kao urednik	227
---------------------------------------	-----

.

ŠIME PERIČIĆ

Prinos dr. sc. Vjekoslava Maštrovića proučavanju povijesti hrvatskog pomorstva	235
---	-----

.

TIHOMIL MAŠTROVIĆ

Znanstveni interesi Vjekoslava Maštrovića u svjetlu njegove bibliografije	243
---	-----

SJEĆANJA	255
----------------	-----

JERKO BEZIĆ

Sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića u vremenu 1958.-1964.	257
--	-----

RADOMIR JURIĆ

Sjećanja na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića	261
---	-----

IVO PERIĆ

Nekoliko fragmenata iz mojih sjećanja (u spomen dr. Vjekoslavu Maštroviću)	269
---	-----

STJEPAN KAURLOTO

Sjećanje na dr. sc. Vjekoslava Maštrovića najhrvatskijega zadarskoga društvenog i kulturnog djelatnika	283
---	-----

DAVOR ARAS

Zaštitnik političkih nepoćudnika (sjećanje na znamenitog Zadrana)	303
---	-----

PRILOZI SA ZNANSTVENOGA SKUPA	307
-------------------------------------	-----

MARIJAN OBLAK

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o dr. sc. Vjekoslavu Maštroviću povodom 20. obljetnice njegove smrti	313
---	-----

ISBN 978-953-7256-26-5

9 789537 256265

cijena: 100 Kn